

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Юридичний факультет
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Юридичний факультет
Кафедра теорії права та держави

**АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ**

Збірник матеріалів
XV Міжнародної науково-практичної конференції
м. Луцьк, 1-2 червня 2018 р.

Луцьк
Вежа-Друк
2018

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 6 від 29.05.2018 р.)*

Редакційна колегія:

Коцан І. Я. – професор, доктор біологічних наук, ректор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; *Бояр А. О.* – доктор економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи та інновацій – заступник голови редакційної колегії; *Лаба О. В.* – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; *Яцишин М. М.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; *Духневич А. В.* – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; *Фідря Ю. О.* – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; *Сура Р. Б.* – доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін; *Шевчак М. Л.* – доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу; *Демчук А. М.* – кандидат юридичних наук, заступник декана юридичного факультету; *Шевчук Л. М.* – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін; *Джурак Л. М.* – відповідальний секретар редакційної колегії.

Рецензенти: *Кваша О. О.*

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Харитоновна Т. Є.

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

А 43 **Актуальні** питання реформування правової системи : зб. матеріалів XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 1–2 червня 2018 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 152 с.

ISBN 978-966-940-160-1

У збірнику розглядаються питання реформування правової системи, які обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції, яка проходила 1–2 червня 2018 р. Репрезентовано новітні погляди науковців та практиків на державу і право в умовах їх становлення, сучасного стану та перспектив розвитку. Досліджено актуальні філософсько-правові та теоретико-юридичні проблеми державотворення, правотворення, праворозуміння та правореалізації як в цілому, так і різного галузевого спрямування, з метою їх оптимізації та створення наукових засад для подальшого якісного перетворення.

Для науковців, аспірантів, студентів і всіх, хто цікавиться проблемами правової системи.

УДК 34(082)(477)

ISBN 978-966-940-160-1

© Джурак Л. М. (укладання), 2018
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

С. Є. Булавіна

Досліджено підходи до праворозуміння на різних історичних етапах, погляди щодо розвитку сучасного (з другої половини ХХ століття) праворозуміння з метою виявлення ідейних передумов і практичної значущості запровадження міжнародних стандартів прав людини в правову систему України.

Ключові слова: *праворозуміння, міжнародні стандарти, права людини, правова система, Україна.*

Категорія прав людини, а разом з нею і проблема їх забезпечення, постає як одне з центральних питань сучасної юридичної науки.

Підходи до праворозуміння на різних історичних етапах завжди характеризувалися різноманітністю, наявністю значної кількості протилежних та взаємодоповнюючих поглядів та концепцій.

Серед сучасних наукових концепцій праворозуміння можна виокремити концепції, що ґрунтуються на таких підходах:

1. Ідеологічний (аксіологічний), або природно-правовий підхід. Виходячи з цього підходу, вихідною формою буття права є громадська свідомість, а під правом слід розуміти не тексти закону, а систему ідей (понять) про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення й реалізації, порядок і форми захисту, наявні у громадській свідомості та орієнтовані на моральні цінності.

2. Нормативний (позитивістський) підхід. Згідно з керівним постулатом цього підходу вихідною формою буття права є норма права, саме ж право — це норми, що викладені у текстах законів та інших нормативно-правових актів.

3. Соціологічний підхід. Прихильники цього підходу вважають вихідною формою буття права правовідносини, правом — порядок суспільних відносин, що проявляється у діях та поведінці людей [8].

Однак не заперечуючи існування великої кількості концепцій прав людини та вагому роль окремих з них, слід відзначити, що визначальну роль в процесі формування ідеї забезпечення прав людини відіграла та продовжує відігравати теорія природного права через обґрунтовану нею концепцію невід'ємних прав людини, які повинні гарантуватися та забезпечуватися незалежно від конкретно історичної волі держави. Як особливо наголошує О. В. Пушкіна, роль доктрини природного права полягала не стільки у виділенні тих або інших прав людини (адже про право на життя, право на свободу думки, право на власну громадянську позицію писали ще античні мислителі та юристи), скільки у запропонованому способі їх обґрунтування, коли вони набули ознак невід'ємності та невідчужуваності. [8, с. 13].

Вказана теорія чітко проявилася в таких документах як Конституція Корсики 1755 року, Декларація незалежності США 1776 року та Декларація прав людини і громадянина 1789 року, адже в них йдеться не про певний перелік тих чи інших прав, які надаються урядом, а про джерело та основу зазначених прав. У Білі про права, перші десять поправок якого були ратифіковані 15 грудня 1791 р., виклад прав людини також відсилає до ідеї невід'ємності цих прав, оскільки про них йдеться саме у тому сенсі, що вони є природними правилами організації демократичної спільноти, які базуються на природних властивостях та свободах окремих індивідів. [8, с. 13].

Отже, права людини виступають основою сучасного праворозуміння та першоосновою природно-правової концепції права.

Як слушно зазначає А. П. Кравченко, сучасні теорії природного права ґрунтуються на ідеї прав людини, але по-різному його розуміють. Так, Ф. Жені тлумачить право як об'єктивно дану людині цінність; Ж. Дабен та А. Дьєнтрєв – як цінність, що ґрунтується на моральних та деонтологічних принципах; Ф. Селзнік – як таке, що стосується соціології; Л. Фуллер як внутрішню моральність закону. Найповніше ідея людини як найвищої соціальної цінності реалізується в концепціях природного права М. Міда, М. Еделя й А. Еделя. Неокантіанці Р. Штаммлер, Г. Радбрух, П. Новгородцев доводили, що закономірність соціального життя людей є закономірністю юридичної форми [8, с. 12].

Доктринальний плюралізм у праворозумінні зумовив розвиток й інших підходів до сприйняття сутності права та прав людини. Так, у ХХ ст. набула розвитку соціологічна школа права, представниками якої були Є. Ерліх, Ф. Жені, Р. Паунд, Г. Канторович та ін. Основною ідеєю соціологічної школи права було сприйняття права не лише в якості нормативно-правових актів, але й як праввідносин, через які право фактично «оживає». Вченими доводиться, що право виникає не тільки і не стільки із законів, як із самих відносин, що виникають у суспільстві [8].

Розвиток соціологічної школи права зумовив появу концепції вільного права і в Америці, згідно з яким право пропонувалося інтерпретувати крізь категорію правопорядку.

Події, що відбулися у світі на межі ХХ–ХХІ ст. стали підставою значних змін суспільного розвитку. Ці події безпосередньо мають відношення і до становлення правової системи України.

Отже, слід підкреслити, що з розвитком світової спільноти на перший план політичного життя держав виходить проблема захисту прав людини в цілому та окремих соціальних груп зокрема. Ще Загальна декларація прав людини 1948 року проголосила, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, і що кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені в ній, без будь-якої відмінності. З того часу більшість держав об'єднали зусилля з метою створення ефективних механізмів забезпечення прав людини, а питання їх захисту стали предметом регулювання багатьох універсальних та регіональних міжнародних договорів, розроблених в рамках Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної Організації Праці, Ради Європи, інших [5].

Одним із показників участі держави в процесі захисту прав людини виступає судова практика і, передусім, ступінь відображення в ній міжнародних стандартів у цій галузі.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, становлять частину національного законодавства України [7].

Слід також погодитись з тими вченими, які вказують, що теорія гарантованості розвивалась на кожному етапі розвитку людства поряд з теорією природного права. Потребу в запровадженні гарантій забезпечення прав людини обстоювали як вчені - представники природно-правової школи (Аристотель, Платон, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гроцій та інші), так і представники вітчизняної філософсько-правової думки (Т. Г. Шевченко, Г. С. Сковорода, М. П. Драгоманов, І. Я. Франко та інші). При цьому вони підкреслювали роль держави як основного суб'єкта, на якого покладається завдання щодо гарантування прав і свобод людини. Часто такі погляди органічно поєднувалися з обґрунтуванням теорії соціальної держави [4].

Потреба у широкому закріпленні прав людини у внутрішньому законодавстві держав, а також у розробці універсальних міжнародних стандартів прав людини виникла у ХХ ст., у зв'язку з процесами, пов'язаними з наслідками Другої світової війни (масові порушення прав людини тощо).

Створення Організації Об'єднаних Націй мало вирішальне значення в процесі зміни пріоритетів світової політики в бік забезпечення прав і свобод людини. В межах ООН започатковано не просто декларативне визнання прав і свобод людини, але й розробку механізмів, спрямованих на їх реальне забезпечення. У другій половині ХХ ст. в результаті активної діяльності ООН, як наслідок усвідомлення необхідності виведення правових ідей, принципів та положень, що віками досліджувалися вченими, філософами та правниками, з доктрини в текст міжнародних договорів, що мали б загальнообов'язкову силу. В основу такого договору було покладено концепцію природного права. Це знайшло своє відображення у Загальній декларації прав людини 1948 року, Пакті про економічні, соціальні та культурні права та Пакті про громадянські та політичні права 1966 року, що разом із Загальною декларацією прийнято називати Міжнародним Біллем про права людини [1].

Безперечно, Міжнародний Біль про права людини лише започаткував процес міжнародного визнання базових прав людини та правових принципів. У цьому зв'язку слід відмітити Рада Європи, Європейський Союз і Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), які зробили значний внесок у конструювання сучасної Європи, в якій права людини визначають спрямованість і зміст діяльності держави [4].

Необхідно зауважити, що права і свободи людини стають основою праворозуміння, визначають характер відносин в системі «людина – держава», а акценти у таких відносинах переходять в бік обов'язків, що існують у держави перед людиною.

Таким чином, на підставі викладеного можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку юридичної науки основу праворозуміння становлять права людини. Активного розвитку у ХХ ст. набули такі школи праворозуміння: 1) школа природного права; 2) юридичний позитивізм; 3) соціологічна школа права; 4) правовий реалізм; 5) психологічна школа права та ін. Однак, не зважаючи на множинність підходів до розуміння прав людини, базовою та фундаментальною залишається природно-правова доктрина, яка у ХХ ст. набула свого всесвітнього визнання та була покладена в основу міжнародного права прав людини, а у ХХІ ст. – продовжує свій розвиток, збагачення новими ідеями, доктринальними положеннями та напрацюваннями. [8, с. 56].

Література

1. Грушова А. Т. Проблеми захисту прав людини в діяльності ООН : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / А. Т. Грушова. – К., 2004 – 20 с.
2. Добрянский С. П. Актуальные проблемы общей теории прав человека : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Добрянский С. П. – Львов, 2002. – 180 с.
3. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посібник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : ЮрінкомІнтер, 2004. – 336 с. – (Міністерство освіти і науки України).
4. Мережко О. О. Концепція гуманітарної інтервенції та механізм захисту прав людини в рамках ООН : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. О. Мережко – К., 1996. – 19 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: позиція держави та погляд громадянського суспільства : зб. документів / [упорядн.: О. М. Руднева, Г. О. Христова ; наук. ред. О. М. Руднева]. – К. : Істина, 2007. – 240 с.
6. Проблемы общей теории права и государства / [под общ. ред. В. С. Нерсесянца]. – М. : Норма, 2004. – 832 с.
7. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. В. Пушкіна. – Харків, 2008. – 21 с.
8. Руднева О. М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика: дис. д.ю.н.: 12.00.01/Руднева Олександра Миколаївна. – Х., 2011–415с.

Bulavina S. Historical-legal views on human rights as a basis for modern understanding of law.

The article deals with the studies of approaches to the understanding of law at various historical stages, views on the development of modern (since the second part of the 20th century) understanding of law that enable to comprehend better the ideological predispositions and practical importance of the introduction of international human rights standards into the legal system of Ukraine.

Keywords: *understanding of law, international standards, human rights, legal system, Ukraine.*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В ЧАСИ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

П. В. Гламазда, А. В. Легкий

У статті проаналізовано організаційно правові засади діяльності інституту суду присяжних на території Української Держави в період перебування при владі гетьмана Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918 року), висвітлено особливості удосконалення правового статусу даного інституту на території України у зазначений період.

Ключові слова: *інститут суду присяжних, законодавство, Українська Держава, гетьманат, Павло Скоропадський.*

Після подій Революції гідності у 2014 році, судова реформа в Україні набрала нових обертів, що було пов'язано із невдоволенням серед населення роботою судів України. Зокрема, це проявлялося у спробах кадрової чистки серед «представників Феміди», що мало наслідком низький рівень участі народу у здійсненні судової влади, в тому числі, через інститут суду присяжних.

З метою пошуку ідеальної системи судочинства, а рамах судової реформи, Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року №1401-VIII було внесено зміни до статті 127 Конституції та змінено її зміст: «Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних...».

Не зважаючи на закріплення механізму реалізації вказаної вище статті Конституції України в КПК України, це положення зазнає критики щодо діяльності суду присяжних в Україні як від науковців, так і від європейських партнерів, оскільки інститут суду присяжних є важливим проявом народовладдя та демократії в державі.

У зв'язку з цим на нашу думку, дослідження історичного національного досвіду реформування інституту суду присяжних є актуальним в умовах сьогодення.

Спроби удосконалення роботи інституту суду присяжних на території України були здійснені в період Гетьманату. За погодженням з німецькою військовою адміністрацією Українська Центральна Рада була усунута від влади, і на Всеукраїнському землеробському конгресі в Києві генерал Павло Скоропадський був проголошений гетьманом України [1, с. 251]. Він звернувся до населення із «Грамотою до всього українського народу», якою оголосив Центральну Раду та її установи нездатними до державного управління та ввів власну необмежену владу над Україною, розпустив Центральну Раду та її місцеві органи, а також скасував усе її законодавство, в тому числі і Конституцію, яка проголошувала демократичні права і свободи.

23 червня 1918 р. український уряд направив лист німецькому військовому командуванню щодо системи судоустрою та судочинства в державі. Цим листом вимагалось відновити дію усіх судових установ, які попередньо діяли на території України, а саме: мирових судів, окружних судів по 1-2 на кожну губернію, апеляційну та касаційну інстанції. Справи про тяжкі кримінальні злочини мали б вирішуватися у складі трьох професійних суддів та дванадцяти присяжних засідателів, при цьому до обов'язків суддів входило вирішення питання права, а присяжних засідателів – питання настання події та визнання факту. Політичні справи мали розглядатись у такому ж складі суду [2, с. 7].

Цікавим є той факт, що відповідь німецького військового командування, яку воно надало 09 липня 1918 року, була позитивною, проте із умовою належного забезпечення судів членами судового апарату [2, с. 8-10].

Разом з тим відсутність стабільного політико-економічного стану в державі спричиняла проблеми в роботі судів, бо через малу кількість присяжних уповільнювався розгляд певних категорій кримінальних справ. У зв'язку із цим, частина окружних судів звернулась до Міністра справ судових з вимогою вжиття необхідних заходів для вирішення даної проблеми. Вирішити дану проблему можна було б скориставшись попередніми списками за 1917 рік, але із відповідною легалізацією цих списків на законодавчому рівні [5, с. 125].

Більше того, звернення від голів окружних судів також стосувались неможливості розгляду кримінальних справ через неефективність закону, який не дозволяв складати списки присяжних засідателів та неможливості проведення виїзних сесій окружних судів у зв'язку із «більшовицькими рухами» та залізничною розрухою [3, с. 12-13, 5, с. 127]. Окрім скарг судів, посадові особи прокуратури звертали увагу на те, що у зв'язку із відсутністю провадження по кримінальним справам, безкарність спонукала окремих осіб зухвало порушувати закон, не боячись при цьому покарання за вчинений злочин.

Проте, лише нормативне врегулювання діяльності суду присяжних не вирішило б проблем діяльності цього інституту, оскільки існували негативні політичні чинники. В діяльність судів Гетьманату неодноразово втручалися представники німецької влади: деякі українські міста були повідомлені про те, що «повне українське судочинство не існує», а німецьким генералом-фельдмаршалом наказано звертатися до польових судів особам, котрі не були українськими військовими на підставі Постанови II від 28 грудня 1899 р. про надзвичайне військове судочинство. Планувалось запровадження в Україні, в тому числі в Криму, німецьких військово-польових судів з 1 травня 1918 р., до юрисдикції яких мали належати справи вказаних вище військовослужбовців та службовців державного апарату [4, с. 22, 38].

24 травня 1918 року Міністр справ судових М. П. Чубинський розробив новий проект закону про тимчасові правила обрання присяжних засідателів. Відповідно до цього проекту, в тих регіонах, в

яких списки присяжних засідателів не було складено станом на 1918 рік, окружні суди мали право користуватись списками 1916 року, відповідно до Закону від 21 вересня 1917 р., прийнятого Тимчасовим урядом Російської імперії. Призначення членів колегії присяжних засідателів для розгляду конкретної справи відбувалося за жеребом за умови наявності не менше 15 осіб, до яких не було застосовано відводи. Такі умови були дійсними до 1-го січня 1919 р. та повинні були діяти як частина чинних законів про вибори присяжних засідателів [3, с. 7].

Автор законопроекту пояснював свої пропозиції тим, що такі негативні чинники, як ненабуття чинності на території України Закону Тимчасового уряду від 21 вересня 1917 р. про нове комплектування списків присяжних засідателів, у зв'язку із рядом причин політичного характеру та браком фінансування на складання таких списків, мали результатом зупинення судових розглядів за участю присяжних засідателів та діяльності окружних судів загалом. Проте, у зв'язку із тим, що присяжні зі списку за 1917 рік не могли згідно закону повторно бути присяжними, така ситуація підштовхнула до використання списків присяжних засідателів ще за 1916 рік. Ці ж причини змусили використовувати меншу кількість присяжних засідателів – замість 18-ти – п'ятнадцять осіб [5, с. 130].

Попри усі заходи, вжиті українським урядом для впорядкування належного рівня роботи суду присяжних, відповідно до вимог нового державного та соціально-економічного устрою країни, забезпечити нормальне функціонування даного інституту так і не вдалося.

Література

1. Музиченко П. П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – видання 6-те, доповн. / П. П. Музиченко. – К.: Знання, 2008. – 588 с.
2. Переписка с германським верховним командованием о восстановлении суда присяжных (переписка на немецком языке). 11 червня – 25 липня 1918 р. (переклад неофіційний). – Центральний державний архів вищих органів України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Од. зб. 19. – Арк. 11.
3. Проект тимчасових правил про обрання присяжних засідателів. 24 травня – 29 липня 1918 р. – Центральний державний архів вищих органів України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Од. зб. 1570. – Арк. 43
4. Об'яви, постанови, накази, видані німецькою владою, надіслані окружними судами згідно з наказом міністерства. 8 червня – 24 грудня 1918 р. – Центральний державний архів вищих органів України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Од. зб. 1715. – Арк. 315.
5. Тернавська В. М. Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект) : дис. на здобуття ступ. канд. юрид. наук спец. 12.00.01 / В. М. Тернавська. – К., 2007. – 220 с.

Glamazda P., Lehkyi A. Organizational and legal basis of the activity of the institute of jury at Pavlo Skoropadsky's Hetmanath. *In the article are analyzed the organizational and legal principles of the activity of the Institute of the jury in the territory of the Ukrainian State during the period of Hetman Pavlo Skoropadsky's rule (April-December, 1918) and features of improving the legal status of this institute on Ukraine's territory of that period.*

Keywords: *Institute of the Jury, Legislation, Ukrainian State, Hetmanate, Pavlo Skoropadsky.*

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ПРАВА ЛУЦЬКА

В. В. Колодяжна, Д. Ю. Кревський

У статті досліджуються етапи становлення і розвитку міського права Луцька в період його перебування у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, як цілісного історико-правового явища. Розкриваються закономірності впливу змін в політичному, економічному та соціальному житті суспільства на формування норм міського права та механізмів регулювання правовідносин середньовічного міста.

Ключові слова: *Велике князівство Литовське, Річ Посполита, Луцьк, міське право, магдебурзьке право, привілей, цехи, гільдії.*

Міське право як історико-правове явище не втрачає актуальності для сучасних правознавців і сьогодні, оскільки історія міського права має особливу темпоральну структуру, яка зумовлена значними змінами в економічному, соціальному та політичному житті суспільства. У цьому контексті

важливим завданням історії права є встановлення історичних умов виникнення та розвитку міського права Луцька.

Зазначають, що коли українські землі потрапили під владу Великого князівства Литовського і Речі Посполитої (XIV – XVIII ст.), то, попри нав'язаний ними феодальний і національний гніт, європейський фактор продовжував позитивно впливати на них.

На час перебування Луцька у Великому князівстві Литовському найпоширенішими нормами в системі міського права були норми магдебурзького права. Вони закріплювали юрисдикцію і свободи мешканців міста, їхнє право на самоврядування. Також норми врегульовували соціально-економічні і суспільно-правові відносини, порядок суду та судочинства, визначали заходи кримінального покарання, регламентували внутрішню статутну діяльність купецьких корпорацій, ремісницьких цехів і торгівлі [1, с. 159].

Сучасні дослідники вважають, що магдебурзьке право хоча й поширювалося у Великому князівстві Литовському під впливом Польщі, однак мало самобутні риси й зазнало значних модифікацій: магдебурзьке право Великого князівства Литовського відрізнялося від аналогічного (міського) права в містах Німеччини та Польщі [2, с. 177].

Самоврядування та розвиток міського права в Луцьку пов'язують із отриманням привілеїв на магдебурзьке право. Вперше місто Луцьк отримало привілеї 1432 року, коли Владислав (Ягайло) надав грамоту. В подальшому, грамоти які надавалися (1497 рік) своїм змістом доповнювала інші грамоти, нею могли бути додані чи скасовані права та вольності жителів міста. До того ж ці грамоти вдосконалювали систему заходів, що стосувалися розвитку міста Луцька, його управління. Також місто Луцьк мало грамоти на магдебурзьке право і від Олександра - 1503 року, Жигимонта Августа - 1560 року, Стефана Баторія 1576 року.

Грамотою великого князя Литовського Олександром 1497 року в Луцьку було змінено звичаєве право на німецьке, до того ж документ чітко визначив повноваження війта, порядок обрання його на посаду, сферу діяльності. Також було утворено магістрат - міський уряд, який складався з лави та ради. Грамотою від 1497 року було визначено війтівські прибутки, дозволено спорудження ратуші та лазні, започатковано власну систему мір і ваг, визначено проведення ярмарків три рази на рік, окреслено особливості судочинства міста Луцька.

Луцький магістрат складався із двох колегій – ради і лави. Щороку за участю всього магістрату, очільників ремісничих корпорацій міста та поспільства обирався чинний міський уряд – рада, решта урядників набувала статусу «старих». Каденція радників тривала один рік, лавники могли займати свій уряд упродовж тривалішого часу [3, с. 12].

Інститут писарів - війтівського та міської ради - був передбачений традицією самоврядування Луцька у XVI ст. При магістраті був один писар, який одночасно виконував обов'язки і війтівського і міського. Основними обов'язками писарів були: ведення протоколу засідань магістрату; здійснення реєстрації жителів міста; ведення міських книг, реєстрація майнових актів. Разом з писарями місту служили шафарі, інстигатор, міські слуги, кликун, денна та нічна сторожа.

Луцький магістрат в основному функціонував для захисту прав та відстоювання інтересів жителів міста. Серед функцій самоврядного уряду виокремлюють функцію судочинства. Засідання магістратського суду до середини XVI століття відбувалось у війтівському домі, або у домівках луцьких бурмистрів, оскільки ратуша посеред Ринкового майдану Луцька зведена була лише в другій половині 1560 років.

До того ж для Луцька характерним було розуміння розрізнених юридично-територіальних частин міста: міська територія, регульована магдебурзьким правом; замки – Верхній та Окольний; церковні і монастирські юридики [3, с. 13].

Саме належність до юридично-територіальної частини визначала підпорядкування і сплату податків. Також характерною рисою Луцька середини XVII століття було зловживання урядниками владою й утворення не завжди легітимних, непідвладних жодному з урядів, власних юридик.

Діяльність магістрату під час дії міського (магдебурзького) права здійснила вплив на розвиток ремесла і торгівлі в Луцьку. Основними документами, якими керувалися цехи та ремісники були статuti. Так у багатьох життєвих ситуаціях ремісники виступали згаданим колективом, що стояв на обороні цехових потреб. У Луцьку працювали кушнірський, шевський, кравецький, ковальський, слюсарський, риболовецький, сокольницький, різницький, ткацький, скрипницький цехи. Крім того, працювали мулярі, пивовари, золотарі, шаповали, постригачі, полотнярі, кухарі, аптекарі тощо [1, с. 160].

Отже, саме у часи середньовіччя сформувалися основні засади міського права Луцька, які забезпечили повторюваність його положень протягом всієї історії. З огляду на це, ці принципи

залишаються актуальними і на сьогодні. Серед них можна виокремити: єдність міської громади; виборність самоврядних органів і їх відповідальність перед громадою; обов'язкове входження жителів міста до певних спільнот – купці, ремісники, національні спільноти; реальна можливість кожного жителя міста бути обраним до самоврядних органів територіальної громади (формальна рівність), тощо.

Література

1. Малиновський В. Я. Магдебурське право на Волині у контексті європейських традицій / В. Я. Малиновський // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / ВНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 22 : Історичні науки. – С. 158-162.
2. Пащук Т. Історико-правовий аспект розбудови державного управління у Волинському воєводстві / Т. Пащук // Історико-правовий часоп. 2013. – № 1. – С. 176-179.
3. Рудецький П. Міське управління Луцька XIV–XVII ст. / П. Рудецький // Про бізнес. – 2000. – № 10. – С. 12–13.

Kolodiazhna V., Krevskyi D. Concerning problems of the development of Lutsk sity law. The article examines the stages of the formation and development of the city law of Lutsk during its abidance in the Grand Duchy of Lithuania and the Rzecz Pospolita as an integral historical and legal phenomenon. The laws of the influence of changes in the political, economic and social life of society on the formation of norms of the city law and mechanisms for regulating the legal relations of the medieval city are revealed in this article.

Keywords: Grand Duchy of Lithuania, Rzecz Pospolita, Lutsk, city law, Magdeburg law, privilege, workshops, guilds.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТІВ НА ВОЛИНІ У 1919-1932 РР.

М. А. Кравчук

На територію Волині, що в міжвоєнний період перебувала у складі Другої Речі Посполитої, поширювалось польське законодавство про адвокатуру. До 1932 року на території Польщі діяло три системи законодавства, що регулювали діяльність на різних територіях держави.

Ключові слова: адвокат, адвокатура.

Закінчення Першої світової війни ознаменувало формування у Східній Європі нового політичного порядку в міру того, як на місці нещодавно могутніх імперій поставали національні держави. Українці внаслідок політики урядів Антанти та своєї недостатньої організованості не домоглись тоді бажаної свободи і незалежності. Особлива увага приділялась етнічним українським землям, які в історичній літературі дістали назву Західної України, що включили Східну Галичину, Західну Волинь, Полісся і Холмщину.

До 1932 року на території Польщі діяло три системи законодавства, що регулювали діяльність на різних територіях держави. У відродженій в 1918 р. Польщі адвокатура на землях Східної Галичини функціонувала на підставі попередньо діючого австрійського законодавства. Для законодавства Австрії характерним було висунення до адвокатури підвищених вимог, починаючи із встановлення диференційованих і високих цензів щодо вступу до адвокатури, і, завершуючи приписами щодо надання правової допомоги [1, с. 71].

Щодо адвокатури на Волині, то для цих земель було прийнято 23 червня 1922 року розпорядження Ради Міністрів Польщі, за яким на територію Волинського воєводства поширювалась дія тимчасового статуту про устрій адвокатури Польщі від 24 грудня 1918 р. [2].

Вважаємо за доцільне зупинитись детальніше на основних положеннях зазначеного тимчасового статуту від 24 грудня 1918 р. [3]. Найперше привертає увагу сама польська версія назви цього статуту: в назві для позначення адвокатури використовується термін «палестра». Уже в ст. 1 статуту вказується, що палестру становлять адвокати та стажери (апліканти) адвокатів. Отож, в контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне використовувати цей термін з відповідним змістом. Хоча, сам термін «палестра» історично мав дещо інше значення. Так, у Стародавній Греції палестрою називали школу боротьби та кулачного бою; квадратний майданчик з 2 бойовищами,

оточений 4 портиками, де знаходилися читальні зали, лазні, роздягалки, часто палестра. входила до складу гімназії. В сучасному трактуванні словом «палестра» прийнято у західноєвропейських країнах називати адвокатуру, об'єднання адвокатів [4].

Тимчасовий статут палестри Польщі 1918 року в ст. 3 передбачав, що адвокатом можуть стати громадяни Польщі, незалежно від статі, який відповідає таким умовам:

1) закінчив юридичний факультет державного університету;

2) пройшов судове та адвокатське стажування, передбачене даним статутом, та здав судовий і адвокатський екзамен;

3) з моральної точки зору є бездоганним.

Не могла бути адвокатом особа, яка обмежена в цивільній дієздатності, визнана банкрутом, засуджена до позбавлення волі, виправних робіт, або за злочини, що ганьблять честь.

Діяльність адвоката мала полягати у наданні правових консультацій при супроводі справ клієнта та його захисті у всіх судових та адміністративних інстанціях. При цьому зазначалось, що адвокат може відмовити в наданні правової допомоги, не вказуючи причини відмови (ст. 5 статуту).

Адвокат мав зберігати таємницю відомостей, отриманих ним при виконанні своїх повноважень, і не міг бути змушений розкрити таємницю перед судом чи будь-яким іншим органом влади. При виконанні повноважень адвокат наділявся свободою слова та листування, але за зловживання цією свободою наступала дисциплінарна відповідальність. Зазначалось, що не можна було приступати до захисту сторони чи надавати правничі консультації в процесі, в якому захищав чи надавав консультації протилежній стороні.

Адвокату не дозволялось поєднувати адвокатську діяльність із державною службою, підприємницькою діяльністю, і взагалі діяльністю, що не личила покликанню адвоката. Проте дозволялось поєднувати адвокатську практику з викладанням або наданням юридичних консультацій. Оплата адвокатських послуг здійснювалась відповідно до домовленості з клієнтом, а в разі відсутності домовленості – згідно з тарифом. Безплатно мали вестись цивільні справи за призначенням для осіб, які визнані бідними, та кримінальні справи за призначенням.

Окремий розділ статуту присвячувався стажерам (аплікатам) адвокатів (ст.ст. 14-20). Дворічне адвокатське стажування (аплікацію) могли проходити особи, які вже пройшли дволітнє судове стажування (аплікацію), здали екзамен для судових стажерів (аплікантів), закінчили юридичний факультет державного університету, є з моральної точки зору бездоганними та подали відповідне підтвердження куратора про прийняття на стажування (аплікацію).

Стажери (апліканти) зобов'язані були працювати в адвокатській канцелярії, а також брати участь в теоретичних і практичних заняттях, організовуваних місцевою адвокатською палатою. При цьому самостійно провадити справи стажер (аплікант) не міг, але міг представляти інтереси в судах та державних установах за спеціальним дорученням адвоката в кожній окремій справі та під відповідальність адвоката. Після закінчення стажування (аплікації), особа здавала екзамен перед комісією, визначеною радою адвокатів. Стажер (аплікант), який не склав екзамен, міг знову спробувати його здати протягом наступних двох років.

Колегія адвокатів складалась з адвокатів та стажерів (аплікантів) адвокатів, що мали свої контори в окрузі одного апеляційного суду (ст. 21 статуту). Рада адвокатів формувалась Колегією адвокатів шляхом таємного голосування більшістю голосів у складі від дев'яти до п'ятнадцяти осіб. Зі складу ради щорічно в березні обирався декан, його заступник, бібліотекар, скарбник і секретар. Тривалість мандату складала три роки, при чому щороку мінялась третина складу ради. У статтях 23-29 статуту визначались повноваження Ради адвокатів та декана. Стаття 30 визначала правовий статус загальних зборів Колегії адвокатів, які мали проводитись щорічно в березні. При чому кожен адвокат зобов'язаний був брати участь у таких зборах. А от стажери (апліканти) мали право брати участь в загальних зборах Колегії адвокатів лише з дозволу головуючого і без права голосу та права участі в голосуванні.

Наступний розділ статуту (ст.ст. 31-37) присвячувався Головній раді адвокатів, яка складалась з делегатів Колегії адвокатів.

Особливо цікавим було правове регулювання дисциплінарного суду та дисциплінарного провадження, передбачене статтями 38-59 статуту. Адвокати та стажери (апліканти) адвоката притягувались Радою адвокатів до дисциплінарної відповідальності за порушення професійних обов'язків, а також за порушення, які ганьбили адвокатську честь і гідність. При чому судова, цивільна чи кримінальна відповідальність за такі порушення не виключала дисциплінарної відповідальності. Для розгляду дисциплінарних справ Рада адвокатів зі свого складу створювала дисциплінарний суд, що мав складатись з головуючого та шести членів суду. Сторонами процесу

виступали обвинувач і обвинувачений. Апеляційною інстанцією для рішень дисциплінарного суду Колегії адвокатів був дисциплінарний суд Головної ради адвокатів.

Як вказувалось у ст. 1 перехідних положень статуту, цей документ мав діяти на території Польщі, що були раніше в складі Російської імперії аж до законодавчого врегулювання організації адвокатури на території всієї Польщі. Цей статут набрав чинності 1 січня 1919 року.

Як зазначалось вище, дія статуту поширювалась на територію Волинського воєводства відповідно до розпорядження Ради Міністрів Польщі, прийнятого 23 червня 1922 року [5]. Розпорядження Ради Міністрів Польщі, видане на основі підписання Ризького договору, щодо поширення на Східні Території чинного декрету, яким затверджено тимчасовий статут про устрій адвокатури (палестри) Польщі, стосувалось Новгородського, Поліського і Волинського воєводств, окремих, перелічених в розпорядженні повітів. Вказане розпорядження містило перехідні положення. Зокрема, зазначалось, що адвокати, які були в переліку адвокатів на 1 липня 1922 року, визнавались адвокатами відповідно до положень статуту, а помічники адвокатів – визнавались стажерами (аплікантами) адвокатів.

Новий закон про адвокатуру для всієї Польщі було прийнято 7 жовтня 1932 року, а набрав чинності – 1 листопада 1932 року.

Отже, зважаючи на історико-політичні умови, на територію Волині, яка в міжвоєнний період перебувала у складі Другої Речі Посполитої, поширювалось польське законодавство, яке зазнало змін в зв'язку з рядом історичних подій, що можуть стати предметом подальших наукових розробок.

Література

1. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921 - 1939 рр.) : Моногр. / І. Ю. Гловацький; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Каф. історії та теорії держави і права. - Л. : Тріада плюс, 2003. - 346 с.

2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. Prawo o ustroju adwokatury // Dz.U. – 1932. – nr. 86. – poz. 733

3. Dekret z dnia 24 grudnia 1918 r w przedmiocie statutu tymczasowego palestry Państwa Polskiego // Dz. P. P. P. – N 2. – 1922. – poz. 75

4. Палестра // <http://slovopedia.org.ua/29/53407/17579.html>

5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 czerwca 1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia na Ziemię Wschodnie mocy obowiązującej dekretu z dnia 24 grudnia 1918 r. w przedmiocie statutu tymczasowego palestry Państwa Polskiego // Dz.U. – 1922. – nr. 47. – poz. 416

Kravchuk M. Features of legal status of advocates on Volyn in 1919-1932. On territory of Volyn, that in an intermilitary period was part of Poland, spread the Polish legislation about advocacy. Three systems of legislation, that regulated activity on different territories of the state, operated on territory of Poland to 1932.

Keywords: *advocate, advocacy.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Ю. П. Крисюк

У статті розглянуто особливості застосування синергетичного підходу у дослідженні становлення та підтримання правового порядку. Наголошено на тому, що саме синергетика посідає особливе місце серед альтернатив діалектики, а її гносеологічний потенціал полягає у формуванні особливого сценарію мислення, абсолютно нової логіки розуміння динаміки як суспільно-правових так і державно-правових процесів.

Ключові слова: *аномія, бифуркація, діалектика, дихотомія, ентропія, правопорядок, синергетика.*

Проблема розвитку є однією з центральних у філософії, осмислення якої дозволяє людині краще зрозуміти навколишній світ, своє місце у світі. У сучасній філософії та науці на сьогоднішній

день існують дві загально визнані теорії, в яких розглядаються питання самоорганізації та саморозвитку буття: діалектика і синергетика.

Історично першою була діалектична теорія. Діалектика як загальна теорія розвитку всього суцього дає ключ до розуміння його сутності, відображає реальні процеси у природі, суспільстві мисленні такими, якими вони є у дійсності. Термін діалектика був запропонований античними філософами спочатку для позначення мистецтва суперечки, а в подальшому – одного з методів отримання знань. Найбільш повною та розгорнутою діалектика стала у XVIII ст. завдяки діяльності видатного німецького філософа Г. В. Ф. Гегеля. Саме його вважають автором трьох основних універсальних законів діалектики, за якими, на думку мислителя, розвивається всесвіт. Діалектика підходить до вивчення предметів і явищ з точки зору їх виникнення, руху і розвитку, а тому орієнтує на конкретне, багатостороннє дослідження об'єктивних процесів. Однак поряд з діалектикою існують метафізична концепція розвитку, софістика, еkleктика, екзистенціальна діалектика, синергетика і низка інших.

Саме синергетика посідає особливе місце серед альтернатив діалектики. Поняття «синергетика» ввів у науковий обіг наприкінці 60-х років XX ст. німецький філософ Ганс Хакен.

Синергетика – міждисциплінарна наука, що займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи на основі методів математичної фізики («формальних технологій»). Це теорія самоорганізації в системах різноманітної природи. Вона має справу з явищами та процесами, в результаті яких в системі – в цілому – можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. [1].

Синергетика дедалі впевненіше прокладає шлях у методологію гуманітарних наук, зокрема у філософію права. Вона намагається виступити як новий світогляд, світосприйняття, що докорінно змінює розуміння необхідного (закономірного, визначеного) і випадкового в самих основах побудови світу. Формується нове розуміння випадку як самостійного фактора біологічної і соціальної еволюції, визнання ролі випадку в самоорганізованих процесах.

На думку Г. Хакена синергетикою досліджуються явища, що відбуваються в точці нестійкості, і визначається та нова структура, що виникає за порогом нестійкості, на основі чого синергетиці вдається встановити універсальні і глибокі аналогії, які проявляються між абсолютно різними системами при проходженні ними точок виникнення нестійкості. Виходячи з цього, синергетика формулює свою основоположну тезу, яка полягає у тому, що на всіх рівнях структурної організації буття саме нерівновагомість виступає в якості підстави та джерела порядку, тим, що породжує порядок із хаосу [2; с. 925].

Усяка соціальна система складається із певної множини компонентів, частин, елементів, які відносяться до різних рівнів її організації, формуючи окремі блоки й структурні утворення всередині системи. Це ж стосується й правопорядку. При цьому вони також носять системний характер. Ці структурні утворення одночасно можна розглядати у якості систем більш низького рівня організації, що формують, шляхом взаємодії, систему більш високого соціального рівня.

Взаємодія вихідних компонентів цілого завжди призводить до виникнення нової якості. Ця нова якість може і не виходити за рамки закономірностей одного й того ж рівня матерії, однієї й тієї ж форми її руху, хоча може означати й вихід в інший матеріальний рівень, в іншу форму руху матерії з іманентними лише їй закономірностями.

Взаємодія як явище, як провідна частина, компонента, ланка і, зрештою, системна якість властива усім соціально-організованим системам, і передусім системам, організованим державно-правовим чином. Специфікою державно-правової організації соціальних систем є те, що вони відносяться до так званої формальної соціальної організації і є носіями її засадничих характеристик.

Формальна організація є результатом свідомого конструювання соціальних зв'язків. Вона характеризується цільовою спрямованістю, яка полягає у визначенні й нормативно-правовій фіксації способів і форм взаємодії елементів соціальної системи, залежно від типу, виду, роду, рівня цих систем, цілей та завдань їх формування.

У контексті синергетичної інтерпретації можна стверджувати, що складноорганізовані системи мають тенденцію розпадатися, досягаючи піку свого розвитку. Так утворюється філософська діалектична дихотомія: усталеність виростає із неусталеності, у результаті неусталеності, адже народження нового структурного утворення є наслідком випадковості. Усталеність, зрештою, перетворюється на неусталеність. Цей факт обов'язково необхідно враховувати, досліджуючи систему, задаючи їй певні параметри розвитку та середовище функціонування. Для цього потрібно враховувати ще одне надзвичайно важливе поняття для описання самої системи – поняття соціальної ентропії [3; с. 31].

Ентропія – це міра неорганізованості системи. Саме ентропія характеризує здатність системи до здійснення соціальної роботи. Тому очевидно, що за однакових енергетичних можливостей ця здатність є вищою у тієї системи, у якій нижча ентропія. Зростання ентропії фактично означає сповзання до хаосу. У випадку дослідження правопорядку в якості системи зростання ентропії має кінцевим наслідком аномію. Хоча очевидним є той факт, що це природний процес, який означає смерть системи шляхом розпаду її на окремі елементи. Зростання ж зв'язаності між елементами (стосовно соціальної системи – окремими людьми, котрі являють собою певну соціальну групу) веде до зменшення сумарної ентропії, і чим більша зв'язаність, тим менша сумарна ентропія. Таким чином, шлях зменшення ентропії системи – у зростанні взаємозв'язку елементів, узгодженості їхніх дій. Ентропія мінімальна у жорстко ієрархічній, передбачуваній системі. Натомість максимальна в атомарній системі повністю незалежних елементів [4; с. 174].

Якщо у більшості членів суспільства є відчуття впорядкованості, прийнятності існуючого правопорядку і своєї відповідності тому місцю, котре людина займає в цьому правопорядку, то ентропія суспільства на самоорганізаційному рівні буде низькою, а впорядкованість високою. Якщо ж людина не сприймає даного порядку, не ідентифікує себе з ним і зі своїм місцем у ньому, то рівень соціальної ентропії зростає й самоорганізаційна стійкість системи знижується [4; с. 180].

Згідно із синергетичним трактуванням, самоорганізаційний порядок виникає в системі у точках кризи (точках біфуркації) і являє собою результат спонтанного зростання радіусу скорельованості дій (рухів) елементів системи.

У ситуації соціального середовища самоорганізація є спонтанно виникаючими соціальними узгодженостями – соціальними спільнотами, об'єднаннями, асоціаціями, приналежність до яких обмежує параметри свободи індивіда, але при цьому таке обмеження частково навіть не усвідомлюється, оскільки сприймається добровільно і природно, що й забезпечує самозбереження порядку до наступної точки біфуркації.

Самоорганізаційний механізм виникнення правового порядку особливо проявляється й набуває особливої сили у моменти соціальних криз. Основа майбутнього нового порядку, який із часом, можливо, закріпиться в організаційно фіксованих форматах, виникає в точках біфуркації не як результат діяльності тих чи інших соціальних реформаторів, а посередництвом активізації атрактивної (притягуючої) сили закладеного в колективному несвідомому даного соціального середовища (суспільства, народу тощо) спектру можливих пояснень світу. Відтак, свідоме реформування може бути успішним лише в його узгодженості із самоорганізаційною тектонікою.

Таким чином можна стверджувати, що гносеологічний потенціал синергетики у філософії права полягає у формуванні особливого сценарію мислення, абсолютно нової логіки розуміння динаміки як суспільно-правових так і державно-правових процесів.

Література

1. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Синергетика>
2. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
3. Крисюк Ю. Синергетична інтерпретація соціального порядку [Текст] / Ю. Крисюк // Право України. – 2005. – № 7. – С. 30–33.
4. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Любовь Бевзенко. – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2002. – 437 с.

Krysiuk Yu. Features of application of the synergetic approach in philosophy of law. *The article deals with the peculiarities of the application of the synergetic approach in the study of the formation and maintenance of legal order. It is emphasized that synergetics is a special place among dialectical alternatives, and its epistemological potential consists in the formation of a special scenario of thinking, a completely new logic of understanding the dynamics of both socio-legal and state-legal processes.*

Keywords: *anomie, bifurcation, dialectic, dichotomy, entropy, law and order, synergetics.*

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ НА ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ

О. В. Лаба

Дослідження включає порівняльний аналіз моделей і механізмів державного фінансування, представляє основні елементи розробки успішної інституційної основи для фінансування громадських організацій та пропонує рекомендації для розгляду українськими зацікавленими сторонами.

Ключові слова: громадські організації, європейський простір, європейський механізм, європейські моделі розвитку, державне фінансування.

Незважаючи на те, що в різних європейських країнах застосовується широкий ряд моделей забезпечення фінансової життєздатності громадських організацій, ми ставимо за завдання знайти спільні чинники, що потребують оцінки. Правова база справляє доволі великий вплив на поширеність певних механізмів (як-от створення податкових стимулів задля сприяння новій філантропії, наприклад, у Німеччині). Культурно-історичні традиції можуть справляти вплив як у позитивному (загальний рівень благодійних пожертвувань і відповідальності фізичних осіб – громадян Нідерландів) [3] так і в негативному напрямі (як-от загальне очікування від держави з боку угорського суспільства надання широкого спектра послуг, так само, як це було за часів соціалізму). Політико-економічна ситуація, що склалася у цих країнах, також впливатиме на діяльність громадських організацій і їхню взаємодію з різними гравцями (у країнах, що є економічно більш потужними, спостерігається зменшення тенденції до порушення прав людини у порівнянні з країнами, що знаходяться в гіршій економічній ситуації) [1].

Державна підтримка включає всі форми фінансування громадських організацій за рахунок державних коштів як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях. Це включає гранти, контракти та схеми оплати послуг третьою стороною. Слід зазначити, що, працюючи за державними контрактами, громадські організації фактично заробляють кошти, оскільки ці контракти передбачають оплату послуг, наданих громадськими організаціями державі або від її імені. Проте практика державного фінансування у країнах Центральної та Східної Європи свідчить про те, що: а) між грантами та контрактами не існує чіткої відмінності, отже, якщо підтримка громадським організаціям надається фактично через фінансування проекту чи інституційне фінансування, вони часто отримують цю підтримку за контрактами, а не через гранти; б) навіть якщо контракт передбачає надання платних послуг, майже в кожному випадку громадським організаціям доводиться дотримуватися умов, визначених державою, тобто вони обмежені в утворенні цін, визначенні термінів або інших договірних умов. Отже, незважаючи на те, що, технічно державні контракти (включаючи муніципальні) можуть вважатися засобом заробляння коштів (за рахунок оплати послуг), громадські організації не можуть самостійно визначати умови надання ними послуг для отримання державного контракту та фактично змушені залучати кошти так само, як і для отримання державного гранту.

В окремих країнах, в яких механізми державного контролю не функціонують належним чином та/чи існує високий ступінь ухиляння від сплати податків, підприємства громадських організацій можуть незаконно використовуватися певними гравцями як приховані, з метою отримання ними статусу юридичних осіб, звільнених від сплати податків, чого зазвичай побоюються законодавці. З іншого боку, в більшості нових держав-членів ЄС і в старих державах-членах здійснюються відповідні заходи для усунення ризику такої поведінки. Інші форми, як-от членські внески, нараховані відсотки тощо, як правило, являють собою найбільш гнучкі джерела фінансування громадських організацій [2].

В європейських країнах існує три основні механізми фінансування громадських організацій з боку держави. Воно може здійснюватися шляхом надання прямої підтримки з бюджету, тобто за рахунок субсидій чи грантів, укладання контрактів на надання послуг або так званої оплати послуг третьою стороною. Цілі кожної з цих форм фінансування дещо відрізняються одна від одної. Гранти і субсидії, як правило, використовуються задля того, щоб сприяти реалізації державної політики та часто також спрямовані на підтримку організацій, які отримують кошти. У випадку контракування держава «замовляє» певну послугу, в ідеалі, здійснюючи її закупівлю або за використання іншого

конкурсного механізму. У разі оплати послуг третьою стороною держава, по суті, доручає надати послугу зовнішньому постачальнику за визначеною ціною, визначеної якості та на основі інших критеріїв.

Найбільш поширеною формою фінансування діяльності громадських організацій є надання прямої підтримки з бюджету. Двома основними формами фінансової підтримки є субсидії та гранти (також може надаватися в натуральній формі, наприклад, у формі приміщень для надання послуги).

Субсидії призначені для певних громадських організацій і часто надаються як інституційна підтримка. У випадку субсидій конкурси, як правило, не проводяться, а громадська організація, котра їх отримує, може розраховувати на підтримку, як це визначено в законодавстві. Так склалося історично, що в багатьох країнах Європи і СНД субсидії надаються різним товариствам, що представляють соціальні групи.

Гранти - це форма підтримки громадських організацій з державного або місцевих бюджетів. На відміну від субсидій, гранти, як правило, передбачають проведення конкурсів на отримання фінансування. Громадські організації зазвичай фінансуються, аби реалізувати конкретний проект відповідно до чітко визначеної сфери діяльності, термінів і статей бюджету, тобто їх звітування ґрунтується на тому, чи використані кошти відповідно до запропонованого бюджету. У випадку надання грантів держава виділяє певну суму, що за певних умов надається громадським організаціям як гранти на реалізацію їхніх проектів. Держава визначає цілі, а не засоби. Вона фактично запрошує громадські організації до пропозиції найкращих ідей стосовно того, як досягти цілі. Заявки може подавати велика кількість громадських організацій, та лише декілька з них можуть отримати гранти на реалізацію своїх проектів. Громадські організації структурують свої витрати відповідно до форми заявки на отримання гранту, як правило, відокремлюючи прямі витрати за проектом від непрямих. Громадські організації, які отримують гранти, є підзвітними державі (так само, як у випадку будь-якого іншого донора) [4].

На основі дослідження кращих міжнародних практик, запропоновані нами висновки є важливими з точки зору розробки інституційної основи для державного фінансування громадських організацій в Україні:

- На наш погляд, існує потреба у застосуванні підходу «від бачення до механізму», що дозволить прив'язати механізми фінансування, які будуть впроваджені, до бачення та мети процесу розвитку громадських організацій: законодавець повинен визначити функції громадських організацій, а потім розробити відповідні засоби для досягнення результатів. Основним елементом, як правило, є розробка стратегії розвитку громадських організацій, що передбачає їх чітку роль по відношенню до держави. Проте, підготовка самої стратегії не має великого значення з точки зору впливу державних заходів. Так само (якщо не більше) важливою є відповідність стратегії бажаним результатам, а також політики фінансування.

- Окрім того, повинні бути наявними достатні дані й інформація, аби приймати продумані, засновані на фактах стратегічні рішення в цій сфері. Це є важливим, адже громадський сектор як стратегічний напрям часто не береться до уваги, і базові дані відсутні.

- На постійній, систематичній основі необхідно слідкувати за практикою і впливом реалізації стратегії.

- Вважаємо, що громадський сектор не може фінансуватися за використання одного основного механізму. Потоки фінансування повинні відображати різні функції, організації та потреби сектора. Стратегії фінансування великих громадських організацій, що надають послуги, та малих організацій територіальних громад можуть відрізнятися одна від одної. Можуть бути ефективними як прямі, так і непрямі засоби надання підтримки.

- Потоки фінансування мають надходити з довгострокових, стабільних ресурсів, аби громадські організації мали змогу прогнозувати рівні фінансування та складати плани на довгострокову перспективу.

- Механізми фінансування повинні доповнювати один одного, а не конкурувати. Наприклад, організації, через які надаються гранти, або організації-посередники не повинні конкурувати з громадськими організаціями, яким вони мають надавати підтримку.

- Незважаючи на те, що певні джерела доходу є менш важливими з точки зору загальних доходів сектора, їх відсутність чи наявність може суттєво змінити умови життєздатності громадських організацій (принцип «чим менше, тим більше»).

- Стратегія має бути розроблена на довгострокову перспективу (8-10 років) і передбачати поступовий розвиток різних механізмів на основі один одного (наприклад, впровадження податкових пільг після перевизначення статусу суспільно корисних організацій).

- Поведінка платників податку, громадських організацій та органів державної влади в будь-якій країні визначається в основному культурно-історичними традиціями. Однак, продумана податкова політика може ґрунтуватися на можливостях, які відкриваються в середовищі, що постійно змінюється, та створювати стимули, які здатні успішно змінювати поведінку.

- Держава повинна здійснювати інвестиції в розширення можливостей громадського сектора. Навіть у найбільш розвинутих країнах громадські організації потребують підтримки, аби робити очікуваний від них збільшений внесок у добробут суспільства.

- Держава також повинна забезпечити наявність ресурсів для фінансування поточного розвитку громадського сектора – нових організацій, інновацій, розвитку послуг тощо. Зазвичай вони більш ефективно фінансуються з приватних джерел. Якщо таких джерел бракує, держава може або перебрати цю роль на себе, або надати стимули до виконання цієї ролі приватним гравцям.

На основі вищенаведених висновків, досліджуючи обрану тему, пропонуємо вжити наступні основні кроки в напрямі розробки інституційної основи для державного фінансування громадських організацій в Україні:

- Перевизначення статусу суспільно корисних організацій, що може служити основою для створення декількох податкових стимулів.

- Створення фонду на підтримку громадянського суспільства з метою розширення можливостей основних громадських організацій і запуску процесів їхнього розвитку на місцях.

- Поступове впровадження системи нормативного регулювання фінансування громадських організацій, що надають соціальні послуги, схвалені державою.

- Має бути розглянута також можливість спрямування відсотка з обігу на благодійні пожертвування.

- Повне звільнення від оподаткування пов'язаної зі статутними цілями економічної діяльності суспільно корисних організацій і часткове звільнення від оподаткування з доходів від їх неосновної економічної діяльності.

Література

1. Інглхарт Рональд Ф. І Крістіан Вельцель. Модернізація, культурна зміна і демократія: послідовність людського розвитку (Inglehart Ronald F. Christian Welzel, 2005. Modernization, cultural change, and democracy: the human development sequence).

2. Інформація надана Європейським центром некомерційного права (ЄЦНП), включаючи проект дослідження “Державне фінансування неурядових організацій в Європі” (“Public Financing of Non-governmental Organizations in Europe”). Інформація надана Нільдою Буллен (Nilda Bullain) иною Хадзі-Мічевою (Katerina Hadzi-Miceva) з ЄЦНП. Цитати використані з дозволу авторів.

3. <http://www.giving.nl/>, за даними GJNPS.

4. Участь громадськості у процесі формування та реалізації державної політики // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3 (18). — С. 7.

Лабa O. State funding of NGO: experience of EU. *The study includes a comparative analysis of state funding models and mechanisms, presents the key elements for developing a successful institutional framework for financing public organizations and proposes recommendations for consideration by Ukrainian stakeholders.*

Keywords: *public organizations, European space, European mechanism, European models of development, state financing.*

ПРАВО ПАЦІЄНТА НА ВІДМОВУ ВІД МЕДИЧНОГО ВТРУЧАННЯ

М. Ю. Щирба

Визначено, що право пацієнта на відмову від медичного втручання може реалізуватися шляхом відмови від медичного втручання або відкликання попередньо наданої згоди. Аналізуються причини відмови від лікування, зокрема, у зв'язку з релігійною приналежністю особи. Проаналізовано причини відмови від лікування визначені в чинному цивільному законодавстві з наявними у ньому колізіями та пропозиціями вдосконалення.

Ключові слова: відмова від медичного втручання, інформована згода, презумпція самовизначеності, принцип самостійності.

Право на інформаційну згоду при медичному втручанні є одним із основних прав пацієнта. Це право має розширене тлумачення, оскільки включає не тільки можливості пацієнта щодо інформованої згоди, але й на відмову від медичного втручання. Рональд Б. Стендлер вказує, що право на відмову включає два елементи: 1) свобода від примусу, визнання автономії, а також право на самовизначення, і 2) є наслідком "інформованої згоди", що виникає з фідучіарних обов'язків лікаря до пацієнта [1, с. 29].

На нашу думку, право на відмову може реалізуватися наступним чином: первинна відмова від медичного втручання або відкликання попередньо наданої пацієнтом згоди. При цьому, першочергово діє презумпція дієздатності, яка передбачає, що особа здатна приймати самостійно будь-яке рішення (згоду чи відмову), доки не буде доведено інше. Для ефективної реалізації права на згоду та права на відмову необхідні субординовані дії з боку медичного персоналу. Тобто, право потребує належної інформованості пацієнта при прийнятті рішення. Повнота, зрозумілість цієї інформації є складовою як позитивного, так і негативного рішення пацієнта.

Право на відмову поширюється на всі випадки, якщо мова йде про дієздатного пацієнта, навіть, якщо відмова від медичного втручання призведе до погіршення стану здоров'я пацієнта, летальних наслідків, є нерозумною з погляду більшості членів суспільства, органів державної влади та медичного персоналу. Акцентуємо увагу, що в такому випадку домінує презумпція самовизначення пацієнта над критерієм розумності. В США відомий прецедент Lane vs Candura. Суть його зводиться до того, що 77-річної місис Р. Кандура відмовилася від ампутації нижньої кінцівки. Її дочка подала клопотання до суду з метою призначити себе тимчасовим опікуном, який має право згоди на операцію від імені своєї матері. Суд передбачив, що повнолітній пацієнт може відмовитись від ампутації ноги, враженої гангреною, і, відповідно, від оперативного втручання, яке збереже йому життя. Вказаний прецедент визначає, що «закон захищає право самостійно прийняти рішення погодитись чи відмовитись від лікування, незалежно від того, є рішення мудрим чи нелогічним» [2].

Часто відмова від лікування має місце у зв'язку з релігійною приналежністю особи. Кожна держава стикається з потребою нормативної вказівки про пріоритет релігійної свободи чи збереження його життя та здоров'я. Тут йде мова про поширену зараз практику відмови від переливання крові у зв'язку з релігійними поглядами пацієнта. У широко цитованому усіма науковцями рішенні Європейського Суду з прав людини «Релігійна громада Свідків Єгови в м. Москва проти Російської Федерації» зазначено, що суди в багатьох країнах світу, розглядаючи справи щодо відмови Свідків Єгови від переливання крові та медичного втручання, доходили висновку, що, хоча інтереси держави щодо охорони життя і здоров'я пацієнта правомірні та значущі, пріоритет повинні мати ще більш важливі інтереси пацієнта. Пацієнт, як ніхто інший, має право на визначення свого життєвого шляху, а отже і на відмову від медичної допомоги за будь-яких обставин. Тому при відсутності небезпеки для життя третіх осіб в інших країнах приймається відмова особи від будь-якого лікування, і навіть від вакцинації у період епідемії. Тобто держава в будь-якому випадку утримується від втручання в свободу вибору громадян [3].

Другим критерієм є дотримання чіткості. Пацієнт повинен висловити свою відмову в зрозумілій, доступній, чіткій формі. Слід зауважити, що відмова пацієнта від застосування до нього методу лікування не завжди означає відмову від лікування взагалі, отже лікар зобов'язаний запропонувати пацієнту інші, прийнятні для нього, методи. Тому все ж таки найкраще для превенції майбутніх конфліктів, що форма відмови у разі важких випадків була у письмовій формі.

Ще одним критерієм є дотримання принципу самостійності. Згода чи відмова приймається дієздатним пацієнтом індивідуально. Вагомо, що право на відмову включає в себе можливість відкликати згоду на медичне втручання. Відкликання здійснюється тим, пацієнтом, що попередньо давав згоду на втручання. Вдалою, на нашу думку, є конструкція відкликання згоди, що передбачена в законодавстві Білорусії. Пацієнт має право відкликати згоду у всіх випадках окрім наступних: медичне втручання вже почалося і його припинення або повернення до первинного стану неможливо пов'язано з загрозою для життя або здоров'я пацієнта [4].

Дискусійним в цьому аспекті є право вагітної жінки відмовитися від лікування, якщо останнє може нашкодити плоду. Правове регулювання медичної сфери більшості держав не дає відповіді на це запитання. А ось п. 6.1. Закону «Про права пацієнтів» Ісландії визначає абсолютне право жінки на рішення у вказаному питанні, вагітна жінка має право самостійно приймати рішення про лікування. Принцип державної політики тут полягає у підтримці, а не втручанні у право, оскільки при таких

обставинах здійснюється повідомлення спеціальні органи, що повинні забезпечити підтримку сім'ї на всіх етапах та після народження [5].

Не існує єдиного підходу до форми медичної відмови. В деяких державах відсутня нормативна вказівка про право відмови. До них належить наприклад Фінляндія [6]. В більшості інших держав поряд з правом на згоду розглядається право на відмову та право на відкликання згоди. Зазвичай форма відмови є такою ж як форма згоди, що визначено національним законодавством. Про відмову обов'язково робиться помітка в медичних документах пацієнта або подається у встановленій формі, яка підписується пацієнтом та лікуючим лікарем.

Відмова від лікування, так само як інформаційна згода є процесом, а не певним формальним документом. Такий процес на нашу думку включає три обов'язкові етапи: 1) інформування пацієнта про стан здоров'я, потребу в медичному втручанні, особливості його проходження, ризику та альтернативні варіанти тощо; 2) самостійна поінформована відмова пацієнта від медичного втручання; 3) роз'яснення наслідків відмови для пацієнта, його життя, здоров'я та перебігу хвороби та у разі наполягання пацієнта, прийняття відмови лікарем.

Цивільний кодекс України [7] регулює питання відмови від лікування. Однак містить колізійні моменти. У ст. 284 у частині 3 вказано, що надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, провадиться за її згодою, отож не надання згоди зі змісту цієї норми також наступає як право пацієнта з 14 років. Однак вже частина 4 цієї ж статті визначає, що відмовитися від лікування може тільки особа з настанням повноліття. Також у національному законодавстві не узгодженою є форма відмови. Заклади охорони здоров'я самостійно розробляють форму відмови письмового характеру, оскільки форма згоди встановлена підзаконними актами, а форма відмови ні.

Аналіз практики права на відмову дає нам можливість ввести наступні пропозиції удосконалення національного законодавства: визначити, що пацієнти, які досягли 14-ти річного віку мають право відмовитися від медичного втручання тільки за умови погодження такої відмови із їх батьками чи законними представниками; встановити, що особа може відкликати згоду на медичне втручання крім випадків коли медичне втручання вже почалося і його припинення або повернення до первинного стану неможливо або пов'язано з загрозою для життя або здоров'я пацієнта; нормативно закріпити форму письмової відмови від медичного втручання та встановити особливі випадки коли письмова форма є обов'язковою.

Література

1. Ronald B. Standler Legal Rights of Medical Patients in Massachusetts / Ronald B. Standler // [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.rbs2.com/prm.pdf>
2. Lane v. Candura, 376 NE2d 1232, 1236 (Mass.App. 1978) // [Electronic resource]. – Mode of access : <http://masscases.com/cases/app/6/6massappct377.html>
3. Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia (Application no. 302/02) 22/11/2010 // [Electronic resource]. – Mode of access : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Jehovah's Witnesses of Moscow"\], "respondent":\["RUS"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-145420"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
4. О здравоохранении: Закон Республики Беларусь от 18 июня 1993 г. № 2435 - XII // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=v19302435>
5. Patients' Rights Act: Acts of Parliament of Welfare No. 74/1997// [Electronic resource]. – Mode of access : https://eng.velferdarraduneyti.is/media/acrobat-enskar_sidur/Patients-Rights-Act-No-74-1997.pdf.
6. Act on the Status and Rights of Patients: Finland N.B on 17th August 1992 No. 785/1992 // [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1992/en19920785.pdf>
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України – 2003 р. – № 40.

Shchirba M. The patient's right to refuse of medical intervention. *In the article it's defined that the right to refuse of medical intervention may be exercised as the initial refusal of medical intervention or the withdrawal of a previously granted consent by the patient who provided it. It's analyzed refusals of treatment including occurs due to the religious affiliation of the individual. An analysis of the practice of refusal right in Civil Code of Ukraine including conflicting moments and suggestions for improving national legislation.*

Keywords: *refusal of medical intervention, information consent, presumption of self-determination, principle of independence.*

ВПЛИВ ПРАВОВИХ ЗАСТЕРЕЖЕНЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

О. М. Юхимюк

Правові застереження суттєво впливають на ефективність правового регулювання. Проте практика застосування застережень у нормативно-правових актах має бути виваженою. Наявність недоліків у юридичній техніці та недоречне застосування її прийомів якісно відображається на ефективності правового регулювання.

Ключові слова: *правові застереження, юридична техніка правове регулювання.*

Правове регулювання в першу чергу покликане впорядкувати суспільні відносини, закріпити в правовому полі та захисти їх за допомогою певного інструментарію – правових засобів. На ефективність та результативність правового регулювання впливають багато чинників, в тому числі виважене та належне використання відповідних правових засобів.

Рабінович П. під правовим регулюванням розуміє здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владно-регулятивний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення та розвитку [1, с. 165].

Крестовська Н. М та Матвєєва Л. Г. визначають правове регулювання як здійснюване правовими засобами впорядкування суспільних відносин за допомогою закріплення прав і обов'язків їх учасників і забезпечення їх належного виконання. Правове регулювання є одним з різновидів соціального регулювання, роль і значення якого в сучасному суспільстві неухильно зростає [2, с. 378].

Ефективність правового регулювання є одним із показників життєздатності суспільства, мірилом його можливостей впливати за допомогою юридичних норм на розвиток суспільних відносин. Внаслідок того, що право впливає на поведінку людей, між юридичною нормою і її соціальними наслідками завжди “перебувають” акти людської діяльності, які безпосередньо і зумовлюють суспільно значущі наслідки; за таких умов ефективність правової норми є ефективністю спричинених нею вчинків. Крім того, юридична норма стимулює поведінку людей не лише безпосередньо, але й через систему соціальних, особистісних, соціально-психологічних факторів.

Тому ефективність правового регулювання, на думку Мельник О. М., можна визначити як результативну характеристику його дії, яка свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми. Ефективність правового регулювання забезпечується такими факторами, як: а) ефективність самого закону; б) ефективність виконавчо-розпорядчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні; в) ефективність діяльності щодо застосування положень закону спеціальними суб'єктами [3, с. 11-12].

Звідси випливає пряма залежність впливу якості норм права, в тому числі тих, у яких містяться правові (юридичні) застереження, на ефективність правового регулювання.

Правові застереження розглядаються науковцями як різноаспектна категорія. Цінність правових застережень визначається його позитивним значенням для існування та розвитку особи та суспільства вцілому. Так, правові (юридичні) застереження передбачають певні умови правомірності чи неправомірності поведінки суб'єктів, умови застосування норми права та винятки із загальних правил. Цінність правових (юридичних) застережень пояснюється і тим, що вони спричиняють певні юридичні наслідки, а саме наслідки, які мають регулятивне значення для особи та держави.

Шутак І. Д. відносить юридичне застереження до спеціально-юридичних засобів юридичної техніки і визначає, що юридичне застереження – певна нормативна умова, спрямована на зміну дії загального правила. [4, с. 78].

Правові (юридичні) застереження чималий вплив здійснюють на економність правового регулювання. Відсилочні правові (юридичні) застереження такого роду: «в інших випадках, передбачених законом», «у встановлених законом випадках» дозволяють все таки зменшувати громіздкість нормативно-правових актів, а тим самим збільшують їх практичність. Правові (юридичні) застереження є досить ефективним способом економії нормативного матеріалу, завдяки відсилання до іншого нормативно-правового акта.

На думку П. Рабіновича загальна ефективність правового регулювання забезпечується: ефективністю самого «матеріального» закону (нормативно-правового акта); ефективністю

процедурно-процесуального механізму застосування закону; ефективністю діяльності щодо застосування і реалізації закону [1, с. 173].

Тож, складовою ефективності правового регулювання виступає юридична (нормотворча) техніка та правові (юридичні) застереження як прийом юридичної техніки.

Правові (юридичні) застереження суттєво впливають на ефективність правового регулювання. Проте варто врахувати, що практика застосування застережень у нормативно-правових актах має бути виваженою. Наявність недоліків у юридичній техніці та недоречне застосування її прийомів якісно відображається на ефективності правового регулювання. В зв'язку з цим виникає практична необхідність у формулюванні умов застосування правових (юридичних) застережень та закріпленні правил застосування застережень, які визначатимуть їх правомірність.

Вцілому правові (юридичні) застереження мають особливу цінність та забезпечують економність правового регулювання. Це пояснюється тим, що: правові (юридичні) застереження відповідають певним закономірностям існування суспільства; відповідність застережень історичним умовам їх функціонування; відповідність правових (юридичних) застережень реальним потребам учасників суспільних відносин, яких вони регулюють.

Література

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. : навч. посібник. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
2. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.
3. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень” / О. М. Мельник. – К., 2004. – 18 с.
4. Шутак І. Д. Юридична техніка: теорія правових застережень : [навч. посіб. для вищих навч. закл.] / І. Д. Шутак. – Івано – Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. – 260 с.

Iukhymiuk O. Influence of legal warning on efficiency of legal adjusting. *The legal warning substantially influence on efficiency of the legal adjusting. However practice of application of warning in normatively-legal acts must be self-weighted. The presence of defects in a legal technique and inappropriate application of her receptions are qualitatively represented on efficiency of the legal adjusting.*

Keywords: *legal warning, legal technique, legal adjusting.*

ДО ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СИСКНОЇ ПОЛІЦІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (1880-1917рр.)

М. М. Яцишин

Розглянуто створення та функціонування сискної поліції у Волинській губернії в 1880–1917 рр. Проаналізовано нормативно-правове та кадрове забезпечення її співробітників.

Ключові слова: *Волинська губернія, Російська імперія, сискна поліція, сискні відділення.*

Дослідження функціонування сискних відділень, їх нормативно-правового і кадрового забезпечення, розшукової (сискної) та слідчої діяльності, а також форм взаємодії з іншими правоохоронними органами має в сучасних умовах не тільки теоретичне, але і практичне значення в засвоєнні історичного досвіду вітчизняного карного розшуку.

Саме в кінці XIX – на початку XX ст. були започатковані правові засади протидії професійній злочинності, розроблені основні форми, тактичні прийоми та методи цієї діяльності, налагоджена система оперативно-криміналістичних обліків, а також розпочався процес запровадження в практику сискної поліції науково-технічних засобів.

Проблеми організації та діяльності сискної поліції розглядалися у працях вітчизняних та зарубіжних істориків, вчених-правників у галузі історії держави й права, криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, адміністративного (поліцейського) права, а також вчених судових медиків та публіцистів. Зокрема, це твори авторів: І. Ю. Андреєвського,

М. С. Бокаріуса, Б. П. Бразоля, А. Вейнгардта, Л. А. Відермана, І. П. Генсіора, В. М. Попова, М. В. Рейнгардта, Г. М. Рудого, Н. Сєліванова, В. К. Случевського, І. М. Снігірьова, І. Т. Тарасова, С. М. Трегубова, Б. П. Балусєва, О. І. Бастрикїна, Т. Н. Брєстовської, Е. П. Вєлічутїної, А. Ф. Возного, І. Ф. Крилова, Р. С. Мулукаєва, К. Г. Федорова, Д. І. Шинджикашвілі, О. Н. Ярмиша.

Охорона громадського порядку й боротьба зі злочинністю завжди були пріоритетними напрямками діяльності держави з моменту її виникнення. Здавна існували певні прийоми та засоби розшуку і викриття «обидчиків» (зłodіїв), які своїми діями завдавали шкоди родичам або «гостям» (іноземцям).

Перша спроба створення в Україні спеціалізованого підрозділу поліції для попередження і розкриття кримінальних злочинів була здійснена в листопаді 1879 р. в Києві. Саме тоді Київський старший поліцеймейстер направив начальнику Південно-Західного краю подання, в якому обґрунтовував необхідність створення у Києві сискної поліції. На той час кількість населення Києва перевищила 135 тис. чоловік і злочинність у місті зростала швидкими темпами. 6 травня 1880 р. Київський губернатор князь О. І. Васильчиков, занепокоєний тенденцією зростання в місті злочинності, звернувся до Київського генерал-губернатора з таємним листом, в якому аргументовано доводив, що «... Київ має потребу в сискній поліції». При цьому він наводив документи щодо структури, штатів, фінансового забезпечення та низки інших питань з організації та функціонування сискної частини. Зокрема, губернатор розраховував залучити до сискної служби благонадійних і досвідчених осіб, які б, незважаючи на складні умови, «... не нарікали б на своє положення, а з енергією і любов'ю ставилися до точного виконання своїх обов'язків» [1, с. 238].

Після низки погоджень, розпорядженням Київського губернатора за № 2754 від 14 червня 1880 р. при міській поліції була створена сискна частина. Перед новим підрозділом ставилися такі завдання: 1) вживання заходів щодо запобігання в Києві вбивств, грабежів, крадіжок, підпалів та інших злочинів; 2) збір оперативної інформації і перевірка доносів; 3) спостереження за особами, що знаходяться під наглядом поліції, а також шахраями і особами, що займаються азартними іграми; 4) розшук осіб, що ухиляються від військової повинності, дезертирів; 5) розшук викраденого і викрадачів та господарів знайдених або втрачених ними речей; 6) розшук у справах політичного характеру тощо [2, с. 32].

Заснування 26 (14) червня 1880 р. при Київській міській поліції сискної частини започаткувало створення спеціалізованих оперативно-розшукових підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ на території України.

26 червня 1880 року сискна частина розпочала свою діяльність у складі 17 осіб: завідувача, його помічника, семи агентів і восьми городових, відряджених до сискної частини від поліцейських дільниць міста. З цього часу у Волинській губернії було сформовано відділ сискної поліції, яка займалась контролем за дотриманням закону.

Упродовж 1881 р. чини Волинської сискної поліції розкрили 53 злочини, серед яких вбивство, шахрайство і 50 крадіжок. Крім цього, було виявлено чотири особи, які проживали за підробленими документами, і 100 осіб без паспортів. Усього до судової відповідальності було притягнуто 59 чоловіків і 15 жінок [3].

Говорячи про сискне відділення Волинської губернії, необхідно звернути увагу на його особовий склад. Як відомо, ефективність розшукової діяльності чинів сискної поліції значною мірою залежала від рівня професійної підготовки, морально-етичних та інших індивідуальних якостей сищика. Архівні матеріали свідчать, що ділові якості чиновників і оперативних співробітників (агентів) цього відомства були на низькому рівні. Причиною тому були: невисокі посадові оклади, що породжувало плінність кадрів; відсутність розшукового досвіду в агентів; обмеженість штатів і доручення агентам не властивих їм функцій, що призводило до значної завантаженості службовими справами тощо.

Менше половини співробітників мали початкову та домашню освіту, а більшість оперативного складу (агенти) були малограмотними і мали селянське походження. Середній стаж сискної роботи агентів становив близько 1–5 років, хоча у відділенні були новачки (стаж роботи – до року) і ветерани, які прослужили 7–11 років. Серед сискних чинів були люди, які раніше взагалі не служили на державній службі. Відбір кадрів в сискне відділення носив випадковий характер: серед них були колишні чиновники, звільнені з інших установ, колишні вчителі, писарі, актори, креслярі, прикажчики, слюсарі, пожежники та городові. На керівні посади в сискну поліцію нерідко призначалися співробітники, які за своїми професійними і моральними якостями не відповідали пропонованим вимогам, в результаті чого вони допускали зловживання по службі, підриваючи авторитет поліції в очах громадянського суспільства [3].

Слід зазначити, що в складі оперативних співробітників сисного відділення Волинської губернії існували наступні категорії: а) агенти, які перебували на державній службі, мали чин і отримували платню відповідно до штатного розпису; б) агенти, які служили по вільному найму і отримували встановлену місячну платню; в) агенти по вільному найму, які обслуговували територію приватних установ і утримувалися за рахунок коштів цих установ; г) агенти-аматори, які не отримували платні або отримували її за конкретно розкритий злочин, деякі з них мали посвідчення сисного органу, їх правовий статус відповідав сучасним позаштатним співробітникам карного розшуку, д) таємні агенти (інформатори), які були на оперативному зв'язку в агентів сисного відділення і за окремі розкриті злочини заохочувалися грішми та іншими матеріальними благами.

Серед повітових поліцейських управлінь на території Волинської губернії функціонували: Володимир-Волинське повітове поліцейське управління, Ковельське повітове поліцейське управління, Луцьке повітове поліцейське управління [3].

На жаль, документи, які стосуються проблеми організації сисної частини у Волинській губернії за часів Російської імперії, є малочисельними. На нашу думку, це можна пояснити тим, що криміногенна ситуація на Волині, у порівнянні з іншими регіонами України, завжди залишалась контрольованою царським урядом і не викликала його занепокоєння.

У звіті Волинського губернатора за 1885 рік зафіксовано лише 310 злочинів та проступків проти власності приватних осіб [4]. Не на багато більше корисливих злочинів зафіксовано у 1897 році – всього лише 347 крадіжок приватного майна [5]. Схожа ситуація спостерігалась у 1901 році – 317 крадіжок [6]. Всі ці злочини вчиняли не якісь професійні злочинні групи з багатим кримінальним досвідом, а, переважно, звичайні селяни у віці від 21 до 50 років. Тобто, на Волині не було сталого кримінального середовища, за яким слід було вести приховане оперативне спостереження. Притаманна для нашого краю побутова злочинність не потребувала спеціального оперативного втручання негласних агентів, адже предмет їхньої діяльності, в принципі, був відсутній. Головним завданням сисних наглядачів та сищиків залишалось стеження за кримінальним елементом у великих містах, де відбувалася концентрація закладів з підвищеною криміногенною привабливістю, таких як ринки, харчевні, готелі, лазні, будинки розпусти тощо. А яку картину ми бачимо у Волинській губернії?

За першим загальним переписом населення Російської імперії 1897 року, у найбільшому місті губернії Житомирі мешкало лише 65895 осіб, а у переважній більшості повітових центрів – менше ніж по 20 000 жителів [7]. Таким чином, незначний рівень урбанізації місцевого населення до певної міри мінімізував рівень професійної злочинності та її рецидивні прояви.

Рівень криміналізації суспільства зріс тільки після буржуазної революції 1904–1905 років, та й то лише на нетривалий період. Але статистичні дані у «Памятных книгах Волинской губернии» за 1902–1917 роки про число та рід злочинів відсутні, мабуть, їх тоді засекретили.

Відповіддю уряду на революційне сум'яття суспільства та розгул криміналу в багатьох регіонах держави якраз і стало масове створення сисних відділень при поліцейських управліннях Російської імперії. Проте, відповідно до Закону «Про організацію сисної частини» від 6 липня 1908 року, у Волинській губернії передбачалося створення тільки одного сисного відділення у Житомирі.

Вважаємо, що аналіз безперечних здобутків, суб'єктивних помилок та їх причин є одним із важливих елементів правової свідомості, передумовою пошуку правильних рішень у процесі подолання нинішніх труднощів у сфері протидії злочинності.

Література

1. Водотика С. Г., Пашенко О. Ю. Історія правоохоронних органів Південної України в період існування Запорозької Січі / С. Г. Водотика, О. Ю. Пашенко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1999. – № 1. – С. 258–259.
2. Погорецкий Н. А. Русская правда о поиске преступников и доказывании их вины / Н. А. Погорецкий // История государства и права. – 2004. – № 3. – С. 30–34.
3. Державний архів Волинської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn.archives.gov.ua/Publicat/arkhiv_Volyn.pdf
4. ЦДІАК України. – Ф. 442, опис 539, справа 154, арк. 63.
5. Памятная книга Волинской губернии на 1899 год / Издание Волинского губернского статистического комитета. Составлена под редакцией секретаря комитета И. И. Леонтьева. – Житомир, Волинская губернская типография, 1899. – Отд. III. – С. 58-59.
6. Памятная книга Волинской губернии на 1903 год / Издание Волинского губернского статистического комитета. Составлена под редакцией секретаря комитета И. И. Леонтьева. – Житомир, Волинская губернская типография, 1902. – С. 90-91.

7. Первая всеобщая перепись населения Российской губернии 1897 года / Издание центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, под редакцией Н. А. Троицкого, VIII. – Волынская губерния, 1904. – С. 1.

Yatsyshyn M. To the question of search police activity in the Volyn province (1880-1917). *The creation and functioning of the search police in the Volyn province in 1880-1917 is dealt. The normative-legal and personnel support of this police is analyzed.*

Keywords: *Volyn province, the Russian empire, search police, search police departments.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС ФІНАНСОВЕ ПРАВО МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВА НАРОДІВ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

А. В. Бебко

Проблема права народів на самовизначення дуже важлива, тому що це стосується не тільки кожного з нас, але і великого числа народів, що аж до сьогоднішнього дня ще не користуються правом на самовизначення. На сьогодні принцип рівноправ'я і самовизначення народів продовжує визначати напрямки діяльності ООН і, безперечно, є вкрай актуальним. Однак важливо зауважити той факт, що неоднозначне трактування, способи практичного застосування, а також політизація принципу самовизначення народів перешкоджають досягненню загальної реалізації даного принципу в різних країнах.

Ключові слова: *народ, нація, самовизначення, принцип міжнародного права, Статут ООН.*

Актуальність проблеми знаходить своє підтвердження не тільки в резолюціях Генеральної Асамблеї з даної проблематики, але і в непростих реаліях сучасного світоустрою, яке характеризується наявністю сепаратистських настроїв і локальних збройних. В основних нормативних документах, таких як Статут ООН, право народів на самовизначення не розділено пов'язане з принципом рівноправності народів, який представляє велику цінність для підтримання миру. Відсутність універсальних та ефективних механізмів розв'язання проблем, пов'язаних з порушенням права народів на самовизначення, залишає народам певну свободу у трактуваннях даного принципу, дозволяючи діяти по-різному в залежності від політичної волі.

З часу утворення ООН і прийняття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., принцип рівноправності й самовизначення націй і народів став міжнародною нормою. Право народів на самовизначення є одним з основних принципів міжнародного права, воно закріплено в Статуті ООН і багатьох міжнародних правових документах. При цьому форми самовизначення можуть бути різними. Так, у Декларації ООН про принципи міжнародного права 1970 р. записано: "Створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею, чи встановлення іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є формами здійснення цими народами права на самовизначення" [1]. Принцип самовизначення визначають, що кожен народ, незалежно від його державних та історичних традицій, чисельності, культурного розвитку та економічного потенціалу, має право сам вирішувати свою долю, бути господарем на своїй землі.

Традиційний підхід визнає право на самовизначення лише за націями і народами, чим ігноруються інтереси національних та етнічних меншин. Ідеальною, на думку багатьох учених, є відмова від будь-якого поділу етносоціальних спільнот і введення спільного терміну "народ" із наданням кожному з них рівних прав на самовизначення. Відповідно до документів ООН право на самовизначення визнається за народами. Але поняття "народ" саме в якості суб'єкта права на самовизначення не розкривається в жодному міжнародному документі.

З часу утворення ООН і прийняття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., принцип рівноправності й самовизначення націй і народів став міжнародною нормою. Право народів на самовизначення стало одним з основних принципів міжнародного права, воно закріплено в Статуті ООН і багатьох міжнародних правових документах. [2; 3]

В Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [4] і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [3] (В обох пактах - стаття 1) закріплено: "Всі народи мають право на самовизначення. У силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Всі

беруть участь у цьому Пакті держави ... повинні відповідно до положеннями Статуту ООН заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право ” [2].

У Декларації про принципи міжнародного права (від 24 жовтня 1970 р.) зазначається: “Відповідно до принципу рівноправ’я і самовизначення народів, закріпленого в Статуті ООН, всі народи мають право вільно визначати без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов’язана поважати це право відповідно до положень Статуту” [1; 2].

При цьому форми самовизначення можуть бути різними. Так, у цій же Декларації зазначається що способами здійснення права на самовизначення можуть бути “створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об’єднання з нею, чи встановлення іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є формами здійснення цими народами права на самовизначення” [1; 2]. Слід додати, що надання народу широкої національно-територіальної, культурної автономії в межах багатонаціональної держави є також формами його самовизначення – формами, яким зараз може бути надана перевага перед самою радикальною формою, що передбачає відокремлення й утворення незалежної держави.

Сучасний нормативний зміст самовизначення включає в себе як права народів, так і відповідні обов’язки держав. Так, праву народів вільно, без будь-якого втручання ззовні визначати свій політичний статус і здійснювати економічний, соціальний і культурний розвиток відповідає обов’язок держав не тільки поважати це право, але і сприяти йому, шляхом спільних та індивідуальних дій.

Отже принцип самовизначення народів і націй - це право народів і націй, але не обов’язок, і здійснення цього права може бути багатоваріантним. Самовизначення не повинно здійснюватися з сепаратистських позицій на шкоду територіальній цілісності і політичній єдності суверенних держав. З іншого боку, якщо народ створює орган, який його офіційно представляє і виконує публічно-правові функції, то будь-які насильницькі дії, що перешкоджають ззовні процесу самовизначення, можуть розглядатися як порушення принципу невтручання і суверенної рівності держав [5, с 126].

Право народів і націй на самовизначення найбільш пов’язане зі свободою політичного вибору. При самовизначенні народи вільно вибирають не лише свій внутрішньополітичний статус, але і свою зовнішньополітичний напрямок. Повага до свободи політичного вибору стає фундаментом співробітництва, а не суперництва і протистояння. З цим, зокрема, пов’язане право держав, що звільнилися на проведення політики неприєднання, на участь у вирішенні як загальносвітових, так і регіональних проблем. Самовизначення означає право народів вибирати такий шлях розвитку, який найбільше відповідає їхнім історичним, географічним, культурним, релігійним (і т. п.) традиціям і уявленням [6, с 115].

Отже виходячи з принципу міжнародного права, народ будь-якої держави вправі самостійно, без будь-якого втручання або тиску ззовні вирішувати, чи підтримувати існуючий у державі соціальний чи будь-який інший лад держави, або вимагати їх зміни, висловлюючи свою волю шляхом голосування або будь-якими іншими можливими способами аж до повстання і революції.

Слід зазначити, що зміст принципу самовизначення включає такі елементи: всі народи і всі нації мають право на самовизначення; всі учасники міжнародного спілкування повинні поважати це право; воно реалізується шляхом вільного волевиявлення даного народу чи нації; його реалізація виключає будь який тиск, втручання ззовні; можливість вибору форми держави і соціально-економічного устрою.

Література

1. Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин між державами від 24.10.1970р. // Інтернет видання «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_56
2. Статут ООН від 26.06.1945 р. // Інтернет видання «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_010
3. Міжнародний пакт економічні, соціальні і культурні права: Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини: Зб. док. / Укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутрішніх справ., 1997. – С. 30 – 41.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини: Зб. док. / Укл. В. С. Семенов, О.Н. Ярмиш та ін. – Х.: Ун-т внутрішніх справ., 1997. – С. 4 – 25.
5. Тускоз Жан Міжнародне право: Підручник пер. з франц. / Тускоз Жан / – К.: «Артек», 1998. – 416 с.

6. Стогова О.В. Форми реалізації права на самовизначення / О.В. Стогова // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна. “Питання політології.” – 2001. – №518. – С. 113 –118.

Bebco A. Legal consolidation of the principle of equal rights of peoples of self-determination in modern international relations. *The problem of the right of peoples to self-determination is very important, because it concerns not only every one of us but also a large number of peoples who still do not enjoy the right to self-determination to this day. Today, the principle of equality and self-determination of peoples continues to determine the direction of the UN and , undoubtedly, is extremely relevant. However, it is important to note the fact that ambiguous interpretation, methods of practical application, as well as politicization of the principle of self-determination of peoples hinder the achievement of the general implementation of this principle in different countries.*

Keywords: *people, nation, self-determination, the principle of international law, the UN Charter.*

REFORMA SYSTEMU OCHRONY ŚRODOWISKA NA UKRAINIE – W KIERUNKU POLITYKI KLIMATYCZNEJ

E. Biardzka

Artykuł dotyczy reformy prawnego systemu ochrony środowiska na Ukrainie. Analizie zostały poddane akty prawne. Szczególną uwagę zwrócono na sektor energetyczny na Ukrainie, który przechodzi fundamentalną przemianę w kierunku zielonej gospodarki i zrównoważonej energetyki. Kluczową rolę w tym procesie odgrywa wsparcie Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: *ochrona środowiska na Ukrainie, odnawialne źródła energii, zmiany klimatu, polityka klimatyczna.*

Ochrona środowiska i zmiany klimatu przez lata były nieobecne w publicznej debacie na temat zmian Ukrainy. Jednak w ostatnim czasie można zaobserwować zwrot w kierunku dekarbonizacji i wytwarzaniu energii z odnawialnych źródeł. Po podpisaniu porozumienia paryskiego nie tylko Ministerstwo Środowiska, lecz także Ministerstwo Energetyki, które było dotychczas bardzo konserwatywne, mówią o wdrożeniu porozumienia i wycofaniu węgla do 2050 r. [2].

Dwoma ustawami mającymi bezpośredni wpływ na ochronę środowiska na Ukrainie są: ustawa o ochronie środowiska z 1992 r. i ustawa o wiedzy ekologicznej z 1994 r. W ich ujęciu ochrona środowiska jest istotnym elementem stałego rozwoju społeczeństwa i stanowi pojęcie zintegrowane łączące bezpieczeństwo ekologiczne i racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych [4, 115].

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na działania władz Ukrainy w kierunku zreformowania prawa ochrony środowiska, m.in. koncepcję reformy systemu nadzoru i kontroli przestrzegania prawa w zakresie ochrony środowiska. Zatwierdzona koncepcja przewiduje przeprowadzenie 3-etapowej reformy z zakresu prawa ekologicznego [3]. Na pierwszym etapie zostanie zlikwidowana Państwowa Inspekcja Ekologiczna, a w jej miejscu utworzona zostanie Państwowa Służba Ochrony Przyrody, której zadaniem będzie przeciwdziałanie negatywnym czynnikom niszczącym środowisko, wdrożenie przejrzystego systemu kontroli ekologicznej, harmonizacja stosownych przepisów prawnych Ukrainy ze standardami europejskimi, nawiązanie współpracy z władzami lokalnymi, itp. [6].

Na drugim etapie planowane jest wprowadzenie zmian do stosownych aktów prawnych w celu udoskonalenia systemu kontroli i monitoringu stanu środowiska naturalnego, zapewnienia funkcjonowania zautomatyzowanego systemu informacyjno-analitycznego i dostępu do informacji o środowisku.

Ostatni etap reformy przewiduje wdrożenie udoskonalonego rządowego systemu monitoringu stanu środowiska naturalnego i wprowadzenie nowych standardów ekologicznych oraz inne działania [6].

Istotną barierą jest socjalna zależność społeczeństwa ukraińskiego od węgla. Natomiast działania w obszarze klimatycznym mogą realnie pomóc Ukrainie w uniezależnieniu od paliw kopalnych oraz w pokonaniu kryzysu gospodarczego. Konflikt z Rosją wpływa na sektor ekonomiczny i energetyczny. Dlatego Ukraina powinna szukać nowych rozwiązań, a jednym z nich jest inwestycja przedsiębiorstw w odnawialne źródła energii [5].

Як одним з починаних через рід України кроків є дотримання до статуту IRENA (Міжнародної Агенції Енергії Оновлюваної). В цьому цілі парламент прийняв закон № 2222-VIII, опрацьований через Державну Агенцію з Ефективності Енергетичної і Економії Енергії [1, 181].

Рациональне використання енергії з джерел оновлюваних - енергії річок, вітру, сонячного, енергії геотермальної та біомаси, є одним з важливих факторів збалансованого розвитку приносять значні екологічно-енергетичні ефекти. Зростає частота оновлюваних джерел енергії в балансі паливо-енергетичному спричиняє до покращення ефективності використання і економії сировини енергетичної, покращення стану середовища, через зменшення забруднень до атмосфери і води та зменшення кількості вироблених відходів. Спостерігається також користь для місцевих громад (збільшення рівня безпеки енергетичної, створення нових місць роботи, просування розвитку регіонального), як і користь екологічну - передусім обмеження викидів вуглекислого газу [3]. Наприклад держава зобов'язана є до зменшення викидів CO₂ до року 2020 на 20%. Оновлювані джерела енергії можуть становити важливий частину в балансі енергетичному також окремих областей і регіонів України [2]. Можуть спричинити до збільшення безпеки енергетичної регіонів, а особливо до покращення постачання в енергію на територіях з невисоким рівнем розвитку інфраструктури енергетичної. Потенційно найбільшим споживачем енергії з джерел оновлюваних може бути сільське господарство, а також життєдіяльність і комунікація. Особливо для регіонів постраждалих від безробіття оновлювані джерела енергії створюють нові можливості в області виникнення нових місць роботи. Натомість території сільськогосподарські, які з огляду на сильне забруднення ґрунту не підходять для вирощування їстівних культур, можуть бути використані для вирощування рослин призначених для виробництва біопалива. Існує майже повсюдний згоді, що розвиток енергетики заснованої на джерелах оновлюваних може спричинити до вирішення багатьох екологічних проблем створених через енергетику традиційну [1, 182].

Актуальна політика кліматична України і пов'язані з нею цілі не враховують зобов'язань прийнятих в межах членства в Співночі Енергетичній. Цілі кліматичні, які Україна представила перед паризьким самітом кліматичним в 2015 р., передбачають зменшення до 2030 р. викидів на 40%, тобто до рівня нижчого ніж в 1990 р. З'являються гомос політиків, які стверджують, що до 2020 р. Україна буде незалежно енергетично [4].

Бібліографія

1. Kalinichenko A., Malynska L., Kalinichenko V., Sazonova N., Енергетика оновлювана - проблема чи шанс для України?, Proceedings of ECOpole, 2014;8(1).
2. Nabyeva K., Реформи енергетичні на Україні – на шляху до захисту клімату і збалансованого розвитку?, www.pl.boell.org/pl/2016/08/25/reforms-energeticzne-na-ukrainie-na-shlyahu-do-zakhystu-klimatu-i-zravnovazonego-rozwoju
3. Sirenko I., Система захисту середовища на Україні, Прегляд Місцевий, Львів 2008.
4. Telega I., Формування політики екологічної України, Збірник Науковий Університету Економічного в Кракові № 860, 2011.
5. swiatoze.pl/ukraina-coraz-bardziej-otwiera-sie-inwestorow-branzy-oze
6. swiatoze.pl/ukraina-otwiera-sie-na-inwestorow-indywidualnych-w-oze

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЗАСОБУ ЗАХИСТУ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСОВИХ ІНТЕРЕСІВ

О. П. Гетманець

Досліджуються правові засади організації фінансового контролю, як сучасного засобу дотримання законності у фінансових відносинах та захисту фінансових інтересів держави, територіальних утворень та громадян. На підставі зарубіжного досвіду побудови правових систем пропонуються показники дотримання правових норм при проведенні фінансового контролю.

Ключові слова: *публічні фінанси, фінансовий контроль, принципи права, принцип верховенства права, мірило правладдя, контрольні показники дотримання фінансового законодавства.*

Запорукою економічного розвитку країни є правові засади стабільного формування, розподілу та використання публічних фінансових ресурсів з метою забезпечення виконання державою та

органами місцевого самоврядування функцій та повноважень. Публічні фінансові інтереси охоплюють, як фінансові інтереси держави, так і її громадян, оскільки забезпечують реалізацію державою інтересів споживачів бюджетних коштів, надання соціальних послуг, дотримання державних гарантій економічного та соціального захисту.

Фахівець фінансового права Л. К. Воронова визначала наступні ознаки публічності фінансових правовідносин: державне або територіальне право власності; мета - використання об'єкта власності в інтересах суспільства; норми що регулюють відносини між суб'єктами, які мають імперативний характер; система централізованого регулювання суспільних відносин; публічні права, які захищаються за ініціативою держави або муніципальних органів та правове регулювання відносин важливих для всього суспільства і громадян, як на державному рівні, так і муніципальному [1, 423-424]. Отже публічні фінансові інтереси реалізуються у процесі фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування і їх реалізація залежить від державного фінансування. Тому для створення надійної фінансової системи і її стабільного правового регулювання, з метою задоволення публічних фінансових інтересів, важливого значення набуває організація фінансового контролю на правових принципах.

Проте, аналіз сучасного стану організації та здійснення фінансового контролю в Україні свідчить про наявність чималої кількості недоліків у зазначеній сфері. Така ситуація пов'язана з рядом чинників. Так, постійний розвиток і реорганізація системи органів державного фінансового контролю, а також відсутність законодавчо встановлених вимог організації процедури проведення фінансового контролю, об'єктивно обумовлюють певне відставання розроблених на попередніх етапах функціонування фінансової системи контрольних механізмів від потреб сьогодення. З іншого боку, останнім часом у сфері фінансових відносин відбувається активне запозичення зарубіжного досвіду організації фінансової діяльності і фінансового контролю, що також викликає необхідність приведення вітчизняних положень фінансового законодавства до відповідних світових стандартів.

З огляду на це, перед сучасною правовою наукою постало надзвичайне актуальне та практично значиме завдання, пов'язане з розробкою та удосконаленням вітчизняного законодавства з питань організації та здійснення фінансового контролю в Україні.

Сутність державного фінансового контролю впливає з об'єктивно властивої фінансам контрольної функції і традиційно розглядається в юридичній науці, як цілеспрямована діяльність відповідних державних органів влади, недержавних організацій по контролю за законністю та обґрунтованістю формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні держави [2; 3, с. 78-90]. З цих позицій доцільно фінансовий контроль розглядати, як засіб захисту фінансових інтересів держави і територіальних утворень, що здійснюється з метою задоволення суспільних потреб громадян, тобто публічних фінансових інтересів.

Поняття, завдання фінансового контролю, його форми, види та методи, організація завжди були і досі залишаються предметом наукового дослідження і не встановлені на законодавчому рівні. Однак існують численні спроби прийняття законопроектів з питань фінансового контролю в сучасній Україні, що вказує на вкрай актуальне значення цих питань [4; 5].

Орієнтація сучасного фінансового законодавства України на стандарти Євросоюзу потребує врахування сучасних правових засад організації фінансового контролю, націлених на захист фінансових інтересів громадян. Правові засади фінансового контролю залежать від правової системи його розвитку. У світовій практиці, як відмічається у міжнародних дослідженнях, правові системи, за винятком регіональних систем, не мають постійно діючого законодавця, а в більшості випадків - і судівництва з його обов'язковою силою юрисдикції, тоді як демократичні характеристики процесу управління рішень все ще надто слабкі [6, с.14]. Національна природа Європейського Союзу базується на концепції Rule of law (правовладдя), як загальному принципу права, що застосовується до її власної юридичної системи і охоплює ієрархічну вищість приписів права, інституційні протипаги, судовий нагляд, процесові (засадничі) права включно з правом на судові засоби захисту, а також принципи рівності і пропорційності. Відповідно до української правничої термінології у вітчизняній правовій системі вказаний принцип правовладдя відповідає принципу верховенства права. Конституція України проголошує, що в Україні визначається і діє принцип верховенства права який визначає вищість і підпорядкування нормативно-правових актів Основному закону. Проте, існують численні приклади декларативності вказаної норми. Наприклад, при розгляді адміністративно-правового впливу на децентралізацію владних відносин І. М. Дмитрук вказує на

недостатньо використаний творчій політико-правовий потенціал Конституції України, яка містить такі принципи, як верховенство права, законність, рівність усіх перед законом, пріоритет закону у правовому регулюванні діяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб [7, с. 186]. Безумовно, ці принципи розповсюджуються на діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у фінансовій сфері.

Для удосконалення правового механізму фінансового контролю на законодавчому рівні потрібно врахувати зарубіжний досвід, який не тільки проголошує принцип верховенство права, а і визначає еталонні показники його реалізації, так звані мірила правовладдя. До таких еталонних показників Європейська комісія "За демократію через право" (Венеціанська комісія) відносить наступні: а) законність; б) юридична визначеність; в) запобігання зловживанню повноваженнями; г) рівність перед законом і недискримінація; д) доступ до правосуддя; е) приклади конкретного втілення правовладдя [6, с. 15-46]. Застосування вказаних показників для їх реального відображення практики реалізації правових норм, потребує застосування додаткових показників. Наприклад для оцінки законності використовуються наступні показники дотримання приписів актів права: а) чи є наявна писана Конституція?; б) чи забезпечується відповідність законодавства Конституції?; в) чи ухвалення законодавства відбувається без затримки?; г) чи дії виконавчої влади відповідають Конституції?; д) чи ухвалення підзаконних актів відбувається без затримки?; е) чи діє контроль і судовий нагляд за відповідністю підзаконних актів законам та інші. Детальні оцінки, які деталізують вказані показники, визначаються і по іншим еталонам. Отже, вказані еталонні показники виступають контрольними показниками дотримання законності у суспільстві, зокрема у фінансових відносинах.

Таким чином, застосування в процедурі фінансового контролю показників, які визначають реальну оцінку стану дотримання правових принципів, які проголошуються Конституцією України, сприяє налагодженню системи фінансового контролю і виступають гарантом забезпечення публічних фінансових інтересів.

Література

1. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. Л. К. Воронової. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Алеута. - 2011. - 558 с.
2. Озеров И. Х. Основы финансовой науки : курс лекций, читаный в Санкт-Петербургском и Московском университетах. М. : Типография И. Д. Сытина.- 1911. – 780 с.
3. Фінансове право : підручник / Алісов Е. О., Воронова Л. К., Кадькаленко С. Т. та ін. ; керівник авт. колективу і від. ред. Л. К. Воронова. – Х. : Консул.- 1998. – 496 с.
4. Про державний фінансовий контроль : проект закону України від 08.02.2008 № 2020 / ініціатор В. І. Коновалюк // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31663&pf35401=116744> (дата звернення: 15.03.2017).
5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : закон України від 26.01.1993 № 2939-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення: 03.07.2017).
6. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. // Європейська комісія "За демократію через право" (Венеціанська комісія). - Страсбург, 18.03.2016 р. Дослідження № 711/2013 / URL: <http://w.w.w.soe.int>. (дата звернення: 15.04.2018).
7. Дмитрук І. М. Адміністративно-територіальна реформа в Україні в контексті поняття «децентралізація» .- Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 5. – С. 184–186.

Getmanets O. Legal principles of financial control as a means of protecting public financial interests. *The legal principles of the organization of financial control as a modern means of observance of legality in financial relations and protection of financial interests of the state, territorial entities and citizens are considered. Based on foreign experience in constructing legal systems, indicators of compliance with legal norms during financial control are offered.*

Keywords: *public finances, financial control, principles of law, rule of law principle, legal capacity, benchmarks of compliance with financial legislation.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

А. М. Гороть

Міграція населення є складним і багатогранним процесом, і включає в себе не лише зміну місця проживання людей, а й зміну їхнього соціального, економічного і правового статусів. Україна і Республіка Польща зіштовхнулись зі аналогічними проблемами у сфері міграції: і польські і українські громадяни масово виїжджають за кордон на заробітки; Українська і Польська держави стали транзитною територією потужного міжнародного потоку нелегальної міграції, що іде з країн Азії до Західної Європи; і Польща і Україна поступово перетворюється на кінцевий пункт мігрантів з віддалених країн третього світу.

Ключові слова: *стратегічний партнер, трудящі-мігранти, трудова міграція Україна, Польща.*

За останні 10 років Україна перетворилася на висхідний пункт потужної трудової міграції. За різним підрахунками, в країнах Європи працюють від сотень тисяч до 2-х мільйонів українських громадян. Враховуючи ситуацію на ринку робочої сили в цьому регіоні, у трудових мігрантів неминуче виникає безліч проблем. Однак ступінь зацікавленості ними української держави був мінімальним. Україна до останнього часу не приєднувалася до жодної з існуючих конвенцій по захисту прав трудящих-мігрантів (Конвенція Міжнародної Організації Праці “Про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей” від 24 червня 1975 року, “Європейська конвенція захисту трудящих-мігрантів” від 24 листопада 1977 року та ін.). Підписані ж з окремими країнами двосторонні домовленості (в тому числі і з Польщею, 16 лютого 1996 року) часто були лише деклараціями, в яких не враховувалися реальні проблеми мігрантів-заробітчан. Сьогодні політика України у сфері міграції перебуває на стадії становлення і характеризується недосконалістю законодавства та недостатністю досвіду управління міграційними процесами.[1]

Оскільки, подальше зростання міграційних потоків є неминучим, то перед державами постає завдання, яке полягає не у радикальній боротьбі з мігрантами, а у формуванні адекватних нормативно-правових рамок для міграційного процесу, які б вносили цей багатогранний процес та, водночас, розв’язали нагальні проблеми міграційної політики.

З огляду на це, для України було б доцільно запозичити деякі аспекти польського досвіду формування міграційної політики. Ряд науковців та експертів часто висловлюють свої рекомендації стосовно використання польських напрацювань, зокрема, у сфері регулювання трудової міграції, боротьби з нелегальними мігрантами, удосконалення роботи міністерств і відомств, до компетенції яких віднесена реалізація міграційної політики

В цілому, позитивним для України є засвоєння основного польського правила у сфері формування міграційної політики, яке полягає в тому, що засади даної політики повинні базуватись на раціональному підході до вирішення конкретних проблем, гнучкості і оперативності у прийнятті управлінських рішень, а також широкому залученні громадськості до обговорення проблем міграції [2, с. 55- 57].

Законодавство України в сфері міграції являє собою досить широке коло правових актів. Нормативно-правову базу міграційної політики України становлять: міжнародні договори України (Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Конвенція про статус біженця 1951 р. та Протоколу 1967 року); Конституція України, Закони України “Про імміграцію” (2001), “Про біженців” (2001), “Про громадянство України” (2001), “Про правовий статус іноземця і осіб без громадянства”, “Про Державну прикордонну службу України” (2003), “Про свободу пересування і свободу вибору місця проживання в Україні”, “Про основи національної безпеки України”, “Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадян України” та Правила в’їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію. Досягненням українських правотворців за останній період є прийняття Концепції державної міграційної політики України від 30 травня 2011 року.

Науковці дають таке поняття трудової міграції, учасниками якої є працівники-мігранти, – це один із видів міграції, що здійснюється шляхом переміщення через державні кордони, або в межах

відповідних внутрішньодержавних адміністративно-територіальних одиниць, з метою пошуку роботи, реалізації визначеної трудової функції, отримання винагороди за виконану роботу, що регулюється в порядку, визначеному законодавством країни працевлаштування та країни походження [3].

Слід відмітити, що міграційна ситуація в Польщі на кінець 90-х років аналогічна тій, що має місце в багатьох європейських країнах. В умовах демографічної та економічної криз, в Польщі відбувається різке зменшення економічної активності населення, одночасно зі зростанням безробіття. Водночас, політика збереження "status quo", який полягає в намаганні законсервувати стан міжнародних міграцій на існуючому рівні відкидається, оскільки не вирішує існуючих проблем. Перед Польською Республікою постає проблема у введенні політики обмеження міграцій. У 2001 р. у Польщі створено спеціальний орган у справах репатріації та іноземців, до компетенції якого належить регулювання репатріації та імміграцій, ведення реєстру іноземців, у тому числі й трудових мігрантів [4, с. 42].

На шляху до членства в Європейському Союзі Республіка Польща пройшла реформування законодавства та інституційної системи, в тому числі і у сфері міграційної політики. Ряд авторів відзначає вирішальну роль, що відіграло об'єднання норм та стандартів ЄС у розвиток міграційної політики Польщі в період до вступу в ЄС в 2004 році. Такий досвід для України в умовах інтеграції дуже важливий, оскільки реформи в Польщі зосереджувалися, в основному, на перетворенні правової бази. Прагнучи до відповідності стандартній практиці держав-членів ЄС, Польща прийняла єдиний комплексний закон, який регулює всі аспекти державної політики щодо іноземців, починаючи від умов їх законного в'їзду та порядку видачі дозволів на проживання і до затримання та виселення нелегальних мігрантів - Закон про іноземців, який був вперше прийнятий у 1997 р., і підданий кільком великим змінам, найбільш суттєва з яких, що відповідала умовам євроінтеграції – у 2003 році. Закон Республіки Польщі про іноземців у новій редакції не тільки визначив основні умови, сумісні зі стандартами ЄС, а також визначив компетенцію відповідних державних установ, встановив чіткі положення для їх діяльності та міжвідомчого співробітництва на кожному з етапів процесу роботи з іноземцями [4].

З метою вирішення виходу із ситуації і врахуванням польського досвіду, уряд України в листопаді 2010 року ухвалив розпорядження, згідно якого питання інституційного забезпечення міграційної політики необхідно вирішити у найближчі місяці — в контексті програми Всеохоплюючої інституційної розбудови у рамках ініціативи Європейського Союзу “Східне партнерство”.

Остаточним вирішенням даної проблеми став Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 405/2011, яким було схвалено Положення про Державну міграційну службу України.

З метою створення належних умов для реалізації державної політики у сфері міграції, Указом Президента України від 30 травня 2011 року N 622/2011 було схвалено Концепція державної міграційної політики.

Отже, явище міжнародної міграції населення доволі давнє і стало важливою складовою в історії людства. Звісно, на початкових етапах міжнародна міграція розглядалась як звичайне стихійне явище, що не потребує втручання держави. Однак в умовах ринкових змін, посилення інтеграції між країнами та зростання значення мобільності робочої сили, одним із першочергових напрямів стає політика управління міграційними процесами. Здобувши незалежність Україна також зустрілась з такою проблемою як міграція та трудова міграція . Як свідчить аналіз українська влада прагнула вдосконалити національне законодавство враховуючи досвід свого стратегічного партнера. З огляду на це і було сформульовано проект “Регулювання трудової міграції – виклики для України в контексті польського досвіду”: мета якого дослідити окремі аспекти самого явища трудової міграції (у тому числі й на прикладі української трудової міграції до Польщі) та запропонувати можливі моделі регулювання міграційних процесів для України. В рамках проекту було проведено ряд досліджень в тому числі і систематизацію польського досвіду у сфері регуляції трудової міграції. Презентація польського досвіду як прикладу для України з метою віднайдення аналогів, що стосуються процесів, які мали місце у Польщі.

Література

1. Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення N 143 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_163
2. Н. Пархоменко Українська трудова міграція в контексті глобалізації // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка 15/2011, С-55-57/

3. Римаренко Ю.І. Міжнародне міграційне право. Підручник / КНТ Київ – 2007. – 640 с.
4. Матвійчик Я. Європейський екзамен. Українсько-польські відносини на тлі пан'європейської інтеграції // Політика і час. - 2001.- №. 8.- С. 40-47.
5. Польський Закон про іноземців українською мовою (переклад з польської) [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://blog.vladey.com.ua/polskij-zakon-pro-inozemciv-ukra%D1%97nskoju-movoyu-pereklad-z-polsko%D1%97/>

Horot A. Legal regulation of labor migration in Ukraine on the example of the Republic of Poland. *In this article the author analyzes the implementation of the policy of consumer protection in the European Union. The author describes the competence of supranational bodies and the competence of the member states in matters of consumer protection regulation, defines the achievements of the EU on the harmonization of legislation on consumer protection.*

Keywords: *consumer rights protection, the European Union, the harmonization of consumer legislation.*

ПОЛИТИКА ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ: ОБЩИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ

Т. А. Горупа

В данной статье автор анализирует реализацию политики защиты прав потребителей в Европейском Союзе. Автор характеризует компетенцию наднациональных органов и компетенцию государств-членов в вопросах регулирования защиты потребителей, определяет достижения ЕС по гармонизации законодательства о защите прав потребителей.

Ключевые слова: *защита прав потребителей, Европейский Союз, гармонизация потребительского законодательства.*

Вопросы защиты прав потребителей имеют огромное значение для Европейского Союза (далее – ЕС), так как основные принципы политики защиты прав потребителей определяют учредительные договоры, так называемые акты первичного права. Раздел XV Договора о функционировании Европейского Союза (далее – ДФЕС) определяет, что Союз вносит вклад в охрану здоровья, безопасности и экономических интересов потребителей, а также в развитие их права на информацию, на обучение и на самоорганизацию для защиты своих интересов. Союз способствует достижению данных целей посредством принятия мер по гармонизации законодательств и поддержки национальной политики государств-членов [1].

Союз имеет совместную компетенцию с государствами-членами по вопросам защиты прав потребителей, что подтверждается ст. 4 ДФЕС. Такого рода компетенция означает возможность принимать соответствующие нормативные правовые акты в указанной сфере наднациональными органами, и национальными органами государств-членов в случае, если какие-то вопросы остались не урегулированными.

Что касается полномочий органов ЕС по вопросам защиты прав потребителей, то здесь необходимо отметить роль Комиссии по вопросам защиты прав потребителей. Согласно ст. 114 ДФЕС Комиссия наделена широкими контрольными полномочиями за реализацией нормативных актов Союза, проведением консультаций с государствами-членами в случае нарушений ими наднациональных актов (ст. 116-117 ДФЕС), также разработкой значимых Программ и Стратегий по защите прав потребителей, принимаемых в ЕС Парламентом и Советом периодически через 5-7 лет. Например, долгосрочная потребительская Программа на 2014-2020 г. установила цели, приоритеты и задачи политики на этот период [2].

Учет интересов потребителей во всех стратегиях ЕС, в соответствии со статьей 12 ДФЕС, является приоритетной задачей, поэтому потребительские интересы в полной мере учитывают все другие политики, что немаловажно для развития внутреннего рынка.

Комиссия включает ряд Генеральных Директоратов, осуществляющих ряд управленческих задач, и проблемы защиты прав потребителей осуществляют Генеральный Директорат по здоровью и

безопасности пищевых продуктов (DG Health and Food Safety (SANTE)) [3] и Генеральный Директорат юстиции и потребителей (DG Justice and Consumers) [4].

Кроме вышеперечисленных институтов ЕС, которые наделены полномочиями и в сфере защиты прав потребителей, в ЕС имеется ряд вспомогательных органов, назначаемых институтами ЕС и выполняющих научные, организационные и иные функции в данной сфере. Например, Агентство по безопасности пищевых продуктов (EFSA) [5]; Агентство по защите потребителей, здоровью, сельскому хозяйству и продовольствию (CHAFEA) [6] и ряд других.

Кроме актов первичного права, в ЕС по вопросам защиты прав потребителей приняты и акты вторичного права. В настоящее время уже имеется ряд достижений по гармонизации законодательства о защите прав потребителей.

Во-первых, это переход от фрагментарной гармонизации, характерной для директив девяностых годов, к комплексной и полной гармонизации законодательства, закрепляющего перечень основных прав потребителей. Об этом свидетельствует Директива Европейского Парламента и Совета № 2011/83/ЕС о правах потребителей.

Во-вторых, в ЕС гармонизация исследуемого законодательства охватила ряд основных направлений. Это директивы, устанавливающие общие требования к защите прав потребителей. В частности, это Директива № 2005/29/ЕС о недобросовестной коммерческой практике предприятий по отношению к потребителям на внутреннем рынке, Директива № 93/13/ЕС о несправедливых условиях потребительских договоров, Директива № 2000/31/ЕС о некоторых правовых аспектах услуг информационного общества и некоторые другие.

Это так же и директивы, посвященные защите прав потребителей отдельных сфер экономической деятельности, в частности сферы туризма, финансовых услуг, услуг по страхованию и т.д. Так, в сфере туризма действует последняя Директива № 2015/2302/ЕС на покупку путешествия и связанные с организацией поездки. В сфере финансовых услуг действует Директива № 2008/48/ЕС о кредитных соглашениях, а также Директива № 2002/65/ЕС о финансовых услугах на расстоянии и другие.

Гармонизация охватила не только нормы материального, но и процессуального права, в частности, 21 мая 2013 года приняты Регламент № 524/2013 по он-лайн спорам с участием потребителей и Директива № 2013/11 по вопросам альтернативного разрешения потребительских споров.

Параллельно с проведением гармонизации законодательства в ЕС предприняты и организационные меры по обеспечению защиты прав потребителей на информацию о товарах (работах, услугах) и просвещение потребителей. Так, во всех государствах-членах, также Норвегии и Исландии действует Европейская потребительская сеть центров по бесплатному консультированию потребителей, которые приобрели товары, услуги в других странах ЕС и нуждаются в помощи [7]. Принятые меры, бесспорно, повышают доверие потребителей к товарам и услугам, приобретаемым за пределами их страны, что способствует развитию внутреннего рынка ЕС.

Таким образом, сущность и выгодность политики защиты прав потребителей для развития внутреннего рынка в ЕС «прочувствовали» с момента образования ЕС, ибо развитие предпринимательства, создание общего рынка нельзя ставить в отрыве от создания адекватного потребительского законодательства. Такое законодательство, которое гарантировало бы потребителю не только защиту его прав вне зависимости от того в какой части Союза он приобретет товар или ему оказывается услуга, но и давало бы возможность достойно существовать, самостоятельно выбирая товары, услуги, исходя из соотношения «цена-качество» в любом государстве-члене. Поэтому именно в ЕС потребительские интересы должны учитывать все другие политики (ст.12 ДФЕС), что, на наш взгляд, является вполне обоснованным, ибо именно потребление является причиной нового воспроизводственного цикла товаров, работ, услуг по законам экономической науки.

В настоящее время уже в ЕС, бесспорно, имеется ряд достижений по гармонизации законодательства о защите прав потребителей. Это и переход от фрагментарной гармонизации к полной гармонизации законодательства, закрепляющего перечень основных прав потребителей, также гармонизация важных направлений экономической деятельности (страхование, туризм, финансовые услуги и др.). Интересной является также практика работы Европейской потребительской сети центров по бесплатному консультированию потребителей, которые приобрели товары, услуги в других странах ЕС. Анализ актов вторичного права ЕС позволяет констатировать, что гармонизация европейского законодательства в сфере защиты прав потребителей призвана обеспечить, во-первых, приемлемый (в ЕС однозначно высокий) уровень безопасности и качества

товаров, работ, услуг, во-вторых, здоровую конкурентную среду, где предприниматель будет бороться за потребителя, которому гарантирован ряд прав в рамках Союза, в-третьих, стимулирование и одновременную защиту потребителя при заключении им трансграничных сделок.

Литература

1. Договор о функционировании Европейского Союза (Рим, 25 марта 1957 года) в редакции Лиссабонского договора // Европейский Союз : Основопологающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями; отв. ред. Кашкин С.Ю.М.: ИНФРА-М, 2010. С. 211-390

2. Regulation (EU) № 254/2014 of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on a multiannual consumer programme for the years 2014-20 and repealing Decision № 1926/2006/EC [Electronic resource] □ Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1454437095576&uri=CELEX:32014R0254>. – Date of access : 15.05.2018.

3. Генеральный Директорат по здоровью и безопасности пищевых продуктов (Health and Food Safety (SANTE)) [Electronic resource] // European Commission. □ Mode of access: http://ec.europa.eu/dgs/health_food-safety/index_en.htm. – Date of access : 15.05.2018.

4. Генеральный Директорат юстиции и потребителей ((DG Justice and Consumers) [Electronic resource] // European Commission. – Mode of access: http://ec.europa.eu/justice/mission/index_en.htm. – Date of access : 15.05.2018.

5. Агентство по безопасности пищевых продуктов (European Food Safety Authority (EFSA)) [Electronic resource]// European Union. □ Mode of access: <http://www.efsa.europa.eu/> – Date of access : 15.05.2018.

6. Агентство по защите потребителей, здоровью, сельскому хозяйству и продовольствию (Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency (CHAFEA)) [Electronic resource]// European Union. □ Mode of access: <http://ec.europa.eu/chafea/> – Date of access : 15.05.2018.

7. European Consumer Centres (ECC) [Electronic resource] // European Commission □ Mode of access: http://ec.europa.eu/consumers/ecc/index_en.htm. □ Date of access: 1.02.2016.

Harupa T. Policy for the protection of consumers 'rights in the European Union: general directions for implementation. *In this article the author analyzes the implementation of the policy of consumer protection in the European Union. The author describes the competence of supranational bodies and the competence of the member states in matters of consumer protection regulation, defines the achievements of the EU on the harmonization of legislation on consumer protection.*

Keywords: *consumer rights protection, the European Union, the harmonization of consumer legislation.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

І. М. Конончук

Проаналізовано акти первинного й вторинного права, які регулюють бюджетний процес ЄС (далі – ЄС). Охарактеризовано принципи формування бюджету ЄС. Зазначено, що бюджетний процес ЄС включає такі етапи: розробка проекту бюджету ЄС; розгляд проекту бюджету в Раді та Європейському парламенті; схвалення бюджету; виконання бюджету, контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Ключові слова: *бюджет, бюджетний процес, принципи бюджетного процесу, бюджетна процедура, фінансовий регламент.*

Здійснення бюджетного процесу ЄС урегульовано Договором про функціонування ЄС (ДФЄС) [1], Регламентом Європейського парламенту та Ради (ЄС, Євроатом) № 966/2012 від 25 жовтня 2012 р. про фінансову політику, що застосовується до загального бюджету Союзу й припиняє дію Регламенту Ради (ЄС, Євроатом) № 1605/2002 (Фінансовий регламент) [2], Рішенням Ради № 2007/436 (ЄС, Євроатом) від 7 червня 2007 р. про систему власних ресурсів [3], Регламентом Ради (ЄС, Євроатом) від 2 грудня 2013 р. № 1311/2013, що встановлює багаторічний фінансовий рамковий план ЄС на 2014–2020 рр. [4], міжінституційною угодою між Європейським парламентом, Радою та

Європейською комісією про бюджетну дисципліну і належне бюджетне управління від 2 грудня 2013 р. [5].

Бюджетний процес ЄС уключає такі етапи: розробка проекту бюджету ЄС; розгляд проекту бюджету в Раді та Європейському парламенті; схвалення бюджету; виконання бюджету, контролю за дотриманням бюджетного законодавства. У ст. 314 ДФЄС визначено порядок ухвалення бюджету ЄС. Європейський парламент і Рада, які діють згідно зі спеціальною законодавчою процедурою, схвалюють щорічний бюджет Союзу.

Бюджет ЄС фінансується за рахунок власних ресурсів. У ст. 311 ДФЄС зазначено процедуру прийняття Радою рішень про власні ресурси. Рада може запровадити нові категорії власних ресурсів чи скасувати будь-які наявні. Ці рішення про систему власних ресурсів ЄС набувають чинності лише після їх схвалення всіма державами-членами відповідно до конституційних правил кожної з них.

Рішенням Ради № 2007/436 (ЄС, Євроатом) від 7 червня 2007 р. визначено джерела власних ресурсів, до яких належать:

1) збори, премії, додаткові або компенсаційні суми, додаткові суми чи внески, мита на підставі Спільного митного тарифу й інші мита, встановлені або які будуть встановлені інституціями ЄС стосовно торгівлі з третіми країнами, митні збори на товари, визначені Договором про заснування ЄОВС, та інші збори, передбачені в межах спільної організації ринку цукру;

2) надходження від застосування єдиної чинної для всіх держав-членів ставки до обсягів ПДВ. Податкова база для такого розрахунку не повинна перевищувати 50 % ВНД для кожної з держав-членів;

3) надходження від застосування відсоткової ставки до обсягу ВВП кожної держави-члена ЄС [3]. Доходи використовуються для фінансування всіх видатків, внесених до бюджету ЄС. Згідно зі ст. 40 Фінансового регламенту, із моменту оголошення про остаточне прийняття бюджету кожна держава-член з 1 січня наступного фінансового року або з моменту проголошення остаточного прийняття бюджету зобов'язана здійснити платежі.

Доходи й видатки бюджету мають бути збалансованими. У ст. 310 ДФЄС зазначено, що видатки бюджету санкціонуються на весь фінансовий рік відповідно до спеціального регламенту, який ухвалюється відповідно до ст. 322 ДФЄС. Задля дотримання бюджетної дисципліни ЄС не ухвалює жодних актів, які можуть мати значні наслідки для бюджету, без гарантій того, що видатки, можуть фінансуватись у межах власних ресурсів і з додержанням багаторічного фінансового рамкового плану.

Щорічний бюджет ЄС має відповідати багаторічному фінансовому рамковому плану. Регламент Ради (ЄС, Євроатом) від 2 грудня 2013 р. № 1311/2013 встановлює багаторічний фінансовий рамковий план ЄС на 2014-2020 р. [4]. Фінансовий рамковий план має забезпечувати впорядкований розвиток видатків ЄС у межах його власних ресурсів. Він складається на термін не менше ніж п'ять років. Фінансовий рамковий план установлює граничні суми щорічних асигнувань для різних категорій видатків. Комісія щорічно перераховує розміри асигнованих коштів, а також дозволеного відхилення від них унаслідок виникнення непередбачуваних обставин. Після отримання результатів їх проведення вони обговорюються Європейською комісією, Європейським парламентом й Радою, а після їх погодження – не підлягають перегляду до наступного року.

Із 1988 р. Європейський парламент, Рада та Європейська комісія укладають угоди про бюджетну дисципліну й удосконалення бюджетного процесу, предмет яких – розподіл компетенцій та організація взаємодії інституцій ЄС у бюджетному процесі. 2 грудня 2013 р. прийнято міжінституційну угоду між Європейським парламентом, Радою і Європейською комісією про бюджетну дисципліну й належне бюджетне управління. Мета підписання угоди – необхідність усунути суперечності між учасниками бюджетного процесу, які неодноразово виникали на різних його етапах. Окрім того, такі угоди оптимізують бюджетний процес і служать інструментами середньострокового фінансового планування. Суперечності між Радою і Європейським парламентом під час ухвалення бюджету були пов'язані з розмежуванням бюджетних видатків Союзу на обов'язкові й необов'язкові, а також існуванням в інституцій різного обсягу компетенції відносно обов'язкових і необов'язкових видатків.

Міжінституційна угода між Європейським парламентом, Радою і Європейською комісією від 2 грудня 2013 р. складається з трьох частин: частина перша містить опис багаторічного фінансового рамкового плану та положення щодо його виконання, застосовується протягом строку чинності фінансового плану; частина друга стосується удосконалення співпраці інституцій ЄС під час реалізації бюджетних процедур; третя – містить положення про належне бюджетне управління фондами ЄС [5].

Отже, правове регулювання бюджетного процесу ЄС здійснюється відповідно до Договору про функціонування ЄС й актів вторинного законодавства. Бюджет ЄС реалізується за рахунок власних ресурсів. Доходи й видатки бюджету мають бути збалансованими. Щорічний бюджет ЄС повинен відповідати багаторічному фінансовому рамковому плану. Фінансовий рамковий план має забезпечувати впорядкований розвиток видатків ЄС у межах його власних ресурсів.

Література

1. Зібрання актів Європейського права. – Київ : Ред. журн. «Право України», 2013. – Вип. 1 : Європейський Союз / упоряд. К. В. Смирнова ; за заг. ред. В. І. Муравйова. – 2013. – 1052 с.
2. Regulation (EU, Euratom) № 966/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on the financial rules applicable to the general budget of the Union and repealing Council Regulation (EC, Euratom) № 1605/2002. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32012R0966>
3. Council Decision № 2007/436/EC, Euratom: Council Decision of 7 June 2007 on the system of the European Communities' own resources. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007D0436>
4. Council Regulation (EU, Euratom) № 1311/2013 of 2 December 2013 laying down the multiannual financial framework for the years 2014-2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1311>
5. Interinstitutional Agreement of 2 December 2013 between the European Parliament, the Council and the Commission on budgetary discipline, on cooperation in budgetary matters and on sound financial management. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32013Q1220\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32013Q1220(01))

Kononchuk I. Legal regulation of budget process of European Union. *The acts of primary and secondary law that regulate budget process in the EU are analyzed. The principles of formation of EU budget are characterized. It is noted that the budget process in the EU includes the following stages: development of the project of the EU budget; consideration of the budget in the Council and the European parliament, budget approval, execution of the budget; control over following the budget legislation.*

Keywords: *budget, budget process, principles of budget process, budget procedure, financial regulations.*

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ

Д. В. Коробцова

У статті проаналізовано зміст принципу незалежності бюджетної системи від політики та реалізації принципів бюджетної системи України. Обґрунтовано висновок, що принцип незалежності в правовому регулюванні бюджетних відносин – потрібний для формування бюджетної системи з урахуванням особливостей сучасної економіки та її правового регулювання.

Ключові слова: *принцип, державний бюджет, принципи бюджетної системи, бюджетна система.*

Принцип незалежності бюджетної системи від політики має важливе значення для здійснення стабільної, зваженої, матеріальної бюджетної діяльності. Реалізація цього принципу залежить від своєчасного, точного і повного виконання бюджетних повноважень на другій стадії бюджетного процесу, тобто при обговоренні та прийнятті рішення про Державний бюджет або місцевий, відповідним представницьким органом влади. На другій стадії бюджетного процесу право Верховної Ради України щодо затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього встановлюється Конституцією України (ст. 85), а також деталізується у нормах БКУ. Конституційні повноваження Верховної Ради України встановлюють також право на здійснення контролю за виконанням Державного бюджету України і прийняття рішення щодо звіту про його виконання, але ці повноваження є вже результатом реалізації першого – обговорення та прийняття закону про Державний бюджет України – і перекликаються з принципом узгодженості бюджетної політики. Проте на відміну від принципу узгодженості бюджетної політики, який передбачає узгодженість дій учасників бюджетного процесу, принцип незалежності бюджетної системи встановлює відокремленість, самостійність кожного бюджету і захищеність від втручання в матеріальну бюджетну діяльність. Незалежність бюджетів від політики забезпечується виконанням Верховною

Радою України своїх обов'язків та завдань на достатньому рівні і відповідно до повноважень, встановлених БКУ у повному обсязі та у визначений термін.

Незалежність бюджетної системи можливо розглядати у двох аспектах: по-перше, в незалежності Верховної ради України від політичних амбіцій, кон'юнктурних рішень при розгляді та прийнятті закону про Державний бюджет України і місцевих рад; а по-друге, незалежність бюджетів, що складають бюджетну систему України, забезпечується їх правом на самостійність, повноту, обґрунтованість. Принцип незалежності бюджетної системи від політики вимагає реалізації першого аспекту.

При розгляді принципу незалежності в судовій діяльності Т. В. Галайденко приходиться до висновку про необхідність розмежування категорій «принцип» і «гарантії», оскільки принципи покликані створювати напрями розвитку та функціонування, а гарантії у праві є інструментом їх реалізації. Далі автор констатує, що цілком доцільною є система послідовних категорій: принципи – гарантії – процедури [1, с. 38].

За аналогією, в бюджетному праві при розгляді та затвердженні державного бюджету реалізація принципів має забезпечуватися гарантіями, гарантії – відповідними бюджетними повноваженнями. Аналіз бюджетного законодавства та практики бюджетної діяльності законодавчого органу влади свідчить про декларативність норм бюджетного права. Визначаючи строки розгляду бюджетного закону, Верховна Рада України сама їх порушує і не несе за це відповідальності. Матеріальні бюджетні повноваження визначають зміст та обов'язки органів державної влади у сфері функціонування бюджетної системи. Бюджетні повноваження України як суверенної держави і місцевих органів самоврядування гарантуються перш за все нормами Конституції України. Оскільки Україна як держава реалізує свої бюджетні повноваження через Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України, норми Конституції України, які встановлюють основні повноваження України як держави в галузі Державного бюджету України, деталізуються Регламентом Верховної Ради України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України». Приписи цих нормативних актів є нормами конституційного права. Вони не включаються в бюджетне право як центральну частину фінансового права. Але без них не можна уявити собі обсяг повноважень держави у галузі бюджету, повноважень Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Регламент Верховної Ради України (Глава 27) визначає повноваження Верховної Ради України в галузі Державного бюджету та щодо контролю за його виконанням. Відповідно до ст. 27 Регламенту Верховної Ради України, до бюджетних повноважень останньої належить:

- визначення Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період;
- підготовка до розгляду проекту закону про Державний бюджет на наступний рік;
- представлення проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді;
- процедура розгляду проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік;
- підготовка проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік до першого читання;
- розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні;
- підготовка та розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні;
- підготовка та розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у третьому читанні;
- порядок внесення змін до закону про Державний бюджет України;
- контроль за виконанням закону про Державний бюджет України [2].

Відповідно до Регламенту Верховної Ради України детально визначаються строки і процедура реалізації бюджетних повноважень. Так, згідно зі ст. 156 вказаного Регламенту, пропозиції, направлені до комітету, до предмета відання якого належать питання бюджету, після 1 жовтня року, що передує плановому, та/або з порушенням встановлених вимог, не розглядаються. Відповідно до ст. 157 цього ж документа, Верховна Рада розглядає проект закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні не пізніше 20 жовтня року, що передує плановому. Проте виходячи з практики бюджетної діяльності, ці норми постійно порушуються.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» також регламентує повноваження уряду в галузі Державного бюджету. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» має розділ, в якому регламентується матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування, повноваження місцевих рад та їх органів у галузі місцевих бюджетів. Таким чином, гарантії виконання принципів

бюджетного права закладаються в діяльність Верховної Ради України, проте не дотримуються при їх реалізації у повному обсязі.

15 червня 2017 року Кабінет Міністрів схвалив проект Основних напрямків бюджетної політики на 2018 рік (так звана Бюджетна резолюція). Проект Основних напрямків бюджетної політики на 2018 рік був розроблений Міністерством фінансів відповідно до Програми діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційної угоди, завдань Плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік і Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та ґрунтується на положеннях програм співпраці з МВФ та іншими міжнародними організаціями [3].

Важливо, що під час доопрацювання проекту було враховано всі пропозиції Адміністрації Президента України, міністерств, спільних представницьких органів сторони роботодавців та репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні й інших фахівців. Бюджетна резолюція на 2017 рік сформована по-новому, оскільки містить орієнтовні основні прогнози макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2018 та 2019 роки, що дозволять забезпечити збалансованість та стійкість бюджетної системи у середньостроковій перспективі [3].

Обговорення та затвердження Державного бюджету на наступний рік повинно пройти на парламентських слуханнях з урахуванням думок фахівців, без політичного популізму та у встановлені терміни. Введення нових стандартів у розробку бюджетів відповідає вимогам принципу незалежності бюджетів, що складають бюджетну систему, і закладає основи стабільності та ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні, а також підґрунтя неупередженої і обґрунтованої процесуальної бюджетної діяльності.

Література

1. Галайденко Т. До питання розмежування категорій «принцип незалежності суддів» та «гарантії його реалізації» / Т. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 3. – С. 28–40.
2. Регламент Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 09 березня 2010 р. № 1952-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14–15, № 16–17. – Ст. 133.
3. Уряд схвалив проект Основних напрямків бюджетної політики на 2018 рік // Урядовий портал. Сайт Міністерства фінансів України від 29 червня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249146433&cat_id=244276429.

Korobcova D. The principle of independence in the legal regulation of budgetary relations of Ukraine. *The article analyzes the content of the principles of the independence of budgetary system from the policy and implementation of the principles of budgetary system of Ukraine. The conclusion is based in such way that the principle of independence in the legal regulation of budgetary relations is necessary for the formation of the budgetary system taking into account the features of the modern economy and its legal regulations.*

Keywords: *the principle, the state budget, the principles of the budget system, the budgetary system.*

РОЛЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СТАТУС СУДДІВ» ВІД 15 ГРУДНЯ 1992 РОКУ У СТАНОВЛЕННІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІВ

В. М. Кравчук

Стаття присвячена історико-правовому аналізу Закон України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року та визначенню його ролі для становлення конституційних основ правового статусу суддів. Досліджено динаміку окремих елементів правового статусу суддів за Законом України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року.

Ключові слова: *правовий статус, правовий статус судді, суддя, судова реформа, судова система.*

У контексті дослідження конституційних основ правового статусу суддів Закон України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року [1] заслуговує на особливу увагу. В цьому законі за суддею закріплювався статус носія судової влади, закріплювалися вимоги, що ставляться до судді, обов'язки суддів, порядок обрання суддів, гарантії незалежності суддів, статус кваліфікаційних та атестаційно-

дисциплінарних комісій суддів, встановлювалися порядок дисциплінарної відповідальності та атестації суддів, а також матеріальне і соціально-побутове забезпечення суддів.

Встановлювалось, що судді є посадовими особами державної влади, які в конституційному порядку наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України, Верховному Суді України, Верховному Суді Республіки Крим, обласних, Київському і Севастопольському міських, районних (міських), міжрайонних (окружних), військових судах, у Вищому арбітражному суді України, арбітражному суді Республіки Крим, обласних, Київському і Севастопольському міських арбітражних судах.

Принцип незалежності суддів передбачав, що судді у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними, підкоряються тільки законові і нікому не підзвітні. Незалежність суддів забезпечувалась: встановленим законом порядком їх обрання, зупинення їх повноважень та звільнення з посади; особливим порядком присвоєння військових звань суддям військових судів; передбаченою законом процедурою здійснення правосуддя; таємницею прийняття судового рішення і заборонаю її розголошення; заборонаю під загрозою відповідальності втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; правом судді на відставку; недоторканністю суддів; створенням необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності судів, матеріальним і соціальним забезпеченням суддів відповідно до їх статусу; особливим порядком фінансування судів; системою органів судового самоврядування.

Суддя не міг бути народним депутатом, належати до будь-якої політичної партії, руху, входити до складу органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, які мають на меті отримання прибутку, займатись підприємницькою та іншою діяльністю, крім викладацької, наукової та іншої оплачуваної творчої діяльності у вільний від роботи час.

Даним законом на суддів покладалась наступні обов'язки: 1) при здійсненні правосуддя дотримувати Конституції та законів України, забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд судових справ з дотриманням встановлених законом строків; 2) додержуватися службової дисципліни та розпорядку роботи суду; 3) не розголошувати відомості, що становлять державну, військову, службову, комерційну та банківську таємницю, таємницю нарадчої кімнати, відомості про особисте життя громадян та інші відомості, про які вони дізналися під час розгляду справи в судовому засіданні, для забезпечення нерозголошення яких було прийнято рішення про закриті судові засідання; 4) не допускати вчинків та будь-яких дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності.

Закон встановлював, що право на зайняття посади судді районного (міського), міжрайонного (окружного) суду, військового суду гарнізону мав громадянин України, який досяг на день обрання 25 років, мав вищу юридичну освіту і, як правило, стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше двох років. Суддею Верховного Суду Республіки Крим, обласного, Київського і Севастопольського міських, військового суду регіону і Військово-Морських Сил України міг бути громадянин України, який досяг на день обрання 30 років, мав вищу юридичну освіту, стаж роботи за юридичною спеціальністю не менш як п'ять років, в тому числі не менш як три роки на посаді судді. Суддею Верховного Суду України міг бути громадянин України, який досяг на день обрання 35 років, мав вищу юридичну освіту, стаж роботи за юридичною спеціальністю не менш як десять років, в тому числі не менш як п'ять років на посаді судді.

Необхідною умовою для зайняття посади судді будь-якого суду було складання кваліфікаційного екзамену. Дана умова не поширювалась на осіб, які мали відповідний стаж роботи на посаді судді, давність якого не перевищувала 11 років. Не могла бути суддею особа, яка мала судимість, була обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Відповідно до цього закону судді районних (міських), міжрайонних (окружних) судів обиралися відповідно обласними, Київською і Севастопольською міськими Радами народних депутатів. В Республіці Крим судді районних (міських), міжрайонних (окружних) судів обиралися Верховною Радою Республіки Крим. Судді Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Верховного Суду Республіки Крим, Вищого арбітражного суду України, арбітражного суду Республіки Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, військових судів, арбітражних судів областей, міст Києва і Севастополя обиралися Верховною Радою України. Судді загальних та військових судів обиралися строком на десять років. Судді, які вперше пройшли конкурсний відбір, обиралися на п'ять років.

Кандидатури на посади суддів попередньо обговорювалися на засіданнях постійних комісій відповідних Рад народних депутатів. Обрання судді провадилося при наявності висновку відповідних комісій Ради.

Законом встановлювалось, що повноваження судді припинялися органом, який його обрав, у випадках: 1) закінчення строку повноважень; 2) письмової заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням; 3) смерті судді, або оголошення його рішенням суду, що набрало законної сили, померлим; 4) набрання чинності рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім; 5) досягнення суддею 65-річного віку; 6) втрати суддею громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання; 7) набрання чинності обвинувальним вироком суду; 8) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження його дієздатності, визнання його недієздатним; 9) винесення ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили; 10) винесення за згодою судді постанови про припинення кримінальної справи щодо нього з nereабілітуючих підстав; 11) переводу чи обрання судді на іншу посаду за його згодою; 12) звільнення судді з посади в порядку дисциплінарного провадження або за професійною невідповідністю; 13) імпідменту Верховною Радою України.

Відповідно до закону судді могли бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку, а саме за порушення: законодавства при розгляді судових справ; вимог, що пред'являлися до суддів; обов'язків, вказаних законом. До суддів могли застосовуватися такі дисциплінарні стягнення: догана; пониження кваліфікаційного класу; звільнення з посади.

Завершуючи аналіз положень Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року, варто наголосити на його важливому значенні для розвитку вітчизняної судової системи та еволюції правового статусу суддів. Даний закон логічно продовжив започаткований Концепцією судово-правової реформи динамічний розвиток конституційного законодавства про статус суддів.

Література

1. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2862-12/ed19921215>

Kravchuk V. The role of law of Ukraine "About status of judges" from December 15 1992 in becoming of constitutional bases of legal status of judges. *The historical-legal analysis law of Ukraine "About status of judges" from December, 15, 1992 and to determination of his role for becoming of constitutional bases of legal status of judges is discovered in the article. There is investigational the dynamics of separate elements of legal status of judges by law of Ukraine "About status of judges" from December, 15, 1992.*

Keywords: *legal status, legal status of judge, judge, judicial reform, judicial system.*

REGULACJE PRAWNE DOTYCZĄCE FUNKCJONOWANIA POLICJI W POLSCE

K. Kujawiak

Zapewnienie bezpieczeństwa państwa i jego obywateli w dzisiejszych czasach stanowi priorytet niemal każdej władzy. Pojęcie bezpieczeństwa staje się jeden z podstawowych elementów jakiego musi sprostać państwo, aby zapewnić obywatelowi prawidłowe w nim funkcjonowanie. Dlatego też prawidłowe funkcjonowanie i realizacja zadań wynikająca z zapewnienia bezpieczeństwa jest ważnym aspektem odnośnie funkcjonowania każdego państwa. W związku z tym w ramach struktur organizacyjnych wyznaczone są różnorodne jednostki, które działają na rzecz bezpieczeństwa publicznego, które zapewniają, a przynajmniej starają się zapewnić wysoki poziom bezpieczeństwa. Takimi jednostkami określane są formacje o charakterze uzbrojonym, które powoływane są przez ustawy i podlegające poszczególnym ministrom, służące w imię państwa, zwalczające i zapobiegające przestępczości. Niewątpliwie jedna z najważniejszych tego typu jednostek jest Policja. Większość społeczeństwa myśląc o bezpieczeństwie w aspekcie społecznym, bez wahania w wyobraźni ma już obraz Policji, jako jednostki, która powinna strzec nas przed wszelkim złem, dlatego też warto poznać specyfikę tejsze formacji.

W obecnie istniejącym systemie prawnym jednym z organów, który jest odpowiedzialny za właściwą realizację polityki bezpieczeństwa w państwie jest Policja, która definiowana jest jako

umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony bezpieczeństwa obywateli oraz do utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego¹. Praca i działalność Policji opiera się w głównej mierze o Ustawę z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179).

Policja jako jednostka państwowa działa w oparciu o indywidualne akty prawne w tym m.in.:

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 września 1990 r. w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego².
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 lutego 2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień Policji oraz wzorów dokumentów stosowanych w tych sprawach³.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 marca 1991 r. w sprawie szczegółowych zasad i warunków użycia oddziałów i pododdziałów Policji oraz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w razie zagrożenia bezpieczeństwa lub niebezpiecznego zakłócenia porządku publicznego oraz zasad użycia broni palnej przez te jednostki⁴.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 15 listopada 2000 r. w sprawie uzbrojenia Policji⁵.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 maja 1996 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu postępowania przy użyciu broni palnej przez policjantów⁶.
- Rozporządzenie Ministra spraw Wewnętrznych z dnia 30 listopada 2001 r. w sprawie umundurowania policjantów⁷.

Do innych aktów prawnych i dokumentów legislacyjnych można zaliczyć jeszcze szereg ustaw szczegółowych, gdzie w mniejszym bądź większym stopniu ujmowana jest działalność Policji :

- Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. 1999 Nr 53 poz. 549),
  - Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. 1997 Nr 98 poz. 602),
  - Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. 2009 Nr 62 poz. 504),
  - Ustawa z dnia 5 lipca 1990 r. Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. 1990 Nr 51 poz. 297),
  - Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz.U. 1997 nr 114 poz. 740),
  - Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1175),
  - Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej
- W myśl tych ustaw i rozporządzeń do podstawowych zadań policji należą m.in.:
- Ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, zapewnienie spokoju w miejscach publicznych
  - Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego
  - Inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń
  - Wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców
  - Kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych
  - Współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi, realizacja zadań wynikających z podpisanych umów międzynarodowych i odrębnych przepisów
  - Nadzór nad strażami gminnymi/miejskimi oraz nad innymi specjalistycznymi uzbrojonymi formacjami⁸.

Policja realizuje także zadania wynikające z umów i porozumień międzynarodowych, na zasadach i w zakresie w nich określonych. Zadania przewidziane dla Policji wykonują w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz w stosunku do żołnierzy Żandarmeria Wojskowa i wojskowe organy porządkowe, w trybie i na zasadach określonych w odrębnych przepisach.

Policja w myśl bezpieczeństwa publicznego jest fundamentem stabilnego i bezpiecznego państwa. Bezpieczeństwo jest pojęciem, które cały czas ewoluuje. W rozumieniu pojęcia bezpieczeństwo publiczne w

¹ Art. 1 pkt.1 ustawy o policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. (Dz.U. nr. 30, poz. 179 z 1990 r., z późn. zm.)

² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 września 1990 r. (Dz.U. 1990 nr 70 poz. 410)

³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 lutego 2005 r. (Dz.U. 2005 nr 25 poz. 204)

⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 marca 1991 r. (Dz.U. 1991 nr 26 poz. 104)

⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2001 nr 14 poz. 139)

⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 maja 1996 r. (Dz.U. 1996 nr 63 poz. 296)

⁷ Rozporządzenie Ministra spraw Wewnętrznych z dnia 30 listopada 2001 r. (Dz.U. 2002 nr 3 poz. 29)

⁸ Art. 1 pkt. 2 ustawy o policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. (Dz.U. nr. 30, poz. 179 z 1990 r., z późn. zm.)

jęзыку правным і правничым brak jest jednoznaczności i jednolitości. Struktura organizacyjna Policji, utworzenie konkretnych jednostek organizacyjnych Policji mają zapewnić prawidłowe wykonywanie zadań przez organy tej formacji. Mimo, iż jest to struktura bardzo złożona, a ustawodawca postawił Policji do realizacji rozległy katalog zadań mimo to jej hierarchiczne uporządkowanie i centralizacja zapewniają skuteczną ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego. Tak więc pomimo funkcjonowania wielu pojęć w literaturze okalających to, czym jest bezpieczeństwo publiczne i porządek publiczny, niewątpliwie policja jest organem, który ma te wartości chronić.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

В. В. Ладиченко

Удосконалюється розуміння інформації про права людини - право збирати, поширювати, використовувати та зберігати інформацію про навколишнє середовище є фундаментальним та природним. Наголошується на потребі впровадити в чинне законодавство положення про забезпечення інформаційних прав у екологічній сфері.

Ключові слова: права людини, екологічна інформація, інформація про права людини, екологічні права людини.

Правове регулювання інформації є проблемою світового масштабу. У контексті формування глобального інформаційного суспільства постає світове питання забезпечення правового регулювання екологічної інформації та забезпечення екологічних прав людини.

Конституція України гарантує право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1].

Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб, тощо (ст. 29 Закону України «Про інформацію»)[2].

Як видно із цієї норми, закон досить широко визначає сфери суспільного інтересу. Також він чітко називає екологічну інформацію як предмет суспільного інтересу.

Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами.

Відповідно до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998 р. (Орхуська Конвенція) [3] екологічна інформація означає будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про:

а) стан таких складових навколишнього середовища, як вода, її компоненти, відповідність її чинним санітарно-гігієнічним нормам, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими;

б) фактори, такі як речовини, енергія, випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі питного водопостачання, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові показники, які включає: аналіз затрат і результатів та інший економічний аналіз і припущення, використані в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього природного середовища;

в) стан здоров'я та безпеки людей, вплив на життя людей.

Законодавство України на сьогоднішній день оперує кількома тотожними термінами — інформація про стан довкілля, інформація про стан навколишнього природного середовища та екологічна інформація. Разом з тим, законодавчі визначення цих термінів дещо відрізняються. Так, в деяких випадках визначення не охоплюють певні види екологічної інформації, певні визначення є більш детальні, ніж інші.

В умовах розбіжності визначень, вміщених у двох законах та Оргуській конвенції, застосовувати слід визначення, вміщене саме у Конвенції, адже положення міжнародних договорів, ратифікованих Україною, мають вищу юридичну силу порівняно із законами України в разі наявності розбіжностей між їхніми нормами.

Для забезпечення сталого розвитку України та ЄС, В. А. Вітів розвиває розуміння інформаційних прав людини - це право на збір, поширення, використання та збереження інформації, на основі яких виникають інформаційні відносини, є основоположними, природними за своєю суттю, необхідними для становлення і розвитку особистості, для належного функціонування держави [4, с.24].

Директива Орхус надає громадянам право на екологічну інформацію, що зберігається або виробляється державними органами, включаючи інформацію про стан навколишнього середовища, а також про політику або заходи або як це може вплинути на стан здоров'я та безпеки людей. Апліканти мають право отримати цю інформацію протягом одного місяця з моменту коли попросять і не кажучи, чому вони цього потребують. Крім того, є державні органи зобов'язані активно розповсюджувати інформацію про екологічну інформацію, що знаходиться у їх розпорядженні [5].

Підсумовуючи, слід вказати на необхідність впровадити в чинне законодавство положення які вдосконалюють механізми забезпечення інформаційних прав у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Ці права охоплюють свободу інформації, право на інформацію, право на доступ до інформації, право на доступ до суспільно важливої інформації, право на правову інформацію, свободу думки, віросповідання право на захист персональних даних (генетична інформація) та будь-якої інформації що стосується приватного життя, право на знищення персональних даних в автоматизованих системах.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відом. Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про інформацію» від 2 жовт. 1992 р. // Відом. Верховної Ради. 1992. - № 48. - Ст.650.
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998 р. (Орхуська Конвенція) – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_015/
4. Вітів В.А. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини / В.А. Вітів // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. №6. с.22-26.
5. Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003L0004>

Ladychenko V. Information support of environmental rights. *Improved understanding of information human rights - the right to collect, distribute, use and store environmental information is fundamental and natural. It is emphasized on the need to introduce in the current legislation provisions on the provision of information rights in the environmental sphere.*

Keywords: *human rights, environmental information, information human rights, environmental human rights.*

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

А. М. Лобач

У сучасному світі невизнані держави є дуже гострим питанням, оскільки вони спричиняють ряд проблем міжнародного характеру. З одного боку, існування невизнаних держав є символом боротьби народів за незалежність і самостійність. Але з іншого боку, невизнані держави є осередком неконтрольованих терористичних організацій, кримінальних угруповань, нелегального бізнесу, створюючи загрозу міжнародному миру і безпеці. Крім цього, в міжнародному праві не існує

чітко визначеного механізму врегулювання цієї проблеми. Тому вивчення даного питання є надзвичайно актуальним у наші дні.

Ключові слова: держава, нація, народ, самовизначення, правосуб'єктність.

Існування невизнаних держав одна із нагальних проблем сучасного міжнародного права. Останні роки значно посилились випадки, коли нації, національні меншини, регіони, борються за право на самовизначення, тобто право мати власну державу. В деяких випадках це породжує збройні конфлікти між ними та країнами, складовими яких вони є, створює загрозу сусіднім країнам, міжнародні суперечки у врегулюванні цих конфліктів. Крім того, у випадках довгої кровопролитної боротьби, це часто обертається для мирного населення трагедією.

Міжнародна правосуб'єктність не залежить від кількості обов'язків, що виникають у особи, тобто від об'єму його міжнародної правоздатності. Коло суб'єктів міжнародного права визначається здатністю осіб брати участь в міжнародних відносинах, регульованих міжнародним правом. Учасник тільки таких відносин може об'єктивно підпадати під пряму дію міжнародного права [1, с. 77].

Невизнані держави – це території, що проголосили себе незалежними державами і мають ознаки суверенних держав, але незалежність яких не визнано жодною державою- членом ООН, а їхня територія вважається такою, що знаходиться під суверенітетом однієї чи декількох держав-членів ООН. На даний час в світі існує 13 невизнаних держав: Придністровська Молдавська Республіка (з 02.09.1990 р.) на території Молдови, Нагірно-Карабахська Республіка (з 02.09.1991 р.) на території Азербайджану, Сомаліленд (з 1991 р.), Пунтленд (з 1998 р.), Галмудуг (з 2006 р.), Авдаленд (з 2010 р.), SSC (Сул, Санааг та Кайн) (з 2010 р.), Азанія (з 2011 р.) та Джубаленд (з 2011 р.) на території Сомалі, Вазірістан (з 2006 р.) на території Пакистану, держави Ва та Шан (з 1996 р.) на території М'янми, Ісламський емірат Абьян (з 2011 р.) на території Ємену. Ще 13 невизнаних держав припили своє існування за починаючи з початку 90-х років ХХ ст. (переважно на території колишніх СРСР та Югославії, а також Сомалі). В листопаді 2000 р. у Тирасполі 4 пострадянські невизнані держави (Абхазія, Нагірно-Карабахська Республіка, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка) створили Співдружність невизнаних держав (так звану СНД). [2, с. 234]

За конститутивною теорією визнання нова держава стає суб'єктом міжнародного права тільки після держави визнання іншими, вже існуючими державами, проте, по-перше, незрозуміло, яка кількість визнань вже існуючих держав необхідна для набуття державою міжнародної правосуб'єктності; по- друге, нові держави можуть існувати та вступати в будь-які контакти з іншими державами і без визнання (іншими державами).

Як правило, визнання означає готовність встановити дипломатичні відносини. Водночас, на даний час членство в ООН можна розглядати як ознаку того, що держава має у світі дуже широке визнання, і легітимність її існування як мінімум для більшості членів світового співтовариства не викликає сумнівів. Щоб стати членом ООН, держава повинна отримати підтримку 2/3 держав-членів Генеральної Асамблеї ООН (на даний момент – 129 зі 193) за рекомендацією Ради Безпеки ООН (9 з 15 її членів за умови відсутності вето будь-якого з 5-ти постійних членів Ради Безпеки – Китаю, Росії, Великобританії, США та Франції). Тому відмова будь-кого з 5-ти постійних членів Ради Безпеки ООН визнати ту чи іншу державу стане нездоланною перепорою на шляху її членства в ООН. В той же час схвалення міжнародним співтовариством незалежності тієї чи іншої нової держави та легітимності її виникнення має наслідком досить швидке після проголошення незалежності набуття такою державою членства в ООН (наприклад, Чорногорією у 2006 р. та Південним Суданом у 2011 р.). [3, с.25]

На сьогоднішній день проблема визнання нових держав залишається не тільки правовою, а й політичною проблемою. Феномен невизнаних та частково визнаних держав виник внаслідок того, що світове співтовариство, надавши пріоритет принципам непорушності кордонів та територіальної цілісності держав, закріпленим в Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1.08.1975 р. над принципом рівноправності та самовизначення народів, відмовилося з тих чи інших причин визнавати нові державні утворення, що тим не менш не заважає їхньому (в ряді випадків – дуже тривалому) існуванню.

У сучасному світі невизнані держави є дуже гострим питанням, оскільки вони спричиняють ряд проблем міжнародного характеру. З одного боку, існування невизнаних держав є символом боротьби народів за незалежність і самостійність. Але з іншого боку, невизнані держави є осередком неконтрольованих терористичних організацій, кримінальних угруповань, нелегального бізнесу, створюючи загрозу міжнародному миру і безпеці. Крім цього, в міжнародному праві не існує чітко

визначеного механізму врегулювання цієї проблеми. Тому вивчення даного питання є надзвичайно актуальним у наші дні.

У міжнародно-правовій науці існують дві теорії набуття міжнародної правосуб'єктності. Згідно з конститутивною теорією, лише факт визнання надає новоствореній державі міжнародної правосуб'єктності. Це означає, що лише з визнанням з боку провідних держав новостворена держава може стати суб'єктом міжнародного права. Як зазначено в декларативній теорії, держава набуває правосуб'єктності з моменту свого створення. На сьогоднішній день декларативна теорія набула значного поширення, і на думку вчених, вона є більш реальною для сучасних міжнародних відносин, оскільки є більш демократичною. Ця теорія закріплена в ст. 9 Міжамериканської конвенції про права та обов'язки держав від 1933 р. Але як уже зазначалося, міжнародно-правове визнання носить і політичний характер, тому держави можуть скільки завгодно заявляти про свою демократичність по відношенню до новостворених держав або народів і націй, що ведуть боротьбу за незалежність, але коли постає загроза їх власній цілісності, то демократичні принципи відходять на задній план. Це ще раз доводить політичну природу міжнародно-правового визнання [4]

Найважливішою проблемою сучасного міжнародного права є правова природа держави та інших владно-територіальних об'єднань, що виступають гарантами міжнародного правопорядку.

В науці міжнародного права існують юридичні критерії держави як суб'єкта міжнародного права, слід виділити передусім відповідність процесу створення державності імперативним нормам міжнародного права. Стаття 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. визначає імперативну норму міжнародного права як таку, «що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що мала б такий же характер». Застосування сили або погрози силою, втручання у внутрішні справи, масові й грубі порушення прав людини (наприклад, геноцид або апартеїд), неправомірне відділення частини території суверенної держави є чіткими показниками заборони визнання нової державності.[5]

Отже, можна зробити висновок, що у світі існує нагальна проблема, яка потребує термінового вирішення. По-перше, потрібно розробити уніфіковані універсальні кодифіковані норми міжнародного права, які б чітко встановлювали критерії визнання новостворених держав, порядок встановлення відносин і механізми регулювання конфліктів у даній сфері. По-друге, потрібно усунути протиріччя між принципами міжнародного права, які можуть спричинити неоднозначну оцінку, шляхом створення міжнародного універсального законодавства з даного питання. По-третє, потрібно ліквідувати протиріччя між конститутивною та декларативною теоріями, підтримувати наукові дослідження у цій сфері.

Література

1. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії : монографія – Х.: Право, 2014. – 512 с.
2. Анцилоти Д. Курс международного права / Анцилоти Д.; пер с итал А.С.Сакетти, Э. М. Фабрикова ; под. ред. Д. Б. Левина.– М.: Норма ; Инostr.лит., 1961 – Т1.: Введение– общая часть – 447 с.
- 3 Черниченко О. С. Конкурентная юрисдикция государств и порождаемые ею проблемы межгосударственных отношений / Черниченко О. С. // Международное публичное и частное право – № 4(8). – М., 2002. – С. 20-28.
- 4 Действующее международное право в 3-х томах. Т. 1. – М.: МНИМП, 1996. – С. 121-161.
5. Непризнанные и частично признанные государства [Электроний ресурс:] Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Непризнанные_и_частично_признанные_государства

Lobach A. Legality of uncertainted state in international law. *In the modern world, the unrecognized state is a very pressing issue, since they cause a number of problems of an international character. On the one hand, the existence of unrecognized States is a symbol of the struggle of peoples for independence and autonomy. But on the other hand, unrecognized States are the centre of uncontrolled terrorist organizations, criminal gangs, illegal businesses, posing a threat to international peace and security. In addition, in international law there is no clearly defined mechanism for the settlement of this problem. Therefore, the study of this issue is extremely relevant nowadays.*

Keywords: state, nation, people, self-determination, legal personality.

KILKA UWAG NA TEMAT STYPENDIUM SPECJALNEGO DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

K. Mania

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie najważniejszych kwestii związanych z formą pomocy materialnej dla studentów i doktorantów jaką jest stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych.

Słowa kluczowe: student, doktorant, system pomocy materialnej, stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym [3] (dalej p.sz.w.) w art. 173 ust. 1 pkt 2 w zw. z art. 180 i art. 199 ust. 1 pkt 4 stanowi, że student oraz doktorant uczelni wyższej może ubiegać się o formę pomocy materialnej jaką jest stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych. Regulacja zawarta w art. 180 p.sz.w., mająca zastosowanie także w stosunku do doktorantów ma charakter ogólny, a zatem należałoby poddać ją interpretacji przez pryzmat art. 186 ust. 1 p.sz.w. Przepis ten z kolei przewiduje, że szczegółowe kryteria i tryb udzielania świadczeń pomocy materialnej, w tym stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych unormowane jest w regulaminie przyznawania pomocy materialnej. Nie rozwodząc się wyżej nad rolą i znaczeniem tego wewnętrznego aktu prawnego, podnieść należy, że i w zakresie tej formy pomocy materialnej ustawodawca przekazał uczelniom wyższym szeroką autonomię. Jak słusznie zauważył S. Nitecki: „rozstrzygnięcie odnośnie do przyznania omawianego stypendium (stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych- przyp. autora) podejmowane jest w warunkach uznania administracyjnego, a zatem organy lub podmioty podejmujące stosowne rozstrzygnięcia obowiązane będą do brania pod uwagę różnych elementów związanych z potrzebami studenta jako osoby niepełnosprawnej. Poszczególne uczelnie w ramach przysługującej im autonomii będą uprawnione do sprecyzowania wymogów, które będzie musiał spełniać student będący osobą niepełnosprawną ubiegający się o wskazane stypendium” [4, LEX]. Powyższe stanowisko ugruntowało swoją zasadność również w judykaturze, szczególnie w orzecznictwie wojewódzkiego sądu administracyjnego w Gliwicach [9-10, CBOSA].

Nie oznacza to jednak, że przy przyznawaniu stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych uczelnia będzie miała nieograniczoną swobodę w ustalaniu warunków umożliwiających przyznanie tego świadczenia. Z racji charakteru tego stypendium oczywistym jest, że osoba ubiegająca się o jego przyznanie będzie musiała legitymować się tytułem niepełnosprawności. Wynika to bezpośrednio z brzmienia normy art. 180 p.sz.w. Jak słusznie podnosi J. Pakuła [6,s.36] w tym zakresie należy posilkować się przepisami ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych [2, LEX]. Zgodnie z art. 3 ustawy różnicuje się trzy stopnie niepełnosprawności: lekki, umiarkowany oraz ciężki. Nie określa się natomiast stopnia w przypadku orzeczenia o niepełnosprawności wydanego przed ukończeniem 16. roku życia. O stopniach niepełnosprawności danego studenta lub doktoranta decydować będzie orzeczenie lekarza orzecznika ZUS lub decyzje zespołów orzekających o niepełnosprawności (w pierwszej instancji powiatowych, w drugiej natomiast wojewódzkich), z tym że ustawa różnicuje oba te organy [7,s.920]. Należy także zauważyć, że stopień niepełnosprawności studenta lub doktoranta może stwierdzić Sąd Rejonowy- Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych oraz jako II instancja Sąd Okręgowy. Od orzeczenia wydanego przez organ odwoławczy służy bowiem pozew do sądu pracy (a następnie apelacja), a zatem wyrok sądu powszechnego będzie pełnił analogiczną funkcję [4, LEX].

Doktryna stoi także na stanowisku, że z uwagi na zróżnicowane stopnie niepełnosprawności opowiedzieć należy się za stanowiskiem, że stypendium to będzie przyznawane w pierwszej kolejności studentom i doktorantom legitymującym się znacznym stopniem niepełnosprawności bądź orzeczeniem o całkowitej niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji [7, s.920]. Autor tekstu nie zgadza się z takim stanowiskiem. Niewątpliwie, znaczny stopień niepełnosprawności studenta lub doktoranta może różnicować przyznanie tego świadczenia, ale jedynie w zakresie jego kwoty. Wydaje się zatem zasadne, że najwyższe stypendium otrzyma student lub doktorant legitymujący się znacznym stopniem niepełnosprawności, najniższe zaś osoba posiadająca stopień lekki. Pogląd ten podziela także K. Dąbrowski [5,s.253]. Nie mniej jednak, z uwagi na charakter tego stypendium każdy beneficjent posiadający stopień niepełnosprawności powinien je otrzymać. Nie jest to bowiem stypendium rektora dla najlepszych studentów lub doktorantów, które otrzymują jedynie „najlepsi”, a jego otrzymanie jest uzależnione od uzyskania jak najwyższej punktów z osiągnięć naukowych lub artystycznych lub sportowych. Słusznie zauważyła M.

Kubiak, że rolą stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych jest swoista zachęta do podejmowania studiów wyższych przez studentów i doktorantów o różnym stopniu niepełnosprawności [8,s.421].

Otrzymanie stypendium specjalnego nie może być także obwarowane innymi warunkami, choćby takimi jak trudna sytuacja materialna beneficjenta. Charakter tego świadczenia jest bowiem nietypowy. Zdaniem autora nie można uznać tego stypendium za świadczenie o charakterze socjalnym, tak jak stypendium socjalnego czy zapomogi. Nie będzie to także forma pomocy materialnej o charakterze motywującym. Już sama nazwa tego stypendium wskazuje, że cechuje się ono pewną „specjalnością”. Dziwi zatem jego umiejscowienie w katalogu form pomocy materialnej razem ze świadczeniami socjalnymi i motywującymi. Nie mniej jednak decyzję ustawodawcy nie należy uznać za rażąco nieprawidłową i przynoszącą negatywne skutki, gdyż każdy student i doktorant legitymujący się określonym stopniem niepełnosprawności ma prawo do otrzymania tego typu świadczenia i zazwyczaj takie świadczenie otrzyma.

Podsumowując powyższe rozważania stwierdzić należy, że stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych pełni w systemie pomocy materialnej dla studentów i doktorantów doniosłą rolę. Zgodnie z art. 69 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [1, LEX] osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej. Bez wątplenia prawo do ubiegania się o stypendium specjalne dla osób niepełnosprawnych jest swoistą konkretyzacją tego przepisu, dlatego ważne jest, aby także na gruncie uczelni wyższej władze publiczne poprzez przekazywanie środków publicznych realizowały powyższe zadanie.

Bibliografia

Źródła prawa:

1. Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (j.t.:Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
2. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (j.t.: Dz.U. z 2011 r., Nr 127, poz. 721).
3. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (j.t.: Dz.U. z 2012 r., poz. 572).

Literatura:

4. Chmielnicki P., Stec P. (red.) *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, LEX
  5. Czuryk M., Karpiuk M, Kostrubiec J. (red.) *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2015
  6. Pakuła J. *Pomoc materialna dla studentów. Podręczny komentarz. Przegląd orzecznictwa. Wzory pism*, Toruń 2014,
  7. Pyter M. (red.) *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, Warszawa 2012
  8. Sanetra W., Wierzbowski M. (red.) *Prawo o szkolnictwie wyższym*, Warszawa 2013,
- Orzecznictwo:
9. Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 19 lutego 2014 r., IV SA/GI 718/13, CBOSA
  10. WSA w Gliwicach z 30.03.2015 r., IV SA/GI 116/15, CBOSA

POJĘCIE KORUPCJI W ADMINISTRACJI

T. Milczarek

Zjawisko korupcji, pomimo że jest zjawiskiem dość powszechnym, jest pojęciem trudnym do zdefiniowania. Korupcja istnieje wszędzie, bez względu na poziom społeczno-ekonomiczny poszczególnych krajów, przenika w zasadzie do wszystkich dziedzin życia - jest obecna w administracji publicznej, w służbie zdrowia, w policji, czy też wśród nauczycieli. Korupcja jest zagadnieniem na tyle ciekawym, że możemy zjawisko to rozpatrywać na różnych płaszczyznach. Możemy mówić o korupcji na płaszczyźnie historycznej, psychologicznej, socjologicznej, etycznej, ale przede wszystkim prawnej, dlatego też zjawisko to stanowi temat, którym zajmuje się szereg badaczy. Aby mówić w ogóle o korupcji musi zaistnieć związek przyczynowo-skutkowy, a więc musi być osoba korumpująca i osoba korumpowana oraz tzw. czynnik korupcyjny. W sensie „medycznym” możemy mówić o dawcy i biorcy, w sensie „matematycznym” np. o czynnikach, sumach, iloczynach. W jaki sposób jednak nie próbowalibyśmy nazwać zjawiska korupcji, zawsze musi być ktoś, kto daje łapówkę, „prezent” oraz ktoś, kto ten „prezent”, łapówkę bierze. W zamian

obie strony uzyskują korzyści. Co ciekawe korzyści te niekoniecznie muszą być tylko i wyłącznie materialne, czy też pieniężne i odnosić się bezpośrednio do stron porozumienia – równie dobrze mogą stanowić korzyścią intelektualną lub stanowić „pomoc” dla osób lub podmiotów trzecich niezaangażowanych bezpośrednio w akt korupcji.

Problem korupcji istniał odkąd społeczność ludzka wypracowała wspólne dobra, którymi określone osoby zarządzały, którymi należało się dzielić z innymi osobami w danej społeczności, oraz które należało chronić w imię obowiązującym zasad i uregulowań. Pierwsze wzmianki o korupcji pochodzą z czasów starożytnych. W starożytnym Babilonie i Egipcie pierwszymi „przedstawicielami” korupcji byli sędziowie. (...) w Rzymie korupcja przybierała już formy bardziej wyrafinowane, ulegali jej namiestnicy, właściciele manufaktur, poborcy podatków i ceł¹. Prawdopodobnie spowodowane to było rozwojem struktur urzędniczych w starożytnym Rzymie. Również w biblii pojawia się korupcja. Za taki czyn można by bowiem uznać sytuację, kiedy to Judasz za łapówkę, a konkretnie trzydzieści srebrników „sprzedał” Jezusa. Możemy zauważyć, że „spadek” korupcji nastąpił w średniowieczu, w okresie feudalizmu, co spowodowane było zmianą zarządzania. Dobra publiczne zanikły na korzyść własności króla, monarchy, rozporządzane były odgórnie.

Przez wieki jednak zjawisko korupcji istniało w mniej czy bardziej nasilonym stopniu. Można pokusić się o stwierdzenie, że korupcja jest zjawiskiem, które było, jest i będzie, mogą się jedynie zmieniać formy korupcji, jej skala oraz podmioty zaangażowane w czyny korupcyjne.

Słowo korupcja pochodzi z języka łacińskiego *corruptio* i oznacza zepsucie, demoralizację, przekupstwo, łapownictwo, sprzedajność². Podobnie to słowo brzmi np. w języku angielskim i francuskim – *corruption* i oznacza korupcję, skażenie, przekupstwo, uszkodzenie, zepsucie. W dostępnej literaturze nie istnieje uniwersalna, powszechnie obowiązująca definicja pojęcia korupcji. Kazimierz Tarchalski definiuje korupcję jako „niejawne odchylenie od ustalonego porządku lub od ustalonych norm zachowania”³. Według innych, korupcji dopuszcza się ten, „kto powodowany swoim bezpośrednim lub pośrednim interesem narusza system reguł, za którego realizację jest odpowiedzialny”⁴. Najszersza możliwa definicja korupcji obejmuje każde działanie jednostki zajmującej stanowisko w jakiegokolwiek instytucji, pozostające w niezgodzie z interesem tej instytucji, powodowane chęcią uzyskania korzyści prywatnych⁵. Z kolei inny, znany badacz tego zjawiska Andrzej Kojder definiuje korupcję jako „przywłaszczenie zasobów publicznych (dóbr, świadczeń, usług) lub takie nimi dysponowanie, aby bezprawnie uzyskać osobistą korzyść”⁶. W najbardziej powszechnym znaczeniu korupcja jest to wykorzystywanie ogólnie pojętej władzy, piastowanego stanowiska do celów prywatnych w celu osiągnięcia korzyści materialnych lub osobistych.

Aby podjąć próbę zdefiniowania korupcji w administracji publicznej musimy najpierw zdefiniować pojęcie administracji publicznej. I tak Hubert Izdebski i Michał Kulesza stwierdzają, że „przez administrację publiczną rozumie się zespół działań, czynności i przedsięwzięć organizatorskich i wykonawczych, prowadzonych na rzecz realizacji interesu publicznego przez różne podmioty, organy i instytucje, na podstawie ustawy i w określonych prawem formach”⁷.

O korupcji w administracji publicznej możemy mówić, gdy mamy urzędnika, funkcjonariusza publicznego, osobę pełniącą funkcję publiczną, która zyskuje możliwość rozporządzania zasobami publicznymi, państwową własnością, które nie należą do niego przy podejmowaniu różnych decyzji. Przy podejmowaniu decyzji lub rozstrzyganiu w sporach urzędowych tenże funkcjonariusz pobiera od swoich petentów korzyści materialne. O korupcji – w sensie klasycznym – możemy mówić, gdy mamy urzędnika, sprawcę posiadającego intencję skorumpowania go, ofertę uzyskania czegoś wartościowego lub uniknięcia czegoś niedogodnego, oraz cel, jaki jest uzyskanie wpływu na urzędnika w podejmowaniu oficjalnych działań⁸. Mówiąc językiem prostym korupcja w administracji publicznej jest to mieszanie interesu publicznego z interesem prywatnym.

Mówiąc o korupcji urzędniczej należy zwrócić również uwagę na sytuację, że nie każde zachowanie urzędnika, nie każdy przyjęty „upominek” powinien być od razu utożsamiany z pojęciem korupcji. Mam na myśli drobne upominki, gadzety i materiały reklamowe symbolicznej wartości, które często otrzymują

¹ Rose-Ackerman S., *Korupcja i rządy*, Środa M., *Wstęp do polskiego wydania*, wyd. Sic!, Warszawa 2001, s. 9-10

² Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wyd. XX Wiedza Powszechna, Warszawa 1990, s. 281

³ Tarchalski K., *Korupcja i przywilej*, wyd. Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2000, s. 182

⁴ Hankiss E., *Pułapki społeczne*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 62

⁵ Kamiński A., Kamiński B., *Korupcja rządów. Państwa komunistyczne w dobie globalizacji*, wyd. TRIO, Warszawa 2004, s. 25

⁶ Praca zbiorowa, *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, w: Kojder A., *Korupcja i poczucie moralne Polaków*, wyd. WAM, Warszawa 2003, s. 234

⁷ Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, wyd. Liber, Warszawa 2004, s. 93

⁸ Rose-Ackerman S., dz. cyt., s. 8

urzędnicy będąc na konferencjach, sympojach czy oficjalnych przyjęciach. Jeżeli wręczenie i przyjęcie takiego upominku nie powoduje żadnej szczególnej reakcji pomiędzy stronami i strona wręczająca nie oczekuje w zamian żadnego „rewanżu” ze strony urzędnika np. w postaci załatwienia konkretnej sprawy, nie możemy mówić o korupcji. Istotne znaczenie ma tutaj jawność i przejrzystość miejsca oraz formy wręczenia upominku.

Niezależnie od przyjmowanej definicji korupcji w administracji, czy też jej formy, należy podkreślić, że sytuacja taka, zwłaszcza w administracji jest czymś delikatnie mówiąc niestosownym i nagannym. Zjawisko to niewątpliwie wpływa destrukcyjnie na bezpieczeństwo i stabilizację państwa, jak również na jego sytuację społeczno-gospodarczą.

Korupcja występująca w administracji publicznej powinna być ścigana całą bezwzględnością. Działania zapobiegające korupcji w administracji państwowej są niewątpliwie zadaniem nadrzędnym. Recept na ograniczenie korupcji jest wiele. Szczególną uwagę zwraca się na zwiększenie przejrzystości struktur organizacyjnych, surowość kar za przestępstwa korupcyjne, a także na wysokość płac w administracji publicznej. Ograniczenie nadmiernej roli państwa przez redukcję zbędnych regulacji, a także uproszczenie procedur administracyjnych daje w efekcie podniesienie jakości rządów i zarazem ograniczenia korupcji¹. Liczba procedur powinna być ograniczona do minimum, a opłaty nie powinny przekraczać niezbędnych kosztów administracyjnych². Aby zwalczyć korupcję, potrzebne są oczywiście i przede wszystkim rozstrzygnięcia strukturalne: systemowe zmiany prawne, sprawnie działające instytucje kontroli, rozbudzenie woli politycznej³.

Rozpoczęcie efektywnej walki z tym zjawiskiem na polu administracji publicznej z pewnością w przyszłości przyniesie dobre rezultaty dla społeczeństwa, dla aparatu władzy administracyjnej, dla kraju. Wolność jednostki w połączeniu z ładem społecznym, przejrzystością działania administracji publicznej daje obywatelom szansę osiągnąć w życiu zadowolenie i spokój, wiarę w aparat władzy i działania demokratyczne.

USTAWA O POLICJI JAKO PODMIOT POMAGAJĄCY W ZAPEWNIANIU BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

J. Munik

1. Policja

Policja jako umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona jest do ochrony obywateli oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Do głównych zadań Policji należy:

- ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra;
  - ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego;
  - inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie przestępstwom i wykroczeniom.
- kontrola przestrzegania przepisów porządkowych i administracyjnych związanych z działalnością publiczną lub obowiązujących w miejscach publicznych.

Policja jest jedną z największych formacji spośród wszystkich służb mundurowych. 1 listopada 2012 r. w jej szeregach pełniło służbę 95 997 funkcjonariuszy oraz 24 792 pracowników cywilnych. Przełożonym wszystkich funkcjonariuszy Policji jest komendant główny Policji, podległy ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych. Istotne jest właściwe użycie sił i środków, jakimi dysponuje Policja – nie rozpraszenie ich, lecz koncentrowanie na tych zadaniach, które uznano za priorytetowe.

Potencjał Policji powinien być dostosowany do rzeczywistych lub bardzo prawdopodobnych zagrożeń. Jednostki Policji wykonują oprócz zadań określonych w konstytucji zadania określone w ustawie o Policji, ale również zadania na podstawie innych ustaw oraz umów i porozumień międzynarodowych. Policja jest częścią administracji publicznej i jej działania zawsze podejmowane są w interesie publicznym w granicach prawa.

---

¹ Kamiński A., Kamiński B., dz. cyt., s. 29-30

² Tamże, s. 21

³ Rose-Ackerman S., dz. cyt., s. 14

© Munik J., 2018

2. Bezpieczeństwo i porządek publiczny.

Według definicji słownikowych bezpieczeństwo określane jest jako stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym. W demokratycznym państwie prawnym rozważania na temat pojęcia bezpieczeństwa należy prowadzić w płaszczyźnie prawnej.

Pojęcie „bezpieczeństwo” nie zostało zdefiniowane w przepisach obowiązującego prawa, choć podjęto próbę konstrukcji definicji legalnej bezpieczeństwa w projekcie ustawy z 1 sierpnia 2003 r. o bezpieczeństwie obywatelskim, ale projekt ostatecznie nie wszedł pod obrady sejmu. Zgodnie z definicją zawartą w projekcie ustawy, bezpieczeństwo obywatelskie to stan otoczenia cywilizacyjnego i środowiska naturalnego, w którym obywatele i ich wspólnoty nie odczuwają zagrożenia swego istnienia ani podstawowych interesów życiowych ze względu na zapewnienie przez państwo formalnych, instytucjonalnych i praktycznych gwarancji ochrony prowadzących do społecznie akceptowalnego poziomu ryzyka.

Warto zwrócić uwagę na fakt iż podmiotem bezpieczeństwa, który powinno się dostrzegać w bezpieczeństwie wewnętrznym jest nie tylko sformalizowana struktura terytorialna tj. gmina, powiat, województwo czy państwo. Podmiotem bezpieczeństwa jest również człowiek jako jednostka społeczeństwa, ale też naród i inne określone zbiorowości ludzi.

Porządek publiczny jest to pojęcie, które jest często łączone razem z bezpieczeństwem publicznym i są utożsamiane ze sobą. Co prawda istnieje płaszczyzna wspólna i wtedy te terminy – pojęcia nakładają się na siebie i występują razem. Tak właśnie jest np. gdy utrzymanie porządku publicznego jest związane z działaniami człowieka i wtedy właśnie występuje taka sytuacja, że utrzymanie czy też zapewnienie porządku publicznego jest także zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego. Pojęcia i terminy porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego rozmiągają się w sytuacji gdy mamy do czynienia z zjawiskami i zagrożeniami, których przyczyną są żywioły naturalne takie jak:

- klęski żywiołowe,
- katastrofy ekologiczne,
- katastrofy techniczne, itp.

Wówczas mowa jest o tzw. porządku powszechnym.

3. Zakres uprawnień policji oraz szczególne prawa policjantów

W granicach swych zadań Policja w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń wykonuje czynności: operacyjno – rozpoznawcze, dochodzeniowo śledcze i administracyjno – porządkowe. Policja lokalna wykonuje wyłącznie czynności administracyjno – porządkowe oraz inne nie cierpiące zwłoki czynności związane z zawiadomieniem o przestępstwie i zabezpieczeniem miejsc zdarzeń. Wykonuje ona także czynności, które zostały zlecone przez sąd, prokuratora, organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego w zakresie, w jakim obowiązek ten został określony w odrębnych ustawach.

Prawa i obowiązki policjantów mają szczególny charakter na tle uprawnień przysługujących obywatelom. Prawa funkcjonariuszy policji mają stanowić gwarancję prawidłowego wykonania czynności przez policjantów, czyli realizacji ustawowych zadań policji. Stanowią one ponadto istotny i ważny element systemu ochrony prawnej policjanta. Prawa, jakie przysługują policjantom w celu realizacji ustawowych zadań policji, mają podstawowe znaczenie. Ukazują granice praw i swobód obywatelskich, w które może ingerować funkcjonariusz w celu właściwego zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Podsumowanie

Policja jako formacja umundurowana i uzbrojona oraz zaopatrzona w regulacje prawne takie jak ustawa o policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. w sposób skuteczny i wystarczający posiada możliwości do zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom kraju. Bezpieczeństwo wewnętrzne jest jednym z podstawowych elementów jakie musi zapewnić państwo obywatelowi, aby mógł w nim w prawidłowy sposób funkcjonować. Dlatego też prawidłowy sposób funkcjonowania i realizowania zagadnień wynikających z Ustawy o Policji jest niezwykle ważnym aspektem funkcjonowania każdego państwa.

Bibliografia

1. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji
2. T. Cyłkowski, Rola policji w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego, 2015 r.
3. J. Józwiak, Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego jako zadanie jednostek samorządu terytorialnego – zarys problematyki, Częstochowa 2016 r.
4. P. Łabuz, M. Michalski, System ochrony prawnej funkcjonariuszy Policji w świetle wykonywanych czynności służbowych, 2015 r.
5. P. Łabuz, Rola Polskiej Policji w bezpieczeństwie wewnętrznym, 2015 r.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ

Г. Я. Наконечна

Проаналізовано проблеми правової природи центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом та зроблено висновок про відсутність обґрунтованих критеріїв існування в системі органів виконавчої влади такого виду органів, як центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Ключові слова: *центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна, Державний комітет телебачення і радіомовлення.*

Серед важливих завдань, що потребують нагального вирішення, постає питання організації та діяльності центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) в цілому. Аналіз чинного законодавства дає підставу визначити, що на даний момент невід’ємною складовою системи органів виконавчої влади України є центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Дослідження цієї проблеми є досить цікавим і водночас необхідним, водночас тема може досить швидко втратити актуальність або потребувати доповнення, адже формування і ліквідація центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом має досить динамічний характер. Одним із важливих аспектів цієї проблеми є визначення особливостей ЦОВВ зі спеціальним статусом і вирішення питання щодо доцільності їх існування.

З створенням ЦОВВ зі спеціальним статусом постають питання, які ще недостатньо досліджені правовою наукою: питання щодо доцільності існування цієї додаткової ланки в системі ЦОВВ і віднесення до неї тих чи інших органів, дослідження їх «спеціальної» компетенції, що не має дублювати функції та повноваження інших ЦОВВ, що може заважати їх ефективній роботі, достатнього рівня нормативної забезпеченості їх діяльності тощо [1].

Певним кроком на шляху до оптимізації та вдосконалення виконавчої влади в Україні, стало прийняття Закону України «Про Центральні органи виконавчої влади», який і є загальним джерелом правового статусу центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Загальні положення щодо центральних органів виконавчої влади встановлені статтею 24 цього закону: «Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України є центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом. Інші центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом можуть бути утворені Кабінетом Міністрів України [2].

Існування такої ланки державних органів, як центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом викликає серед інших науковців неоднозначні думки. Вітчизняними науковцями неодноразово висловлювалися думки про доцільність ліквідації такого виду державних органів, як центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом. Що ж до існуючих на цей час органів, то їх після суттєвого скорочення кількості пропонувалося перетворити на окремий вид органів виконавчої влади, але без віднесення їх до категорії «центральних».

З метою обґрунтування цієї позиції дослідники проаналізували поняття центральних органів виконавчої влади. Тривалий час поширеним був підхід, відповідно до якого визначені органи виконавчої влади називалися центральними, оскільки у своїй діяльності представляли інтереси центру, а не окремих територій, а їх компетенція поширювалася на всю територію України.

На думку В. Авер'янова, таке розуміння є застарілим: адже воно може бути поширене і на Кабінет Міністрів України, повноваження якого також поширюються на всю територію держави [3, с. 23]. Але в Конституції України чітко визначено, що Кабінет Міністрів є вищим, а не центральним, органом виконавчої влади. Справжня підстава існування назви «центральні органи виконавчої влади» зумовлена встановленою Конституцією трирівневою моделлю системи органів виконавчої влади, що об'єднує як основні такі структурні рівні: рівень вищого органу - уряд; рівень центральних органів; рівень місцевих органів.

У такому сенсі центральні органи виконавчої влади є безпосередньо підвідомчими уряду органами, тобто органами нижчого щабля, які забезпечують формування і втілення в життя урядової

політики у відповідних сферах управління, здійснюють керівництво дорученими їм сферами, несуть відповідальність за стан їх розвитку перед Президентом і Кабінетом Міністрів України.

Органи із спеціальним статусом мають бути незалежними від уряду; їх підвідомчість Кабінету Міністрів має обмежуватися залежно від конкретного змісту спеціального статусу такого органу, який встановлюється в кожному випадку окремим законом. Тому такі органи взагалі мають бути виведені із складу центральних органів виконавчої влади і тим самим отримати новий статус, який би повніше відповідав їх «спеціальному» призначенню[4, с. 54].

Здійснюючи аналіз стосовно правового статусу центральних органів виконавчої влади, О.Ю.Янчук, в своєму дослідженні відзначає, що певним винятком є ЦОВВ зі спеціальним статусом, до яких віднесені органи, особливості статусу котрих встановлюються у кожному випадку законами України. Існування таких органів або вже передбачено Конституцією України, або може бути передбачено новими законами, що визначають повноваження та порядок діяльності цих органів. У звичайних (загальнорегулятивних) законах вирішення питання щодо утворення і визначення конкретної організаційно-правової форми таких ЦОВВ неможливе[5, с. 34], і з цією позицією, на нашу думку, слід погодитись.

Таким чином, в юридичній літературі висловлюється ідея необхідності скасування інституту «центральных органів виконавчої влади із спеціальним статусом» із одночасним запровадженням спеціальних органів виконавчої влади. Зокрема, виправданим, на нашу думку, є наділення таким статусом Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна, Державного комітету телебачення і радіомовлення. При цьому слід зазначити, що Конституція України не виключає ймовірної наявності в системі органів виконавчої влади, нарівні з вищими, центральними та місцевими органами влади, якихось інших органів виконавчої влади. Адже відповідно до п. 9 ст. 116 Конституції України Кабінет Міністрів України «спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади». Таке формулювання дозволяє зробити висновок про можливість існування органів виконавчої влади, які не є ані центральними, ані місцевими унеможливується. Тому, щоб втілити це в життя, необхідно вносити зміну до основного закону[6].

На сьогодні в Україні діють такі центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом: Антимонопольний комітет України; Фонд державного майна України; Державний комітет телебачення і радіомовлення України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; Державне бюро розслідувань.

Література

1. Бріт О. Центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом [Електронний ресурс] / О. Бріт // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип.26.–С.206–213.–Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/articl>
2. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
3. Авер'янов В. Система органів виконавчої влади: проблеми реформування у світлі конституційних вимог / В. Авер'янов // Право України. - 2003. - №9. - С. 13-24.
4. Ославський М.І. Виконавча влада в Україні: організаційно правові засади: навч. посіб. / М.І.Ославський. - К.: Знання, 2008. - 216 с.
5. Янчук О. Ю. Організаційно-правові питання удосконалення діяльності органів виконавчої влади в контексті адміністративної реформи : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. Ю. Янчук. – Ірпінь, 2005. – 234 с.
6. Конституція України від 28.06.1996// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/>

Nakonechna G. *Problems of the legal nature of central executive bodies with special status. analyzed the problems of the legal nature of central executive bodies with special status and concluded that there are no substantiated criteria for the existence of such bodies in the system of executive power bodies as central bodies of executive power with special status.*

Keywords: *central executive authorities with special status, Antimonopoly Committee of Ukraine, State Property Fund, State Committee for Television and Radio Broadcasting.*

DECYZJA ADMINISTRACYJNA – JAKO FORMA DZIAŁANIA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

J. Reszelewski

Administracja publiczna, stanowi centralne pojęcie w prawie administracyjnym, które w zasadniczym stopniu wpływa na jego treść oraz kształt. Administracja nie stanowi systemu jednorodnego - jednopłaszczyznowego. W doktrynie nierzadko podkreślany jest jej aspekt prawny, organizacyjny oraz polityczny. Omawiając każdy z aspektów należy wskazać, iż aspekt prawny normuje prawa powszechnie obowiązujące i przepisy prawa wewnętrznego odnoszące się do działalności administracji. Aspekt organizacyjny odnosi się do wysoce rozbudowanej struktury organów, ale też jednostek pomocniczych administracji. Natomiast aspekt polityczny, związany jest z przedstawieniem braku granicy pomiędzy polityką i administracją, gdyż w funkcji rządzenia uczestniczą partie oraz ugrupowania polityczne¹. Charakterystyczną cechą administracji publicznej jest jej niezmiernie duża aktywność, która przejawia się zarówno w formowaniu norm prawnych, w stosowaniu prawa, w inicjowaniu i organizowaniu życia społecznego a także zarządzaniu elementami rzeczywistości społecznej².

Sprawowana poprzez organy administracji rządowej oraz samorządowej administracja publiczna realizowana jest w różnego rodzaju formach działania przy zastosowaniu zróżnicowanych metod. Jednakże pamiętać należy, że wszelka działalność sprawowana przez administrację zarówno co do treści jak i do form podlega regulacji prawnej. Jedną z form działania administracji publicznej jest akt administracyjny.

Akt administracyjny jest władczym, jednostronnym aktem stosowania prawa wydawanym w oparciu o podstawę prawną przez właściwy organ, który wiąże dwustronnie (organ który go wydał oraz adresata) i może wywoływać skutki także poza prawem administracyjnym³.

W prawie administracyjnym materialnym akt taki nosi nazwę decyzji administracyjnej, w prawie procesowym jest to postanowienie, a w prawie ustrojowym rozstrzygnięciem nadzorczym.

Aktami administracyjnymi są także nakazy, licencje, koncesje i pozwolenia. Za pomocą aktu administracyjnego norma prawna abstrakcyjna i generalna zostaje przekształcona w normę konkretną i (w większości przypadków) indywidualną.

W świetle art. 104 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeksu postępowania administracyjnego⁴ organ administracji publicznej załatwia sprawę przez wydanie decyzji, która rozstrzyga sprawę co do jej istoty. Jest ona władczym, jednostronnym oświadczeniem woli tego organu, opartym na przepisach prawa administracyjnego i określającym sytuację prawną konkretnie wskazanego adresata (strony) w indywidualnie oznaczonej sprawie⁵. Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 3 lipca 2013 r., I OSK 2210/12⁶. Pojęcie sprawy rozumiane jest w sposób całościowy, gdyż indywidualna sprawa administracyjna rozstrzygnięta raz w formie decyzji zawsze w tej formie powinna być rozstrzygana, co wiąże się z trwałością materialną decyzji administracyjnych.

Decyzja administracyjna – akt administracyjny zewnętrzny wydany w trybie określonym w przepisach Kodeksu postępowania administracyjnego lub innych ustaw regulujących sferę indywidualnych praw i obowiązków obywateli, np. ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku Ordynacja podatkowa⁷ lub ustawy z dnia 19 marca 2004 roku Prawo celne⁸: 1) in abstracto – akt władczy, wydany przez uprawniony podmiot, skierowany do abstrakcyjnego zbioru podmiotów. 2) in concreto – akt władczy, wydany przez organ administracyjny, skierowany do strony lub stron (podmiot indywidualny albo/lub podmiot zbiorowy). 3) Skutki – skutkami decyzji administracyjnej jest powstanie obowiązku, uprawnienia bądź zaniechania przez stronę i/lub strony.

Decyzja administracyjna jako akt organu administracji publicznej to akt władczy, wydany przez upoważniony organ władzy publicznej, który przesądza o istnieniu stosunku prawnego określonego w

---

© Reszelewski Ja., 2018

¹ N. Szczęch, *Administracja publiczna i prawo administracyjne*, [w:] M. Karpiuk, J. Kowalski (red.), *Administracja publiczna i prawo administracyjne w zarysie*, Warszawa – Poznań 2013, s. 15.

² J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Zakamycze 2006, s. 282.

³ A. Puczek, *Akt administracyjny*, [w:] W. Jakimowicz (red.) *Przewodnik po prawie administracyjnym*, Warszawa 2016, s. 574.

⁴ t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1257

⁵ K. Jandy-Jendroška, J. Jendroška, w: *System jurysdykcyjnego postępowania administracyjnego* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 3, Wrocław 1978, s. 209; wyr. NSA we Wrocławiu z 8.2.1983 r., SA/Wr 559/82, ONSA 1983, Nr 1, poz. 3; B. Adamiak, *Głosa do wyr. NSA z 21.2.1994 r.*, I SAB 54/93, OSP 1995, Nr 11, poz. 222;

⁶ Legalis nr 764325

⁷ t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 800

⁸ t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 167

osnowie tej decyzji. Dla wykonywania – w systemie obowiązującego porządku prawnego – funkcji wymiaru sprawiedliwości i funkcji administracji powołane są odrębnie ukształtowane organy państwowe. Ze względu na takie rozgraniczenie zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego w wyroku z dnia 3 kwietnia 2000 r., I CKN 582/98¹, decyzja administracyjna nie podlega, poza wyjątkami wskazanymi w ustawie, kontroli sądu cywilnego. Tym samym zgodnie z wyrokiem SN z dnia 7 października 2010 r. IV CSK 206/10², decyzja administracyjna podjęta przez organ administracji publicznej w sprawie należącej do kompetencji administracji wiąże sądy w postępowaniu cywilnym w zakresie objętym jej rozstrzygnięciem. W postępowaniu cywilnym sądy nie są władne badać prawidłowości podjęcia decyzji administracyjnej, w szczególności tego czy istnieją przesłanki, które w świetle przepisów prawa materialnego stanowiły podstawę jej podjęcia. Decyzja jest więc, w zakresie objętym jej treścią, wyrazem stanowiska organu administracji publicznej wiążącym sądy w postępowaniu cywilnym³.

W orzecznictwie sądów administracyjnych podkreśla się, że na zakwalifikowanie aktu do kategorii decyzji administracyjnych nie ma wpływu jego nazwa⁴. WSA w Krakowie w wyroku z dnia 19 grudnia 2007r., II SA/Kr 334/07⁵ orzekł że przepisy prawa, dla określenia tej samej formy prawnej (decyzji administracyjnej), posługują się różnymi określeniami, np. decyzja, zezwolenie, pozwolenie, orzeczenie, zgoda, koncesja, cofnięcie koncesji, zarządzenie, nakaz, przyznanie, ustalenie odszkodowania, wyłączenie, ustalenie warunków. Z tego względu użyta w przepisach nazwa aktu administracyjnego kończącego postępowanie administracyjne nie jest istotna dla jego właściwej kwalifikacji. Istotne są natomiast te jego elementy, które pozwalają na odróżnienie decyzji administracyjnej od innych aktów administracyjnych, tj. nierozstrzygających indywidualnych spraw co do ich istoty⁶. Samo bowiem oznaczenie danego aktu jako postanowienia, dokonane w sposób wadliwy, czego przejawem jest np. brak podania podstawy prawnej zawartej w prawie materialnym, nie zmienia charakteru danego aktu funkcjonującego w obrocie prawnym jako decyzja administracyjna.

Zgodnie z art. 107 § 1 KPA decyzja administracyjna zawierać powinna: 1) oznaczenie organu administracji publicznej; 2) datę wydania; 3) oznaczenie strony lub stron; 4) powołanie podstawy prawnej; 5) rozstrzygnięcie; 6) uzasadnienie faktyczne i prawne; 7) pouczenie, czy i w jakim trybie służy od niej odwołanie oraz o prawie do zrzeczenia się odwołania i skutkach zrzeczenia się odwołania; 8) podpis z podaniem imienia i nazwiska oraz stanowiska służbowego pracownika organu upoważnionego do wydania decyzji, a jeżeli decyzja wydana została w formie dokumentu elektronicznego - kwalifikowany podpis elektroniczny; 9) w przypadku decyzji, w stosunku do której może być wniesione powództwo do sądu powszechnego, sprzeciw od decyzji lub skarga do sądu administracyjnego - pouczenie o dopuszczalności wniesienia powództwa, sprzeciwu od decyzji lub skargi oraz wysokości opłaty od powództwa lub wpisu od skargi lub sprzeciwu od decyzji, jeżeli mają one charakter stały, albo podstawie do wyliczenia opłaty lub wpisu o charakterze stosunkowym, a także możliwości ubiegania się przez stronę o zwolnienie od kosztów albo przyznanie prawa pomocy. Ustawodawca w art. 107 § 2 stanowi ponadto, że przepisy szczególne mogą określać także inne składniki, które powinna zawierać decyzja. Należy podkreślić, iż na mocy art. 107 § 4 i 5 można odstąpić od uzasadnienia decyzji, gdy uwzględnia ona w całości żądanie strony; nie dotyczy to jednak decyzji rozstrzygających sporne interesy stron oraz decyzji wydanych na skutek odwołania. Organ może również odstąpić od uzasadnienia decyzji w przypadkach, w których z dotychczasowych przepisów ustawowych wynikała możliwość zaniechania lub ograniczenia uzasadnienia ze względu na interes bezpieczeństwa Państwa lub porządek publiczny.

Zgodnie z wyrokiem WSA w Bydgoszczy z dnia 12 marca 2008 roku, I SA/Bd 25/08⁷ decyzja administracyjna, która nie zawiera wszystkich elementów, jest decyzją wadliwą. Zakładając, że prawo określa wadliwość decyzji administracyjnej wyjaśnienia wymaga kwestia zakresu decyzji z punktu widzenia jej składników, który dopuszcza uznanie danego aktu, co prawda, za wadliwą, ale decyzję. Za minimum elementów decyzji administracyjnej uznaje się cztery składniki: oznaczenie organu, adresata decyzji, czyli strony lub stron, rozstrzygnięcie i podpis osoby uprawnionej do jej wydania⁸. Dlatego pismo zawierające

¹Legalis nr 1045574

²Legalis nr 406141

³zob. post. SN z 4.6.2009 r., III CZP 28/09, Biul. SN 2009, Nr 6.

⁴wyr. SN z 18.10.1985 r., II CR 320/85, OSNC 1986, Nr 10, poz. 158; wyr. NSA z 3.8.2001 r., III SAB 34/01, Legalis nr 51511; wyr. WSA w Krakowie z 11.4.2013 r., III SA/Kr 356/12, Legalis nr 770221.

⁵Legalis nr 308737

⁶(post. NSA we Wrocławiu z 11.7.1984 r., SA/Wr 309/84, ONSA 1984, Nr 2, poz. 61; wyr. NSA z 11.7.1994 r., IV SA 974/93, Wok. 1994, Nr 11, s. 4).

⁷Legalis nr 271152

⁸M. Dyl, Komentarz do art. 107 KPA, [w:] R. Hauser, M. Wierzbowski, Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 2017, s. 818

rozstrzygnięcie w sprawie załatwianej w drodze decyzji administracyjnej jest nią, pomimo niespełnienia w pełni warunków formalnych, przewidzianych w art. 107 § 1 KPA, gdy pismo to zawiera tylko wymienione minimum składników niezbędnych do zakwalifikowania go jako decyzję¹ Natomiast jak stwierdził NSA w wyroku z dnia 14 czerwca 2011 r I OSK 325/11², pismo nieposiadające którejkolwiek z cech minimum przewidzianych dla decyzji nie jest decyzją administracyjną.

Reasumując stwierdzić należy, że administracyjna jako akt administracyjny korzysta z domniemania prawidłowości i ważności, co jest konstrukcją teoretyczną stworzoną w interesie jednostki, chroniącą ją przed negatywnymi skutkami wykonania wadliwej decyzji. W związku z powyższym na organ wydający decyzje administracyjne nałożone zostały tak liczne kompetencje, a za razem ustawowerygory. Skutki domniemania prawidłowości i ważności decyzji administracyjnej odnoszą do przypadków form naruszeń prawa, które mogą być efektem wykonania decyzji administracyjnej przez strony. Adresatowi decyzji administracyjnej nie można czynić zatem zarzutu z powodu działań podejmowanych w zgodzie z dosłownym brzmieniem decyzji. Zasada ta wraz z możliwością weryfikacji władczej woli suwerena, wyrażonej w decyzji reprezentującego go organu administracyjnego, jest niewątpliwie dobrą cechą sprawiedliwego państwa³.

Literatura

1. Szczęch N., *Administracja publiczna i prawo administracyjne*, [w:] Karpiuk M., Kowalski J. (red.), *Administracja publiczna i prawo administracyjne w zarysie*, Warszawa – Poznań 2013.
2. Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Zakamycze 2006.
3. Puczko A., *Akt administracyjny*, [w:] Jakimowicz W. (red.) *Przewodnik po prawie administracyjnym*, Warszawa 2016.
4. Jandy-Jendrońska K., Jendrońska J., w: *System jurysdykcyjnego postępowania administracyjnego* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 3, Wrocław 1978, s. 209;
5. Adamiak B., Glosa do wyr. NSA z 21.2.1994 r., I SAB 54/93, OSP 1995, Nr 11, poz. 222;
6. Dyl M., *Komentarz do art. 107 KPA*, [w:] J.R. Hauser, M. Wierzbowski, *Kodeks postępowania administracyjnego . Komentarz*, warszawa 2017.
7. Proskin L., *Decyzja administracyjna w postępowaniu administracyjnym*, *Zeszyty Naukowe WSOWL* 2011, Nr 4
8. Borkowski J., Glosa do wyr. NSA z 20.7.1981 r., SA 1163/81, poz. 169.

Akty prawne:

1. Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeksu postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1257)
2. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 800)
3. Ustawa z dnia 19 marca 2004 roku Prawo celne (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 167)

Orzecznictwo:

1. Wyrok SN z dnia 7 października 2010 r., IV CKS 206/10 , Legalis nr 406141
2. Postanowienie SN z 4czerwca 2009 r., III CZP 28/09, Biul. SN 2009, Nr 6.
3. Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2000 roku, I CKN 582/98, Legalis nr 1045574
4. Wyrok SN z 18 października 1985 r., II CR 320/85, OSNC 1986, Nr 10, poz. 158;
5. Wyrok NSA z dnia 3 lipca 2013r. , I OSK 2210/12, Legalis nr 764325
6. Wyrok NSA z dnia 14 czerwca 2011, I OSK 325/11, Legalis nr 360941
7. Wyrok NSA z 3 sierpnia 2001 r., III SAB 34/01, Legalis nr 51511
8. Wyrok NSA z 11 lipca 994 r., IV SA 974/93, Wok. 1994, Nr 11, s. 4.
9. Postanowienie NSA we Wrocławiu z 11lipca 1984 r., SA/Wr 309/84, ONSA 1984, Nr 2, poz. 61
10. Wyrok NSA we Wrocławiu z 8 lutego 1983 r., SA/Wr 559/82, ONSA 1983, Nr 1, poz. 3;
11. Wyrok WSA w Krakowie z 11 kwietnia 2013 r., III SA/Kr 356/12, Legalis nr 770221.
12. Wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 12 marca 2008 r., I SA/Bd 25/08, Legalis nr 271152
13. Wyrok WSA w Krakowie z dnia 19 gru

¹J. Borkowski, Glosa do wyr. NSA z 20.7.1981 r., SA 1163/81, poz. 169.

²Legalis nr 360941

³L. Proskin, *Decyzja administracyjna w postępowaniu administracyjnym*, *Zeszyty Naukowe WSOWL* 2011, Nr 4 (162), s. 144

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПУБЛІКАЦІЮ ВІДКРИТИХ ДАНИХ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Г. А. Терещук

Автором досліджено засади реалізації принципу транспарентності органами публічної влади у вимірі публікації відкритих даних. Автор проаналізував нормативно-правове регулювання щодо забезпечення створення, публікації, поширення, вивантаження, аудиту відкритих даних. З-поміж іншого, автором проаналізовано проекти, які створені на основі відкритих даних в Україні, та з'ясовано їх вплив на реалізацію інших, в тому числі антикорупційних функцій держави. Автором виявлені основні проблеми правового забезпечення системи відкритих публічних даних та запропоновані рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: органи публічної влади, відкриті дані, органи місцевого самоврядування, набори відкритих даних, машинне зчитування, формати відкритих даних, веб-портали відкритих даних.

На сьогодні важко собі уявити розвиток вітчизняного публічного врядування без інформаційного супроводження. Трансформація інформації у продукт, як новітній рівень еволюції даних, кореспондує нові стандарти та обов'язки у транспарентності інститутів держави та забезпеченні прав людини і громадянина на доступ до публічної інформації.

Відкриті дані державної влади та місцевого самоврядування є саме тією новою якістю прозорого державного управління, яка покликана забезпечити максимальну відкритість влади до громадськості, а також надати їм додатковий інструмент у забезпеченні обізнаності політико-демократичних процесів через можливість аналітичної обробки відомостей.

Проте, інформаційні виклики та бажання їх здійснити у публічному секторі не завжди корелюються послідовною та системною правовою роботою, у зв'язку із чим виникають потреби глибокого вивчення зазначеного питання у світлі правової доктрини.

Стереотип усвідомлення терміну «відкриті дані» найчастіше асоціюється із уявленням того, що до появи такого феномену, дані були закритими. Проте це не зовсім відповідає дійсності. Відкриті дані в публічному адмініструванні є похідними від публічних даних, а отже, апіорі є доступними для загалу. Основна їх ідея кореспондується із безоплатністю та структурованою формою публікації. Саме таке обґрунтування впливає із змісту терміну «публічна інформація у формі відкритих даних», який надано у ч.1 ст.10-1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» як публічна інформація у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання [5]. Слід також додати, що вільність та безоплатність відкритих даних відповідно до ч. 2 ст. 10-1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» закріплюється тим, що публічна інформація у формі відкритих даних є дозволеною для її подальшого вільного використання та поширення. Будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, у тому числі в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту, публічну інформацію у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації [5].

Таким чином, відкриті дані – це особлива форма поширення електронних даних – машиннозчитуваних даних. Статус «машиннозчитуваний» досягається за допомогою створення або конвертації електронних відомостей у певний тип файлового розширення. У 2009 році Тімом Берненс-Лі було запропоновано п'ять типів моделей відкритості в електронних даних, що дає можливість віднести конкретний масив електронних відомостей до відповідного статусу відкритості [1].

Ідея впровадження відкритих даних в систему публічного адміністрування обґрунтовується наступними чинниками: безконтрольною можливістю обробки та поширення відомостей про діяльність посадових осіб; широким застосуванням ІТ-інструментів, методик та програмних рішень для аналізу даних, які пов'язані із використанням публічних ресурсів (фінансів); можливістю швидкої обробки великих масивів інформації із поєднанням даних із різних відомств; перспективним використанням вторинних інформаційних продуктів, створених на основі відкритих даних у формі візуалізацій, інфографіків, діаграм та схем для забезпечення широкої обізнаності суспільства щодо того чи іншого предмету публічного адміністрування; швидкістю та безперешкодністю у отриманні

доступу до масивів наборів даних держателів публічних даних; узгодженістю та уніфікованістю різнотипних даних.

Слід погодитись із позицією А. Газіна у тому, що наявність наборів даних у машиночитаних форматах суттєво полегшує роботу з ними та уможливило контроль за органами державної влади та місцевого самоврядування. Відкриття великих масивів даних, що їх органи влади виробляють у процесі виконання своїх обов'язків, підвищує підзвітність влади та зменшує рівень корупційних ризиків, створює новий ринок аналітичних продуктів, а також соціально корисних сервісів і застосунків, на розроблення котрих у держави нема ані фінансів, ані компетенцій [2].

Правовими передумовами інституціоналізації публічних відкритих даних у вітчизняну інформаційно-правову систему є низка нормативних актів. Так, Стратегією сталого розвитку Україна-2020, що затверджена Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015, декларується, що в рамках оновлення влади та антикорупційної реформи необхідно впровадити такі нові антикорупційні інструменти як «відкриті дані» та забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних» [6]. З-поміж ключових меседжів, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних», закріплює основні обов'язки розпорядників та держателів публічної інформації оприлюднювати її у формі відкритих даних [4]. При цьому, Положенням про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 835, визначено конкретні вимоги до формату і структури наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, періодичність оновлення та порядок їх оприлюднення, а також перелік таких наборів даних в розрізі розпорядників публічної інформації.

Отже, публікація відкритих даних органами публічної влади – це сучасний інструмент забезпечення транспарентності в державному управлінні, що повинен супроводжуватися якісним правовим забезпеченням. На етапі розвитку законодавства про відкриті дані, його найбільш доцільно класифікувати на норми, що передбачають правила та обов'язки із поширення (вивантаження) публічної інформації у формі відкритих даних органами державної влади, а також норми, які регламентують або декларують певну стратегію створення продуктів на основі відкритих даних. Невирішеними на законодавчому рівні є концептуальні та інституційні проблеми роботи із відкритими даними в публічному секторі, зокрема, відсутні нормативні акти, що встановлюють засади уніфікації функціонування центральної та місцевої системи відкритих даних. Подальшої законопроектної роботи потребують положення у сфері аудиту даних, ведення порталів відкритих даних у містах та територіальних громадах, відповідальності за невиконання обов'язків із публікації даних тощо.

Література

1. Анализ международных практик поддержки R&D по направлению “Открытые Данные”: Российский офис Консорциума W3C при поддержке Центра семантических технологий НИУ ВШЭ . – [URL] : <http://w3c.org.ru/wp-content/uploads/2013/06.pdf>.
2. Газін А. Екосистема відкритих даних в Україні: рекомендації щодо впровадження політики / А. Газін // Агенція журналістики даних. – 2015. – [URL] : http://texty.org.ua/pdf/open_data_policy.pdf.
3. Положенням про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835. – [URL]. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних : Закон від 09.04.2015 № 319-VIII. – [URL] : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/319-19>.
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17>.
6. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" : Указ, Стратегія від 12.01.2015 № 5/2015. – Офіційний вісник України від 23.01.2015, № 4, стор. 8, стаття 67, код акта 75358/2015. – [URL]: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

Terechshuk G. Providing transparency of public authorities by open data publication: legal measurement. *In the article the author studies the principle of transparency in public governance in the measurement of open data publication. The author analyzes the legal regulation of provision in the field of creation, publication, distribution, unloading, audit of open data. Also, author sets an influence on the implementation of projects that were created based on open data including anti-corruption functions of the*

state. The author identifies the main problems of legal provision of the system of open public data and suggests recommendations for their solution.

Keywords: public authorities, open data, local government bodies, open datasets, machine readings, open data formats, open data source.

ПОРЯДОК І ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗМІНИ ДОГОВОРУ ПРО ЗАКУПІВЛЮ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Л. М. Шевчук

Стаття присвячена розгляду окремих аспектів національного регулювання правових наслідків та порядку зміни договору, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари.

Ключові слова: публічні закупівлі; договір про закупівлю; зміна договору про закупівлю.

Одним із важливих етапів процедур здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади, визначених Законом України “Про публічні закупівлі” від 25.12.2015 р. (далі – Закон України), є укладення договору про закупівлю. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України, договір про закупівлю – договір, що укладається між замовником і учасником за результатами проведення процедури закупівлі та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари [1].

Разом з тим, постійні коливання цін на ринку товарів, потреба в покращенні якості предмета закупівлі, затримки фінансування витрат замовника, зміна ціни у зв’язку зі зміною ставок податків і зборів, а також низка інших факторів нерідко зумовлюють необхідність зміни укладеного договору про закупівлю.

У цьому контексті слід зазначити, що ч. 1 ст. 36 Закону України встановлено таке: “Договір про закупівлю укладається відповідно до норм Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом” [1]. Зважаючи на це, норми Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) і Господарського кодексу України (далі – ГК України) поширюються й на порядок зміни договору про закупівлю.

Так, згідно з ч. 1 ст. 653 ЦК України у разі зміни договору зобов’язання сторін змінюються відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо [2]. Це означає, що змінений зміст договору (змінені умови) призводять до зміни зобов’язань сторін, які ним передбачені. При цьому зміна змісту зобов’язання стосовно договору про закупівлю може полягати у:

- 1. зміні змісту існуючих прав та обов’язків сторін, строків їх здійснення (наприклад, продовження строку виконання зобов’язання в частині поставки товару – п. 4 ч. 4 ст. 36 Закону України [1]), зміні ціни за одиницю товару, який придбавається, – п. 2 ч. 4 ст. 36 Закону України [1]);
- 2. припиненні певних прав та обов’язків, які охоплюються змістом зобов’язання, наприклад, обов’язку замовника придбати визначену договором кількість товару в разі зменшення обсягів закупівлі – п. 1 ч. 4 ст. 36 Закону України [1]);
- 3. виникненні інших (нових) прав та обов’язків (наприклад, поставити товар кращої якості у разі покращення предмета закупівлі – п. 3 ч. 4 ст. 36 Закону України [1]).

У будь-якому випадку, зміна договору про закупівлю не тягне за собою припинення зобов’язання, яке з нього випливає: первинне зобов’язання продовжує існувати, але його зміст та/або обсяг змінюються відповідно до змінених умов договору. При цьому сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов’язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 653 ЦК України) [2].

Так, зокрема, постачальник за договором про закупівлю не має права вимагати збільшення ціни товару, який мав бути поставлений згідно з договором до зміни ціни за одиницю товару на підставі п. 2 ч. 4 ст. 36 Закону України [1]. Так само замовник не може вимагати покращення якості будівельних робіт, які виконані підрядником, до укладення додаткової угоди, котрою передбачається використання будівельних матеріалів кращої якості (п. 3 ч. 4 ст. 36 Закону України) [1].

У цьому контексті вкрай важливим є правильне визначення моменту в часі, з настанням якого набирають чинності зміни до договору. Так, за змістом ч. 3 ст. 653 ЦК України у разі зміни договору зобов'язання змінюється з моменту досягнення домовленості про зміну договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни [2].

Таким чином, договір вважається зміненим з моменту підписання сторонами додаткової угоди, якою оформляється досягнення домовленості сторін про зміну договору. У даному випадку діють загальні правила цивільного законодавства щодо укладення договорів, а саме: 1) якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася (абз. 1 ч. 2 ст. 639 ЦК України) [2]; 2) якщо сторони домовилися укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання сторонами (ч. 3 ст. 639 ЦК України) [2].

Разом з тим, на практиці при здійсненні публічних закупівель нерідко трапляються випадки, коли момент підписання сторонами додаткової угоди до договору про закупівлю не збігається у часі: сторона, яка ініціює зміни, здійснює підписання в день підготовки проекту угоди та її надсилання контрагенту з відповідною пропозицією, а друга сторона – після розгляду пропозиції та проекту додаткової угоди (у двадцятиденний строк після одержання пропозиції, визначений ч. 3 ст. 188 ГК України) [3].

У цьому випадку моментом укладення додаткової угоди, а відтак і зміни основного договору, є момент підписання угоди уповноваженим представником сторони, яка підписує відповідний документ останньою. Крім того, час (дата) складання проекту додаткової угоди (дата, зазначена в загальних реквізитах) також може відрізнитися від часу (дати) фактичного підписання угоди тією чи іншою стороною. Зважаючи на це, з метою точного визначення моменту зміни договору, видається доцільним у тексті додаткової угоди зазначити дату її фактичного підписання кожним з уповноважених представників сторін (дата проставляється поряд з власноручним підписом представника). В іншому випадку, за загальним правилом, датою укладення додаткової угоди вважатиметься дата, зазначена в загальних реквізитах відповідного документа.

Разом з тим, відповідно до положень ч. 3 ст. 653 ЦК України [2], сторони можуть встановити в додатковій угоді інший момент у часі, з якого набуває чинності дана угода, а отже і внесені нею зміни до основного договору. При цьому сторони можуть пов'язувати момент зміни договору про закупівлю (набрання чинності додатковою угодою):

- 1. з конкретною датою у майбутньому (наприклад, “Угода набирає чинності з 01.09.2018 р.”);
- 2. зі спливом певного строку (наприклад, “Угода набирає чинності через десять днів з дня її підписання сторонами.”);
- 3. з настанням події, яка неминуче має настати (наприклад, “Угода набирає чинності з наступного дня після _____.”).

Крім цього, керуючись ч. 3 ст. 631 ЦК України [2], сторони можуть встановити, що умови додаткової угоди застосовуються до відносин між ними, які виникли до її укладення. У таких випадках сторони, як правило, поширюють дію додаткової угоди на відносини, які існували між ними, з дня виникнення підстав для зміни договору та/або направлення заінтересованою стороною відповідної пропозиції про зміну. Застосування названого положення в додатковій угоді до договору про закупівлю дозволяє досягти оптимального балансу інтересів сторін та не допустити економічних втрат протягом періоду розгляду пропозиції про зміну договору й узгодження сторонами відповідного проекту додаткової угоди.

Разом з тим, слід наголосити, що сторони можуть на власний розсуд встановлювати момент зміни договору про закупівлю (набрання чинності додатковою угодою), лише у разі, якщо це не суперечить юридичній природі договору або нормам відповідного законодавства. Так, наприклад, зміни договору, який підлягає нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, набувають чинності з моменту нотаріального посвідчення та/або державної реєстрації відповідної додаткової угоди (ст. ст. 209, 210 та 640 ЦК України) [2].

У будь-якому випадку, незалежно від конкретних підстав для зміни договору про закупівлю та особливостей документального оформлення додаткової угоди до нього, згідно зі ст. ст. 526, 629, 653 ЦК України [2], ст. 193 ГК України [3] до моменту зміни договору (зокрема, до набрання чинності додатковою угодою), усі зобов'язання за договором повинні виконуватися сторонами належним чином відповідно до умов, які були передбачені сторонами в договорі на момент його укладення. Невиконання або неналежне виконання умов договору, навіть за наявності підстав для

його зміни, які визначені законом або самим договором, є порушенням умов договору та тягне за собою застосування відповідних заходів відповідальності – сплату штрафних санкцій (неустойки, пені), відшкодування збитків, застосування оперативного-господарських санкцій тощо.

Література

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 9. – Ст. 89.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.

Shevchuk L. The order and legal consequences of changing the procurement contract: separate aspects. *The article is devoted to consideration of certain aspects of the national regulation of legal consequences and the procedure for changing the contract, which is concluded between the customer and the participant on the results of the procurement procedure and provides for the provision of services, performance of work or acquisition of title to goods.*

Keywords: *public procurement; procurement contract; change of procurement contract.*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЦЕНТРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Р. М. Ширшикова

Доповідь присвячена актуальним питанням розробки та реалізації управлінських рішень як основи нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади України.

Ключові слова: *нормативно-правовий акт, ефективність, центральні органи виконавчої влади.*

У сфері державного управління ключовим чинником оцінювання продуктивності, результативності, оптимальної діяльності органів державної влади вважається ефективність. Тому досить велике коло проблем щодо якісного та кількісного оцінювання реалізації державних завдань та суспільне значущих цілей можна об'єднати в одну найбільш загальну проблему - визначення ефективності діяльності органів державної влади. У зв'язку з цим зазначену проблему вже досить тривалий час науковці та практики намагалися розв'язати. Так досліджувалась ця проблема шляхом підрахунку кількісних показників або ж навіть визначення єдиного узагальненого показника ефективності.

Енциклопедичні джерела містять визначення поняття “нормативно-правовий акт”, але не визначають поняття проекту нормативно-правового акту. Так, нормативно-правовий акт являє собою офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну нору права; документ, що приймається народом або органом державної влади чи місцевого самоврядування, регулює суспільні відносини та вміщує в собі норми права [3]; форма втілення влади у суспільстві [2].

Таким чином, незважаючи на досить велику кількість наукових думок щодо самого визначення нормативно-правового акту, ми можемо констатувати, що під ними розуміють знаходження певного варіанту дій і сам процес діяльності, і її кінцевий результат. Нормативно-правовий акт необхідне для вирішення проблем. Під проблемою розуміється ситуація, яка має розходження між наявністю існуючого стану з бажаним або необхідним. Проблемою може стати ситуація, що є перешкодою для досягнення визначеної мети. А також як проблему можна розглядати потенційну можливість. Проте ініціатором нормативно-правового акту зазвичай виступає посадова особа або відповідний орган, що несе повну відповідальність за наслідки запроваджених цих актів.

Сутність прагматичного критерію ефективності - це отримання оптимальних результатів при мінімальних витратах ресурсів, оцінювання за моделлю «витрати-прибуток». Разом із загальними критеріями ефективності використовуються специфічні для кожної сфери управління: політичний, соціальний, економічний та інші. До кожного з них висувається загальна вимога: відповідність

результатів управлінської діяльності певним державним цінностям, цілям і нормам, принципам управління і суспільним інтересам. Специфіка ж визначається істотними ознаками ефективності, що виявляються тільки в цьому виді управління.

Таким чином, специфічні критерії ефективності державного управління соціальними процесами формулюються в діапазоні вияву загальних критеріїв державного управління.

Ефективність управлінської діяльності в будь-якій галузі вимірюється відповідно до ступеня досягнення мети.

На основі аналізу різних юридичних джерел ми стверджуємо, що для об'єктивного оцінювання діяльності центральних органів виконавчої влади необхідно також мати можливість використання критеріїв різних показників. Наприклад, це може бути система поправочних коефіцієнтів щодо кожного з критеріїв, або показники динаміки для оцінювання діяльності одного й того самого органу за певний період часу.

Крім цього, за допомогою критеріїв оцінки ефективності можна досягти суттєвого та систематичного вдосконалення в трьох важливих напрямках - процесі ухвалення нормативно-правових актів, веденні системи звітності та безпосередньо оцінюванні діяльності структурних підрозділів центральних органів виконавчої влади.

Застосування зазначеного підходу до оцінювання діяльності центральних органів виконавчої влади може допомогти забезпечити ефективну діяльність важливої підсистеми, яка забезпечує постійний процес вдосконалення порядку розробки та реалізації нормативно-правових актів як для посадовців, так і для виборних або таких, що призначаються членів рад, комісій центральних органів виконавчої влади, пов'язаних з діяльністю центральних органів виконавчої влади.

Вищі посадові особи центральних органів виконавчої влади можуть використовувати оцінку діяльності для вдосконалення розподілу ресурсів; вдосконалення системи аналізу, планування діяльності підпорядкованих структурних підрозділів та їх взаємодії між собою, розробки пропозицій для підвищення продуктивності працівників державних служб.

Не заперечуючи необхідності розробки більш обґрунтованих і коректних науково-методичних засобів вимірювання і використання кількісних показників при оцінюванні результатів центральних органів виконавчої влади, вважаємо, що вони не можуть бути підставою всієї методологічної конструкції оцінки. Навіть у більш удосконаленому вигляді орієнтація переважно на кількісні показники зберігає формально-бюрократичну природу.

Будь-які зусилля, спрямовані тільки на вдосконалення методики, орієнтованої на використанні формальних цифрових показників, що вирішують лише приватні завдання обслуговуючого характеру не можуть, при традиційному підході, що зберігається, зробити процес оцінювання дієвим механізмом оцінювання та бути відповідним інструментом процесу удосконалення системи управління центральних органів виконавчої влади, зокрема визначенні найоптимальніших шляхів реформування зазначених органів державної влади в такому напрямі, який би забезпечив результати, що очікує суспільство.

Сучасний розвиток суспільства дає можливість стверджувати, що позитивної оцінки повинні заслуговувати не формальна динаміка кількісних показників, а результати зрушення в організації діяльності центральних органів виконавчої влади, їх якісна характеристика стану досягнення визначеної мети. Розуміння прямого зв'язку між ефективністю практичної діяльності й того, як вона організована (організаційно забезпечена), призвело до виникнення і розвитку таких галузей знань, як теорія організації, теорія управління, державне управління та менеджмент. Зазначене свідчить, що результативність й ефективність діяльності центральних органів виконавчої влади значною мірою також залежать від рівня організації в органах державної влади.

Одним із принципів наукової організації праці й управління є особиста зацікавленість державних службовців. У зв'язку з цим, дуже важливим вбачається побудова алгоритмів оцінювання індивідуальної праці. На нашу думку, помилковим є міркування, що сумарний результат індивідуальної оцінки може бути взято за критерій загальної оцінки роботи всього органу або служби.

Крім цього, детальний аналіз сутності процесу оцінювання дозволяє стверджувати, що вони мають яскраво виражений інформаційний характер та складаються з низки чітко виражених проміжних етапів, зокрема отримання інформації, розробка альтернативних варіантів, їх обговорення та прийняття управлінського рішення, доведення останнього до безпосередніх виконавців. Це дозволяє зробити висновок, що розробка нових та вдосконалення діючих методів оцінювання також тісно пов'язані з необхідністю вдосконалення методів управління інформаційних систем, зокрема, розробки нових технологій, уніфікації засобів пошуку, збору, зберігання, обробки та аналізу

інформації тощо. Таким чином, сучасні методики оцінювання повинні враховувати найновіші методи управління інформаційними системами та застосування технологій.

Критерії (показники) оцінки ефективності діяльності центральних органів виконавчої влади, показники оцінки ефективності законодавства, які регулюють їх діяльність, і навіть показники оцінки ефективності діяльності державних органів з окремих напрямів сьогодні недостатньо визначені або не повною мірою віддзеркалюють результативність державної діяльності, хоча деякі науковці вдаються до спроби визначити чинники, які впливають на ефективність [1, с. 44].

Система існуючих критеріїв оцінки ефективності діяльності центральних органів виконавчої влади України залишається досить недосконалою, оскільки здебільшого вона зорієнтована на показники, які не завжди стимулюють державних службовців до ефективної праці.

Очевидно, доцільно застосовувати структурний аналіз і оцінку діяльності центральних органів виконавчої влади через громадську думку.

Література

1. Адміністративна реформа для людини: науково-практичний нарис / [І. Б. Коліушко, В. Б. Авер'янов, В.П. Тимошук та ін.]; Центр політико-правових реформ; [за заг. ред. І. Б. Коліушко]. – К.: Факт, 2001. – 72 с.
2. Етимологічний словник української мови / [за ред. О. С. Мельничука]. – Київ: Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 570 с.
3. Конституційне право України : [підруч. за ред. В. Ф. Погорілка]. – К.: Наукова думка, 2000. – 724 с.

Shirshikova R. The concept and essence of the effectiveness of the implementation of regulatory legal acts by the central executive authorities of Ukraine. *The report is devoted to the actual issues of development and implementation of managerial decisions as the basis of normative legal acts of central executive authorities of Ukraine.*

Keywords: *normative-legal act, efficiency, central executive authorities.*

STATUS PRAWNY KOMISJI BIOETYCZNYCH

K. Ścibor

Z uwagi na rozpowszechnienie badań nad nowymi produktami leczniczymi, wymagającymi kontroli ich skuteczności, oraz towarzyszący im postęp techniczny, wymuszone zostało stworzenie prawnych uregulowań, zabezpieczających etyczny wymiar tych prac. Skład i sposób funkcjonowania komisji bioetycznych został określony w art. 29 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 136, poz. 857; dalej jako: u.z.l.l.d.) oraz w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 11 maja 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad powoływania i finansowania oraz trybu działania komisji bioetycznej (Dz. U. Nr 47, poz. 480; dalej jako: r.k.b.). Ponadto działalność komisji bioetycznych oparta jest o:

- Regulaminy;
- Deklarację Helsińską "Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects";
- zasadę Good Clinical Practice, określoną w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 11 marca 2005 r. w sprawie szczegółowych wymagań Dobrej Praktyki Klinicznej (Dz. U. Nr 57, poz. 500) i Good Clinical Practice: Note for Guidance on Good Clinical Practice (CPMP/ICH/135/95) 1;
- Operation Guidelines for Ethics Committees that Review Biomedical Research, WHO, Genewa 2000.

Komisja bioetyczna powoływana jest co do zasady przez okręgową radę lekarską na obszarze swojego działania, w drodze uchwały. W przypadku komisji przy uczelni lub medycznej jednostce badawczo-rozwojowej powoływana jest ona odpowiednio w drodze zarządzenia wewnętrznego rektora, bądź zarządzenia wewnętrznego dyrektora tej jednostki badawczo-rozwojowej.

Komisja bioetyczna powoływana jest na okres kadencji, która trwa 3 lata.

W skład komisji bioetycznej, której liczba członków waha się między 11 a 15 osób, wchodzi lekarze specjaliści oraz po jednym przedstawicielu innego zawodu (np. duchowny, prawnik, farmaceuta,

pielęgniarka). W tym drugim przypadku osoby wybierane muszą posiadać co najmniej 10-letni staż pracy w zawodzie oraz muszą być pracownikami organu, który tę komisję powołuje (§ 3 ust. 2 i 3 r.k.b.).

Komisja bioetyczna wybiera ze swojego składu przewodniczącego komisji będącego lekarzem i zastępcę przewodniczącego komisji niebędącego lekarzem. Status prawny polskich komisji bioetycznych i charakter wydawanych przez nie opinii nie został dotychczas szczegółowo opisany w doktrynie, a sam temat nie znalazł pełnego omówienia. Dla zapewnienia właściwej ochrony godności ludzkiej podczas prowadzenia badań stworzono niezależną instytucję, stojącą na straży etycznego wymiaru eksperymentów, realizowanych w poszukiwaniu nowych metod leczenia. W Polsce taką rolę spełniają komisje bioetyczne. Również orzecznictwo nie jest w tym zakresie jednolite, poszczególne orzeczenia różnią się diametralnie zarówno co do werdyktu jak i przyjmowanej argumentacji. Spoglądając na problem od strony administracyjnoprawnej, charakter prawny swobody prowadzenia eksperymentów na ludziach stanowi jedno z najbardziej złożonych zagadnień współczesnej nauki prawa.

Przy tak istotnie sprzecznym orzecznictwie sądów administracyjnych w wybranych sprawach dotyczących wydawania opinii przez komisje bioetyczne, istnieje potrzeba dogłębnej analizy tego zagadnienia. Żaden z aktów prawnych nie rozstrzyga jednoznacznie ani statusu prawnego komisji bioetycznych, ani też charakteru wydawanych przez nie opinii. Wiele funkcjonujących obecnie rozwiązań budzi poważne zastrzeżenia, dlatego też zasadne jest, wobec powstałych wątpliwości, wywiedzenie modelu przeprowadzenia kontroli prawnej nad opiniami komisji bioetycznych. Poszukując natomiast prawnego aspektu funkcjonowania należy odwołać się do kilku aktów normatywnych rangi ustawowej, tj. ustawy z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2008 r. nr 45, poz. 271), w zakresie badań klinicznych produktów leczniczych, oraz ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o wyrobach medycznych (Dz. U. Nr 93, poz. 896 z późn. zm.; dalej jako: u.w.m.) oraz Kodeksu postępowania administracyjnego.

Określając aktualny stan badań, Komisje bioetyczne wydają opinie o dopuszczalności projektu eksperymentu medycznego (o badaniu klinicznym) w zakresie kryteriów etycznych oraz celowości (zasadności) i wykonalności eksperymentu (badania). Zdaniem NSA komisja bioetyczna nie jest organem państwowym, zaś wydając opinię w trybie art. 37r ust. 1 ustawy Prawo Farmaceutyczne, nie rozstrzyga ona sprawy indywidualnej w drodze decyzji administracyjnej, bowiem decyzję taką w przedmiocie pozwolenia na prowadzenie badania klinicznego podejmuje minister zdrowia. Ze względu na fakt, że eksperymentu medycznego nie można przeprowadzić, jeżeli w ogóle nie wystąpi się o zgodę na badania lub jeśli komisja bioetyczna w drodze uchwały wyda opinię negatywną, można by uznać komisję bioetyczną za organ administracji publicznej, który wydaje rozstrzygnięcia w sprawach indywidualnych w drodze decyzji.

Rozwiązanie problemu charakteru administracyjnoprawnego komisji bioetycznych jest bardzo istotne dla ochrony pacjenta oraz podmiotów występujących o opinię.

Przepisy rozdziału 2a Prawa farmaceutycznego określają zasady prowadzenia badań klinicznych produktów leczniczych (tj. przeprowadzanego na ludziach eksperymentu medycznego – w rozumie - niu przepisów ustawy o zawodach – z użyciem produktu leczniczego). Stosownie zaś do postanowień art. 37l ust. 1 Prawa farmaceutycznego, przesłankę rozpoczęcia badania klinicznego stanowi wydanie przez komisję bioetyczną pozytywnej opinii w sprawie prowadzenia tego badania [1] oraz wydanie przez Prezesa Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych, w drodze decyzji administracyjnej, pozwolenia na jego prowadzenie. Przedmiotowa opinia komisji bioetycznej wydawana jest na wniosek sponsora badania klinicznego złożony wraz z dokumentacją stanowiącą podstawę jej wydania, i zawiera ocenę określonych normatywnie okoliczności [2]. Stosownie do postanowień art. 37t Prawa farmaceutycznego, komisja bioetyczna przedstawia opinię w terminie nie dłuższym niż 60 dni od dnia złożenia wniosku. Od negatywnej opinii komisji bioetycznej sponsorowi przysługuje odwołanie do Odwoławczej Komisji Bioetycznej [3]. Zgodnie z art. 21 ustawy o zawodach, eksperyment medyczny przeprowadzany na ludziach może być eksperymentem leczniczym lub eksperymentem badawczym [4]. Przepisy art. 22–29 ustawy o zawodach statuuje warunki przeprowadzania eksperymentu medycznego, w tym wymóg wyrażenia pozytywnej opinii o projekcie przez niezależną komisję bioetyczną [5] powoływaną przez okręgową radę lekarską na obszarze jej działania, bądź rektora wyższej uczelni medycznej lub wyższej uczelni z wydziałem medycznym albo dyrektora medycznej jednostki badawczo-rozwojowej. Przedmiotowa opinia o projekcie eksperymentu medycznego jest wyrażana przez komisję bioetyczną w drodze uchwały, przy uwzględnieniu kryteriów etycznych oraz celowości i wykonalności projektu. Odwołania od uchwał komisji bioetycznych rozpatruje Odwoławcza Komisja Bioetyczna powoływana przez ministra właściwego do spraw zdrowia [6]. Komisje bioetyczne i Odwoławcza Komisja Bioetyczna wydają także opinie dotyczące badań klinicznych, jeżeli inne ustawy tak stanowią (jak ma to miejsce w przepisach Prawa farmaceutycznego oraz ustawy o wyrobach), w zakresie określonym w tych ustawach [7]. Tryb działania komisji bioetycznych został określony mocą przepisów rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki

Spółecznej z dnia 11 maja 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad powoływania i finansowania oraz trybu działania komisji bioetycznych [8]. Stosownie do postanowień § 3 ust. 2 ww. aktu normatywnego, członkami komisji bioetycznej są: lekarze specjaliści oraz po jednym przedstawicielu innego zawodu, w szczególności: duchowny, filozof, prawnik, farmaceuta, pielęgniarka, którzy posiadają co najmniej 10-letni staż pracy w zawodzie [9]. Brzmienie art. 39 ust. 1 ustawy o wyrobach wskazuje, że wytwórca lub autoryzowany przedstawiciel są obowiązani do dokonania oceny klinicznej wyrobu medycznego lub aktywnego wyrobu medycznego do implantacji, mającej na celu potwierdzenie zgodności z wymaganiami dotyczącymi właściwości i działania ocenianego wyrobu oraz ocenę działań niepożądanych i akceptowalności stosunku korzyści do ryzyka w normalnych warunkach używania ocenianego wyrobu. Biorąc pod uwagę przytoczone powyżej postanowienia rodzimych aktów normatywnych, jak również aktów prawa międzynarodowego, za nie uzasadniony, moim zdaniem, uznać należy pogląd przedstawiony przez Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 16 stycznia 2015 r., zgodnie z którym komisjom bioetycznym powinien być przydawany przymiot organów administracji publicznej (a opiniom wydawanym przez te komisje status decyzji administracyjnych).

Bibliografia

1. W zakresie pozytywnej opinii komisji bioetycznej jako przesłance rozpoczęcia badania klinicznego w szczególności: R. Kędziora (w:) Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych, Warszawa 2009, s. 326 i n.; E. Zielińska, Eksperyment medyczny – odpowiedzialność karna i zawodowa na tle działalności Komisji Bioetycznych, PiM 2004, s. 40.
2. Art. 371 ust. 4 Prawa farmaceutycznego oraz art. 46 ust. 1 ustawy o wyrobach.
3. Art. 37u Prawa farmaceutycznego.
4. Szerzej w przedmiotowym zakresie w szczególności: T. Jasudowicz, J. Czepek, J. Kapelańska-Pręgowska, Międzynarodowe standardy bioetyczne. Dokumenty i orzecznictwo, Warszawa 2014 r., s. 13 i n.
5. Art. 29 ust. 1 zd. pierwsze ustawy o zawodach.
6. Art. 29 ust. 2, ust. 3 pkt 1–3 i ust. 5 ustawy o zawodach.
7. Obszernie na temat zasad funkcjonowania komisji bioetycznych: M. Świerczyński (w:) M. Krekora, M. Świerczyński, E. Traple, Prawo farmaceutyczne, Warszawa 2012, s. 226 i n.; L. Ogiegło (w:) B. Cygan, A. Dyszlewska-Tarnawska, L. Ogiegło (red.), G. Rączka, K. Zgryzek, Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentyści. Komentarz, Warszawa 2010, s. 264 i n.
8. Dz.U. nr 47, poz. 480.
9. Szerzej na temat multidyscyplinarnego składu komisji bioetycznych K. Sakowski (w:) E. Zielińska (red.), E. Barcikowska-Szydło, K. Majcher, M. Malczewska, W. Preiss, K. Sakowski, Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentyści. Komentarz, Warszawa 2014, s. 550–552.

REFORMA OCHRONY ZDROWIA NA UKRAINIE – WYBRANE ZAGADNIENIA

P. Jaszczuk

W artykule postaram się pokrótce opisać wybrane zagadnienia związane z ochroną zdrowia na Ukrainie w świetle aktualnie przeprowadzanych reform na Ukrainie.

Słowa kluczowe: Ukraina, ochrona zdrowia, zdrowie

Słowem wstępu wskazać należy, że zapewnienie ochrony zdrowia na odpowiednim poziomie stanowi jedno podstawowych wyzwań większości państw świata. Szczególnie w obliczu zjawiska z jakim mamy aktualnie do czynienia, a mianowicie społeczeństwa starzejącego się, a co za tym idzie coraz więcej osób wymaga specjalistycznej i stałej opieki medycznej. W artykule postaram się pokrótce omówić zagadnienia związane z ochroną zdrowia na Ukrainie oraz z jej reformami. Zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego to bowiem jeden z priorytetów władz.

Podkreślić należy, że zapewnienie ochrony zdrowia na właściwym poziomie wiąże się z dużymi wydatkami. W przypadku Ukrainy, a przede wszystkim mając na uwadze kryzys w tym państwie w ostatnich latach budżet podlegał wielu modyfikacjom, a część środków przydzielonych na realizację zadań z zakresu ochrony zdrowia przeznaczana była także na inne cele.

W Konstytucji WHO prawo do zdrowia „określono jako samodzielne prawo człowieka. Zdrowie stanowi także przedmiot refleksji Rady Praw Człowieka” [7, s.58] Akty prawa międzynarodowego podkreślają zatem wagę i wartość zdrowia.

Ważna jest także zależność zgodnie, z którą dobra jakość usług zdrowotnych przekłada się na zarówno na zdrowie, zaufanie, bezpieczeństwo, jak i życie pacjenta [5, s.125].

W uchwalonej w listopadzie 1992 r. ustawie o opiece zdrowotnej sformułowane zostały zasady, na jakich opiera się ukraiński system opieki zdrowotnej. Szczególnie podkreślony i wypuklony został dostęp do opieki zdrowotnej dla wszystkich obywateli, w tym przede wszystkim do świadczeń, które powinny być udzielane zgodnie ze współczesnymi medycznymi standardami, łącząc zarówno ukraińskie, jak i światowe osiągnięcia w zakresie medycyny [4, s.1].

System ochrony zdrowia na Ukrainie ma trójszczeblową strukturę organizacyjną (szczebel centralny, obwodowy i gminny) [4, s.2].

W grudniu 2016 r., ukraiński rząd zatwierdził kluczowe zmiany w systemie ochrony zdrowia. Dotyczyły m.in. utworzenia państwowego systemu ubezpieczeń zdrowotnych. Zgodnie z założeniami reformy wynagrodzenie lekarzy warunkowane będzie rzeczywistą liczbą przyjmowanych pacjentów, a lekarze POZ zostali zobowiązani do podpisywania umów z pacjentami, pozwalające im na dokonanie wyboru dowolnego świadczeniodawcy [10].

Ukraina także podejmuje działania na rzecz ochrony zdrowia w porozumieniu z innymi państwami. Zgodnie z § 2 Umowy między Ministrem Zdrowia Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Ochrony Zdrowia Ukrainy o współpracy w dziedzinie ochrony zdrowia, Strony postanowiły, że będą popierać i poszerzać współpracę w dziedzinie ochrony zdrowia i kształcenia medycznego [1].

Zaznaczyć należy, że Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) definiuje zdrowie jako "stan pełnego fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu i nie tylko brak choroby czy kalectwa" [2].

Odnosząc się zaś do zdrowia psychicznego wskazać należy, że przeprowadzone badania naukowe wskazują, iż system organizacji i finansowania opieki psychiatrycznej na Ukrainie cechuje się ograniczeniami, które wpływają na dostępność i zakres świadczeń medycznych związanych z leczeniem schizofrenii. Co prawda pobyt w szpitalu finansowany jest w ramach opieki, którą gwarantuje państwo, jednakże już sama farmakologia stosowana w czasie hospitalizacji wiąże się z koniecznością nakładów finansowych przez pacjenta bądź dostarczaniem leków przez jego rodzinę [8, s.144-145].

Jak słusznie wskazuje się w literaturze, ochrona zdrowia ma także duże znaczenie dla rynku pracy, stanowiąc znaczną dziedzinę zatrudnienia. Kreuje znaczną ilość nowych miejsc pracy również w administracji publicznej. Efekt dobrobytu społecznego na zdrowie stanowi wydłużenie przeciętnej długości życia [5, s.127].

Jak zostało wskazane w „Strategii rozwoju Ukrainy 2020” jeden z podstawowych wyróżników nowego modelu zarządzania w zakresie opieki zdrowotnej stanowi społeczna i solidarna podstawa [6, s.22].

Również jednym z trzech celów strategicznych dla działań realizowanych w ramach współpracy transgranicznej PL-BY-UA 2014-2020 jest rozwiązywanie wspólnych wyzwań z zakresu zdrowia publicznego [9].

Reformom poddawany jest także system ratownictwa i ochrony ludności, który od 2014 r. jest oparty na Państwowej Służbie Ratowniczej, podległej Ministerstwu Spraw Wewnętrznych [3].

Podsumowując podkreślić należy, że ochrona zdrowia jest jednym z priorytetów w czasie reform przeprowadzanych na Ukrainie. Zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego oraz dostępu do świadczeń zdrowotnych powinno stanowić dla władz zarówno wyzwanie, jak i obowiązek niezbędny do realizacji w możliwie szybkim czasie. Dostęp do służby zdrowia powinien być zapewniony obywatelom na godnym poziomie.

Bibliografia

1. Umowa między Ministrem Zdrowia Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Ochrony Zdrowia Ukrainy o współpracy w dziedzinie ochrony zdrowia podpisana w Warszawie dnia 14 marca 2008 r. (M.P. z dnia 13 maja 2010 r.) M.P.2010.36.511
2. Preambuła konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia
3. Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2016 -2020
4. Dziubińska – Michalewicz M., Ukraiński system ochrony zdrowia, w: Biuro Studiów i Ekspertyz, marzec 2005.
5. Grynychutskyi V., Zdrowotne, społeczne i ekonomiczne wymiary jakości usług zdrowotnych, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo – Humanistycznego w Siedlcach, nr 97, 2013
6. Khozhylo I., Mechanizmy państwowego zarządzania reformą medyczną: polskie doświadczenia dla Ukrainy. Raport, Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ, Nauki Społeczne, Nr 11 (2/2015)

7. Tabaszewski R., Prawo do zdrowia w systemach ochrony praw człowieka, Lublin 2016.
8. Zaprutko T., Kus K., Koligat D., Ratajczak P., Nowakowska E., Organizacja i finansowanie opieki psychiatrycznej na Ukrainie – na przykładzie osób chorych na schizofrenię i hospitalizowanych we Lwowie [w:] Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu 3 (44) 2015.
9. <https://pbu2020.eu/pl/pages/53> [dostęp z dnia 20 maja 2018 r.]
10. <http://www.politykazardrowotna.com/14742,ukraina-zapowiada-reforme-ochrony-zdrowia> [dostęp z dnia 20 maja 2018 r.]

ORGANY ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH Z PERSPEKTYWY REFORMY SYSTEMU UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH W POLSCE

L. Jurek

W porównaniu do obowiązujących do 1998 r. regulacji utworzony został nowy organ. Jest nim zarząd, który składa się od 2-4 członków, powoływanych i odwoływanych przez Radę Nadzorczą na wniosek Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych [1, 113]. Uprzednio działalność Zakładu podlegała kontroli ze strony Naczelnej Rady Nadzorczej oraz rad nadzorczych, funkcjonujących przy oddziałach. Obecnie zaś zgodnie z art. 72 u. s. u. s. organy Zakładu to: Prezes Zakładu, Zarząd, którego przewodniczącym jest z urzędu Prezes Zakładu oraz Rada Nadzorcza Zakładu. Prezes Zakładu to organ o charakterze monokratycznym, zaś Zarząd i Rada Nadzorcza to organy kolegialne [2,407]. Pozytywnie należy ocenić pozostawienie Rady Nadzorczej jedynie na szczeblu centralnym, nie zaś na poziomie oddziałów. Całość zadań jest bowiem realizowana przez Radę Nadzorczą. Jej kompetencje nie ograniczają się już do poziomu Centrali, a dotyczą całego Zakładu. Takie rozwiązanie przynosi wymierne oszczędności, ale także porządkuje kwestie nadzoru nad działalnością Zakładu.

I. Zarząd Zakładu.

Kompetencje zarządu określono zaś w § 3 statutu wskazując, że w ich zakres wchodzi sprawy określone w art. art. 74 ust. 2 i 3 u. s. u. s. Zgodnie z brzmieniem pierwszego z przywołanych przepisów Zarząd kieruje działaniami Zakładu w zakresie niezastrzeżonym dla Prezesa Zakładu. Już zatem odwołanie się do dyrektyw językowych wykładni prawa musi prowadzić do poddania w wątpliwość tezy T. Brzyskiego, który podniósł, że „ (...) rolę Zarządu Zakładu określa się jako pomocniczą w stosunku do Prezesa Zakładu. Członkowie Zarządu powoływani i odwoływani są bowiem na wniosek Prezesa, a zakres działania Zarządu ma charakter uzupełniający w stosunku do kompetencji Prezesa - Zarząd wykonuje czynności związane z kierowaniem Zakładem, które nie są zastrzeżone dla Prezesa Zakładu[3]”. Wskazać bowiem należy, że faktycznie działalnością Zakładu Ubezpieczeń Społecznych kieruje jego Prezes, to jednak przepis art. 73 ust. 1 u. s. u. s. przewiduje domniemanie kompetencji na rzecz Zarządu Zakładu, w zakresie niezastrzeżonym dla Prezesa Zakładu. Ten zaś część swoich kompetencji realizuje kierując pracami zarządu, stosownie do art. 73 ust. 3 pkt 1. Skłania to do przyjęcia tezy, że pogląd o jedynie pomocniczym charakterze Zarządu należy uznać w tym przypadku za nieuprawniony, a argumenty choćby o składaniu wniosków o powołanie i odwołanie Członków Zarządu wydają się w tym kontekście nie mieć znaczenia. Za powyższym przemawia także pogląd P. Kostrzewy, który zaważył, że „Zarząd ZUS kieruje działalnością ZUS w takim zakresie, w jakim nie zostało do zastrzeżone do kompetencji Prezesa ZUS[4]”. Zgodnie zaś z art. 74 ust. 3 u. s. u. s. do zadań Zarządu Zakładu należy w szczególności bieżące zarządzanie funduszami, których dysponentem jest Zakład, przygotowywanie projektów dotyczących administrowania środkami Funduszu Rezerwy Demograficznej, prowadzenie gospodarki finansowej Zakładu, opracowywanie projektu rocznego planu finansowego Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej oraz przekazywanie go w trybie określonym w przepisach dotyczących prac nad projektem budżetu państwa, po uzyskaniu opinii Rady Nadzorczej Zakładu, ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego, sporządzanie rocznych sprawozdań finansowych Zakładu, Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej i przedkładanie ich, po zaopiniowaniu przez biegłego rewidenta niebędącego pracownikiem Zakładu, ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego, sporządzanie rocznych sprawozdań z wykonania planów finansowych Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej i przedkładanie ich, po uzyskaniu opinii Rady Nadzorczej Zakładu, ministrowi

właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego, przedstawianie Radzie Nadzorczej Zakładu informacji o pracy Zakładu – w formie, zakresie i terminach określonych przez Radę Nadzorczą Zakładu, sporządzanie planu finansowego Zakładu i sprawozdań z jego wykonania oraz przedkładanie ich - po zatwierdzeniu przez Radę Nadzorczą Zakładu - ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego, opracowywanie rocznych sprawozdań z działalności Zakładu i przedkładanie ich - po zatwierdzeniu przez Radę Nadzorczą Zakładu - ministrowi właściwemu do spraw zabezpieczenia społecznego oraz sporządzanie wieloletniej prognozy kroczącej dochodów i wydatków funduszu emerytalnego. Zgodnie z § 3 ust. 2 statutu Zarząd Zakładu, analogicznie jak w przypadku Prezesa Zakładu, realizuje swoje działania za pomocą komórek organizacyjnych Centrali Zakładu oraz terenowych jednostek organizacyjnych Zakładu. W tym miejscu podkreślić należy, że wobec członków zarządu nie określono jakichkolwiek wymagań. Jak się wydaje jednakże powinny być to osoby posiadające fachową wiedzę w zakresie zadań realizowanych przez kierowany przez siebie pion, a także wykształcenie wyższe.

II. Zarząd Zakładu.

Kompetencje zaś kolejnego z organów, Rady Nadzorczej Zakładu, zostały określone w art. 75 ust. 2 u. s. u. s. Do jej zadań należy uchwalanie regulaminu działania Zarządu Zakładu, ustalanie wysokości wynagrodzeń członków Zarządu Zakładu, z tym, że uprawnienie to nie obejmuje prawa do ustalenia wynagrodzenia Prezesa Zakładu, dokonywanie okresowej oceny pracy Zarządu Zakładu, zatwierdzanie projektu rocznego planu finansowego Zakładu i sprawozdania z jego wykonania oraz rocznego sprawozdania z działalności Zakładu, opiniowanie projektów planów finansowych Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej wraz ze sprawozdaniami z ich wykonania, opiniowanie projektów aktów prawnych z zakresu ubezpieczeń społecznych wraz z prawem do zgłaszania inicjatyw w tym zakresie kierowanych do ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, uprawnienie do dokonania wyboru biegłego rewidenta wykonującego badanie rocznego sprawozdania finansowego Zakładu, sprawozdań finansowych Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Rezerwy Demograficznej oraz opiniowanie projektu statutu Zakładu. Jak słusznie dostrzega się w piśmiennictwie niezwykle istotna jest rola Rady Nadzorczej. Jej funkcjonowanie nawiązuje bowiem do koncepcji samorządności i autonomii finansowo organizacyjnej instytucji ubezpieczeniowych, stąd w jej skład wchodzi przedstawiciele organizacji pracodawców, związków zawodowych oraz organizacji emerytów i rencistów[5,838]. Ustawodawca określił w art. 75 ust. 1 u. s. u. s. sposób wyłaniania członków Rady Nadzorczej. Jak się wydaje jednakże wydaje organizacjom pracodawców, związkom zawodowym oraz organizacjom emerytów i rencistów pozostawiono zbyt dużą swobodę we wskazywaniu kandydatów do tego organu, szczególnie w związku z brakiem zakreślenia chociażby minimalnych wymogów, jeżeli chodzi o wykształcenie i doświadczenie zawodowe. Aby Rada mogła w pełni wywiązywać się ze swoich obowiązków, wymagających wiedzy specjalistycznej, musi w szczególności dysponować odpowiednimi zasobami osobowymi.

III. Zakończenie

Analizując zakreślony w niniejszej pracy zakres tematyczny zauważyć należy, że rola analizowanych organów Zakładu ma kluczowe znaczenie w funkcjonowaniu tej instytucji. Chociaż co do zasady węzłowy zakres odpowiedzialności ustawodawca skierował na Prezesa Zakładu to nie wydaje się być możliwe, aby swoje uprawnienia mógł on realizować samodzielnie, w szczególności bez pomocy członków Zarządu, odpowiedzialnych za określone zakresy tematyczne. Podobnie ważna jest rola Rady Nadzorczej, która na bieżąco weryfikuje wykonywanie swoich obowiązków przez inne organy Zakładu. Z tych też względów niezwykle ważne jest, aby działały możliwie najbardziej efektywnie, do czego z pewnością przyczyni się przyjęcie proponowanych przez autora tej pracy zmian legislacyjnych.

Bibliografia

1. J. Jończyk, Prawo zabezpieczenia społecznego, Zakamycze 2006.
2. J. Wantoch – Rekowski (red.), Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, Toruń – Warszawa 2007.
3. J. Wantoch – Rekowski (red.), Komentarz do art.74 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, LEX el./2015.
4. P. Kostrzewa, Komentarz do art.74 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, LEX el./2014.
5. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska (red.), Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz, Warszawa 2014.

РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ: ПОМИЛКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИПРАВЛЕННЯ

С. О. Янковський

Розглянуто питання окремих засадничих змін організації та діяльності системи прокуратури України відповідно до Закону України «Про прокуратуру». Окремі напрямки реформування прокуратури проаналізовано з позиції, що прокуратура України становить єдину систему, яка здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Ключові слова: реформування, прокуратура, територіальність, громада, представництво інтересів.

Із прийняттям 14 жовтня 2014 року Закону України «Про прокуратуру» [1] та внесенням у зв'язку з цим змін у Конституцію України [2], у нашій державі розпочався новий виток реформування органів прокуратури. Варто зауважити, що прокуратура України давно потребувала реформ і довго чекала на їх проведення. Поштовхом до реформаційних процесів стала необхідність виконання Україною своїх зобов'язань перед європейськими інститутами. На сучасному етапі продовжується пошук оптимальної моделі прокуратури з урахуванням вимог і рекомендацій міжнародної спільноти. Однак цей процес повинен бути максимально виваженим та органічно поєднуватися із національними правовими традиціями функціонування прокуратури.

Зокрема, зміни зачепили засади організації діяльності системи прокуратури, однак, на нашу думку, окремі з них входять у резонанс із адміністративно-територіальним устроєм України, визначеним Конституцією України.

Як зазначається у п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» [1], однією із засад діяльності органів прокуратури є територіальність. Відповідно до ч. 1 ст. 1 даного Закону прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Отже, одним із головних критеріїв організаційної діяльності органів прокуратури України є забезпечення захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави як в цілому по державі, так і в межах окремої адміністративно-територіальної одиниці (територіальної громади).

Відхід від територіального принципу організаційної побудови системи органів прокуратури є помилковим та позбавляє членів територіальних громад на захист своїх прав та свобод. Зокрема, реалізація положення ч. 3 ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» [1], відповідно до якого керівники регіональних та місцевих прокуратур на відкритому пленарному засіданні відповідної ради, на яке запрошуються представники засобів масової інформації, не менш як двічі на рік інформують населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці про результати діяльності на цій території шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних, є до певної міри ускладненою.

Способом вирішення даної проблеми може бути побудова системи органів прокуратури за цілковитою аналогією до адміністративно-територіального устрою територіальних громад.

Також варто звернути увагу на зміни, які зачепили так звану «представницьку» функцію прокуратури: йдеться про скасування представництва інтересів громадян в суді. Відповідно до вимог ст. 131-1 Конституції України [2] прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Таким чином, інтереси неповнолітніх та інших незахищених верств населення України залишили без належного правового захисту. Так, в Україні діють органи опіки та піклування та центри з надання вторинної правової допомоги, але ювенальні прокурори зможуть надати більш кваліфіковану правову допомогу та відстояти інтереси дітей у суді.

Вирішення даної проблеми вбачається у поверненні до кола функцій органів прокуратури функції правового захисту дітей та інших незахищених верств населення, а також представництво їхніх інтересів у суді.

Очевидно, що діяльність прокурорів потребує обов'язкової спеціалізації за напрямками діяльності (виконання функціональних обов'язків), можливість якої передбачена п. 6 ч. 5 ст. 7 Закону

України «Про прокуратуру» [1]. Так, вузька спеціалізація надасть можливість прокурорам стати висококласним фахівцем свого напрямку, що, у свою чергу, надасть можливість якісно виконувати свої функціональні обов'язки та захищати інтереси держави та громадян.

Отже, реформування прокуратури триває, але далеко не всі отримані результати підтверджують правильність обраного вектора. Така реформа повинна мати комплексний характер, а це потребує послідовної роботи над законопроектами, врахування експертних оцінок та сучасних наукових розробок, фахових громадських обговорень тощо.

Література

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> – Назва з екрану;

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> – Назва з екрану.

Yankovskyi S. Reforming the prosecutor's office of Ukraine: errors and ways of their corrections. *The article deals with the fundamental changes in the principles of the organization and activity of the prosecutor's office in Ukraine. The Public Prosecution Service of Ukraine constitutes a unified system that shall perform functions established by the Constitution of Ukraine with the aim of protecting human rights and freedoms, common interests of the society and the state.*

Keywords: *reform, prosecutor's office, territoriality, community, representation of interests.*

ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС СІМЕЙНЕ ПРАВО

ЗАХИСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ю. Б. Гофман

В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій питання захисту авторських прав відіграє велику роль не лише у сфері охорони та захисту прав авторів, а є одним із ключових елементів на шляху до побудови правової держави. Євроінтеграційні процеси, що проходять в Україні, сприяють міжнародній співпраці нашої держави зі світовим співтовариством у галузі авторського права, відтак аналіз норм вітчизняного законодавства знову набуває актуальності, а особливо в контексті цивільно-правового захисту цих прав.

Ключові слова: інтелектуальна власність; авторське право; результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Положення ст. 54 Конституції України гарантують кожному громадянину право на результати інтелектуальної, творчої діяльності та їх правовий захист. Дана конституційна гарантія, особливо останнім часом, набуває значної актуальності, оскільки у швидкому розвитку інформаційних технологій та стрімкому потоці передачі інформації все частіше порушується передбачене і гарантоване, як міжнародно-правовими актами, так і чинним законодавством України авторське право.

В юридичній спільноті поняття захисту та охорони визначають як співвідношення частини та цілого, де захист є складовою частиною правової охорони. Ми вважаємо, що співвідношення понять захисту та охорони визначаються в їх функціях, де функцією захисту є відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права особи. Можна стверджувати, що захист виникає лише після порушення права, а до того часу здійснюється охорона. Охорона є ширшим поняттям ніж захист і включає його як частину охорони, бо як стверджує Л. А. Музика захист здійснюється лише в межах охоронюваних прав.

Юрисдикційна форма захисту авторського права реалізується через передбачені законом засоби і способи захисту цих прав. Під юрисдикційною формою захисту прав розуміємо діяльність уповноважених державних органів, щодо захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного авторського права [4, ст. 201]. Таким чином суб'єкт авторського права (автор) має право звернутися до уповноважених органів за захистом своїх прав і як наслідок відновити своє попереднє правове становище. Такими уповноваженими органами в Україні є суд, державні органи.

Юрисдикційна форма захисту включає в себе загальний та спеціальний порядок захисту авторських прав [4, ст. 202]. Згідно загального правила встановленого законодавством та практикою, захист авторського права здійснюється судом (в цивільному чи господарському судочинстві). Спеціальний порядок захисту авторського права представлений адміністративним та кримінально-правовим захистом авторського права [4, ст. 202].

Закон України “Про авторське право і суміжні права” в ст. 51 передбачає, що захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського і суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством [2]. Цивільно-правовому захисту надається найбільше уваги в цьому законі, розкриваються його особливості.

Вищий господарський суд України висловив позицію щодо юрисдикції господарських судів у цій категорії справ. Зокрема, у п. 1.3. Постанови Пленуму Вищого господарського суду від 17.10.2012 р. № 12 “Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності” [3] зазначено, що господарським судам підвідомчі справи у спорах пов'язаних з використанням у господарському обороті об'єктів інтелектуальної власності, коли склад учасників спору відповідає приписам Господарського процесуального кодексу України, а саме до кола підвідомчих господарському суду спорів слід відносити й спори, пов'язані з визнанням недійсними документів, які засвідчують право на об'єкти інтелектуальної власності (свідоцтва, патенти),

стосуються питань права власності на відповідні об'єкти і за своїм характером є цивільно-правовими чи господарсько-правовими й не належать до числа публічно-правових спорів [3].

Справи, пов'язані із захистом авторських прав, розглядаються судами в порядку позовного провадження (як цивільному, так і в господарському судочинстві) за загальними правилами підсудності. У цій категорії справ немає альтернативної підсудності, і такі спори розглядаються за місцем проживання (місцезнаходження) відповідача [5, ст.247].

Право на захист авторських та суміжних прав належить суб'єктам цього права. До них належать автори творів, а також фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону [6, ст. 100]. Прикладом цього є юридичні або фізичні особи щодо твору, створеного на їх замовлення (ст. 430 ЦК) або в порядку виконання трудового договору автором-працівником (ст. 429 ЦК) [1]. За загальним правилом, у них виникають спільні майнові права з безпосереднім творцем (працівником).

Правом на захист можуть скористатися і похідні суб'єкти авторського права – особи, що набули таких прав відповідно до договору чи закону, тобто це спадкоємці та правонаступники зазначених осіб. Оскільки спадкоємці успадковують тільки майнові права, вони вправі захищатися від порушень, що зачіпають їх власні майнові інтереси. Разом з тим спадкоємці мають право захищати особисті немайнові права автора від дій, що завдають шкоди честі та репутації автора [6, ст. 101]. Необхідно зазначити, що обсяг права правонаступників, а також можливість подання ними позову про захист авторських прав залежить від обсягу їх правонаступництва.

Позивач у справі про порушення авторських прав повинен довести протиправну дію відповідача, шкоду, яка завдана його діями, та причино-наслідковий зв'язок між ними. Як свідчить судова практика, найбільш складно для позивача довести причино-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою відповідача і заподіяною шкодою. Крім того, досить складно довести і розмір шкоди, яка заподіяна позивачеві внаслідок порушення його авторських прав. Тому, за загальним правилом, відповідачем є особа, яка, на думку позивача, порушила його право. Цей факт і буде встановлюватись судом під час розгляду справи та ухвалення рішення, і якщо суд дійде до висновку про обґрунтованість вимог позивача – позов підлягає задоволенню.

Варто зазначити, що цивільне законодавство України встановлює доволі розгалужену мережу способів захисту авторських прав. Цивільно-правовий захист дозволяє усунути шкідливі наслідки правопорушення, компенсувати майнові втрати та моральну шкоду особі, яких вона зазнала внаслідок порушення такого права. Також можна стверджувати, що законодавець надає пріоритет вирішення спору в цивільному порядку, оскільки адміністративний та кримінальний порядки вирішення спору полягають у відповідальності вже не перед особою, а перед державою, а сфера авторського права, в основній своїй частині, відноситься до сфери приватноправових відносин.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 №435-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 40-46. – Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII// Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 13. – Ст. 64.
3. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого господарського суду від 17.10.2012р. №12. // Вісник господарського судочинства. – 2012. - №6. – Ст. 57.
4. Бондаренко С. В. Авторське право та суміжні права. – К.: ін-т інтел. власн. і права, 2008. – 288 с.
5. Тарасенко, Л. Л. Захист авторських прав : процесуальні аспекти / Л. Л. Тарасенко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2015. – № 2. – С. 246–250.
6. Яркіна Н. Правові проблеми захисту авторських і суміжних прав // Вісник академії правових наук. – 2005. - № 4(43). – С. 99- 107.

Hofman J. Copyright protection in Ukraine: civil law aspect. *With the rapid development of information technology, the issue of copyright protection plays an important role not only in the field of protection of the author's rights, but is one of the key elements on the way to building the rule of law. The European integration processes taking place in Ukraine promote the international cooperation of our state with the world community in the field of copyright, therefore the analysis of the domestic legislation is becoming more and more relevant, especially in the context of civil protection of these rights.*

Keywords: *intellectual property, copyright, results of intellectual and creative activity.*

ОГЛЯД ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В ЄС

А. М. Демчук

Дана стаття присвячена огляду права на приватність в системі законодавства ЄС. Досліджено основні нормативні акти, які лягли в основу права на приватність та перспективи розвитку і їх вдосконалення.

Ключові слова: право на приватність, GDPR, захист персональних даних, електронна комунікація.

З 2012 року ЄС реалізував реформу існуючої законодавчої бази щодо захисту персональних даних і заклав основи розвитку права на приватність. Директива 2002 року про захист приватності та електронних комунікацій (Директива про конфіденційність) та Регламент загального захисту даних (GDPR), що набрали чинності в травні 2016 року, сьогодні є двома основними елементами законодавчої бази захисту даних в ЄС. GDPR замінив та оновив правила захисту даних 1995 року з метою зміцнення права на конфіденційність в Інтернеті, посилення цифрової економіки в Європі та спрощення імплементації правил захисту даних у країнах-членах ЄС. З метою узгодження правил електронних комунікацій з технічними розробками та з GDPR Європейська Комісія оприлюднила законодавчу пропозицію щодо регулювання конфіденційності та електронних комунікацій 10 січня 2017 року. Запропоноване положення скасовує та замінює Директиву 2002 року про електронну приватність та вступив в силу в травні 2018 року.

Захист персональних даних та повага до приватного життя є основними правами в Європейському Союзі [1]. Особисті дані визначаються як "будь-яка інформація, що стосується ідентифікованої особи або особи яку можна ідентифікувати як фізичну особу (суб'єкта даних)" [2]. Після публікації Звіту "Право бібліотеки Конгресу 2012" про конфіденційність в Інтернеті, ЄС реалізував запропоновану реформу існуючої законодавчої бази щодо захисту персональних даних, про яку йдеться в доповіді, і в 2017 році опублікувала ще одну пропозицію. Законодавча база захисту даних в ЄС наразі складається з двох основних напрямків: Директиви про конфіденційність та електронних комунікацій (ePrivacy Directive) [3] та Положення про загальне захист даних (GDPR) [4].

Перші правила ЄС щодо захисту персональних даних були прийняті в 1995 році, коли Інтернет залишався ще на стадії становлення [5]. У Директиві 1995 року про захист даних були встановлені загальні правила захисту права на приватність у зв'язку з обробкою персональних даних та надання для вільного переміщення таких даних у державах-членах ЄС. Він передбачав, що будь-яка обробка особистих даних вимагає явної згоди відповідної особи, і що попередня інформація стосовно такої обробки даних повинна бути передана суб'єктом даних. З того часу, глобалізація та технологічні досягнення призвели до нових викликів для захисту персональних даних та потребували реформи структури захисту даних ЄС.

У січні 2012 року Європейська Комісія представила план всебічної реформи Правил захисту даних 1995 року. Цілями реформи було посилення конфіденційності в Інтернеті посилення цифрової економіки в Європі та спрощення імплементації захисту даних правила в державах-членах ЄС [6]. Однією з сумнівів щодо Правил 1995 року було те, що вони були запроваджені різними способами в державах-членах, що призводить до їх фрагментації. План реформи що міститься в комунікаційній політиці [7] Комісії та два законодавчі акти пропозиції: Загальне Положення Про Захист Даних (GDPR) [8] та Директива про захист від кримінального законодавства [9]. Директива GDPR та Директива про захист даних у сфері кримінального права [10] були прийняті в квітні 2016 року. GDPR набрав чинності 24 травня 2016 р., і буде застосовуватися безпосередньо в країнах-членах ЄС, починаючи з 25 травня 2018 р. Кримінальна Директива про захист правової інформації набрала чинності 5 травня 2016 року. Кінцевий термін для імплементації в національне законодавство для держав-членів ЄС - 6 травня 2018 року.

10 січня 2017 року Європейська Комісія опублікувала чергову законодавчу пропозицію, спрямовану на узгодження чинних правил з технічними розробками та з GDPR. Запропонована нормативно-правова база щодо приватності та електронних комунікацій (ePrivacy Regulation) скасовує Директиву про захист приватності 2002/58 / ЕС, а також конкретизує та доповнює GDPR, а це означає, що всі питання, що стосуються обробки персональних даних, які не були конкретно

розглянуті в пропозиції, будуть охоплюватися у GDPR. Пропоноване положення набирає чинності 25 травня 2018 року [11].

Інші законодавчі документи ЄС щодо захисту персональних даних включають Директиву 2006/24/ЄС про збереження даних [12]. Проте Директива 2006/24/ЄС від 8 квітня 2014 року була визнана недійсною Судом Європейського Союзу (ЄСЖ), оскільки вона порушила право на недоторканність приватного життя, право на захист персональних даних та принцип пропорційності, кодифікований у Статуті ЄС [13]. Заміни даних Директиві не було запропоновано. Натомість, у країнах ЄС використовується національне законодавство про збереження даних, але вони підлягають перегляду Європейським судовим органом [14]. Європейський суд визнав, що обов'язки щодо збереження даних та доступ до цих даних є дозволеними лише відповідно до законодавства ЄС, якщо вони суттєво необхідні. На думку Суду, якщо Закон ЄС встановлює заборони, то національне законодавство призначає загальне та невибіркове збереження даних [15].

Література

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union (EU Charter) arts. 7, 8, 2012 O.J. (C 326) 391, <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>, archived at <http://perma.cc/PJN3-A8MZ>; Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) art. 16, para. 1, 2012 O.J. (C 326) 47, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, archived at <http://perma.cc/K69X-SDQ9>.

2. Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, and Repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (GDPR) art. 4 (1), 2016 O.J. (L 119) 1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>, archived at <http://perma.cc/UWW3-KFMH>.

3. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 Concerning the Processing of Personal Data and the Protection of Privacy in the Electronic Communications Sector (Directive on Privacy and Electronic Communications) (ePrivacy Directive), 2002 O.J. (L 201) 37, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058&from=en>, archived at <http://perma.cc/LCQ4-LCJR>.

4. Regulation 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, and Repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (GDPR) art. 4 (1), 2016 O.J. (L 119) 1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>, archived at <http://perma.cc/UWW3-KFMH>.

5. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, 1995 O.J. (L 281) 31, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046&from=EN>, archived at <http://perma.cc/DW3S-KL29>.

6. European Commission Press Release IP/12/46, Commission Proposes a Comprehensive Reform of Data Protection Rules to Increase Users' Control of their Data and to Cut Costs for Businesses (Jan. 25, 2012), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-46_en.pdf

7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions, Safeguarding Privacy in a Connected World A European Data Protection Framework for the 21st Century, COM (2012) 9 final (Jan. 25, 2012), <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0009&from=en>, archived at <http://perma.cc/MT7A-X6NG>.

8. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data (General Data Protection Regulation), COM (2012) 11 final (Jan. 25, 2012), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0011&from=EN>, archived at <http://perma.cc/76TF-GZQS>.

9. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data by Competent Authorities for the Purposes of Prevention, Investigation, Detection or Prosecution of Criminal Offences or the Execution of Criminal Penalties, and the Free Movement of Such Data, COM (2012) 10 final (Jan. 25, 2012), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0010&from=EN>, archived at <http://perma.cc/UZ96-M46T>.

10. Directive 2016/680 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with Regard to the Processing of Personal Data by Competent Authorities for the Purposes of the Prevention, Investigation, Detection or Prosecution of Criminal Offences or the Execution of Criminal penalties, and on the Free Movement of Such Data, and Repealing Council Framework Decision 2008/977/JHA (Criminal Law Enforcement Data Protection Directive), 2016 O.J. (L 119) 89, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0680&from=EN>, archived at <http://perma.cc/X8TW-3C9Z>.

11. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Concerning the Respect for Private Life and the Protection of Personal Data in Electronic Communications and Repealing Directive 2002/58/EC (Regulation on Privacy and Electronic Communications) (ePrivacy Regulation), COM(2017) 10 final (Jan. 10, 2017), http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=41241, archived at <http://perma.cc/YX4Q-G2KX>.

12. Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the Retention of Data Generated or Processed in Connection with the Provision of Publicly Available Electronic Communications Services or of Public Communications Networks and Amending Directive 2002/58/EC, 2006 O.J. (L 105) 54, <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0024&from=EN>, archived at <http://perma.cc/AG3E-MEPT>.

13. Joined Cases C-293/12 and C-594/12, Dig. Rights Ireland Ltd. v. Minister for Communications, Marine and Natural Resources, ECLI:EU:C:2014:238, <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62012CJ0293&lang1=en&type=TXT&ancre>, archived at <http://perma.cc/XZK2-Y7D5>. For background information, see THERESA PAPADEMETRIOU, EUROPEAN UNION: ECJ INVALIDATES DATA RETENTION DIRECTIVE (Law Library of Congress, June 2014), <http://www.loc.gov/law/help/eu-data-retention-directive/eu-data-retention-directive.pdf>, archived at <http://perma.cc/B8VM-XTDU>.

14. Joined Cases C-203/15, Tele2 Sverige AB v. Post-och telestyrelsen and C-698/15 Secretary of State for the Home Department v. Tom Watson, paras. 75–81, ECLI:EU:C:2016:970, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CJ0203>, archived at <http://perma.cc/PT73-PD2J>.

15. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Fourth Progress Report Towards an Effective and Genuine Security Union, COM (2017) 041 final (Jan. 25, 2017), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0041&from=EN>, archived at <http://perma.cc/JTJ4-6P9T>.

Demchuk A. Review of privacy law in EU. *This article is dedicated to the review of the right to privacy in the EU legal system. The main normative acts that underlie the right to privacy and the prospects for development and their improvement were investigated.*

Keywords: *privacy law, GDPR, personal data protection, electronic communication.*

ДОСТУП К ПРАВОСУДИЮ : РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ МИФ?

Ю. А. Заика

Анализируется возможность обращения в суд за защитой и затраты, связанные с этим (оплата судебного сбора, услуг адвоката, выплата вознаграждения судебному исполнителю). Анализируется практика Европейского суда и обосновывается необходимость предоставления льгот малоимущим гражданам при уплате судебного сбора.

Ключевые слова: *судебная защита прав, доступ к правосудию, судебные сборы, оплата правовой помощи.*

В соответствии с п. 1 ст. 6 Европейской конвенции о правах человека каждый человек имеет право на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона.

В доктрине гражданского процесса доступность судебной защиты традиционно рассматривают как принцип, который вытекает из природы судебной власти [7, с. 692]. Доступность правосудия предполагает возможность каждого гражданина обратиться в суд за защитой

нарушенного права, т.е., получить квалифицированную юридическую помощь, уплатить все предусмотренные законом судебные сборы и пошлины, связанные с подачей искового заявления в суд, рассмотрением дела, предусмотренные ч. 2 ст. 133 ГПК Украины (получением профессиональной правовой помощи; связанные с привлечением свидетелей, специалистов, переводчиков, экспертов и проведением экспертизы; истребованием доказательств, проведением осмотра доказательств по их месту нахождения и др.); сборы, связанные с подачей апелляционной или кассационной жалобы, а также с исполнением судебного решения.

С целью наиболее эффективного применения Конвенции Советом Европы были разработаны рекомендации, направленные на оптимизацию доступа к правосудию. В Рекомендации № R (93) 1 Комитета Министров Совета Европы об эффективном доступе к закону и правосудию для беднейших слоев населения от 8 января 1993 предусмотрено, что принятие дела к судебному производству не должно обуславливаться обязательной уплатой государству неоправданно значительной денежной суммы, а судебные расходы не должны быть препятствием для реализации права на доступ к правосудию. Именно нарушение принципа доступности правосудия национальными судами учитывалось Европейским судом по правам человека при рассмотрении ряда дел.

Так по делу «Филис против Греции» истец не смог уплатить предусмотренный законом сборы и предоставить банковскую гарантию покрытия издержек в случае проигрыша им дела. Европейский суд в своем решении отметил, что право на обращение в суд не является абсолютным и может ограничиваться государством, но при этом эти ограничения не должны нивелировать суть самого права. Поскольку заявитель не смог обратиться в суд, то этим был причинен ущерб сути его права на обращение в суд, поэтому была нарушена ст. 6 Конвенции [1]. В решении Европейского суда по делу «Голдер (Golder) против Соединенного королевства» от 21 февраля 1975 г. был сделан вывод о нарушении принципа доступности правосудия, поскольку истец не смог оплатить услуги квалифицированных адвокатов по делу [8, Р. 46].

Доступность правосудия зависит от простоты процедуры возбуждения и ведения дела, от надлежащего финансирования судебных органов, ряда организационных факторов, и, наконец, от возможности истца понести соответствующие материальные расходы, связанные с судебной защитой нарушенных прав.

Обратимся к «стоимости правосудия» по-европейски. Во Франции иск подается бесплатно. В Германии размер минимальной пошлины составляет €15, при иске до € 500 – € 35, до € 2000 – увеличивается на каждых € 500 до € 18, до €10 000 – на € 219 для каждой следующей €1000. В Австрии размер пошлины от € 22 до 707, а при сумме иска до € 70 000 – € 1369. В Испании - ограничивается 0, 5% цены. При средней европейской (после уплаты налогов) зарплате € 2000 -2500 размер пошлины по обычному делу составляет менее половины месячной заработной платы [2, с. 9].

Законом Украины «О судебном сборе» от 8 июля 2011 в ст. 4 «Размеры ставок судебного сбора» с искового заявления имущественного характера, поданного физическим лицом, установлен судебный сбор в размере 1 процента цены иска, но не менее 0,4 размера прожиточного минимума для трудоспособных лиц и не более 5 размеров прожиточного минимума для трудоспособных лиц, с апелляционной жалобой - 150 процентов от этой суммы, а с кассационной - 200 процентов ставки, подлежащей уплате при подаче искового заявления. Способны ли оплатить такие судебные сборы гражданин Украины? Так размер судебного сбора из искового заявления имущественного характера составляет 1 процент цены иска, но не более 5 размеров прожиточного минимума для трудоспособных лиц (с 01.07. 2018 г. - не более 9205 грн.), с апелляционной жалобой – 13603 грн., с кассационной - 18410 грн. То есть, обращение в суд первой инстанции, подача апелляционной и кассационной жалобы обойдется более чем в 32 200 грн. И это при минимальной зарплате в 3723 грн. (с 1 апреля 2018 г.). По данным министерства финансов Украины средняя заработная плата за март 2018 г. в 12 областях Украины (Волинская, Житомирская, Ивано-Франковская, Кировоградская, Луганская, Сумская, Тернопольская, Херсонская, Хмельницкая, Черкасская, Черновицкая, Черниговская) составила менее 7 000 грн.

Может у истца нет необходимости обращаться с апелляционной и кассационной жалобой? Обратимся к судебной статистике. За 9 месяцев 2017 г. из поданных 38 906 апелляционных жалоб на решения судов по гражданским делам удовлетворено 14 038 (более 36 %) [6]. Судебной палатой по гражданским делам Апелляционного суда Житомирской области за 2017 г. – отменено 1 092 решения (43,80 %) [5], Днепропетровской - удовлетворено 3339 апелляций (50,1%) от законченных производством дел [4].

Истцу предстоит также оплатить услуги адвоката. В ст. 1 ныне утратившего силу Закона Украины от 20 декабря 2011 г. «О предельных размерах компенсации затрат на правовую помощь по

гражданских и административным делам» выплаты на правовую помощь ограничивались 40 % прожиточного минимума для трудоспособных лиц. Сегодня ограничения сняты и размер расходов на оплату услуг адвоката определяется в договоре. Так в ч. 4 статьи 137 ГПК Украины указано, что расходы быть соразмерными с: 1) сложностью дела и выполненными адвокатом работ (оказанных услуг); 2) временем, затраченным адвокатом на выполнение соответствующих работ (оказание услуг); 3) объемом предоставленных адвокатом услуг и выполненными работ; 4) ценой иска и (или) значением дела для стороны, в том числе влиянием решения дела на репутацию стороны или публичным интересом к делу.

Для ориентации обратимся к Рекомендациям минимальных (курс. наш) ставок адвокатского гонорара, утвержденных решением Совета адвокатов Черниговской области в марте 2018 г. Размер гонорара за час работы составляет 50% прожиточного уровня для трудоспособных лиц, то. е с 1 июля 2018г. - 881 грн., письменная консультация – 1000 грн., явка адвоката в судебное заседание – 1600 грн. Составление апелляции – 1600-2400 грн. [3].

Напомним также, что истца ожидают и затраты, связанные с исполнением решения суда. Так, согласно п. 19 Порядка выплаты вознаграждения государственным исполнителям и их размеры и размер основного вознаграждения частного исполнителя» от 8 сентября 2016 г. частный исполнитель получает вознаграждение в размере 10 % взысканной им суммы или стоимости имущества.

А теперь попробуйте дать ответ на вопрос: доступ к правосудию в Украине – это реальность или миф? Не станет ли Украина очередным фигурантом в Европейском суде по правам человека?

Бремя судебного сбора законодатель пытается облегчить путем освобождения от его уплаты истцов по определенным категориям дел (взыскания заработной платы, алиментов, восстановления на работе и т.д.), что вполне обоснованно, а также путем предоставления льгот отдельным категориям граждан (инвалидам, участникам войны и т.д.) независимо от их материального положения. Нам представляется, что основанием для освобождения от уплаты судебного сбора или уменьшения его размера должен быть исключительно имущественный ценз истца, подтвержденный декларацией о доходах.

Література

1. Дело Филлис против Греции (решение Европейского суда от 27 января 1991 г.) Режим доступа: <http://texts.news/pravoohranitelnyie-organyi/delo-filiss-protiv-gretsii-reshenie-42624.html>
2. Заика Ю. О. «Ціна справедливості» за Законом України « Про судовий збір»// Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України : Матеріали круглого столу (16 травня 2018 р.): Київ, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2018 р. – 80 с.
3. Затверджені рекомендації щодо мінімальних ставок адвокатського гонорару //«Вісник Чернігова » № 47 (1663) від 22 березня 2018 р. Режим доступа: <http://pik.cn.ua/34560/zatverdzeni-rekomendatsiyi-shchodo-minimalnih-stavok-advokatskogo-gonoraru/>
4. Огляд даних про стан здійснення правосуддя апеляційним судом Дніпропетровської області 2017 р. Режим доступа: https://dpa.court.gov.ua/sud0490/pokazniki-diyalnosti/work_results/
5. Огляд даних про стан здійснення правосуддя Апеляційним судом Житомирської області за 2017 р. Режим доступа: https://zta.court.gov.ua/sud0690/pokazniki-diyalnosti/work_results/
6. Стан здійснення судочинства в Україні (9 місяців 2017 р.) Режим доступа: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F137F88C3D532965C22581D4003A6158](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F137F88C3D532965C22581D4003A6158)
7. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. – Харків : Право, 2017. – 808 с.
8. Golder v. United Kingdom, Judgement of 21 Feb. 1975. Европейский Суд по правам человека : Избр. Решения : В 2 т. - М. : Норма, 2000. Т. 1. - 841 с.

Zaika Y. Access to justice: reality or myth? *Author analyzes the possibility of applying to the court for defense and costs associated with it (payment of court fees, attorney's services, payment of remuneration to the judicial executor). The practice of the European Court is analyzed and the necessity of granting exemptions to the needy citizens for payment of court fees is substantiated.*

Keywords: *judicial protection of rights, access to justice, judicial fees, payment of legal aid.*

ФОРМИ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

В. В. Качановський

В статті розкриті законодавчі аспекти створення організації співвласників приватного житлового фонду. Вказано на переваги і недоліки нової форми власності і управління. На превеликий жаль, жоден із зазначених законів не передбачає взагалі поняття «балансоутримання», згадуючи про нього лише у зв'язку з обов'язком колишнього балансоутримувача передати новоствореному об'єднанню примірник технічної документації на будинок. Отже, управління багатоквартирним будинком – у розумінні прийняття рішень щодо володіння, користування і розпорядження спільним майном – ОСББ здійснює з моменту його державної реєстрації, і при цьому не потребує «отримати» будинок «на баланс» чи в управління, чи дочекатися списання будинку «з балансу» колишнього балансоутримувача. Часом ставиться питання: чи достатньо самого факту створення ОСББ, чи не слід ще прийняти на загальних зборах рішення про управління багатоквартирним будинком через статутні органи ОСББ.

Ключові слова: балансоутримання, житловий фонд, співвласники багатоквартирного будинку, договір, житлово-комунальна установа.

Актуальність дослідження. Після набрання чинності Законом України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» кількість ОСББ в Україні зросла з 16 173 станом на 1 липня 2015 року до 26 080 станом на 1 січня 2017 року, тобто більш ніж у півтора рази. У багатьох новостворених ОСББ закономірно виникає питання про те, як правильно розпочати самостійне утримання свого будинку і розпрощатися з колишнім виконавцем послуг.

Мета – розкрити переваги і недоліки створення ОСББ

Ситуація ускладняється тим, що колишні виконавці часто не бажають втрачати клієнтів (і їхні гроші), тож чинять різноманітні перешкоди новостворюваним об'єднанням – від зволікання з передачею технічної документації до фізичного перешкоджання роботі штатних працівників ОСББ. «Виправдовуються» такі дії домислами про те, що «будинок ще не списано з балансу ЖЕКу», що «необхідно спершу скласти акт про передачу будинку в управління / на баланс», що «в ЖЕКу залишилися чинними договори зі споживачами» тощо.

Відразу необхідно розмежувати більш широке поняття управління багатоквартирним будинком і вужче поняття його утримання (і ще вужче – надання послуги з утримання будинків, споруд і прибудинкових територій).

Стаття 1 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» визначає управління ним як «вчинення співвласниками багатоквартирного будинку дій щодо реалізації прав та виконання обов'язків співвласників, пов'язаних із володінням, користуванням і розпорядженням спільним майном багатоквартирного будинку». Іншими словами, управління багатоквартирним будинком – це загалом реалізація права спільної власності на спільне майно, прийняття рішень співвласниками щодо реалізації своїх прав. Отже управління охоплює прийняття рішень, у тому числі (й насамперед) і щодо утримання: хто і як його здійснюватиме [1].

Стаття 9 зазначеного закону визначила такі форми управління багатоквартирним будинком:

- (безпосередньо) співвласниками,
- ОСББ або асоціацією ОСББ,
- управителем.

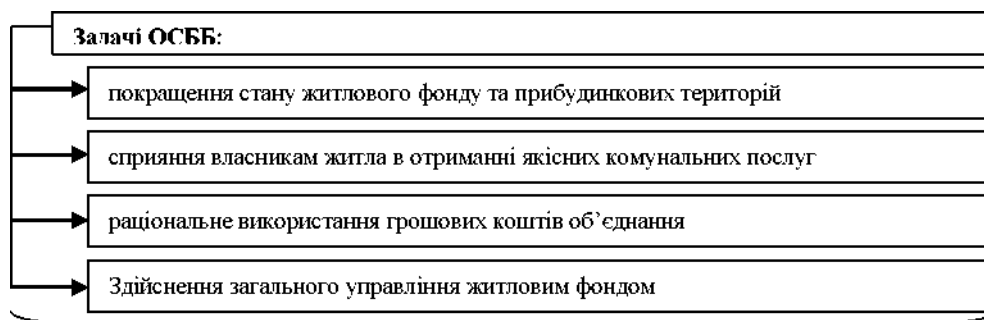
Відповідно до ч. 1 ст. 10 того ж Закону, якщо у багатоквартирному будинку створено ОСББ, прийняття рішень щодо управління багатоквартирним будинком здійснюється згідно із законом, що регулює діяльність об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Таким є Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку».

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», «управління багатоквартирним будинком здійснює об'єднання через свої органи управління». Жодних вимог щодо необхідності попередньої «передачі» будинку в управління чи «на баланс», чи щодо списання будинку «з балансу» попереднього балансоутримувача жоден із зазначених вище законів не містить. Враховуючи наведене вище положення ч. 1 ст. 12 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», треба визнати, що, приймаючи

рішення про створення ОСББ (затверджуючи при цьому його статут і визначаючи відповідні мету і предмет діяльності об'єднання), співвласники багатоквартирного будинку одночасно визначаються і з формою управління своїм будинком – через статутні органи ОСББ. Тому немає потреби окремо ставити на голосування і відображати в протоколі установчих або загальних зборів питання про форму управління через ОСББ – закон цього не вимагає. Ще одним важливим аспектом об'єднання співвласників багатоквартирного будинку є право на участь у господарській діяльності для власних потреб [2].

Головна мета – забезпечення захисту прав членів ОСББ та дотримання їх зобов'язань

Основна діяльність полягає у здійсненні функцій, направлених на реалізацію прав власників домогосподарств на володіння, користування та розпорядження майном, утримання житлового фонду та прибудинкової території у належному стані, сприяння власникам в наданні якісних житлово-комунальних послуг та виконання інших зобов'язань, пов'язаних з діяльністю ОСББ.

Мал. 1. Задачі створення ОСББ

Переваги створення ОСББ:

- підвищення ефективності управління загальною власністю
- покращення житлово-комунального господарства
- розвиток конкуренції на ринку надавачів житлово-комунальних послуг
- зростання надходження за рахунок фінансового контролю та прозорості використання коштів
- підвищення якості послуг, що надаються за рахунок можливості самостійно розраховувати та встановлювати розміри внесків за утримання та експлуатацію житлового фонду
- економія грошових коштів за рахунок впровадження енергозберігаючих заходів
- покращення житлового фонду за рахунок своєчасного ремонту та модернізації обладнання
- контроль якості послуг, що надаються
- розвиток житлового фонду за рахунок здачі в оренду місць загального користування та нежитлових приміщень.

Як уже зазначалося, управління й утримання багатоквартирного будинку – поняття не тотожні. І в більшості випадків у багатоквартирному будинку на момент створення ОСББ є той чи інший виконавець послуг із утримання будинків і споруд та прибудинкових територій [4]. Такий виконавець уже перебуває у договірних відносинах із кожним співвласником. При цьому немає принципового значення, чи складався між конкретним співвласником і таким виконавцем договір у вигляді окремого документа: судова практика останніх років виходить із того, що факт надання послуги і факт її оплати означають виникнення між сторонами договірних відносин щодо надання житлово-комунальних послуг.

Отже, маємо в будинку новостворене ОСББ і виконавця послуг з утримання, який перебуває у договірних відносинах із кожним співвласником зокрема. При цьому закон не передбачає «автоматичного» припинення договорів про надання житлово-комунальних послуг у разі створення в будинку ОСББ. Тож і після створення ОСББ послуги повинні надаватися і оплачуватися – доти, доки ОСББ не вирішить змінити виконавця послуг або взагалі перейти до утримання будинку шляхом самозабезпечення [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», ОСББ створюється в тому числі для забезпечення «належного утримання та використання спільного майна». А відповідно до ч. 1 ст. 22 того ж закону, «для забезпечення утримання та

експлуатації багатоквартирного будинку, об'єднання за рішенням загальних зборів має право задовольняти зазначені потреби самостійно шляхом самозабезпечення».

Висновок. Таким чином, ОСББ має повне право здійснювати утримання багатоквартирного будинку самостійно – шляхом самозабезпечення. Для цього необхідно лише прийняти відповідне рішення загальних зборів ОСББ.

Одночасно загальним зборам слід затвердити кошторис об'єднання, в якому врахувати витрати на утримання будинку, перелік і розмір внесків, надати правління доручення щодо укладання договорів із підрядниками, найму працівників, закупівлі інструменту й техніки тощо. Дуже важливо при цьому визначити дату, з якої ОСББ переходить до утримання будинку шляхом самозабезпечення. Така дата має бути реальною – щоб правління дійсно встигло виконати зазначені доручення (з досвіду тих ОСББ, що вже пройшли цей шлях, рекомендується дати правління на підготовку не менше одного місяця).

Література

1. Бригілевич В., Когут Г., Швець В., Шишко В., Щодра О. // Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – БЕВРИО: [заг. ред. В. Бригілевич]. – К.: ТОВ «Софія-А». – 2012. – 104 с.
2. Вешневська А. В. Зарубіжний досвід розвитку ОСББ як новітньої форми діяльності ЖКГ / А. В. Вешневська // Економіка будівництва і міського господарства. – 2012. – Т. 8, № 3. – С. 191–198.
3. Дацій О. І. Наукові принципи розвитку житлово-комунального господарства та побудова цільових комплексних програм / О. І. Дацій // Держава та регіони. – 2006. – № 4. – С. 4650.
4. Досвід створення та підтримки діяльності ОСББ у Харківській області: стаття. – 2015.

Kachanovsky V. ACMH management forms. *The article discloses the legislative aspects of the organization of co-owners of private housing stock. Specifies the advantages and disadvantages of a new form of ownership and management. Unfortunately, none of these laws provides for the concept of «balance holding», mentioning it only in connection with the responsibility of the former balance holder to transfer a copy of the technical documentation to the newly created association. Consequently, the management of an apartment building – in the sense of making decisions on the possession, use and disposal of common property – ACMH does from the moment of its state registration, and thus does not need to «get» the house «on balance» or in management, or wait for the house to be canceled «from balance «of the former balance holder. Sometimes the question is asked: Is it sufficient enough to create an ACMH, or should it still not be decided at a general meeting to decide on the management of an apartment building through statutory bodies of ACMHs.*

Keywords: *balance holding, housing fund, co-owners of an apartment building, contract, housing and communal institution.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ВІДМОВУ ВІД МЕДИЧНОГО ВТРУЧАННЯ

Ю. В. Молла

У статті розглядаються основні аспекти забезпечення права медичних працівників на відмову від лікування та будь-якого медичного втручання щодо них. Подаються суб'єктивні думки щодо причин такої відмови

Ключові слова: *право на медичну допомогу, відмова від лікування, права пацієнта, права медичного працівника.*

Кожен день лікарі в різних частинах світу рятують сотні життів пацієнтів, інколи, здійснюючи такі дії, медичні працівники роблять неможливе з точки зору медицини, рятуючи життя у випадках коли відсоток успіху дорівнює нулю. Лікарі досить часто здійснюють медичне втручання і без згоди пацієнта, у невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи (ч. 5 ст. 284 ЦК України)[1]. Проведення такого втручання та, відповідно, відмова особи на втручання неодноразово ставало темою для дослідження юристами. Проте науковці не приділяють достатньої уваги питанням відмови самих лікарів від надання їм медичної допомоги.

Частина 4 статті 284 ЦК України закріплює право повнолітньої дієздатної особи, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, відмовитись від лікування. Це один з прикладів прояву головного принципу цивільного права – принципу диспозитивності. Відсутність елементів влади та підпорядкування підтверджує цивільно-правову (приватно-правову) природу права на медичну допомогу [2, с. 282]. Причому така диспозитивність не має винятків, у випадку повної дієздатності пацієнта, навіть якщо такий пацієнт є практикуючим лікарем. Більше того, як показують дослідження, лікарі частіше відмовляються від лікування, ніж особи, що не володіють медичною освітою. Причин цьому є багато, перш за все, лікарі які розуміють медичну систему «зсередини» не бажають опинитися на місці своїх пацієнтів. В більшості випадків їх головною метою є «мирна смерть» в оточенні рідних і близьких. Доктор медицини з Південної Каліфорнії (США) Кен Мюррей у своїй колонці видання «Los Angeles Times» під назвою «How Doctors Die» (Як помирають лікарі) – (тут і надалі переклад мій – Молла Ю. В.) розповів, чому багато лікарів носять кулони з написом «NOCODE» (не «відкачувати») [3], щоб їм не робили непрямий масаж серця. І чому вони відмовляються від хіміотерапії та проводять свої останні дні вдома, не намагаючись продовжити своє життя.

«For all the time they spend fending off the deaths of others, they tend to be fairly serene when faced with death themselves. They know exactly what is going to happen, they know the choices, and they generally have access to any sort of medical care they could want. But they go gently» [3], (лікарі борються зі смертю, коли справа йде про їх пацієнтів, при цьому у них самих дуже спокійне ставлення до власної смерті. Вони точно знають що станеться. Вони знають, які варіанти у них є. Вони можуть собі дозволити будь-який вид лікування. Але вони йдуть тихо.), – розповідає Мюррей. А все тому, що за будь-яке «серйозне лікування» доводиться платити здоров'ям. Більшість лікарів здійснюючи лікування при тяжких, невиліковних формах певних захворювань проводять так зване «futile care» (марне лікування), лише для заспокоєння самого пацієнта та його близьких. Отже звісно «на собі» такі марні методи вони застосовувати не бажають.

Візьмемо для прикладу рак, який є одним з смертельних захворювань. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, опублікованими в 2011 році, дана хвороба входить в десятку провідних причин смерті людей по всьому світу. А в країнах з високим рівнем доходу ситуація значно гірша: онкологічні захворювання поступаються першістю лише ішемічній хворобі серця та інсульту. Але, як відомо, є способи відстрочити смерть. Саме тому багато хто йде на сеанс хіміотерапії. Що може виявитися не самим приємним для пацієнта. Даний вид лікування має свої побічні ефекти: від випадання волосся, блювоти, синдрому хронічної втоми до самої фобії хіміотерапії. Існує навіть терапія від страху хіміотерапії.

« Years ago, Charlie, a highly respected orthopedist and a mentor of mine, found a lump in his stomach. He had a surgeon explore the area, and the diagnosis was pancreatic cancer. This surgeon was one of the best in the country. He had even invented a new procedure for this exact cancer that could triple a patient's five-year-survival odds—from 5 percent to 15 percent—albeit with a poor quality of life. Charlie was uninterested. He went home the next day, closed his practice, and never set foot in a hospital again. He focused on spending time with family and feeling as good as possible. Several months later, he died at home. He got no chemotherapy, radiation, or surgical treatment. Medicare didn't spend much on him» (багато років тому, Чарлі, шановний лікар-ортопед і мій наставник, виявив у себе в животі якусь грудку. Йому зробили діагностичну операцію. Діагноз – рак підшлункової залози. Операцію робив один з кращих хірургів країни. Він навіть розробив операцію, яка потроєє ймовірність прожити п'ять років після постановки діагнозу саме цього виду раку, з 5 до 15%, хоча якість життя при цьому була б дуже низькою. Чарлі був абсолютно не зацікавлений в операції. Він виписався з лікарні на наступний день, закрити свою лікарську практику і більше жодного разу не переступив поріг лікарні. Замість цього він присвятив весь свій час, що залишився сім'ї. Його самопочуття було гарним, наскільки це можливо при такому діагнозі. Через кілька місяців він помер удома. Чарлі не лікувався хіміотерапією, чи не опромінювався радіацією і не робив операцій), – згадує Мюррей [3].

Але рак ще не найстрашніше, чого так бояться лікарі. Під час проведення непрямого масажу серця при клінічній смерті можливі переломи ребер і в результаті людина може залишитися інвалідом. Родичі пацієнтів не знають, які муки доведеться пережити їх близьким. А лікарі знають. Саме тому багато хто з них відмовляються від реанімації.

Іноді зневірені рідні і близькі пацієнта погоджуються на всі заходи, не розуміючи до кінця, які страждання можуть принести такого роду методи для їх рідних, але не принести позитивних результатів. У таких ситуаціях лікарі не можуть їм відмовити, бо дали клятву Гіппократа.

Література

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № № 40- 44, ст. 356 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання третє перероблене та доповнене – Х.: ТОВ «Одісей». – 2007. – 1200 с.
3. «How Doctors Die» by Ken Murray [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rte.ie/radio/mooneygoeswild/pdf/How%20Doctors%20Die.pdf>

Molla I. Providing the right to refuse from medical influence. *The article deals with the main aspects of ensuring rights of medical workers to refuse treatment and any medical interference with them. Subjective opinions are presented about the reasons for such a refusal.*

Keywords: *the right to medical care, the refusal of treatment, the rights of the patient, the rights of the medical worker.*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА.

З. Ф. Самчук-Колодяжна

В доповіді розглядаються питання повноти та достатності захисту житлових прав наймача(орендаря) та власника (наймодавця) житлового приміщення за договором найму (оренди) житла чинним житловим законодавством України.

Ключові слова: *житлове приміщення, найм, оренда, договір, цивільна правова відповідальність, судовий захист, способи захисту, форми захисту.*

Конституція гарантує захист основних прав і свобод людини , одним з яких є право на житло, в т.ч. його судовий захист (ст.55 Основного Закону).

Необхідно відмітити , що питання захисту житлових прав громадян завжди були в центрі уваги науковців. Так наприклад, дослідження В. Ф. Маслова “Захист житлових прав громадян”, М. К. Галянтича “Житлове законодавство України : стан та шляхи удосконалення ”, наукові статі Л. Лічман, С. О. Сліпченко ,С. О. Мічуріна,О. В. Соболева ,Є. І. Федик, В. Й. Кісель та ін., проте, в теорії цивільного права практично відсутні дослідження матеріальних способів захисту житлових прав.

Метою даного дослідження є розгляд матеріальних способів захисту житлових прав сторін за договором найму (оренди) житла , які в даний час отримали, широке запровадження, зокрема в приватній сфері, як один з основних засобів забезпечення житлових потреб громадян з однієї сторони та найбільш прибутковим видом підприємницької діяльності з другої.

Чинний Житловий Кодекс, прийнятий в 1983 році, що регулює житлові правовідносини за договором найму з усіх житлових фондів морально застарів крім того. Житлові відносини врегульовуються гл. 59 Цивільного кодексу України 2003 року. Цілий ряд нормативних положень обох кодексів вимагають узгодження та конкретизації. Аналогічні проблеми виникли після прийняття Закону України “Про житловий фонд соціального призначення” 2006 року.

Хоча житлове право, що врегульовує житлові відносини є комплексною галуззю права і захист житлових прав об’єднує сукупність норм багатьох галузей права , права сторін за договором найму (оренди) житла , що є цивільно-правовим, захищають, в основному, цивільно-правовими способами.

Звичайно, цивільне право передбачає найбільш широкий та універсальний набір способів захисту. Крім того, цивільні права захищаються іншими способами, встановленим договором чи законом. Хоча права сторін за договором найму (оренди) житла, захищаються як ст.16 ЦКУ так і положеннями гл. 59 ЦКУ, та рядом норм інших законів та підзаконних нормативних актів, в зв’язку з чим деякі способи захисту перекривають, суперечать чи взаємно виключають один одного , що унеможливує визначення відповідного способу захисту.

Перший і найбільш затребуваний спосіб захисту – визнання права. Ця вимога, в більшості, виступає як передумова інших способів захисту , може мати і самостійне значення.

Не менше поширеним способом захисту є визнання правочину-договору найму (оренди) житла недійсним. Правові наслідки недійсності договору є окремим випадком реалізації і відновлення становища, що існувало до порушення права.

Важливим і затребуваним є спосіб припинення дії, що порушує право. Це стосується прав власника при використанні переданого в найм житла не за призначенням, порушення наймачем тиші, добросусідства.

Найбільш поширеним способом захисту прав власника (наймодавця) є примусове виконання обов'язку в натурі, а саме передання житла в стані, придатному для постійного проживання, стягнення квартирної (орендної) плати, проведення ремонту, виселення, тощо.

Спосіб зміни чи зупинення правовідношення застосовується лише у випадках, передбачених законом, або ж договором ви за згодою сторін. Перше – розірвання договору, друге – заміна наймача.

Найбільш поширений спосіб захисту прав і законних інтересів – відшкодування збитків, який застосовується як самостійний спосіб, так і додатковий при застосуванні інших способів захисту.

Серед різноманітних механізмів і засобів забезпечення житлових прав та законних інтересів найбільш дієвим є судовий захист, що закріплений у ст.55 Конституції України. Судовий захист житлових прав, як правило здійснюється в рамках цивільного судочинства.

Аналіз чинного законодавства, що регулює житлові правовідносини договірної практики, судових рішень свідчить про нагальну потребу прийняття нового Житлового Кодексу України, який забезпечував би належний захист житлових прав, свобод та законних інтересів громадян.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 435-IV – Ст. 356(із змінами та доповненнями).

2. Житловий кодекс України: Офіційний текст / Міністерство Юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2003(із змінами та доповненнями).

3. Закон України “Про житловий фонд соціального призначення” від 12.04.2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 14. – Ст. 54.(із змінами та доповненнями).

Samchuk-Kolodiazhna Z. Problems of housing rightsprotection under the parties’residential propertylease agreement. *The report deals with the issues of the completeness and adequacy of thehousing rightsprotection of the renter (lessee) and the homeowner (lessee) of the housing premisesunder theresidential propertyleaseagreement by the current housing legislation of Ukraine.*

Keywords: *housing premises, renting, lease, agreement, civil liability, judicial protection, methods of protection, forms of protection.*

ЩОДО МАЙНОВИХ ПРАВ НА ТЕХНОЛОГІЮ ЯК ОБ’ЄКТА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

О. В. Старчук

Стаття присвячена проблемі виникнення майнових прав на технологію згідно законодавства про інтелектуальну власність. Акцентовано увагу на доцільності уніфікації норм законодавства щодо встановлення моменту виникнення майнових прав на складові технології.

Ключові слова: *технологія, майнові права, інтелектуальна власність.*

Протягом останніх років держава усе більше уваги приділяє законодавчому регулюванню технології як об’єкта права інтелектуальної власності, оформленні її складових та передачі майнових прав інтелектуальної власності на них тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій” технологія – це результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та /або реалізації і зберігання продукції, надання послуг [1].

Складниками технології можуть бути декілька винаходів, корисних моделей, промислових зразків, торговельних марок, об’єктів авторських прав, комерційна таємниця, ноу-хау тощо.

Законодавче закріплення майнових прав інтелектуальної власності на технологію здійснюється такими нормативно-правовими актами, як: Цивільний кодекс України [2], Закон України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” [1], Закон України “Про наукові парки” [3].

У правовій доктрині, Б. М. Падучак під технологією розуміє виражений у об’єктивній формі результат науково-технічної діяльності, який включає в тому чи іншому поєднанні винаходи, корисні моделі, промислові зразки та інші результати інтелектуальної діяльності, які підлягають правовій охороні згідно з нормами цивільного законодавства, а також результати інтелектуальної власності, які не підлягають правовій охороні згідно з нормами цивільного законодавства (технічні дані, інша інформація), і може бути технологічною основою практичної діяльності в цивільній та військовій сферах [4, с. 58].

Важливим є встановлення моменту виникнення майнових прав інтелектуальної власності на технологію та її складові, оскільки початок виникнення майнових прав на них не співпадає.

Так, майнові права на об’єкти авторського права виникають з моменту надання їм об’єктивної форми та закріплення на матеріальному носії, стосовно результатів науково-технічної діяльності, то згідно законодавства про промислову власність для винаходів, корисних моделей, промислових зразків правова охорона засвідчується патентом, а серед нетрадиційних рішень – для селекційних досягнень – патентом, а для топографії інтегральних мікросхем – свідоцтвом, так само як і для засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту товарів і послуг, зокрема торговельної марки – свідоцтвом.

Відповідно до п. 1 ст. 28 Закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, Закону України “Про охорону прав на промислові зразки” передбачено, що права, що виникають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу [5; 6]. Проте звертає на себе певна неузгодженість виникнення майнових прав на зазначені складові. Право власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок починає свою чинність з моменту подання заявки до Державної служби інтелектуальної власності (ст. 6 ЗУ), а майнові права на ці об’єкти виникають від дати публікації відомостей про видачу патенту. Але ж право власності і є майновим правом особи? Проте, законодавством ця колізія не вирішена.

Законами України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, “Про охорону прав на сорти рослин” виникнення майнових прав на знаки для товарів і послуг та сорти рослин пов’язане з датою подання заявки на видачу патентів (свідоцтва) [7; 8], а Законом України “Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем” – з моменту державної реєстрації [9].

Законом України “Про наукові парки” передбачено, що майнові права на технології, створені під час виконання проектів наукового парку є їхньою власністю та / або його партнерів [3].

Поряд з тим, не для усіх складових технології оформлення майнових прав на них передбачає обов’язкове патентування, оскільки для такої її складової як ноу-хау правова охорона виникає з моменту засекречення інформації, тобто її невідомості для третіх осіб.

Зважаючи на певні позитивні моменти щодо здійснення запозичення позитивного досвіду іноземних держав, Б. М. Падучак зауважує, що недоліками Закону України “Про наукові парки” є те, що у ньому: відсутній обов’язок особи, якій належать майнові права на технологію, здійснювати її впровадження (тобто обов’язок практичного застосування); сфера дії закону поширюється лише на наукові парки, а не на всі випадки створення технології за рахунок державних коштів.

А тому, на думку автора, потребує внесення змін та доповнень до Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” нормами, які б передбачали що майнові права на технологію, створену за рахунок коштів державного бюджету належали особі, яка організувала створення такої технології (виконавцю), крім випадків, якщо технологію віднесено до сфери національної безпеки і оборони держави; визнано такою, що має використовуватися в публічних інтересах та доведена до використання лише за державні кошти. Окрім цього, Б. М. Падучак акцентує увагу на тому, що доцільно законодавчо закріпити обов’язок особи, якій належать майнові права інтелектуальної власності на технологію, що створена за кошти держави здійснити її впровадження (практичне застосування) – це промислове виготовлення продукту; застосування на практиці [10, с. 47–48].

Отже, на підставі вищезазначеного ми прийшли до таких висновків:

1) Технологія – це виражений у об’єктивній формі результат науково-технічної діяльності та інші результати інтелектуальної діяльності, складовими яких є декілька винаходів, корисних моделей, промислових зразків, торговельних марок, об’єктів авторських прав, топографії інтегральних мікросхем, комп’ютерні програми, сорти рослин, комерційна таємниця, ноу-хау тощо;

2) Доцільно уніфікувати норми законодавства щодо встановлення моменту виникнення майнових прав на складові технології, а саме – з моменту оформлення суб'єктивних прав на них (якщо правова охорона на об'єкт засвідчується охоронним документом – з моменту публікації відомостей про його видачу; якщо об'єкт не підлягає правовій охороні – згідно з нормами цивільного законодавства.

Література

1. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V // Відом. Верх. Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
3. Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 57. – Ст. 1978.
4. Падучак Б. М. Технологія як об'єкт цивільно-правових відносин / Б. М. Падучак // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 5. – С. 54–59.
5. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України в ред. від 1 червня 2000 р. із змінами та доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 2001. – № 8. – Ст. 37.
6. Про охорону прав на промислові зразки: від 15 грудня 1993 р. із змінами та доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34.
7. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 р. із змінами та доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 34.
8. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 17 січня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – Ст. 278 .
9. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем: Закон України від 5 листопада 1997 р. із змінами та доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 1998. – № 8. – Ст. 28.
10. Падучак Б. М. Майнові права інтелектуальної власності на технологію, що створена за рахунок коштів державного бюджету / Б. М. Падучак // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6. – С. 38–49.

Starchuk O. On property rights for technology as an object of intellectual property right. *The article is devoted to the problem of property rights origin for the technology according to the intellectual property legislation. The article draws attention to practicability of legislation norms unification concerning the establishment of property rights origin for technology components.*

Keywords: *technology, property rights, intellectual property.*

ADMINISTRACJA LOTNICTWA CYWILNEGO W POLSCE - WYBRANE ZAGADNIENIA

E. Jasiuk

Problematyka administracji lotnictwa cywilnego w Polsce jest bardzo obszerna i mając to na uwadze nawet pobieżne jej omówienie przekroczyło by ramy niniejszego opracowania. Autor zdecydował się jednak na pobieżne omówienie jedynie niektórych przepisów zawartych w ustawy prawo lotnicze z dnia 3 lipca 2002 roku.¹

Jak słusznie zauważa Adam Berezowski: „Na świecie zasadniczo istnieją dwa systemy administracji lotniczej. Jeden z nich, np. amerykański oddziela nadzór lotniczy w zakresie bezpieczeństwa operacji lotniczych (Federal Aviation Administration - Federalny Urząd lotnictwa cywilnego) od nadzoru i polityki w odniesieniu do działalności handlowej, którą nadzoruje Departament Transportu (co w polskim systemie prawnym oznacza ministerstwo ds. transportu. Drugi system, na przykład francuski (Direction Générale de l'Avion Civile – Dyrekcja Generalna Lotnictwa Cywilnego (...)).” Dalej autor dodaje Polski system od 2002 roku jest zbliżony do systemu francuskiego przez powołanie Urzędu Lotnictwa Cywilnego wykonującego wszystkie zadania w zakresie nadzoru lotniczego. Poprzednio działający Główny Inspektorat Lotnictwa

---

© Jasiuk E., 2018

¹ (Dz. U. z 2017 r. poz. 959, z późn. zm.)

Cywilnego wykonywał zadania wyłącznie w zakresie nadzoru nad bezpieczeństwem operacji lotniczych. W obu przypadkach polski urząd lotniczy działał pod nadzorem właściwego ministra do spraw transportu.¹

Ustawa prawo lotnicze rozróżnia naczelnym organ administracji rządowej jakim jest właściwy minister ds. transportu oraz centralny organ administracji rządowej jakim jest Prezes ULC. Organem opiniodawczym wobec ministra ds. transportu jest Rada Ochrony i Ułatwień Lotnictwa cywilnego. Ponadto punkcje administracji można powierzać innym organom jak np. Państwowa Komisja Badania Wypadków Lotniczych.

W polskiej ustawie zapisy odnoszące się do zarysowanej w tytule problematyki zawarte są w dziale III zatytułowanym Administracja Lotnictwa Cywilnego. Rozdział 1 dotyczy Ministra właściwego ds. transportu. Art. 16. stanowi, iż Minister właściwy do spraw transportu jest naczelnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach lotnictwa cywilnego. Minister właściwy do spraw transportu sprawuje nadzór nad polskim lotnictwem cywilnym i nad działalnością obcego lotnictwa cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie ustalonym w omawianej ustawie i innych ustawach oraz umowach międzynarodowych. Dalej w ustawie czytamy, iż Minister właściwy do spraw transportu sprawuje nadzór nad działalnością Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego, zwanego dalej "Prezesem Urzędu". Wskazać także należy, iż Przy ministrze właściwym do spraw transportu działa niezależna, stała Państwowa Komisja Badania Wypadków Lotniczych, prowadząca lub nadzorująca badania zdarzeń lotniczych, która jest organem do spraw badania zdarzeń lotniczych.² Minister właściwy do spraw transportu zapewnia z części budżetu państwa, której jest dysponentem, środki na prowadzenie działalności Komisji i jej obsługę, w szczególności na wynagrodzenia dla jej członków, ekspertów, osób obsługi oraz wyposażenie techniczne Komisji, koszty szkolenia, koszty publikacji materiałów Komisji, a także koszty ekspertyz.

Przy ministrze właściwym do spraw transportu działa będąca jego organem opiniodawczo - doradczym Rada Ochrony i Ułatwień Lotnictwa Cywilnego.

Z kolei Rozdział 2 został zatytułowany Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego. Stanowi on, iż Centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach lotnictwa cywilnego jest Prezes Urzędu, który jest powoływany przez Prezesa Rady Ministrów, spośród osób wyłonionych w drodze otwartego i konkurencyjnego naboru, na wniosek ministra właściwego do spraw transportu. Prezes Rady Ministrów odwołuje Prezesa Urzędu. Minister właściwy do spraw transportu, na wniosek Prezesa Urzędu, powołuje wiceprezesów Urzędu, spośród osób wyłonionych w drodze otwartego i konkurencyjnego naboru.

Do zadań i kompetencji Prezesa Urzędu należy wykonywanie funkcji organu administracji lotniczej i nadzoru lotniczego, określonych w ustawie, oraz funkcji władzy lotniczej w rozumieniu umów i przepisów międzynarodowych, w tym związanych z regulacją rynku usług lotniczych. Prezes Urzędu wykonuje uprawnienia państwa członkowskiego Unii Europejskiej, właściwego organu państwa członkowskiego oraz kompetentnej władzy państwa członkowskiego określone w rozporządzeniach i decyzjach Unii Europejskiej, niezastrzeżone w omawianej ustawie, innych ustawach oraz umowach międzynarodowych na rzecz ministra właściwego do spraw transportu lub innych organów administracji publicznej. Prezes Urzędu wykonuje swoje zadania przy pomocy Urzędu Lotnictwa Cywilnego, zwanego dalej "Urzędem", który jest państwową jednostką budżetową. Urząd działa w oparciu o struktury terenowe. Prezes Urzędu wydaje Dziennik Urzędowy Urzędu Lotnictwa Cywilnego. W Urzędzie działa Naczelnym Lekarzem Lotnictwa Cywilnego, zwany dalej "Naczelnym Lekarzem", powoływany i odwołany przez Prezesa Urzędu spośród lekarzy będących specjalistami z zakresu medycyny.

---

¹ A. Berezowski. Komentarz do ustawy prawo lotnicze, [w:] M. Żylicz, Prawo lotnicze komentarz, s. 81.

² Zob. rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 996/2010 z dnia 20 października 2010 r. w sprawie badania wypadków i incydentów w lotnictwie cywilnym oraz zapobiegania im oraz uchylającego dyrektywę 94/56/WE (Dz. Urz. UE L 295 z 12.11.2010, str. 35, z późn. zm.).

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ПРАВО

РЕФОРМИ В СФЕРІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СУЧАСНЕ І МАЙБУТНЄ

Г. І. Балюк

Автор пропонує обговорити проблеми неефективності реформ в еколого-правовій сфері, зокрема, в сфері удосконалення екологічного законодавства, еколого-правової політики, управління тощо.

Ключові слова: реформа, реформи в еколого-правовій сфері, еколого-правовий нігілізм.

1. Не задумуючись над змістом поняття “реформа”, ми ось уже 25 років повторюємо його щодня з року в рік. Нагадаємо, що лише в 2017 році в вирішенні питання забезпечення екологічної безпеки та охорони природи в Україні зроблено важливі кроки: запроваджені європейські стандарти впливу на навколишнє природне середовище; затверджена національна стратегія управління відходами до 2030 року; схвалено План заходів Концепції реалізації державної політики в сфері зміни клімату на період до 2030 року; розпочато практичне втілення європейської моделі інтеграційного управління водними ресурсами згідно з басейновим принципом; розроблено план законодавчих змін в сфері надкористування; затверджені правила розробки нафтових та газових родовищ; здійснена міжнародна експедиція щодо моніторингу стану Чорного моря у відповідності з європейськими стандартами; схвалено рішення Уряду щодо розширення мережі природоохоронних територій України на 17 тис. 842 га.; Україна виконала свої зобов’язання, пов’язані з внесками до Чорнобильського фонду “Укриття” тощо.

2. Однак, на нашу думку, є необхідність звернутися до розуміння того, що є «реформа» і чи можна назвати реформою те, що у нас відбувається і відбувалося.

Зокрема, Пивоваров В. у статті “О “советском” и путях его преодоления” висловлює наступні міркування:

- реформою, очевидно, належить вважати такі дії, які полягають у вирішенні питань, що постали перед суспільством, на шляхах розширення простору свободи, насамперед індивідуальної, — та, відповідно, особистої відповідальності;

- реформа не руйнує наявний світ, а перетворює його, удосконалює. За своєю природою вона націлена не на знищення, здавалося б, якихось застарілих форм, а на розкріпачення нових сил, які визрівають у рамках цього світу. Справжня реформа створює інститути й процедури, в яких актуалізується приховане в старих формах нове, потенційне. Реформа -це впорядкування нових можливостей, нового балансу сил;

- будь-яка реформа, будь-яка емансипація – завжди і збільшення соціальних ризиків, більш високої ціни за соціальний порядок. Тому для проведення реформ необхідні соціальна мужність і соціальна відповідальність;

- реформа – це завжди конфлікт. Але це усвідомлена соціальна конфліктність, яка є фундаментом для нормального, здорового розвитку суспільства, збільшення кількості друзів і зменшення кількості ворогів;

- помилковою є думка, що реформи може проводити влада і тільки влада. Там, де немає суспільства – у тому розумінні, що воно ще не готове взяти на себе частину тягаря суспільної відповідальності, – реформи, навіть блискучі за задумом та проробці, не вдаються [1, с. 60-82].

Як тут не погодитись з висловленою точкою зору про те, що якщо надалі в організації життя в Україні не будуть враховуватися зазначені чинники, будемо мати симуляцію реальності та суспільну і державну деградацію [2, с. 4].

3. Відомо, що все позитивне і негативне в житті суспільства має одно джерело – людину [3, с. 39]. В зв’язку з цим виникає запитання, чи сприймають громадяни України в своєму повсякденному

житті приписи чинних еколого-правових норм, реформи, які проводить держава в сфері еколого-правової політики, управління в екологічній сфері тощо і наскільки вони ефективні?

Є, на наш погляд, головні показники – якість середовища проживання людини, якість життя громадян, стан здоров'я людей, демографічна ситуація (народжуваність, смертність), які показують ефективність і чинних правових норм (зокрема еколого-правових) і державно-правових реформ в сфері екологічної політики, управлінських реформ тощо.

Про яку ефективність зазначених “координат” може йти мова, якщо в 2017 році ООН сформулювала висновок в якому зазначила, що 60 % українців проживають за межею бідності [4, с. 4]. В ООН існує стандарт – норма 150 доларів США в місяць на одну людину. Є також показник абсолютної бідності – 1,9 доларів США на людину на добу. Тобто йдеться про те, що прожитковий мінімум 1700 гривень в Україні встановлено за показниками абсолютної бідності. Коментарі, як кажуть, зайві.

За даними ООН Україна в 2017 році за рівнем народжуваності – на 172 місці у світі. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зарахувала Україну до десятки найбільш неблагополучних країн за динамікою скорочення чисельності населення.

Прикро, але це підтверджено нашою внутрішньою статистикою – за минулий рік прогнозоване скорочення населення України – приблизно мінус 200 тисяч чоловік (точна інформація за 9 місяців 2017-го – мінус 151 тисяча). Фахівці Національної академії наук України, світова соціологія називають таку ситуацію депопуляцією.

4. Як результат процесів наведених вище: громадяни України все більше занурюються у світ віртуальний. А ті ж, хто не припиняв жити у світі реальному, займаються земними справами, а точніше двома їх різновидами: одні – виживанням, другі – збагаченням. Результати дій і тих, і інших особливо виразно проявляються, зокрема, в тотальному порушенні норм екологічного законодавства.

Супротив, який чинять невеликі групи громадських активістів, мало допомагає – в хід іде відкрите порушення всіх правових норм та законів, не говорячи уже про норми моралі. З цього приводу можна повторити наступне: “У нас внизу – правовий нігілізм, зверху – правовий цинізм, в парламенті – правовий фетишизм”.

5. Еколого-правовий нігілізм – це деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням екологічного законодавства, цінностей екологічного права, зневажливим відношенням до еколого-правових принципів, однак виключає злочинні наміри.

6. Хотілося б особливо підкреслити, що з однієї сторони, ми маємо сьогодні величезну кількість нормативно-правових актів, які регулюють сферу екологічних відносин, з іншої – йдеться про їх декларативність, фрагментарність, колізійність і т.п. Не обов'язково бути юристом, щоб зрозуміти, чим більше приймається законів, указів, постанов, інших нормативно-правових актів, тим меншою стає їх виконувальність та дотримання. Тобто йдеться про зниження ефективності законодавства.

Ймовірно слід визнати той факт, що сьогодні ми перебуваємо в ситуації, коли навіть юристи-екологи перестають орієнтуватися в тій величезній кількості наявних нормативно-правових актів екологічної спрямованості.

Сьогодні лише для того, щоб прочитати назву таких нормативно-правових актів, на наше переконання, необхідно витратити багато часу. А що ж можна говорити про зміст цих документів? Зрозуміло, що навіть елементарно прочитати всі ці акти просто фізично складно. Але ж для знання та виконання зафіксованих в них положень, а тим більше для примусового застосування правових норм необхідно не лише прочитати, а й засвоїти зміст юридичних приписів, які вони містять [6, с. 277-280].

Стосовно міжнародно-правових документів, на нашу думку, ситуація аналогічна. Навіть сатирики з цього приводу говорять: десять біблійних заповідей складаються з 279 слів, американська Декларація про незалежність – з 300 слів, а положення ЄС про імпорт карамельок – з 25911 слів. Як подолати ситуацію, що склалася?

Література

1. Пивоваров Ю. О “советском” и путях его преодоления” // Политические исследования. – 2014. – № 7. – с. 60-82.

2. Литвин В. М. “Великі починання революції можуть зруйнуватися змінами: люди зуміли зрозуміти і хочуть та не зуміли зробити” // Голос України // 15 листопада 2014 р. – С. 4.

3. Розовский Б. Г. Король умер? Да здравствует король! Хозяйственный кодекс и остальное: НАН Украины. – Институт экономико-правовых исследований, 2016. – 64 с.

4. 2017-й повинен був створити такі темпи розвитку, щоб люди відчули позитивні зміни якості життя. // Голос України, 8 лютого 2018. – с. 4.

5. Теория государства и права. Курс лекций / Под. ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М.: Юность, 1997. – 672 с.

6. Табарин И. В. Современная теория права: полный научный курс: Научная монография. – М.: издание автора. – 2008. – 624 с.

Baliuk G. Reforms in the field of environmental legal regulation: today and tomorrow. the author proposes to discuss the problems of ineffectiveness of reforms in the environmental and legal sphere, in particular, in the field of environmental legislation improvement, environmental and legal policy, management, etc.

Keywords: reform, reforms in the the environmental and legal sphere, environmental legal nihilism.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РІВНЯ ЯКОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТОВАРІВ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Ю. П. Боснюк-Григор'єва

В тезах доповіді висвітлено проблему якісного оновлення законодавчого забезпечення контролю за дотриманням фітосанітарних норм товарів рослинного походження. Наголошено на тому, що фундаментальним в процесі нарощування експортного потенціалу країни є дотримання стандартів у сфері проходження фітосанітарного контролю експортованого товару. Визначено загальні правила Європейського Союзу щодо перевірки якості продуктів рослинного походження, які експортуються з країн, які не є членами ЄС, що в свою чергу вимагає від України гармонізації фітосанітарних норм в рамках стандартів IPPC (Міжнародна конвенція захисту рослин).

Ключові слова: товари рослинного походження, санітарні та фітосанітарні норми, Угода про асоціацію з Європейським Союзом

27 червня 2014 року між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони підписано економічну частину Угоди про асоціацію [1].

Цілями асоціації зокрема, є запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС.

Одним із ключових завдань в даному аспекті вбачається в тому числі в організаційно-правовому забезпеченні санітарних та фітосанітарних норм товарів рослинного походження в Україні.

У теорії аграрного, земельного права питання застосування санітарних та фітосанітарних заходів не були предметом комплексного наукового дослідження.

Враховуючи викладене, в представлених вашій увазі тезах доповіді зроблено спробу акцентувати увагу на необхідності якісного оновлення законодавчого забезпечення контролю за дотриманням фітосанітарних норм товарів рослинного походження.

З 1 січня 2016 року розпочалося тимчасове застосування Глави IV Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Українська економіка та бізнес стають частиною одного з найбільших у світі ринків товарів та послуг. Проте зона вільної торгівлі - це лише дієвий інструмент міжнародної торгівлі, стимул підняти рівень конкурентоспроможності своєї продукції, замислитись про нові технології на виробництві, модернізувати його, підняти свої послуги та сервіси на вищий рівень.

Наближеність України до великого ринку збуту, яким є Європейський Союз, наявність сировини, з якої можна виготовляти товари для експорту, нульове експортне мито в Європейському

Союзи для великої кількості української продукції - це ті безумовні переваги і можливості, які потенційно можуть принести українській економіці значні прибутки.

Фундаментальним в процесі нарощування експортного потенціалу країни є дотримання стандартів у сфері проходження фітосанітарного контролю експортованого товару.

Слід зазначити, що українські аграрії у січні-березні 2018 року збільшили експорт плодів і ягід на 68% порівняно з аналогічним періодом минулого року - до 57 мільйонів доларів. Про це повідомила прес-служба асоціації "Укрсадпром". Головними продуктами в товарній структурі вітчизняних поставок за кордон поточного року стали волоські горіхи (42 мільйона доларів), заморожені ягоди (10 мільйонів доларів), а також яблука і груші (5 мільйонів доларів). Повідомляється, що з перерахованих груп продукції зменшення кількісних і вартісних обсягів експорту зафіксовано лише у заморожених ягід. На даний момент на ЄС припадає 36,5% нашого аграрного експорту [2].

Втім, вважаємо, що це не свідчить про істотні успіхи держави у відносинах із західними партнерами. Вартість експорту до ЄС, у тому числі сільськогосподарської продукції та різного роду сировини, збільшується через зростання цін на них. Українські виробники не почали пропонувати щось унікальне та необхідне для країн ЄС, а українська економіка є ситуативною і зростає та падає разом із ринками сировини.

Для реального зростання обсягів торгівлі з європейськими партнерами потрібно спростувати процедури ліцензування, налагодити пряме просування товарів між українським бізнесом та кінцевим покупцем у ЄС, дотримуватися санітарних та фітосанітарних норм, зокрема, при експорті товарів рослинного походження.

Задля цього необхідно прийняти ряд законів, що мали б сприяти реальному зростанню зовнішньої торгівлі.

В Європейському Союзі діють жорсткі правила щодо перевірки якості продуктів рослинного походження, які експортуються з країн, які не є членами Європейського Союзу на предмет того чи: фітосанітарні сертифікати та інші документи, якими супроводжується доставка товару, відповідають вимогам ЄС; власне уся документація в тому числі фітосанітарні сертифікати видані на підтвердження якості тієї продукції, що поставляється; партія товару, що ввозиться на територію ЄС не містить шкідливих організмів [3].

При експорті товарів рослинного походження відповідальність за дотримання встановлених європейським законодавством вимог покладена на імпортера.

Відтак, вважаємо за доцільне впровадження таких правил, при яких усе вирощування та виробництво товарів рослинного походження незалежно від його призначення (експорт чи забезпечення внутрішніх потреб) має відповідати європейським стандартам якості з метою системного підходу щодо дотримання фітосанітарних норм у нашій країні.

Гармонізація українського фітосанітарного законодавства із законодавством Європейського Союзу гарантують, що українські рослини та рослинні продукти контролюються та перевіряються в той самий спосіб, що й в країнах ЄС (а також асоційованих країнах та інших державах). Це означає, що при проходженні експортних процедур не виникатиме проблем, а самі товари будуть конкурентоздатними.

Глобальна тенденція полягає в гармонізації фітосанітарних норм різних країн в рамках стандартів ІРПС (Міжнародна конвенція захисту рослин). Це дозволяє всім країнам краще протистояти карантинним організмам рослин, зокрема їх розповсюдженню під час імпорту та експорту.

Проте, змушені констатувати, що окрім як прийнятого у лютому 2016 року розпорядження Кабінету Міністрів України, яким схвалено Вєохоплюючу стратегію імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [4], нашою державою не зроблено реальних кроків щодо приведення вимог у сфері фітосанітарних норм товарів рослинного походження до стандартів Європейського Союзу.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Україна збільшила експорт плодів і ягід майже на 70% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/agro/10091249-ukrajina-zbilshila-eksport-plodiv-i-yagid-mayzhe-na-70.html>

3. Inspection of imported plants and plant products [Electronic resource]. – Mode of access : https://ec.europa.eu/food/plant/plant_health_biosecurity/non_eu_trade/inspections_en

4. Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV “Торгівля і питання, пов’язані з торгівлею” Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 228-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/228-2016-p>

Bosniuk-Hryhorieva Iu. Some aspects of the quality level of Ukrainian products of plant origin.

The present report deals with the problem of qualitative updating of the legislation concerning of phytosanitary norms of plant origin products. It is emphasized that the fundamental in the process of increasing the export potential of our country is a full compliance with the European standards in the field of phytosanitary control of the exported products. The general rules of the European Union for verifying the quality of products of plant origin exported are defined, which in turn requires from Ukraine to harmonize phytosanitary norms with the IPPC (International Plant Protection Convention).

Keywords: products of plant origin, sanitary and phytosanitary norms, Association Agreement with the European Union

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ’ЄКТНИЙ СКЛАД ПРОЦЕДУРНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ

Н. І. Вознюк

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань, пов’язаних із визначенням суб’єктного складу процедурних правовідносин у сфері державних соціальних допомог.

Ключові слова: суб’єкти процедурних правовідносин, державні соціальні допомоги, сім’я з дітьми.

Державні соціальні допомоги є одним з основних видів соціального захисту сімей з дітьми в Україні. Це зумовлює необхідність чіткого визначення суб’єктного складу процедурних правовідносин у сфері державних соціальних допомог, що забезпечують такі соціальні ризики як материнство, необхідність утримувати дитину та соціальне сирітство.

Щодо державних соціальних допомог у зв’язку з материнством (державна соціальна допомога у зв’язку з вагітністю та пологами), то суб’єктом права є вагітні жінки; жінки, які народили дитину. Суб’єкт права і суб’єкт матеріальних правовідносин у цьому випадку одна й та сама особа. Суб’єктами процедурних правовідносин, крім вище перелічених, можуть бути представники вагітних жінок та жінок, які народили дитину. Відсутність у законодавчо закріпленому суб’єктному складі процедурних правовідносин щодо забезпечення допомогою у зв’язку з вагітністю та пологами представника такої особи вважаємо суттєвим недоліком правового регулювання процедури забезпечення цим видом допомоги.

Суб’єктом права на державні соціальні допомоги, які забезпечують ризик соціального сирітства є дитина. Відповідно, заявниками у процедурних правовідносинах, що виникають при забезпеченні допомогоюми цієї підгрупи є представники дитини:

1) опікуни, піклувальники, батьки-вихователі, прийомні батьки;

2) адміністрації закладів охорони здоров’я, навчальних та інших дитячих закладів, на які згідно статті 245 Сімейного кодексу України [7] покладаються функції опікуна та піклувальника щодо дитини.

Складним та дискусійним є питання щодо суб’єктного складу процедурних правовідносин, що виникають при забезпеченні державними соціальними допомогоюми у зв’язку з необхідністю утримувати дитину. Зокрема йдеться про визнання сім’ї суб’єктом права на такі допомоги та суб’єктом правовідносин. Одні науковці заперечують можливість визнання сім’ї суб’єктом права і правовідносин [2, 1], інші висловлюють діаметрально протилежну думку [6, с.113; 8, с. 8; 9, с. 266], треті обстоюють позицію, що сім’я може бути суб’єктом права, проте суб’єктом правовідносин є

представник сім'ї [10, с. 102; 11, с. 66]. Кожна з цих позицій аргументована та доведена авторами, на нашу думку, витоками цієї полеміки є інші наукові дискусії: щодо понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»; «правоздатність» та «дієздатність»; щодо ролі представництва у правореалізаційному процесі.

Ми погоджуємось з Л. В. Кулачок, С. М. Синчук, Н. М. Стаховською, Б. І. Сташківим, В. К. Субботенко, Г. П. Чернявською, що сім'я є суб'єктом права і може бути суб'єктом матеріальних правовідносин. Проте, суб'єктом процедурних правовідносин, на наше переконання, є представник сім'ї, оскільки, відповідно до чинного законодавства, сім'я не наділена повноваженнями звертатись до державних органів щодо соціального забезпечення.

Таким чином, суб'єктом права на державні соціальні допомоги, які забезпечують ризик необхідності утримання дитини, є не дитина і не представники дитини, а сім'я у якій виховується дитина. Суб'єктами правовідносин, які реалізують право сім'ї на допомогу є представники дитини. Ця позиція у свій час була обґрунтована В. К. Субботенко [10, с. 102] і, на нашу думку, залишається актуальною до сьогодні. Відповідно до Законів України «Про охорону дитинства» [5] та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [4] діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які не влаштовані в сім'ї, перебувають на повному державному утриманні у закладах для дітей. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які влаштовуються на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, проживають однією сім'єю з усиновлювачем, опікуном, піклувальником, батьками-вихователями, прийомними батьками. Відповідно сім'я бере на себе обов'язок утримувати дитину і, як наслідок, набуває право на допомогу у зв'язку з цим соціальним ризиком. Такі висновки підтверджуються і законодавчим визначенням поняття «сім'я з дітьми», що міститься у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [3], де однією з умов об'єднання у сім'ю окремих осіб є поєднання зобов'язаннями щодо утримання. Відповідно до цього визначення сім'єю з дітьми вважається не тільки сім'я, де виховуються рідні діти, а й усиновлені та діти, над якими встановлено опіку чи піклування. Аналогічний суб'єктний склад у процедурних правовідносин, що виникають при забезпеченні державними соціальними допомогамі: у зв'язку з вагітністю та пологами усиновлювачів та опікунів, які усиновили чи взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження; одиноким матерям; при усиновленні дитини; дітям з інвалідністю, включаючи державні соціальні допомоги на догляд; ВІЛ-інфікованим дітям і дітям, які страждають на хворобу, зумовлену ВІЛ (коли дитина перебуває у сім'ї); на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також, при наданні грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» та тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів.

Отже, суб'єктом права на державні соціальні допомоги у зв'язку з материнством, необхідністю утримувати дитину та соціальним сирітством може бути: вагітна жінка, жінка, яка народила дитину, дитина, сім'я з дітьми. У процедурних правовідносинах є два основних суб'єкта: заявник та уповноважений державний орган. У досліджуваній групі процедурних правовідносин заявниками можуть виступати правоможні дієздатні особи або представники правоможних осіб, а саме:

- 1) вагітні жінки та жінки, які народили дитину;
- 2) представники дитини/сім'ї: батьки, опікуни, піклувальники, усиновлювачі, батьки-вихователі, прийомні батьки; адміністрації закладів охорони здоров'я, навчальних та інших дитячих закладів, на які згідно статті 245 Сімейного кодексу України покладаються функції опікуна та піклувальника щодо дитини.

Література

1. Ватрас В. А. Про правосуб'єктність сім'ї / В. А. Ватрас // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4. – С. 149-153.
2. Пономаренко О. М. До питання про можливість визнання сім'ї суб'єктом права соціального забезпечення / О. М. Пономаренко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 134-139.
3. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 22.03.2001 р. № 2334 III //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 38.
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 147.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
6. Синчук С. М. Теорія правовідносин соціального забезпечення: дис... доктора юрид. наук : 12.00.05 / Світлана Миколаївна Синчук. – К., 2015. – 433 с.
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – Ст. 273.
8. Стаховська Н. М. Відносини в праві соціального забезпечення: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Н. М. Стаховська. – К., 2000. – 21 с.
9. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. /Б. І. Сташків. – К.: Знання, 2005. – 405 с.
10. Субботенко В. К. Процедурные правоотношения в социальном обеспечении: монография / В. К. Субботенко. – Томск: Издательство Томского университета, 1980. – 197 с.
11. Чернявська Г. П. Процедурні правовідносини соціального забезпечення: дис... кандидата юрид. наук : 12.00.05 / Галина Павлівна Чернявська. – Львів, 2014. – 214 с.

Voznyuk N. To the question of the subject of procedural legal relations in the field of state social assistance. *The article is devoted to the study of problematic issues related to the subject of procedural legal relations in the field of state social assistance.*

Keywords: *subjects of procedural legal relations, state social assistance, family with children*

РЕАЛІЗАЦІЯ УГОДИ ПРО СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО СОТ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ АГРАРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

А. В. Духневич, Н. В. Карпінська

У статті проаналізовано ефективність реалізації Угоди про сільське господарство СОТ у правовому регулюванні аграрних відносин в Україні, визначено основні напрямки необхідних інституційних змін для забезпечення доступу до аграрних ринків, продовольчої безпеки та членства у Європейському Союзі, загалом.

Ключові слова: *СОТ, Угода про сільське господарство СОТ, сільськогосподарські товари, доступ до ринку.*

Більше десяти років минуло з того моменту, як Україна набула повноправного членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) і приєдналася до Угоди про сільське господарство та інших багатосторонніх угод цієї міжнародної організації. На сьогодні СОТ визнає правила багатосторонньої системи торгівлі у світі, оскільки нормами й правилами угод цієї організації регулюється понад 92 % обсягу світової торгівлі.

У сучасних умовах реформування світового сільського господарства членство України у СОТ зобов'язує органи державної влади забезпечувати виконання взятих зобов'язань перед іншими учасниками цієї організації, а також дотримуватися нормативних положень багатосторонніх угод, зважаючи на об'єктивні й суб'єктивні чинники природного, державно-правового, економічного, соціального, політичного, демографічного, екологічного та іншого характеру, які пов'язані зі вступом нашої держави до СОТ і безпосередньо впливають на реалізацію Угоди про сільське господарство й інших багатосторонніх угод у правовому регулюванні аграрних відносин в Україні.

У Постанові Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» зазначено, що з 60,3 млн га земельної території нашої держави 41,84 млн га, або 69,3 % території, займають сільськогосподарські угіддя, із яких 33,19 млн га (55 %) – це рілля, 7,63 млн га (12,6 %) – природні кормові угіддя (сіножаті й пасовища); у розрахунку на одного мешканця припадає 0,82 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,65 га ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять 0,44 і 0,25 га. Якщо Україна в Європі займає 5,7 % території, то її сільськогосподарські угіддя – 18,9 %, а рілля – 26,9 %, при цьому ефективність використання земель в Україні значно нижча, ніж у середньому по Європі. [1]

Набуття Україною членства в СОТ розцінюється в наукових джерелах з економіки й права в цілому як позитивне економічне, державне та міжнародно-правове явище, оскільки, на думку вчених, дає змогу практично всім галузям національної економіки поступово інтегруватися до світової ринкової економіки, а також до формування нового глобального правового порядку в основних сферах торговельних операцій, у веденні конкурентного бізнесу, доступі до ринків збуту й сфер прикладання капіталу в сучасних умовах міжнародного розподілу праці, використанні недискримінаційного торгового режиму для сільськогосподарських товарів в умовах лібералізації торгівлі, створенні сприятливого інвестиційного клімату, забезпеченні кожному учаснику можливості доступу до міжнародно-правового механізму врегулювання торговельних суперечок тощо.

Безперечно, у сучасних економічних, соціальних, політичних, міжнародних умовах, у яких перебуває Україна, не виключені негативні ризики у сфері виробництва та збуту сільськогосподарської продукції на внутрішньому й зовнішньому аграрних ринках, а також поява проблем інституційного, правового, економічного та іншого виду, які безпосередньо пов'язані з реалізацією Угоди про створення СОТ, Угоди про сільське господарство, інших багатосторонніх угод і документів цієї міжнародної організації щодо правового регулювання аграрних відносин в Україні й суспільних відносин у сфері торгівлі сільськогосподарськими товарами на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках.

За відносно короткий час, що минув із моменту набуття нашою державою членства в СОТ, важко давати оцінку ефективності реалізації Угоди про сільське господарство в правовому регулюванні аграрних відносин в Україні, проте на основі аналізу наявних наукових, інформаційних, статистичних та інших джерел можна стверджувати, що з моменту вступу в СОТ для українського народу розпочалася нова історична епоха економічного, соціального розвитку на методологічних засадах функціонування ринкової економіки, розбудови держави й права, здійснення прав і свобод відповідно до міжнародно-правових принципів, норм, стандартів забезпечення сталого розвитку суспільства.

Умови доступу сільськогосподарських товарів на аграрні ринки, зазначені в Угоді про сільське господарство СОТ, встановили більш чіткий і жорсткий порядок, а також вплинули на практику застосування заходів, що спотворюють торгівлю цими товарами, тому цю Угоду називають у різних джерелах перевертотом у розвитку міжнародної торгівлі, яка істотно змінила історично сформований порядок світового товарообігу, що збільшив доступ до раніше закритих і захищених ринків.

Реалізація Угоди про сільське господарство СОТ у правовому регулюванні аграрних відносин в Україні передбачає запровадження державою в особі органів державної влади й місцевого самоврядування, а також аграрним бізнесом та громадянськими інституціями таких системних економічних, правових, інституційних змін, які б створювали реальні передумови для існування конкурентного середовища у сфері агробізнесу, доступу до аграрних ринків, продовольчої безпеки в умовах оптимальної взаємодії державного протекціонізму та лібералізації торгівлі сільськогосподарськими товарами, передбачали проведення реформаційних перетворень в аграрному секторі й соціальній сфері села та були спрямовані на подолання всіх негативних наслідків земельної й аграрної реформ, на забезпечення прогресивного економічного та соціального розвитку задля впровадження, як зазначено в Указі Президента України «Про схвалення стратегії сталого розвитку “Україна-2020”» від 12.01.2015 р. європейських стандартів життя й вихід України на провідні позиції у світі та набуття у 2020 р. членства у Європейському Союзі.

Література

1. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № № 188/98-ВР [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80>

Dukhnevich A. Realization of Agreement on Agricultural agriculture of the WTO in legal regulation of agricultural relations in Ukraine. *The article analyzes the effectiveness of implementation of the Agreement on Agriculture of the WTO in the legal regulation of agrarian relations in Ukraine, defines the main directions of the necessary institutional changes to ensure access to agricultural markets, food security and membership in the European Union, in general.*

Keywords: *WTO, Trade, GATT / WTO, WTO Member States, harmonization, WTO legal rules.*

СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Н. В. Ільків

У матеріалах аналізується взаємозв'язок між строками дії договору оренди землі державної власності та строками сплати орендної плати; зроблено висновок про необхідність розмежування моменту укладення (підписання) договору оренди землі та набрання ним чинності.

Ключові слова: *договір оренди землі, строк дії договору оренди земельної ділянки, орендна плата за земельні ділянки державної власності.*

Строк дії договору є однією з істотних умов договору оренди землі державної власності. Свобода договору як основна засада договірних відносин зумовлює надання сторонам права на встановлення у договорі строку дії договору за їх згодою з урахуванням обмежень щодо граничних строків оренди.

У судовій практиці поширеними є спори між орендодавцем та орендарем земельної ділянки щодо визначення моменту початку дії договору оренди та його закінчення. Стаття 19 Закону «Про оренду землі», яка визначає строки дії договору оренди землі, не містить визначення моменту, з якого розпочинається їх перебіг [1].

Важливим є з'ясування цього питання для забезпечення права орендодавця земельної ділянки вимагати від орендаря своєчасного внесення орендної плати. Зважаючи на податкову сутність орендної плати за земельні ділянки державної власності й те, що згідно з ч. 2 ст. 21 Закону «Про оренду землі» встановлення строків її внесення здійснюється в імперативному порядку (відповідно до Податкового кодексу України), фіскальні органи здійснюють контроль за належним нарахуванням та сплатою цього платежу, а у разі виявлення порушень вправі застосувати до сторін фінансові та інші заходи впливу, передбачені податковим та іншим законодавством України.

За загальною нормою, яка визначає строк сплати плати за землю (ст. 287.1 ПК України [2]) власники землі та землекористувачі сплачують плату за землю з дня виникнення права власності або права користування земельною ділянкою (відповідно до ст. 125 ЗК України цим днем є момент державної реєстрації прав).

Однак у ст. 287.7 ПК України зазначається, що у разі надання в оренду земельних ділянок (у межах населених пунктів), власниками та землекористувачами податок за площі, що надаються в оренду, обчислюється з дати укладення договору оренди земельної ділянки.

При такій законодавчій різноманітності принципове значення має визначення моменту, з якого договір набирає чинності. Як зазначає Верховний Суд України, «строк дії договору оренди землі починається після набрання ним чинності, а не з моменту його укладення. Набрання договором чинності є моментом у часі, коли починають діяти права та обов'язки по договору»[3].

У процесі реалізації законодавчих положень щодо строків дії договору оренди землі державної власності склалась значна судова практика, пов'язана з відсутністю однозначного законодавчого визначення моменту набрання договором чинності. Такими відправними точками розглядалися – момент укладання (підписання сторонами, та/або нотаріального посвідчення), момент державної реєстрації договору, момент передання земельної ділянки за актом приймання – передачі орендодавцем орендарю, момент державної реєстрації права оренди.

Детальний аналіз судової практики вказує на те, що при прийнятті рішень суди опираються, в першу чергу, на зміст спірних договорів. Так, якщо спірний договір містив положення про те, що договори набирають чинності після підписання сторонами, то початком строку дії договору оренди землі визнавався момент підписання сторонами цього договору [4]. У тих випадках, коли земельна ділянка надається в оренду на певний строк, починаючи з моменту державної реєстрації цього договору [3] і він набирає чинності після його державної реєстрації у встановленому законом порядку, то строк дії договору оренди землі починався з моменту такої державної реєстрації.

У п. 43 Типового договору оренди землі (з урахуванням змін від 23 листопада 2016 р.) отримало закріплення положення, згідно з яким «договір набирає чинності з моменту його підписання сторонами. Якщо сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, такий договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення» [5].

Зважаючи, що законодавчою вимогою є дотримання при укладенні договору оренди земельної ділянки державної та комунальної власності Типового договору оренди землі, то строки дії договору сторони обов'язково визначають з урахуванням п. 43.

Внесення таких змін до Типового договору є позитивним з огляду на те, що у подальшому не виникатимуть проблеми з визначенням початку та закінчення строку дії договорів, які потрібно буде вирішувати у суді. Разом з тим з такого підходу вбачається схилення у бік інтересів орендодавця.

Момент підписання договору має визначальне значення при визначенні строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної власності (за набуті в оренду за результатами земельних торгів: за перший рік – не пізніше трьох банківських днів з дня укладення договору оренди; а за набуті в оренду без проведення земельних торгів: за перший рік – у п'ятиденний строк після підписання договору оренди (п. 11 Типового договору) [5].

В цілому це відповідає ч. 2 ст. 631 та ч. 1 ст. 638 ЦК України, згідно з якими договір набирає чинності з моменту його укладення і вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Однак, зміст ст. 638 ЦК України не заперечує конструкцію реального договору, коли для констатації факту укладення договору, крім факту досягнення згоди з усіх істотних умов договору, необхідна наявність фактів, що передбачені у ч. 2 ст. 640 ЦК України «якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії».

У ст. 17 спеціального Закону «Про оренду землі» вказується, що «об'єкт за договором оренди землі вважається переданим орендодавцем орендареві з моменту державної реєстрації права оренди, якщо інше не встановлено законом».

Таким чином, слід провести розмежування у часі між моментом укладення договору та моментом набрання ним чинності. Укладення договору означає набуття договором як фактом юридичного значення, а набуття чинності – набуття юридичного значення зобов'язанням, а відповідно суб'єктивними правами та обов'язками, що ним породжені.

Чітке визначення моменту набрання чинності договором оренди земельної ділянки державної власності є дієвою гарантією прав сторін.

Література

1. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV у ред. від 02.10.2003. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 10. – Ст. 102.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – Ст. 9.
3. Постанова Верховного Суду України від 18.01.2017 у справі № 6-2777цс16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/656273>
4. Постанова Верховного Суду України від 19.02.2014 у справі № 6-162ц13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/631001505>
5. Типовий договір оренди землі, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 № 220 із зм. ОВУ. – 2004. – № 9. – Ст. 527.

Ilkiv N. Terms of action for agreement of lease of land plots of public property.

Intercommunication between the terms of action of agreement of lease of land plots of public property and terms of inpayment of rent is analysed in the article. Drawn conclusion about the necessity of differentiation of moment of conclusion (signing) of agreement of lease of land plots and inuring to them.

Keywords: *agreement of lease of land plots, term of action for agreement of lease of land plots, rent for of land plots of public property.*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

І. І. Коваленко

В статті аналізуються окремі аспекти поняття публічної влади і її повноваження в сфері регулювання і управління земельними відносинами в Україні.

Ключові слова: публічна влада, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, земельні відносини, земельні ресурси.

В умовах формування в Україні основ правової держави роль і значення правового регулювання суспільних відносин набувають особливої актуальності. Зміни, що відбуваються в суспільно-політичному житті країни, зумовили підійти до нових підходів щодо регулювання земельних відносин. Сучасний стан справ розвитку суспільства потребує реформування системи управління земельними ресурсами.

Регулювання і управління земельними відносинами в Україні проходить за участю органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади, тобто як прийнято зараз називати органів публічної влади.

Система органів публічної влади в Україні – це сукупність установлених Конституцією України органів державної влади і органів місцевого самоврядування, що забезпечують захист прав, свобод і законних інтересів громадян, безпеку держави й суспільства, вирішують питання соціально-економічного та культурного будівництва. Органи публічної влади являють собою досить жорстку, взаємопов'язану систему.

Важливе значення в системі управління і регулювання земельними відносинами відіграють нормативно-правові акти, якими керуються органи публічної влади. Основними джерелами правового регулювання у сфері земельних відносин являються Конституція України, закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про землеустрій», Земельний кодекс України, а також прийняті на їх основі підзаконні нормативно-правові акти.

Проблеми визначення повноважень органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин відіграють важливе значення для розвитку нашої держави. Якщо не визначити, чим конкретно повинні займатись органи публічної влади в сфері земельних відносин, то неможливо дати відповідь на те, яким повинен бути обсяг їхньої земельної правосуб'єктності, якою повинна бути структура цих органів, які повноваження вони можуть передавати один одному щоб успішно виконувати свої обов'язки в управлінні земельними ресурсами.

Ефективність реалізації повноважень органів публічної влади в управлінні земельними ресурсами залежить від таких факторів як: повнота та комплексність земельних повноважень, ресурсне наповнення процесу реалізації повноважень, зрозумілість та конкретність нормативно-правових документів в галузі земельних правовідносин, практичне застосування наданих повноважень відповідними органами, ступінь забезпечення інформаційно-аналітичними та нормативними матеріалами працівників цієї сфери і т.д.

Правові проблеми розмежування повноважень місцевих державних адміністрацій та інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування в галузі земельних відносин перебувають у безпосередній сфері досліджень еколого-правової науки. На думку багатьох сучасних учених-правознавців, які досліджують проблеми правового регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні, сучасне екологічне право зародилося в надрах земельного права колишнього СРСР [1, с. 12].

Складність розмежування повноважень між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування в сфері управління земельними ресурсами полягає в тому, що у правознавців немає єдиного підходу до розуміння права державної власності на землю, поняття державного управління у сфері земельних відносин, сутності відповідних правовідносин, що виникають між цими органами при вирішенні земельних відносин.

У статті 19 Конституції України закріплено, що органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені

Конституцією та законами України. Даний принцип знайшов своє відображення у ч. 3 ст. 24 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2].

Необхідність дотримання цієї норми стосується і органів виконавчої влади.

Відповідно до ст. 5 Земельного кодексу України земельне законодавство базується на таких принципах: поєднання особливостей використання землі як територіального базису природного ресурсу і основного засобу виробництва; забезпечення рівності права власності на землю; невтручання держави в здійснення своїх прав щодо володіння, розпорядження і користування землею, крім випадків передбачених законом; забезпечення раціонального використання та охорони земель; забезпечення гарантій прав на землю; пріоритету вимог екологічної безпеки [3].

Питання про розмежування повноважень місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування виникають тому, що ці органи часто вступають у конфлікти між собою через різне розуміння межі допустимого здійснення ними своїх повноважень.

Перелік повноважень органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин порівняно з місцевими державними адміністраціями різний. Водночас за органами місцевого самоврядування закріплюються важливі контролюючі повноваження в межах територіальної громади. Але, порівняно з компетенцією органів виконавчої влади, у органів місцевого самоврядування значно обмежена сфера компетенції, це цілком достатньо для ефективного земельного адміністрування на місцевому рівні.

Місцеві державні адміністрації – це єдиноначальні місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, наділені правом представляти інтереси держави і приймати від її імені владні рішення на території відповідних територіальних одиниць. Повноваження місцевих державних адміністрацій реалізуються одноосібно їхніми керівниками – головами місцевих державних адміністрацій [4, с. 23].

І навпаки, реалізація повноважень представницькими органами влади здійснюється виключно на пленарних засіданнях відповідно сільської, селищної та міської ради, шляхом прийняття рішень.

На думку І. П. Голосніченка, як державному управлінню, так і управлінню з боку органів місцевого самоврядування притаманні такі ознаки, як публічність, визначеність у законі меж діяльності. Ці види управління відрізняються один від одного лише за суб'єктами та характером джерел їх регулювання. Водночас вони стосуються інтересів громадян, спрямованих на реалізацію та захист їхніх прав і свобод, створення умов для виконання ними своїх обов'язків [5, с. 21].

Розмежування функцій з управління земельними ресурсами органами виконавчої і представницької влади повинно бути чітко виписано і закріплено на законодавчому рівні.

Існування не цілком узгодженої системи організації влади на місцях в Україні є перш за все результатом суперечностей в актах чинного законодавства, що визначають функції і повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Згідно з концепцією реформування управління в галузі земельних відносин основними органами управління та надання послуг у цій сфері мають стати органи місцевого самоврядування, а за державними органами виконавчої влади залишаться функції по узагальненню та контролю за дотриманням законності, при здійсненні своїх повноважень, органами місцевого самоврядування.

Література

1. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення: монографія / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. – Х.: Право, 2012.-448 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-вр // Відом. Верхов. Ради України.-№ 30 – Ст. 141.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 15.10.2001 № 2768-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002.-№ 3. – Ст. 27.
4. Журавський В. С. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні / В. С. Журавський. – К., 2003. – 246 с.
5. Голосніченко І. П. Значення адміністративного права в умовах демократичних перетворень суспільства / І. П. Голосніченко // Європейські перспективи, № 6. – 2014. – С. 74-80.

Kovalenko I. The special aspects of delimitating powers in the land relations area among public bodies. *The article analyzes some special aspects of public authority and its competence in the land relations area. It also determines the main powers of public authority in administrating of land relations in Ukraine.*

Keywords: *public authority; government bodies; bodies of local self-government; land relations; land resources.*

ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

В. І. Кольганович

У статті проаналізовано порядок захисту прав працівників у Франції, Іспанії, Великобританії та Німеччині. Розкрито правовий статус суб'єктів захисту трудових прав, особливість формування трудових судів та порядок розгляду ними справ.

Ключеві слова: працівник, трудові права, захист прав.

Закріплення прав і свобод людини в Конституції України [1] та інших нормативно-правових актах орієнтує на їх забезпечення діяльність всіх державних органів, а суспільство – на здійснення контролю за тим, як ці права і свободи дотримуються владою в повсякденному житті. Але саме по собі закріплення прав і свобод людини в нормативно-правових актах держави ще не свідчить про реальність їх реалізації й захисту. Державі належить не тільки декларувати їх, а й створювати відповідні правові механізми реалізації й захисту порушених прав. Можна стверджувати, що форми й засоби, які гарантують реальну можливість реалізації й захисту права на працю та інших трудових прав людини і громадянина, значною мірою характеризують рівень розвитку суспільства й держави.

У країнах Європи накопичено великий позитивний досвід застосування різноманітних засобів захисту прав найманих працівників. Тому сьогодні для України важливо сприйняти цей досвід і запровадити кращі механізми захисту прав працівників у національному законодавстві.

Серед країн Європи з розвинутою ринковою економікою варто виділити ті, у яких система захисту прав працівників, на нашу думку, є найбільш досконалою і може бути сприйнята в Україні. Так, у Франції центральною ланкою правоохоронної системи є законодавець. Конституція Франції визначає основні принципи трудового права, профспілкового права й соціального забезпечення. Якщо ж йдеться про захист конкретного права особистості від зазіхань як влади, так і приватних осіб, у Франції слід насамперед звернутися не до судді, а до законодавця [2, с. 384].

Франція належить до тих країн світу, де функціонують спеціальні трудові суди, яким підвідомче широке коло справ у сфері трудових відносин. Тут діють 250 прюдомінальних судів (фр. термін “prud’homme” – чесна й знаюча людина). Це трудові суди першої інстанції. Особливістю цих судів є те, що вони створюються не в обов’язковому порядку на території всієї країни, а лише за декретом уряду у відповідь на пропозицію комунальної ради [3, с. 85].

Процес у прюдомінальному суді будується за правилами Цивільного процесуального кодексу, але з має низку особливостей: спонукання до примирення на будь-якій стадії процесу, прискорена процедура, простота діловодства, особлива активність суддів у дослідженні доказів [4, с. 52].

В Іспанії функціонує система спеціалізованих трудових судів, що складається з трудових судів 2-х інстанцій. Це місцеві трудові суди, що функціонують у столицях усіх провінцій і у великих промислових центрах, та Центральний трудовий суд. Трудові суди Іспанії складаються тільки з професійних суддів, вимогами для яких є наявність вищої юридичної освіти й рік практичної роботи в кримінальному або в цивільному суді.

Трудовий процес в Іспанії безоплатний. Процедура розгляду трудових справ заснована в цілому на правилах цивільно-процесуального законодавства, однак характеризується певними особливостями. Зокрема, позов у трудовий суд може надійти не від позивача, а від інспектора праці, який готує позовну заяву й направляє її в суд від імені позивача, а розгляд справи розпочинається зі спроби судді примирити сторони. Судове засідання відкривається лише у випадку, якщо примирення не досягнуто [5, с. 301].

У Великобританії суди по трудових відносинах з’явилися в 60-х роках ХХ ст. Більшість категорій справ, з якими зіштовхуються суди з трудових відносин у Великобританії, пов’язані з незаконними або несправедливими звільненнями найманих працівників і виплатами вихідних допомог [6, с. 172].

Важлива особливість цивільного процесу у Великобританії – відсутність Цивільного процесуального кодексу. Звідси випливає необхідність пошуків норми цивільного процесуального права в різних джерелах, до числа яких входять статутне право, правила суду, судові прецеденти, практичні вказівки, запропоновані й вироблені практикою форми, юрисдикція і практика суду, монографії щодо практики і процедури. З урахуванням цього іноді розгляд справ у трудових судах Великобританії надмірно затягується [5, с. 53].

Також варто підкреслити, що практика регламентації трудових відносин між працюючим і роботодавцем у Великобританії деякою мірою відрізняється від подібної практики в інших країнах з розвинутою ринковою економікою. У Великобританії трудовим законодавством регулюється менший обсяг прав працівників. На відміну від інших країн, тут немає законів про мінімальну заробітну плату, тривалість робочого часу, щорічні оплачувані відпустки. Не регламентуються питання мінімальної заробітної плати й на рівні тристоронніх угод між представниками уряду, підприємцями і профспілками, не регулюється надурочна робота та ін. Основний наголос у регламентації умов праці трудівників робиться на індивідуальні контракти [7, с. 34].

Спеціальні трудові суди функціонують і у Німеччині, причому їх юрисдикція має досить широкий характер, а структура має вигляд вертикального підпорядкування. Ці суди розглядають як індивідуальні трудові, так і будь-які спори, пов'язані з виконанням і тлумаченням колективних угод, спори з приводу статусу профспілок і робочих представництв на підприємствах тощо [8, с. 219].

Судами першої інстанції в Німеччині є місцеві трудові суди, які складаються з професійного судді-голови і по одному засідателю від найманих працівників та адміністрації підприємств. Земельні трудові суди є апеляційною інстанцією, що розглядає апеляції на рішення місцевих трудових судів [9, с. 149].

У трудових судах Німеччини судочинство проваджується за правилами цивільного процесу і є його різновидом. У той же час судочинству притаманні певні особливості: спрощена, усна процедура розгляду справи; адвокати беруть участь у роботі судів першої інстанції за рішенням голови суду або якщо сума позову становить відповідну величину; можуть брати участь представники профспілки й організації роботодавців. [5, с. 52].

Особливість судів по трудових справах у ФРН полягає в тому, що вони відіграють важливу роль у розвитку трудового права. Розвиток же трудового права за допомогою судових рішень дозволяє забезпечити велику гнучкість і пристосованість правотворчої діяльності до поточних політичних, економічних і соціальних умов [10, с. 34].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що країни Європи приділяють особливу увагу захисту трудової діяльності громадян. Провідне місце серед інституцій, покликаних здійснювати такий захист, посідають трудові суди. Вважаємо, що Україні варто запозичити досвід цих країн Європи і створити власні трудові суди для захисту прав працівників. Тим більше, що спрощена процедура розгляду трудових спорів у цьому році Україною вже запроваджена.

Література

1. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в редакції Закону від 02.06.2016 № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / Сост. проф. В.В. Маклаков. – 2-е изд., исправ. и доп. – М.: Изд-во БЕК. 1999. – 584 с.
116. Поллер, Э. Защита прав человека во Франции // Гос-во и право. – 1992. – №12. – С. 108 – 117.
3. Силин А. А., Некипелов Д. С. Современные тенденции в регулировании коллективных трудовых отношений в мире // Труд за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17 – 103.
4. Силин А. А. Формы и методы разрешения трудовых споров и конфликтов в зарубежных странах // Труд за рубежом. – 1993. – № 1. – С. 43 – 58.
5. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право. Учебник для вузов. — М.: Дело, 1999. – 728 с.
6. Fellon P. and Verry D. The Economics of Labour. Markets. Oxford, 1988. P. 172.
7. Никифорова А. А. Оплата труда, прекращение трудовых отношений, защита прав трудящихся в Великобритании. // Труд за рубежом. – 1992. – № 2. – С. 20 – 34.
8. Arbeit und Arbeitsrecht. – 1990. – №9. – S. 219.
9. Киселев И. Я. Трудовые конфликты в капиталистическом обществе. Соц-правовые аспекты. – М: Наука, 1978. – 240 с.
10. Шютте Г. Г. Практика разрешения трудовых споров и конфликтов в ФРГ // Труд за рубежом. – 1993. – № 1. – С. 78 – 88.

Kolganovich V. Protection of rights for workers in the countries of Europe. *In the article the order of protection of rights for workers is analysed in France, Spain, Great Britain and Germany. Legal status of subjects of protection of labour rights, feature of forming of labour courts and order of consideration, is exposed by them businesses.*

Keywords: *worker, labour rights, protection of rights.*

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ НА ПРОИЗВОДСТВЕ

Н. Н. Маслакова

В соответствии с действующим законодательством, нанимателю предоставляется возможность обучения своих работников на производстве в случае необходимости, обусловленной нуждами производства. Складывающиеся в этой связи отношения составляют предмет трудового права и подлежат урегулированию Трудовым кодексом Республики Беларусь (далее – ТК) [1]. Вместе с тем указанные отношения в ТК не находят системного урегулирования, а правовая основа их регламентации представлена актами разной отраслевой принадлежности.

Придерживаемся мнения, что отношения, связанные с профессиональной подготовкой на производстве нельзя отнести к числу элементарных, входящих в состав единого сложного трудового правоотношения. В качестве обоснования приведенного тезиса рассмотрим вопрос об основаниях возникновения трудовых отношений и отношений, связанных с профессиональной подготовкой работников на производстве. В соответствии с нормами ТК основным юридическим фактом для возникновения трудовых отношений является трудовой договор. В случаях, предусмотренных законодательством (например, ст. 24 ТК) трудовые отношения могут также возникать на основании сложного юридического состава.

Исходя из положений национального законодательства усматривается, что правовой формой отношений, связанных с профессиональной подготовкой работников на производстве (по профессиям рабочих) для собственных нужд также может являться трудовой договор. Указанное предусматривается п. 4 Положения о непрерывном профессиональном обучении по профессиям рабочих, утвержденного постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 15 июля 2011 г. №954 [2], а также главой 4 Методических рекомендаций Министерства образования Республики Беларусь, Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь «Организация непрерывного профессионального обучения по профессиям рабочих (служащих) на производстве» [3]. Последними, в частности, допускается включение в трудовой договор дополнительных на ряду со ст. 19 ТК условий, например, об обязанности отработать после обучения не менее установленного договором срока, если обучение производилось за счет средств нанимателя. В таком случае возможность направления на обучение для получения необходимой квалификации по соответствующей профессии возникает у работника только после подписания с ним трудового договора и последующего издания соответствующих приказов (распоряжений): о приеме на работу и о направлении на обучение в день приема.

Полагаем одной правовой формой (трудовой договор) недопустимо опосредовать разные по своему содержанию правоотношения. Более того, регламентация отношений, связанных с профессиональной подготовкой работников предполагается на уровне не обязательных, а исключительно дополнительных его условий. Отметим, что при разработке вышеуказанных норм не учтены положения ч.2 ст. 25 ТК, которой предусмотрена возможность фактического допуска работника к работе независимо от того, был ли прием на работу надлежащим образом оформлен или нет. Однако, исходя из содержания норм действующего законодательства, фактическое начало обучения при отсутствии надлежаще оформленного трудового договора не может породить отношения, связанные с профессиональной подготовкой работников на производстве. Дополнительно отметим, что в законодательстве не усматривается необходимости выражения волеизъявления работника на обучение профессии на производстве, посредством составления заявления. В качестве предпосылок разных правоотношений в указанном случае полагаем необходимым оформление двух заявлений, как способов выражения волеизъявления: о приеме на работу и о направлении на обучение.

Основываясь на изложенном выше, считаем, что отношения, связанные с профессиональной подготовкой работников на производстве должны облекаться в иную правовую форму, отличную от трудового договора. Такой правовой формой, по нашему мнению может быть ученический договор.

Литература

1. Трудовой кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 26 июля 1999 г., № 296-З : принят Палатой представителей 8 июня 1999 г. : одобр. Советом Респ. 30 июня 1999 г. : в ред.

Закона Респ. Беларусь от 15.07.2016 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.

2. Об отдельных вопросах дополнительного образования взрослых [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров образования Респ. Беларусь 15 июля 2011 г., № 954 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.

3. Организация непрерывного профессионального обучения по профессиям рабочих (служащих) на производстве: методические рекомендации Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 25 сентября 2012 г. // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2018.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ РОЗПОРЯДЖЕНЬ ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ ВИШУ ТА КОНТРОЛЬ ЇХ ВИКОНАННЯ

І. В. Озерський

В представленій роботі розглянута організаційно-правова та адміністративно-управлінська проблема реалізації повноважень завідуючого кафедри закладу вищої освіти в Україні у формі видання розпоряджень, усних та письмових вказівок. У контексті означеної теми дослідження, виокремлено авторські позиції щодо удосконалення нормативного, компетентісного змісту повноважень завідуючого кафедри як наукового координатора та організаційного керівника навчально-наукового підрозділу (кафедри).

Ключові слова: завідувач кафедри, контроль, розпорядження, методист, повноваження.

Як відомо, завідувач кафедри у своїй діяльності керується законодавством про працю, наказами та розпорядженнями ректора університету, проректорів за напрямками діяльності, розпорядженнями декана юридичного факультету, Статутом університету, посадовою інструкцією, іншими нормативними документами. Незалежно від форми власності та підпорядкування всі локальні (внутрішні) нормативні акти адміністрації університету щодо конкретної (персональної) діяльності завідуючого кафедрою мають бути видані в межах їх відповідності ст. 35 Закону України «Про вищу освіту» (Закон від 01.07.2014 № 1556).

Якщо конкретизувати, то згідно ч. 7 ст. 35 Закону України «Про вищу освіту» завідуючий кафедрою як керівник: забезпечує організацію освітнього процесу; забезпечує виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін; здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін та навчально-методичною діяльністю викладачів, а також за науковою діяльністю викладачів. Тож, виконання повноважень на посаді завідувача кафедри передбачає здійснення адміністративних, управлінських (забезпечення організації, виконання та виховання) та контрольних (строки, межі, рівень, звітність) функцій. Найкращий спосіб акумулювати всі вищезазначені складові повноважень завідуючого кафедрою це обернути їх у форму відповідних розпоряджень, що можуть видаватися лише письмово та у випадках: виконання прийнятих кафедрою за результатами засідань рішень; кафедральним дублюванням розпоряджень, наказів та вказівок адміністрації вишу; реалізації рішень науково-методичної та навчально-методичних груп кафедри; прийняття одноосібних рішень завідувачем кафедри щодо взаємозамін викладачів, визначення тимчасово виконуючого обов'язків заступника завідуючого кафедри на громадських засадах, застосування заходів виховного впливу, контролю тощо.

З метою упорядкування ознайомлення та виконання професорсько-викладацьким складом кафедри розпоряджень завідуючого кафедри, останній має право доручити лаборанту чи методисту кафедри доводити (в день його винесення) розпорядження завідуючого кафедри шляхом особистого підпису на зворотній стороні оригіналу такого документу про ознайомлення з його змістом викладачів кафедри, у тому числі сумісників (погодинників) чи тих, хто з певних причин знаходиться тривалий час поза межами університету, надсилання фотокопій розпоряджень електронними (інтернет) засобами (електронною поштою, вайбер, смс, ммс тощо). У свою чергу завідувач кафедри наступного кожного місяця на засіданні кафедри повинен заслуховувати звіт викладачів про

виконання вимог його розпоряджень та виходити з ініціативою перед адміністрацією вишу про застосування дисциплінарних заходів у разі ігнорування та свідомого невиконання вказівок керівника підрозділу.

З метою оптимізації науково-дослідницької роботи кафедри, її завідувачу, необхідно у розпорядженні доручити методисту кафедри доводити шляхом електронного листування професорсько-викладацькому складу інформацію (в день її отримання) від керівника кафедри про наукові заходи (конференції, олімпіади, колективні монографії, публікації наукових статей, тренінгів, науково-педагогічні стажування тощо), що відбуваються в різного роду наукових установах та вишах України і Європи. Також, завести кафедральну теку із усією інформацією завідуючого кафедри, що буде перевірятися кожного наступного місяця. У розпорядженні варто завжди нагадувати членам кафедри про виконання завдань вчасно, якісно, відповідально та в строк, а також обов'язково попереджати, що у разі невиконання чи формального ставлення до розпоряджень завідуючого кафедри, інформацію про такі порушення у письмовому вигляді буде доведено адміністрації вишу з метою відповідного реагування та можливого застосування дисциплінарних стягнень згідно КЗпП України.

Також, необхідно у розпорядженні завідувача кафедри відображати перерозподіл обов'язків членів кафедри у разі тривалої відсутності керівника підрозділу з поважних причин на робочому місці. Так, за умов відсутності завідуючого кафедри його обов'язки виконує заступник завідуючого кафедри, а за відсутності останнього - член кафедри, що має перебувати на посаді професора чи доцента. Право підпису при відсутності завідуючого кафедри з поважних причин необхідно лишати винятково за заступником завідуючого кафедри. Також, вважаємо, що цілком достатньо буде й розпорядження завідуючого кафедри для створення при кафедрі навчально-методичної (для обговорення навчально-методичного забезпечення кафедри, тощо) та науково-методичної (для рекомендацій до друку наукових тез, статей, посібників, підручників, тощо) груп, що опікуватимуться науково-методичною та навчально-методичною роботою кафедри, приймаючи рішення колегіально шляхом простого голосування більшістю голосів відповідної групи. У розпорядженні варто визначити, що рішення прийняті означеними групами оформляються розпорядженнями чи службовими записками завідуючого кафедри та підлягають винятково його підпису.

Щодо виховного впливу на працівників кафедри, то тут варто навести приклад розпорядження завідуючого кафедри одного з вишів, який у зміст такого документу вписав неординарні зобов'язання для методиста кафедри, що постійно порушував трудову дисципліну та субординацію. Ось приклад цього розпорядження:

«З метою усунення недоліків (порушень) допущених методистом кафедри, вимагаю від методиста кафедри (лаборанта) ППБ:

1. Щоденно, починаючи з (дата) звітувати до 17:00 шляхом надсилання звіту роботи методиста кафедри за робочий день зняття такої вимоги завідувачем.
2. Запам'ятати, що завідувачем кафедри є ППБ.
3. Знати, що окрім кафедральної роботи не існує більш ніякої.
4. Пам'ятати, що йому (методисту) завідувачем кафедри наданий термін для виправлення всіх недоліків до (дата).
5. Знати, що методист кафедри підлеглий, а не керівник.
6. Уміти, а якщо ні! навчитися (відвідати курси етики спілкування) правильно спілкуватися з керівництвом кафедри витримуючи формат субординації».

Вважаємо, що зміст такого розпорядження є допустимим, оскільки не суперечить чинному законодавству та вимогам до складення подібних документів на рівні керівника підрозділу. Так само, завідуючий кафедрою вправі ухвалити розпорядження про покладення на певного члена кафедри тимчасово виконання обов'язків заступника завідуючого кафедри, якщо це пов'язано з виробничою необхідністю, а саме забезпечення циклічної та планової роботи кафедри, зокрема, навчального процесу згідно розкладу. Підставою для такого рішення може бути перебування на лікарняному призначеного (офіційного) заступника завідувача кафедри та тривалої відсутності з поважних причин методиста кафедри.

Означене розпорядження не є кадровим рішенням завідуючого кафедрою, оскільки оголошується лише локально для викладачів кафедри, а тому, не має загальноуніверситетського значення та відповідної процедури оголошення і відповідних реквізитів офіційності. Оскільки, якби це було кадрове рішення, що відображено у розпорядженні завідуючого кафедри, то: підпис під ним (розпорядженням) був би ректора університету; у вихідних реквізитах розпорядження була б відсутня

локалізація щодо кафедри, тобто відсутня графа «кафедра ....», а лише графа «університет»; формулювання розпорядження зосереджено було б не лише на «виробничій необхідності», а й на вказівці «організаційно-розпорядчої функції». Наприклад, аби було делеговано управлінські, адміністративні кадрові функції завідувачем кафедри, то розпорядження розпочиналося б словами: «У зв'язку з виробничою та організаційно-розпорядчою необхідністю»; розпорядження мало б з'явитися не в соцмережі, а на сайті університету, у відділі кадрів та на стенді оголошень кафедри (факультету) чи вишу; у змісті розпорядження були б посилання на відповідні статті КЗпП України, «Правила внутрішнього розпорядку вишу», «посадові інструкції» завідуючого кафедри та інші вимоги нормативних актів у сфері освітньої діяльності; призначення тимчасово виконуючого обов'язки заступника завідуючого кафедри видавалося б (оголошувалося) наказом ректора, а не розпорядженням завідуючого кафедри, а відповідно таке розпорядження не є кадровим рішенням; було б підготовлено службову записку ректору вишу про тимчасове призначення особи на заміщення посади заступника завідуючого кафедри; така заміна відбувається лише на громадських засадах та без права підпису організаційно-розпорядчих документів.

Також, завідувачам кафедри варто виписувати у розпорядженні контрольні та забезпечувальні заходи його виконання. Як приклад, рекомендуємо наступні текстуальні конструкції: «Забезпечення доведення змісту даного (цього) розпорядження професорсько-викладацькому складу покладаю на лаборанта (методиста) кафедри ПБ». «Контроль виконання розпорядження лишаю за собою» чи «Контроль виконання розпорядження покладаю на заступника завідуючого кафедри ПБ».

Ozerskuy I. The head of hei department organisational-legal content of order and it's implementation control. *The organisational-legal, administrative and management problem of realization authorities of the head of department in Ukrainian high educational institution in the form of orders, oral and written instructions is reviewed in the presented article. In the context of the identified research topic, the author's positions concerning improvement of the normative, competence content of the head of department authority as a scientific coordinator and organizational leader of the educational-scientific unit (department) are singled out.*

Keywords: *head of department, control, order, lecturer, laboratory assistant, methodologist, authority, law, breach.*

ОЗНАКИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

М. В. Сокол

Стаття присвячена визначенню основних правових ознак та особливостей державної соціальної допомоги, які відмежовують її від інших організаційно-правових форм соціального забезпечення.

Ключові слова: *соціальний захист, державні соціальні допомоги, малозабезпеченість.*

Характеризуючи таку організаційно-правову форму соціального захисту як державні соціальні допомоги слід відмітити, що інститут адресної державної соціальної допомоги знаходиться ще на стадії формування. Україна має три основні види програм мінімального соціального захисту: житлові допомоги, призначені для підтримки сімей, які не спроможні оплачувати житлово-комунальні послуги за високими тарифами (обмежені певними нормами); адресні допомоги сім'ям; соціальна допомога, спеціально призначена для підтримки потенційно найбільш вразливих осіб (діти-інваліди та інваліди з дитинства, особи, що не мають права на пенсію та ін.). За даними статистики більше 40% сімей в Україні отримують різні види державних соціальних допомог, це є показником суттєвої значущості такого інституту права соціального забезпечення.

Надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення сьогодні здійснюється відповідно до Конституції України, Законів України «Про прожитковий мінімум», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю»,

Положення затверджено постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок призначення житлових субсидій», нормативних документів, що регулюють порядок їх надання.

Проведений аналіз ряду законів та підзаконних нормативно-правових актів дозволяє виділити ознаки державної соціальної допомоги, які відмежовують даний вид організаційно-правової форми соціального забезпечення від інших.

Соціальна допомога є однією з гарантій держави, яка надається найбільш уразливим верствам населення в разі настання складних життєвих обставин або таких ситуацій, які вважаються соціально значущими. Завданням соціальної допомоги є полегшення матеріального стану людей, які опинилися у скрутному матеріальному становищі та потребують підтримки з боку держави, незалежно від їхньої трудової діяльності та наявності страхового стажу.

Державна соціальна допомога має властиві лише їй правові ознаки і особливості, які відрізняють її від інших видів матеріального забезпечення і соціальних послуг, в тому числі і від виплат за соціальним страхуванням.

Першою і однією з найважливіших ознак державної соціальної допомоги є «малозабезпеченість», тобто надання такої допомоги всім особам, які перебувають в стані малозабезпеченості. До критеріїв, які формують вказане поняття належить:

- 1) дохід однієї особи чи середньомісячний сукупний дохід;
- 2) майно в якості отримання одноразового чи регулярного доходу від його використання;
- 3) незалежні від особи причини настання такого матеріального становища.

Суть поняття малозабезпеченість полягає у визначенні матеріального стану при якому індивідуальний дохід особи чи середньомісячний сукупний дохід сім'ї із незалежних від них причин та з врахуванням коштів від використання майна є нижчим прожиткового мінімуму встановленого державою.

Другою ознакою державної соціальної допомоги є джерело її фінансування. Воно здійснюється за рахунок Державного бюджету (як правило, кошти у вигляді субвенцій перераховуються до місцевих бюджетів).

Третьою ознакою є безоплатний характер надання. Тобто її отримання не пов'язане з необхідністю здійснювати будь-які виплати як в минулому, так і в майбутньому.

Четверта - особливий суб'єктний склад. Одержувачами є особливі суб'єкти - незаможні родини і малозабезпечені самотньо проживають громадяни. До даної категорії відносяться особи в стані малозабезпеченості незалежно від соціального статусу, особливих заслуг, статі, віку, наявності роботи або дітей, стану здоров'я. Особливим ознаками суб'єктів отримувачів державних соціальних допомог є те, що ними можуть бути особи, які є недієздатними, а також колективні суб'єкти, такі як сім'ї з дітьми.

Сім'ї з дітьми – це група осіб, які спільно проживають, спільно ведуть господарство, складаються не менше ніж з двох фізичних осіб, одним з яких є дитина (діти), а іншим - особи (особа), які здійснюють турботу про дитину і знаходиться з ним в певному правовому зв'язку на підставі: кровного споріднення по народженню (батьки), факту усиновлення (усиновителі), встановлення опіки (піклування) (опікуни, піклувальники), передачі в прийомну (прийомні батьки) або патронатну (патронатні вихователі) сім'ю, - або є його фактичними вихователями.

Наступна ознака полягає в наданні державної соціальної допомоги у вигляді грошових виплат і натуральних видач одночасно. Грошова форма проявляється в отриманні за різними підставами допомог та компенсацій, натомість натуральна форма спрямована на забезпечення нужденного суб'єкта продуктами харчування, одягом, взуттям, ліками, а також і соціальним житлом, наприклад, для дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Шоста ознака - державно-правовий характер, означає, що умови, порядок, перелік підстав та суб'єктний склад є закріпленими на законодавчому рівні. Варто відмітити також те, що наданий момент правове регулювання забезпечення населення державними допомогам, у зв'язку із відсутністю єдиного кодифікованого законодавчого акту, здійснюється досить великою кількістю нормативно-правових актів, що створює суттєві проблеми правозастосування у цій сфері. З урахуванням викладеного вище можна сформулювати наступне визначення поняття «державна соціальна допомога».

Останньою ознакою державних соціальних допомог є те, що їх розмір, в більшості випадків, залежить від доходу особи чи сім'ї та від визначеного на законодавчому рівні розміру прожиткового мінімуму.

Наведені ознаки допоможуть внести чіткість у формулювання поняття державна соціальні допомога та відмежувати її від інших організаційно-правових форм соціального забезпечення.

Sokol M. Signs of state social assistance. *The article is devoted to the definition of the main legal features and features of state social assistance, which distinguish it from other organizational and legal forms of social security.*

Keywords: *social protection, state social assistance, low income.*

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АКВАКУЛЬТУРУ»

М. В. Шульга

Здійснено правовий аналіз положень Закону України «Про аквакультуру» щодо співвідношення земельно-правового та водно-правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням природних ресурсів для рибогосподарських потреб. Встановлено особливості процедури визнання гідротехнічних споруд об'єктами нерухомого майна, які забезпечують технічну експлуатацію водного об'єкта.

Ключові слова: *аквакультура, замкнені природні водойми, штучно створені водні об'єкти, землі водного фонду, гідротехнічні споруди.*

Відповідно до ст. 51 Водного кодексу України (в ред. від 1995 р.) для рибогосподарських потреб могли надаватися в користування на умовах оренди як замкнені природні водойми, так і штучно створені водні об'єкти (ставки, водосховища та ін.). В останньому випадку обов'язковим елементом штучно створених водойм виступали гідротехнічні споруди та пристрої, за допомогою яких здійснюється заповнення водою цих водних об'єктів. Вони не вважалися окремими майновими об'єктами, що передавалися в оренду.

Водні об'єкти надавалися в оренду в тому числі й для риборозведення. Орендодавцями водних об'єктів законом визнавалися переважно обласні ради, які могли передавати окремі повноваження щодо надання водних об'єктів або їх частин місцевого значення місцевим органам виконавчої влади або іншим органам.

Згідно із Земельним кодексом (в редакції від 13.03.1992 р.) не водні об'єкти, а землі водного фонду (передовсім водопокриті землі), які перебували в користуванні водогосподарських підприємств і організацій, могли надаватися в тимчасове користування за рішенням районної ради в тому числі і для риборозведення (ст. 79). Одночасно регламентація відносин щодо риборозведення водним і земельним законодавством залишала без відповіді низку важливих практично значущих питань. Йдеться, зокрема, про відсутність чіткого розподілу повноважень органів, які надавали в оренду природні об'єкти для риборозведення, визначення пріоритетів земельно-правових чи водно-правових норм, які регулювали відповідні відносини та ін. Певні ускладнення існували у зв'язку з тим, що Закон України «Про оренду землі» закріплював можливість передачі в оренду земельних ділянок разом з водоймами, які знаходилися на цих ділянках, або без них. Фактично цей закон забезпечував пріоритет земельно-правового регулювання перед водно-правовим. Але єдиного підходу до вирішення цього питання не існувало. Відносини щодо використання водних об'єктів для риборозведення на умовах оренди оформлювалися шляхом укладення відповідних договорів.

Суттєві законодавчі зміни в зазначеній сфері пов'язані з прийняттям Закону України від 18 вересня 2012 р. «Про аквакультуру» та затвердженням Кабінетом Міністрів України 29 травня 2013 р. Типового договору оренди водних об'єктів. Із змісту наведених нормативно-правових актів випливає, що укладені до 12.09.2012 р. договори оренди водних об'єктів (чи земельних ділянок водного фонду) мають бути приведені у відповідність до вимог чинного законодавства. Крім того цими актами передбачена необхідність використання на умовах оренди і гідротехнічних споруд, як об'єктів нерухомого майна, що призначені для управління водними ресурсами штучно створених водойм. Закон України «Про аквакультуру» визнає гідротехнічні споруди об'єктами нерухомого майна, що відносяться до інженерних споруд (земельні греблі, дамби, водозабірні пристрої, повеневі водоскиди та ін.).

Сьогодні правовий режим цих об'єктів фактично не визначений. У більшості випадків документація на ці споруди відсутня, їх власники невідомі. Оскільки чинне законодавство містить

імперативні приписи щодо використання гідротехнічних споруд на умовах оренди, актуалізується питання щодо пошуку варіантів його вирішення. Одним із таких варіантів може бути визнання у встановленому порядку таких об'єктів безхазяйним майном з усіма правовими наслідками, які з цього випливають. Особливості процедури визнання гідротехнічних споруд, які забезпечують технічну експлуатацію водного об'єкта, зумовлені тим, що ці споруди цивільний закон відносить до нерухомого майна.

Згідно зі ст. 335 Цивільного кодексу України безхазяйною вважається річ, яка не має власника або власник якої невідомий. Безхазяйні нерухомі речі беруться на облік органом, що здійснює державну реєстрацію прав на нерухоме майно. Заяву про взяття на облік безхазяйної нерухомої речі подає орган місцевого самоврядування, на території якого розташована нерухома річ. Про взяття безхазяйної речі на облік робиться оголошення у друкованих засобах масової інформації.

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та облік безхазяйного нерухомого майна здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Порядок державної реєстрації затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127.

Здійснення державної реєстрації прав та обліку об'єктів безхазяйного нерухомого майна законом покладено на державних реєстраторів та нотаріусів. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127 державна реєстрація прав та облік безхазяйного нерухомого майна здійснюється шляхом прийняття відповідних рішень державним реєстратором, які формуються за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в електронній формі з накладенням власного електронного цифрового підпису. Рішення державного реєстратора в день його прийняття за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав розміщується на веб-порталі Міністерства юстиції України для доступу до нього заявника (органу місцевого самоврядування) з метою перегляду, завантаження та його друку. Моментом отримання заявником рішення державного реєстратора вважається дата розміщення такого рішення на веб-порталі Мін'юсту України для доступу до нього заявника.

За бажанням заявника рішення державного реєстратора може бути надано у паперовій формі шляхом його друку за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав на аркушах паперу форматом А 4 без використання спеціальних бланків, проставлення підпису та печатки державного реєстратора. При цьому слід мати на увазі, що рішення державного реєстратора у паперовій або електронній формі мають однакову юридичну силу та містять обов'язкове посилання на Державний реєстр прав.

За результатами розгляду заяви органу місцевого самоврядування державний реєстратор приймає рішення щодо взяття на облік безхазяйного майна або щодо відмови у такому взятті на облік. В подальшому державний реєстратор за результатами прийнятого рішення щодо взяття на облік безхазяйного нерухомого майна вносить до спеціального розділу Державного реєстру прав відповідні відомості. Датою та часом взяття на облік безхазяйного нерухомого майна вважаються дата та час реєстрації відповідної заяви органу місцевого самоврядування, за результатом розгляду якої державним реєстратором прийнято рішення щодо взяття на облік безхазяйного нерухомого майна.

За наявності законних підстав, перелік яких визначено в п. 78 Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, у задоволенні заяви про взяття на облік безхазяйного нерухомого майна може бути відмовлено. При цьому державний реєстр приймає відповідне рішення, яке повинно містити вичерпний перелік обставин, що стали підставою для його прийняття, за відповідним обґрунтуванням його застосування.

За результатами розгляду заяви про взяття на облік безхазяйного нерухомого майна формується відповідна облікова справа. Документи та/або відомості, сформовані державним реєстратором за допомогою програмних засобів ведення державного реєстру прав під час розгляду заяви, зберігаються в електронній формі у цьому реєстрі.

Після спливу одного року з дня взяття на облік безхазяйної нерухомої речі вона за заявою органу, уповноваженого управляти майном відповідної територіальної громади, може бути передана за рішенням суду в комунальну власність.

Отже з дотриманням вимог чинного законодавства щодо набуття права власності на гідротехнічну споруду як безхазяйну річ цей об'єкт нерухомого майна отримає статус об'єкта права комунальної власності. Разом з водним об'єктом та водопокритими землями він може бути переданий в оренду для задоволення рибогосподарських потреб орендаря. Відповідна додаткова угода до договору оренди, укладеного до 12.09.2012 р., має бути укладена з дотриманням встановлених

законодавством вимог. Ініціатива щодо укладення додаткової угоди може виходити як від орендаря, так і від орендодавця.

Зарахуванню на баланс місцевої ради гідротехнічної споруди за наявності відповідного рішення суду про передачу її в комунальну власність має передувати підготовка технічної документації на цей об'єкт, визначення його технічного стану на підставі обстеження та висновків експертів, встановлення рівня фізичного зносу та ін.

Shulga M. To the question of the implementation of certain provisionslaw of Ukraine «About Aquaculture». *A legal analysis of the provisions of the Law of Ukraine "On Aquaculture" in the ratio of land and water and legal regulation of relations associated with the use of natural resources for fishery needs was carried out. Specific features of the procedure for the recognition of hydraulic structures by real property objects providing technical operation of a water body are established.*

Keywords: *aquaculture, closed natural water bodies, artificially created water objects, lands of water fund, hydro-technical facilities.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНОЛОГІЯ

ЩОДО ІДЕЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗГВАЛТУВАННЯ ОСОБИ ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ

Г. М. Андрусак

У статті обґрунтовано, що насильницькі статеві дії з боку жінки стосовно чоловіка мають визнаватися не зґвалтуванням, а «іншими насильницькими діями сексуального характеру».

Ключові слова: зґвалтування, гендерна рівність, сексуальне насильство жінок.

Незважаючи на доволі тривалий час, що минув після ухвалення чинної редакції КК України, у сучасній теорії кримінального права продовжується полеміка про те, чи може жінка бути суб'єктом зґвалтування. Ніхто не заперечує проти того, що сучасна ситуація вимагає переосмислення та нового визначення ролі жінки в суспільстві в аспекті розширення її прав та забезпечення рівних можливостей із чоловіками [1, с. 3]. Однак це не може бути обґрунтованим зрівнянням природних можливостей і особливостей (фізіологічних, статевих) жінки і чоловіка. Такі вчені, як О. М. Костенко, В. М. Куц, І. І. Котюк, О. М. Пасенюк, О. В. Синеокий, М. І. Хавронюк та інші цілком аргументовано заперечують проти криміналізації зґвалтування осіб чоловічої статі жінками.

Так, на думку В. О. Синеокого, виходячи з особливостей природи чоловіка і жінки, однакова правова оцінка дій чоловіка, який гвалтує жінку, і жінки, яка із застосуванням насильства вступає у статеві відносини з чоловіком, неприпустима. Таке штучне ототожнення не враховує у загальному розумінні гендерних, а у кримінологічному – фізіологічних особливостей жінки, навіть принижує її статус [2, с. 47-48]. Ідея криміналізації зґвалтування особи чоловічої статі визнається хибною і некоректною (зокрема, з медичної точки зору), як ігнорування статевих відмінностей, що закладені природою і втілюють принцип доповнення чоловічого і жіночого начал [3, с. 53–61]. Про невинуватість гендерну зрівнялівку, порушення принципу гендерної адекватності говорить і професор О.М. Костенко. Вчений наголошує, що трапляються випадки, коли наміри забезпечити гендерну рівність у КК України реалізуються невдало (наприклад, у статті 152 – Г.А.) [4, с. 292]. Аргументи наводяться такі: а) на даний час співвідношення жіночої та чоловічої злочинності становить приблизно 1:6; б) з позиції принципу соціального натуралізму, біологічну відмінність між чоловіком і жінкою неможливо усунути соціальним вирівнюванням, як це зроблено у статті 152 КК України (і тому ця норма має негативні «гендерні» наслідки); в) з позиції психоаналітичної концепції, чоловікам властива маскуліність (пов'язана з активністю, агресивністю, садизмом та суперництвом), а жінкам – фемініність (пов'язана з пасивністю, мазохізмом, безпорадністю), що співвідноситься із принципом соціального натуралізму [5, с. 53-59].

Дослідники мотивації злочинів, вчинених жінками, виокремлюють систему диференціації статевих ролей (поділ праці за статтю, специфічні зразки статевої поведінки, права та обов'язки чоловіків і жінок та пов'язана з нею система гендерних стереотипів маскуліності і фемініності), тобто уявлення про те, якими повинні бути чоловіки і жінки [6, с. 119].

І хоча у багатьох країнах світу останніми роками загалом відзначається швидке кількісне і якісне зростання злочинності жінок із застосуванням насильства, при цьому не йдеться про сексуальне насильство жінок щодо чоловіків. Однак окремі вітчизняні вчені схвалюють позицію українського законодавця, вважаючи, що рівноправність чоловіка і жінки у статевій сфері відповідає ситуації, що склалася з цими злочинами у реальній дійсності, як один із моментів зворотного боку емансипації жінок [7, с. 9]. Складно з'ясувати позицію щодо даного питання О. О. Дудорова, який так оцінює цей крок законодавця: «Можливість визнання чоловіка потерпілим від зґвалтування – істотна законодавча новела порівняно з КК України в редакції 1960 року, правильність якої не є очевидною для окремих вітчизняних фахівців» [8, с. 49].

Водночас у сексуальній злочинності продовжують домінувати чоловіки. Випадки протилежні, коли суб'єктом зґвалтування є жінка, казуїстичні, але все-таки зустрічаються, викликаючи в

оточуючих частіше не обурення, а жартівливі зауваження [9, с. 81, 169]. За свідченням фахівців, при обвинуваченні жінок у сексуальному насильстві найчастіше ситуація включає іншого чоловіка, який об'єднується з жінкою проти жертви [10, с. 66-70]. На основі аналізу матеріалів судової практики вчені доходять висновку, що про зґвалтування чоловіка можна вести мову лише як про груповий злочин з таких причин: для вчинення насильницького статевого акту щодо чоловіка у нього має настати ерекція, тобто одна з жінок має його збудити; у однієї жінки не вистачить сили для застосування фізичного насильства стосовно потерпілого, а безпорадний стан останнього виключає настання ерекції [11, с. 93].

Отже, чимало правознавців акцентують увагу на особливому статусі жінок як жертв протиправних дій, оскільки фактично в кожному третьому злочині об'єктом лиходійських актів стають вони. О. М. Джу́жа відзначає, що відносно таких злочинів, як зґвалтування, сексуальні домагання, торгівля людьми, то тут майже у дев'яносто відсотків жертвами є жінки [12, с. 109, 112]. Вітчизняний учений А.С. Лукаш за результатами проведеного дослідження констатує, що близько 99 % засуджених за вчинення зґвалтування – чоловіки, до числа жінок (1 %) належать лише особи, засуджені за вчинення злочину як співучасниці [13, с. 8]. У світлі предмета даного дослідження слід погодитися, що нова редакція статті 152 КК України знижує рівень захисту жінки від злочинних посягань, її статевої свободи, нівелює характер, силу, можливості жінки і чоловіка захистити себе, порушує усталене поняття такого злочину, як зґвалтування, не відповідає ні теорії права, ні світовій практиці [14, с. 21-22]. Насильницькі статеві дії з боку жінки стосовно чоловіка мають визнаватися не зґвалтуванням, а «іншими насильницькими діями сексуального характеру», як це передбачено, скажімо, в російському законодавстві. Цей підхід як такий, що відповідає принципу гендерної адекватності, схвалює і О. М. Костенко [15, с. 293].

Література

1. Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / [упоряд.: О. М. Руднєва, О. Р. Дашковська ; наук. ред. А. П. Гетьман]. – Харків : Право, 2000. – 196 с.
2. Синєокий О. В. Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводить до сексуальних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Синєокий Олег Володимирович. – Запоріжжя, 2006. – 254 с.
3. Куц В. М. Медико-правові аспекти криміналізації зґвалтування особи чоловічої статі / В. М. Куц, О. Ю. Дишлейов // Кримінальне право. – 2006. – № 2. – С. 53–61.
4. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу / Костенко О. М. – К. : Атіка, 2008. – 352 с.
5. Котюк І. І. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче право України: гендерна експертиза / І. І. Котюк, О. М. Костенко. – К. : Логос, 2004. – 127 с.
6. Подільчак О. М. Мотиви та мотивація злочинів, учинених жінками : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Подільчак Ольга Миколаївна. – Харків, 2004. – 237 с.
7. Александров Ю. В. Злочини проти статевої свободи / Ю. В. Александров // Юридичний вісник України. – 2002. – 06–12 квітня. – С. 9.
8. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи / Дудоров О. О. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
9. Чуприков А. П. Сексуальные преступления / А. П. Чуприков, Б. М. Цупрык. – К. : Б. и., 2000. – С. 9; Чуприков А. П. Сексологія: нормальна та кримінальна : [навч. посібник для лікарів-інтернів вищих мед. навч. закл. III–IV рівнів акредитації, лікарів психіатрів, сексологів і психологів] / А. П. Чуприков, Б. М. Цуприк. – К. : Б. в., 2003. – 288 с.
10. Кримінальна сексологія : рук. / [И. А. Бабюк, С. И. Табачников, В. В. Седнев, А. А. Зайцев, Г. А. Селезнева. – К. : ПРОФИ-Донецчина; Донецк, 2004. – 221 с.
11. Пономаренко Є. Кримінально-правова оцінка зґвалтування: деякі аспекти / Є. Пономаренко // Право України. – 2005. – № 5. – С. 92-94.
12. Джу́жа О. О. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма : моногрф. / О. М. Джу́жа. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 332 с.
13. Лукаш А. С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лукаш Анастасія Сергіївна. – Харків, 2007. – 226 с.
14. Пасенюк О. М. Деякі проблемні питання нового Кримінального кодексу України / О. М. Пасенюк // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 жовтня 2001 р., Харків / редкол. : В. В. Сташис (гол. ред.) та ін. – К.-Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 17-24.

15. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу / Костенко О. М. – К. : Атіка, 2008. – 352.

Andrusyak G. Concerning the idea of criminalizing rape of a male person. The article substantiates that violent sexual acts by a woman in relation to her husband should be recognized not as a rape but as "other violent acts of a sexual nature".

Keywords: rape, gender equality, sexual abuse of women.

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ТА СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ У ВИДІ ПІДБУРЮВАННЯ

В. В. Гапончук, О. О. Кваша

Публічні заклики до вчинення злочину за змістом тотожні підбурюванню, оскільки є схилянням іншої особи до вчинення злочину. Підбурювання є більш широким поняттям, може здійснюватись різнманітними способами, та стосуватись конкретної особи. Публічні заклики до вчинення злочину завжди спрямовані на невизначене коло осіб.

Ключові слова: публічні заклики, підбурювання, схиляння, співучасть.

У чинному КК України підбурювачем вважається особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину (ч. 4 ст. 27). Отже, підбурювання з об'єктивної сторони характеризується тим, що особа викликає в іншої особи бажання вчинити злочин, чим ставить свої дії у причинний зв'язок з тим злочиним, який буде вчинено виконавцем. При цьому традиційно у наукових публікаціях та монографічних джерелах наголошується на тому, що деякі випадки підбурювання вважаються законом самостійними закінченими злочинами. В якості прикладу переважно наводяться публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч.2 ст.109 КК), рідше – ст. 110, 436 КК України [1, с. 162; 2, с. 677]. Сьогодні й справді зросла кількість облікованих злочинів, передбачених ч. 2 ст. 109 – «публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій», та ч. 1 ст. 110 ККУ – «публічні заклики до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій». Однак не лише у цих складах злочинів міститься формулювання «публічні заклики». Так, кримінально-караними є публічні заклики до вчинення дій, що посягають на: громадську безпеку: публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами (ст. 258-2, 258-5); громадський порядок: публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ст. 295); моральність – публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ст. 299); мир – публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ст. 436); безпеку людства – публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ст. 442).

Під публічними закликами до вчинення злочинів, передбачених у статтях 109 і 110 КК України, вчені пропонують розуміти цілий комплекс різнманітних дій. О. А. Чуваков узагальнює наукові підходи вітчизняних вчених до розуміння цього поняття:

1) активний вплив (усне, письмове, з використанням магнітофона, радіо, телебачення тощо) на невизначену кількість людей (слухачів, читачів, глядачів) або на членів певної партії, організації чи іншого угруповання, з'єднаний із схилянням їх до насильницької зміни чи насильницького повалення конституційного ладу або до насильницького захоплення державної влади. (Додамо ще інтернеткористувачів – В.Г., О.К.);

2) дії, що мають носити публічний характер, тобто проголошуватися відкрито, у присутності багатьох громадян;

3) заклик – це форма впливу на свідомість, волю і поведінку людей, що полягає в безпосередньому зверненні до них для формулювання спонукання до певної діяльності. Заклики суб'єкта при цьому мають загальний характер, вони не звернені до конкретної особи чи групи осіб, не містять конкретної вказівки про місце, час і спосіб учинення злочину. Цим вони відрізняються від підбурювання до конкретного злочину (курсив наш. – В.Г., О.К.);

4) такі заклики можуть бути звернені взагалі до громадян, але можуть бути цілеспрямовано звернені до тих чи інших верств населення, етнічних груп, релігійних конфесій, членів тих або інших рухів, партій, інших громадських організацій, але в будь-якому разі вони пов'язані з цілеспрямованим схиланням невизначеного кола осіб до вчинення кожної з дій, зазначених у ч. 1 ст. 109 КК України. Цінною є така вказівка і для відмежування таких публічних закликів від «балаканини», з одного боку, і підбурювання до вчинення конкретного злочину – з іншого (курсив наш. – В.Г., О.К.);

5) це хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, у якому виражені ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій (представників влади, військовослужбовців тощо) схилити певну кількість осіб до певних дій [3, с. 251].

Отже, співучасть у виді підбурювання до вчинення певного злочину має, як правило, непублічний характер та спрямована до певної особи, на відміну від публічних закликів до вчинення злочинів.

У словнику української мови: закликати – 1) кликати, запрошувати кого-небудь прийти, приїхати, зазивати; 2) звертатися до якої-небудь групи людей з метою залучити їх до певної діяльності [4, с. 701].; підбурювати – розмовами спонукати кого-небудь до якихось дій, вчинків; підбивати, підмовляти, під'юджувати, підштрикувати; 2) підсилювати, стимулювати яку-небудь дію, якийсь вчинок (переважно негативно впливаючи на когось); 3) викликати у кого-небудь бажання виконати яку-небудь дію, заохочувати до якогось вчинку [5, с. 637]. Принциповою різницею між цими поняттями є тлумачення терміну «закликати» як звернення до «якої-небудь групи людей». Тоді як підбурювання такої ознаки не містить. Отже, якщо підбурювання може мати місце і щодо однієї особи, то заклики завжди звернені до групи осіб.

Також проблемним у контексті теми, що розглядається, є розуміння публічності. У словниках «публічний» тлумачиться так: 1) який відбувається в присутності публіки, людей, прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий; 2) призначений для широкого відвідування, користування; громадський, загальний, загальнодоступний [6, с. 74]. Підбурювання не передбачає такої ознаки.

Науковці для розмежування аналізованих самотійних складів злочинів із підбурюванням використовують також таке формулювання як «загальні заклики». Так, характеризуючи підбурювання, О. В. Ус зазначає: «Звернення, загальні заклики до вчинення злочинного діяння, якщо вони не адресовані певному суб'єкту (суб'єктам) злочину, тобто не мають конкретного адресата, не можуть визнаватись підбурюванням [2, с. 677].

Основна функціональна властивість підбурювача зводиться до того впливу, який він здійснює на інших осіб і який деформує волю тих чи інших осіб, перетворюючи їх на злочинців. Вчені виокремлювали такі способи підбурювання: наказ, фізичний примус і погрози, прохання, виявлене бажання, поради (О. С. Жиряєв); доручення, підкуп, спокусу (М. С. Таганцев); погрозу і прохання, переконання і спонукання, підмову й обіцянки, заохочення і просту пропозицію вчинити злочин (М. А. Шнейдер); примус, погрозу, наказ, переконання, прохання, умовляння, обіцянку винагороди чи давання її (підкуп), обіцянка вигоди від вчинення злочину, породження в особи хибної думки (обман), використання існуючої помилки (Ф. Г. Бурчак); підкуп, прохання, доручення, переконання й умовляння, наказ, фізичне насильство, обман (М. І. Ковальов) [7, с. 386].

Публічні заклики до вчинення злочину за змістом тотожні підбурюванню, оскільки є схиланням іншої особи до вчинення злочину. Підбурювання є більш широким поняттям, може здійснюватись різноманітними способами та стосуватись конкретної особи. Тоді як публічні заклики до вчинення злочину завжди спрямовані на невизначене коло осіб. Отже, публічні заклики до вчинення злочину, передбачені у статтях 109, 110, 258-2, 295, 299, 436, 442 КК України, є підбурюванням, що виокремлено у самотійний склад злочину.

Література

1. Кваша О. О. Підбурювач до злочину // Мала енциклопедія кримінального права / [за заг. ред. Ю. Л. Бошицького, З. А. Тростюк]. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – С. 16.

2. Ус О. В. Підбурювач до вчинення злочину // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016: Т. 17 : Кримінальне право / редкол. В. Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – С. 675-678.

3. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

4. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008 Т. 1: А–К. – 2008. – 928 с.

5. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008–Т. 2: К–П. – 2008. – 928 с.

6. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008–Т. 3: П–Я. – 2008. – 864 с.

7. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : [монографія] / Кваша О. О. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – 560 с.

Gaponchuk V., Kvasha O. Relation to the ratio of public appeals to commit a crime and complicity in a crime of incitement. *Public appeals to commit a crime in content are identical to incitement, as it is the inclination of another person to commit a crime. Incitement is a broader concept, it can be done in a variety of ways, and relates to a specific person. Public appeals to commit a crime are always aimed at an uncertain circle of people.*

Keywords: *public appeals, incitement, inclination, complicity*

ТАКТИКА ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДЕНЬ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ШЛЯХОМ ЙОГО САМОВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

А. П. Гусак, Д. О. Хомич

Стаття присвячена особливостям проведення допиту при розслідуванні викрадень природного газу шляхом його самовільного використання. На підставі аналізу слідчої практики розкриті особливості допиту правопорушників, причетних до викрадень природного газу. Запропоновано ряд практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу проведення допиту для досягнення найбільшої ефективності.

Ключові слова: *допит, слідчий, слідча дія, тактика допиту, пред'явлення доказів.*

Допит є найрозповсюдженою слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про злочинну діяльність певних осіб. У той же час допит – одна з найскладніших слідчих дій.

За результатами досліджень В. П. Бахіна, В. К. Весельського й Т. С. Малікова, проведення допиту займає більшу частину робочого часу слідчих, що загалом витрачається на проведення слідчих дій [2, с. 5].

Великий внесок у розробку наукових основ проведення допитів та очних ставок зробили відомі вчені, зокрема, В. К. Весельський, В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, О. М. Васильєв, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, Л. М. Карнеєва, В. М. Карагодін, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, М. І. Кулагін, В. Г. Лукашевич, Р. С. Белкін, Є. Д. Лук'янчиков, М. І. Порубов, В. С. Комарков, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, С. С. Ординський, М. В. Салтевський, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько та багато інших.

Допит розбирався науковцями як процес передачі слідчому особою, що допитується, інформації про подію, яка розслідується, або про пов'язані з нею обставини й осіб. На практиці – це одна з найскладніших слідчих дій, оскільки слідчому нерідко протистоїть особа, яка не бажає давати показання [7].

«Допит – це слідча дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в справі» [6, с.252].

В процесі розслідування викрадень природного газу шляхом його самовільного використання детальнішого висвітлення вимагають організаційно-підготовчі й тактичні основи провадження допитів підозрюваних, особливо споживачів природного газу - юридичних осіб та працівників служб Держенергонагляду.

Специфіка допиту під час розслідування викрадень природного газу шляхом його самовільного використання обумовлюється: 1) специфікою предмета злочинного посягання, 2) обставинами, які підлягають встановленню, і статусом допитуваних – юридичних та фізичних осіб та їх позицією на допиті.

Істотного значення тут набувають загальні рекомендації з підготовки й тактики допиту вищезазначеної категорії осіб, яка включає:

1. Повне і пильне вивчення матеріалів кримінальної справи.
2. Визначення предмета допиту. Зокрема під час допиту підозрюваного (обвинуваченого) за злочинами щодо викрадення природного газу шляхом його самовільного використання встановлюються такі обставини: відомості про виникнення злочинного задуму; відомості про мотив злочину, відношення допитуваного до злочинних наслідків; способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер); час, місце, обстановка та механізм вчинення злочину; відомості про особу злочинця; обставини, що сприяли чи перешкождали вчиненню злочину; способи протидії розслідуванню та впливу на свідків, членів групи, які дають правдиві показання; способи легалізації отриманих прибутків.

Наведений перелік обставин, що підлягають встановленню, не є повним, оскільки предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у справі.

3. Визначення часу проведення допиту.
4. Визначення місця проведення допиту.
5. Визначення способу виклику на допит.
6. Визначення кола осіб, які підлягають допиту.
7. Визначення учасників проведення допиту.
8. Визначення необхідних науково-технічних засобів фіксації допиту.
9. Складання плану допиту, який повинен бути динамічним планом, що окреслює найбільш ефективні шляхи одержання правдивих показань.

Тактика допиту являє собою найбільш доцільні форми й способи взаємодії слідчого з допитуваним, які здійснюються для з'ясування істотних для справи обставин, через оперування доказовою та оперативною інформацією [5, с. 56]. Це найбільш раціональний спосіб дій або найбільш доцільна лінія поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження та використання доказів [1, с.179].

На думку В. П. Бахіна та В. К. Весельського, вибір тактики допиту залежить від таких факторів, що перебувають у складній взаємодії між собою:

а) ситуації допиту (приміром, перший, повторний, додатковий, наявність або відсутність психологічного контакту і т.п.);

б) особливостей допитуваного (зокрема віку, наявності злочинного досвіду, рівня правової поінформованості), його процесуального становища й рівня заінтересованості в результатах розслідування;

в) характер інформації та доказів, якими володіє слідчий [3, с. 15-16].

Як ми зазначали раніше, у юридичній літературі багато уваги приділено тактичним прийомам і запропоновані різні їх класифікації, які спрямовані на виявлення та усунення неправди у свідченнях допитуваних осіб і отримання повних і об'єктивних показань.

Під час розслідування окремих видів злочинів використовуються всі висвітлені в юридичній літературі тактичні прийоми, тому особливу увагу приділимо тактичним прийомам допиту підозрюваних (обвинувачених), що найчастіше застосовувались під час розслідування викрадень природного газу шляхом його самовільного використання:

- 1) встановлення психологічного контакту з допитуваним [9, с. 6];
- 2) заслуховування показань допитуваного у формі вільної розповіді [10, с. 126];
- 3) визначення кола питань конкретною слідчою ситуацією, яка склалася на початковому етапі розслідування кримінальної справи даної категорії [8, с. 56];

4) пред'явлення доказів (послідовність тактичного прийомом допиту підозрюваного (обвинуваченого) за злочинами щодо викрадення природного газу залежить від слідчої ситуації, яка склалася у справі);

5) створення уявлення про інформованість слідчого залишається основним тактичним прийомом за наявності доказів, що мають істотні прогалини в момент допиту. Таке враження в допитуваного створювалось через демонстрацію інформованості слідчого щодо певних епізодів злочинної діяльності, зв'язків та способу його життя, демонстрацію доказів тощо.

Основним способом фіксації одержаних у ході допиту показань був протокол. Питання, що стосуються цього способу фіксації, детально досліджені в кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі. У даний час усе більш поширеною додатковою формою є фіксація результатів допиту за допомогою відеозапису [4, с. 29].

З вищеведеного зрозуміло, що за злочинами щодо викрадення природного газу шляхом його самовільного використання найбільш змістовним джерелом інформації були показання підозрюваних (обвинувачених) та працівників Держенергонагляду.

Вчасний і ґрунтовний аналіз допиту дає змогу встановити достовірність, належність та достатність отриманої інформації, оцінити її правдивість і вірогідність, прогнозувати поведінку допитуваного на подальших етапах досудового розслідування.

Література

1. Бахін В. П. Криміналістика: курс лекцій. – Ч. 1 / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 179 с.

2. Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому): навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Т. С. Маліков. – К. : Правник, 1997. – 33 с.

3. Бахін В. П. Тактика допиту: навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : Правник, 1997. – 64 с.

4. Закатов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами / А. А. Закатов, С. И. Цветков. – М., 1998. – 112 с.

5. Комарков В. С. Суть і умови пред'явлення доказів при допиті обвинуваченого / В. С. Комарков // Радянське право. – 1972. – № 2.

6. Криміналістика: підручник / [В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – 682 с.

7. Лисиченко В. К. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насилницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: навч. посіб. / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – Луганськ : ЛАВС, 2004. – 176 с.

8. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення торгтур та інших порушень прав людини: посібник / [В. К. Весельський, В. С. Кузьмичів, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич]. – К.: НАВСУ, 2004. – 147 с.

9. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2-х ч. – Ч. 2 / М. В. Салтевський. –Х. : Основа, Консум, 2001. – 415 с.

10. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 203 с.

Gusak A., Khomych D. Tactics of interrogation during the investigation of abductions of natural gas by its unauthorized use. *This article is devoted to the peculiarities of questioning in the investigation of the abduction of natural gas through its unauthorized use. On the basis of investigative practice examination peculiarities of questioning in the investigation of the abduction of natural gas through its unauthorized use and features of the offenders involved in the abduction of natural gas are revealed. A number of practical recommendations for optimizing the process of conducting interrogation for achieving the greatest efficiency are offered.*

Keywords: *interrogation, investigator, investigative action, interrogation tactics, presentation of evidence.*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ ВІДНОСЯТЬСЯ ДО ГРУП РИЗИКУ ЙМОВІРНИХ ЖЕРТВ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

З. В. Журавська

У статті здійснений аналіз класифікації засуджених, які можуть бути потенційними жертвами від злочинних посягань в установах виконання покарань та запропонований власний поділ на групи та класи. Це дозволить удосконалити правовий механізм охорони найбільш вразливих об'єктів злочинних посягань, до яких, без сумніву, й відносяться ймовірні жертви.

Ключові слова: засуджений, місця позбавлення волі, жертва, віктимність.

Говорячи про класифікацію засуджених, які можуть бути потенційними жертвами від злочинних посягань в установах виконання покарань (далі - УВП), то вона як вченими, так і практиками здійснена за різними критеріями, проте остаточної форми досі не набула.

Щодо вчених-віктимологів (Джужа О. М., Кирилюк А. В.), класифікація жертв злочинів в УВП здійснена за такими критеріями:

1. Виходячи з соціально-демографічного характеру та соціального статусу особи: - жертви на особистому (фізичному) рівні, а саме: засуджені; персонал УВП; інші особи (прокурори; судді; адвокати; ін.); - жертви на рівні соціальної спільноти – інтегрована спільнота персоналу УВП (всіх підрозділів установи); УВП як юридична особа і як спільнота фізичних осіб (людей); державна кримінально-виконавча служба як система органів і установ виконання покарань загалом.

2. Враховуючи соціально-правову характеристику жертви злочину, тобто її властивості виступати об'єктом злочинних посягань або її неспроможність суттєво протистояти таким суспільно-небезпечним діям: - офіційно визнані жертви злочинів в УВП (особи, які ввійшли в офіційну статистику та звітність; особи, щодо яких здійснюється соціально-правова реакція щодо їх захисту). - латентні жертви злочину в УВП та їх різновиди, а саме: зазначені особи самі утримують в таємниці інформацію про злочинні дії, вчинені відносно них; жертви, які не можуть довести до офіційних органів чи посадових осіб відомості про вчинення щодо них злочинних дій; наявність жертв злочинів в УВП приховуються відповідними посадовими особами як конкретно взятої колонії, так й іншими особами, зокрема Міністерством юстиції України;

3. Взавши за основу класифікації ознаку віктимності, як спроможності сприяння злочинним діям, тобто наявності «віктимологічної деформації», яке може мати місце на : - особистісному (фізичному) рівні, що передбачає сукупність якостей особи та її соціального статусу; - соціальному рівні, де вчені виділяють такі ознаки, як «професійна віктимність», безособова віктимність і віктимність як властивість, що обумовлена виконанням соціальних функцій, що утворює специфічні стосунки, які сприяють злочинній поведінці в УВП [1, с. 305-306].

У контексті зазначеного, важливими є міжнародно-правові критерії поділу засуджених на певні групи, критерії, класи, тощо. Зокрема, певну цінність мають положення ч. 2 «Управління пенітенціарними установами» Європейських в'язничних правил, у яких закріплені деякі критерії поділу засуджених і ув'язнених під варту [2, с. 234].

Аналогічну класифікацію можна знайти в інших міжнародно-правових актах. Зокрема, такий підхід, а також специфічна мета класифікації та індивідуалізації, закріплені у п.п. 67-69 ч. II Мінімальних стандартних правил поведіння із засудженими, а саме: розподіл засуджених на категорії, що полегшувало б роботу з ними, спрямовану на повернення їх до життя в суспільстві (підпункт «в» п. 67) [3, с. 69].

Якщо узагальнити усі рівні класифікації засуджених до позбавлення волі, а також ув'язнених під варту, та взяти їх за методологічну основу класифікації осіб, як ймовірних жертв злочинів відповідно до ст. 10КВК України, то можна запропонувати такий їх поділ:

1. За правовими підставами, які визначені в законі: а) особи, які відбували покарання у виді позбавлення волі в УВП, або в слідчому ізоляторі (ст. 89 КВК – залишення в СІЗО засуджених до позбавлення волі для роботи з господарського обслуговування) – ч. 2 ст. 10 КВК; б) особи, які тримаються в місцях позбавлення волі та щодо яких згідно із законом, у зв'язку з їх участю у кримінальному провадженні, прийнято рішення про застосування заходів безпеки (ч. 4 ст. 10 КВК та Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

2. За безпосереднім об'єктом посягання: а) на осіб, у випадках коли виникла небезпека для їх життя (розправа з боку інших засуджених або учасників кримінального провадження, персоналу УВП; ін.); б) на осіб, у разі виникнення небезпеки для їх здоров'я (спільне тримання із хворими на відкриту форму туберкульозу; із засудженими, що мають ВІЛ/СНІД або психічні розлади; т. ін., кількість яких щорічно зростає [4, с. 99].

3. За джерелами небезпеки: а) особи, для яких загрожують інші засуджені (у першу чергу, ті, які спільно тримаються в УВП (СІЗО)); б) засуджені, небезпеку для життя та здоров'я яких створюють інші особи (близькі родичі; учасники кримінального провадження; потерпілі від злочинів та їх знайомі тощо); в) особи, суб'єктом небезпеки яких виступає персонал УВП (СІЗО).

4. За формами забезпечення особистої безпеки: а) особи, яких виокремлюють від інших засуджених та тримають ізольовано від них (п. 1 ч. 4 ст. 10 КВК); б) особи, яких переводять у безпечне місце (ч. 3, ст. 10 КВК); в) особи, яких переводять в іншу УВП (п. 2 ч. 4 ст. 10 КВК); г) особи, щодо яких вживають інші заходи до усунення небезпеки (ч. 3 ст. 10 КВК).

5. За суб'єктами прийняття рішень щодо забезпечення особистої безпеки засуджених: а) посадові особи органів виконання покарань (ч. 2 ст. 10 КВК); б) посадові особи УВП (СІЗО) (будь-які особи, що мають статус персоналу ДКВС України – ч. 2 ст. 10 КВК); в) слідчий (ч. 1 ст. 216 КПК – слідчі органів Національної поліції); г) прокурор (ст. 36 КПК – як сторона обвинувачення, та прокурор, який здійснює прокурорський нагляд за виконання кримінальних покарань (ст. 22 КВК); г) суд або суддя (ст. 31 КПК; ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

6. За джерелами інформації, що стосується небезпеки, яка виникла для життя і здоров'я засуджених в УВП і СІЗО: а) особи, які звернулись до посадових осіб УВП (СІЗО) чи інших посадових осіб із заявою (усною чи письмовою) з цього приводу; б) особи, реальну загрозу щодо яких встановили оперативні підрозділи (ст. 5 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

7. За суб'єктами створення небезпеки: а) особи, які своєю віктимною поведінкою спровокували джерело виникнення небезпеки щодо себе (конфлікт інтересів; провокуюча поведінка; неформальний статус у середовищі засуджених); б) особи, щодо яких посягання стало результатом умислу іншої особи, що виник раптово; в) особи, посягання щодо яких виникло у результаті збігу обставин (розшифровки негласного джерела; провалу оперативної розробки; інших прорахунків в ОРД [5, с. 5-8].

Звичайно, що в науці, з урахуванням динаміки розвитку законодавства з питань забезпечення особистої безпеки, можуть бути запропоновані й інші варіанти та критерії класифікації ймовірних жертв злочинів [6, с. 190-197], проте очевидним є й такий висновок по суті: будь-який поділ цілого на певні частини має й практичну сторону даного процесу, позаяк дозволяє проаналізувати та виявити найменш відрегульовані нормами права елементи та удосконалити правовий механізм охорони найбільш вразливих об'єктів злочинних посягань, до яких, без сумніву, й відносяться ймовірні жертви, мова про які ведеться в ст. 10 КВК.

Література

1. Кримінологічна віктимологія: Навчальний посібник/ Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.

2. Європейські в'язничні правила // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 232-266.

3. Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 61-76.

4. Жук І. В. До проблеми забезпечення здійснення примусового лікування осіб, хворих на туберкульоз // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення [Текст]: Ч. 1: матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 11 жовтня 2012 р. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 98-99.

5. Савченко А. В., Матвійчук В. В., Никифорчук Д. Й. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США: посібник / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 2004. – 60с.

6. Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження): наукове видання (трьома мовами) / Іван Богатирьов, докт. юрид. наук, професор. – К., 2013. – 444 с.

Zhuravska Z. Classification of the convicted persons concerned to the risk groups of the possible victims in penal institutions. *The article analyzes the classification of convicts who may be potential victims of criminal encroachments in penitentiary institutions and proposes own division into groups and classes. This will improve the legal mechanism for protecting the most susceptible objects of criminal encroachments, which, without doubt, include probable victims.*

Keywords: convicted, penitentiary institutions, victim, victimization.

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕСПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУБ'ЄКТІВ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

В. В. Кондратішина

В статті мова ведеться про сучасний стан використання у боротьбі зі злочинністю так званих неспеціалізованих суб'єктів запобігання злочинам в Україні, а також визначено рівень ефективності їх діяльності та виведені науково обґрунтовані заходи щодо підвищення їх ролі у сфері запобіжної діяльності.

Ключові слова: запобігання; злочин; суб'єкт; система; сфера боротьби зі злочинністю; діяльність; ефективність.

Сучасний стан злочинності в Україні, стійкі тенденції її зростання та низький рівень запобіжної діяльності з цих питань обумовлюють необхідність по-іншому підійти до використання можливостей суб'єктів боротьби зі злочинністю в Україні, зокрема й тих, що здійснюють заходи по запобіганню злочинам.

У цьому контексті заслуговують на увагу так звані в науці неспеціалізовані суб'єкти запобігання злочинам, до яких відносяться суб'єкти господарювання, установи культури та спорту, засоби масової інформації; органи, що регулюють природокористування, міграцію; установи, які надають послуги для населення у різних сферах життєдіяльності суспільства, включаючи адвокатуру [9, с. 65].

У системі запобігання злочинам не дістало однозначного вирішення питання щодо поділу його на рівні, а саме: різні автори інтерпретують їх по-своєму. Зокрема, О.М. Яковлев у свій час виділив наступні рівні профілактики (запобігання) злочинів: а) загальносоціальна профілактика, тобто профілактична діяльність, що здійснюється у суспільстві в цілому; б) профілактика у соціальних групах і колективах; в) індивідуальна профілактика (рання і безпосередня) [16, с. 5].

Крім цього, у середині системи профілактики злочинів науковці виділяють відмінності між заходами не персоніфікованого характеру, спрямованими на усунення криміногенних факторів, та індивідуалізованими заходами, що спрямовані відносно конкретних осіб. Виходячи з цього, О. М. Джужа досить обґрунтовано диференціював заходи профілактики злочинів на наступні рівні: 1. Загальна профілактика, яка включає в себе як загальносоціальну, так і соціально-кримінологічну профілактику злочинності. 2. Індивідуальна профілактика, яка поділяється на чотири рівні: рання профілактика; безпосередня профілактика; профілактика на стані формування злочинної поведінки (пенітенціарна); профілактика рецидиву (постпенітенціарна) [14, с.87-88].

Отже, якщо керуватись зазначеним науковим підходом, то слід констатувати, що загальна профілактика злочинів включає у себе загально-соціальну та спеціально-кримінологічну профілактику. Враховуючи, що предметом даного дослідження є загальносоціальне запобігання злочинам, що здійснюється неспеціалізованими суб'єктами, без сумніву, варто в основу їх діяльності покласти зміст даного виду загальної профілактики злочинів.

Загальносоціальна профілактика у цілому (без визначення впливу окремих взятих суб'єктів запобігання злочинам) реалізує антикриміногенний потенціал суспільства та його інститутів. При цьому специфіка перехідного періоду, в якому перебуває Україна, є такою, що у різних сферах соціального життя більш помітні кризи, диспропорції, інші негативні явища, що детермінують злочинність, ніж фактори, що споконвічно протидіють їй [13, с. 9]. На підставі аналізу різних підходів до визначення й розгляду правової соціалізації особистості можна зробити висновок, що вона становить собою процес не односпрямованого впливу суспільства (соціально-правової системи) та індивіда, а взаємодію їх як 2-х структурних елементів людської природи [2, с.408].

Виходячи з цього, загальносоціальна профілактика злочинів залишається та має бути базою для боротьби зі злочинністю в цілому та, зокрема, для системи загальної профілактики, заходи якою носять масштабний, всеохоплюючий та різноманітний характер; є комплексними та взаємозв'язаними, а також безперервними і радикальними.

Загальносоціальна профілактика охоплює великий спектр сфер життєдіяльності українського суспільства. Зокрема, у сфері економіки - це розвиток виробництва на основі сучасних технологій, продумана структурна та інвестиційна стратегія за кожний перерозподіл власності, зміцнення національної валюти та всієї фінансової системи, зниження інфляції та багато інших напрямків удосконалення економічних відносин [8, с. 17-18].

У політичній сфері цей вид профілактики злочинів тісно зв'язаний з процесами становлення та розвитку нової української державності, зміцнення демократії та всіх гілок державної влади, реалізації політичної волі у протистоянні соціально-негативним явищам і процесам в умовах багатопартійності [10, с. 91].

У соціальній сфері - усунення різного соціального розшарування суспільства; підтримка незалежних громадян; зміцнення сімейних підвалин; забезпечення належних умов для соціалізації відчуження; обмеження негативних наслідків безробіття, вимушеної міграції людей тощо [11, с. 406].

У правовій сфері заходи загальносоціального запобігання злочинам визначають у тому числі зміст діяльності по удосконаленню законодавства, яке прямо не націлено на профілактику злочинності, проте має предметом правового регулювання різноманітні суспільні відносини (трудові, сімейні, цивільні та ін.). І хоча ці правові відносини є неупорядкованим (систематизованими), вони відіграють криміногенну роль у механізм і злочинної поведінки особи [12, с. 24-25].

Отже, загальносоціальна профілактика, як вірно зробили висновок ряд науковців (О. М. Джужа, В. В. Василевич, та ін.), - це позитивний ефект продуманості соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосередньої профілактики злочинів. Прогресивні соціальні програми спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів жінок і сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення тощо [14, с.90].

Основним спрямуванням загальносоціальної профілактики злочинів є виявлення, нейтралізація, блокування тощо детермінант злочинності. Саме тому заходи даного виду запобігання злочинам мають надзвичайно широкий діапазон, так як впливають практично на всі види, групи причин і умов злочинності. Багатоаспектний, комплексний характер профілактики злочинів найбільш яскраво проявляється на загальносоціальному рівні. При цьому її зміст та практична цінність полягають у тому, що її заходи носять взаємозв'язаний та взаємодіючий характер різноманітних сфер діяльності суспільства та держави (економічній, соціальній, правовій ін.) [1, с. 60-61].

Якщо узагальнити існуючі в науці підходи з означеної проблематики та врахувати предмет даного дослідження, а також організаційні форми та види діяльності неспеціалізованих суб'єктів, то під «загальносоціальним запобіганням злочинам, що здійснюється неспеціалізованими суб'єктами», слід розуміти комплекс заходів економічного, соціального, правового та іншого характеру, що здійснюється неспеціалізованими суб'єктами на добровільних засадах та у відповідності із законом, як індивідуально, так і спільно з іншими суб'єктами, які спрямовані на виявлення детермінант злочинності в Україні та вчинення дій на їх усунення, блокування, нейтралізацію тощо.

Таким чином, системоутворюючими елементами, що складають зміст даного поняття є:

1. Комплекс різноманітних заходів, а не одиничні акти чи безсистемний захід. Неспеціалізовані суб'єкти та їх об'єднання можуть здійснювати наступні заходи загальносоціальної профілактики злочинів: приймають участь у розробці державних та регіональних програм протидії злочинності по запиту відповідних органів державної влади (виконавчої та законодавчої) та органів місцевого самоврядування [7]; здійснюють аналіз чинного законодавства України та направляють у Верхову Раду України обгрунтовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень або щодо скасування (відміни) тих із них, що суперечать Конституції України та Законам України; направляють звернення у Конституційний Суд України [6], щодо конституційності деяких законів та інших нормативно-правових актів, зокрема з питань протидії злочинності; як депутати місцевих рад вносять пропозиції та розробляють проекти нормативно-правових актів у сфері боротьби зі злочинністю; приймають участь у науково-практичних конференціях, присвячених питанням протидії злочинності; публікують наукові, навчально-методичні та роз'яснювальні матеріали з питань, що стосуються боротьби зі злочинністю; інші заходи економічного, соціального та правового спрямування у сфері боротьби зі злочинністю.

2. Профілактичні заходи складаються із сукупності різноманітних заходів економічного, правового, соціального та іншого характеру, що спрямовані на упорядкування суспільних відносин, пов'язаних з протидією злочинності.

Зазначені загальносоціальні заходи профілактики злочинів спрямовуються на вирішення інших соціальних проблем, але побічно мають ефект і щодо запобігання злочинам.

Вивчення практичної діяльності неспеціалізованих суб'єктів та їх об'єднань у цьому напрямку показало, що такі заходи проявляються у наступному: а) в економічній сфері - у вчиненні дій, пов'язаних із законним перерозподілом власності, шляхом представництва законних інтересів та прав фізичних і юридичних осіб, а також для запобігання злочинам у даному напрямку; у захисті прав вкладників коштів у банківських установах (еліт-центри, т. ін.); у захисті трудових прав фізичних осіб, у тому числі права на отримання заробітної плати, субсидій, субвенцій, т. ін., запобігаючи таким чином кримінально-правовим проявам у зазначеній сфері; б) у соціальній сфері - це надання безоплатної правової допомоги підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, виправданому та іншим особам у випадках, коли у зазначених осіб відсутні кошти; захист інтересів осіб, які звільняються з кримінально-виконавчих установ, що пов'язані з працевлаштуванням, отриманням соціального житла, т. ін.; в) у політичній сфері - це участь у роботі виборчих штабів політичних партій і об'єднань; участь у виборах у якості кандидатів у депутати; членство у партіях, ін., що дає можливість проводити заходи загальносоціального запобігання злочинам; г) в інших сферах суспільної діяльності - надання юридичних консультацій; виступи в засобах масової публікації; випуск навчальної та методичної правової літератури, ін.

3. Загальносоціальні заходи профілактики злочинів також зможуть здійснювати адвокати як індивідуально, так і через адвокатські об'єднання, тобто з використанням передбачених у законі видів адвокатської діяльності. Зазначений вид профілактики злочинів адвокатами здійснюється на добровільних засадах та у відповідності із визначеним в ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципам діяльності, пріоритетним з яких є принцип верховенства права [5].

Проведений у ході даного дослідження аналіз показав, що стан практичної діяльності неспеціалізованих суб'єктів у сфері профілактики злочинів, зокрема на рівні загальносоціального запобігання злочинам, є далеким від теоретичних моделей, включаючи й Концепцію розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття. Як встановлено, основними причинами зазначеного явища є:

- добровільна діяльність неспеціалізованих суб'єктів у цій сфері;
- низький рівень їх знань щодо детермінант злочинності та їх впливу на суспільно-державні процеси [4, с. 231-232];
- неналежна взаємодія та використання можливостей неспеціалізованих суб'єктів у сфері боротьби зі злочинністю з боку органів державної влади, особливо правоохоронних органів [3, с. 105-106];
- недостатній рівень правової свідомості та правової культури окремих неспеціалізованих суб'єктів, особливо з питань державного будівництва, формування суспільних цінностей, моралі, ін.;
- відсутність в Україні спеціального закону з питань профілактики правопорушень чи злочинів та постанови Верховної Ради, щодо змісту, завдань, принципів тощо кримінологічної політики України [15, с. 8-9];
- інші обставини.

Література

1. Бабаев М. М., Шляпочников А. С. Экономические факторы в механизме преступного поведения // Советское государство и право. – 1979. – № 2. – С. 60-67.
2. Дзьобань О. П., Мануйлов С. М. Правове виховання як засіб правової соціалізації: філософсько-правові аспекти // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. Т. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. - Вип. 100. – С. 407-416.
3. Дрьомін В. М. Праксеологічний підхід до пізнання злочинності // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка: збірник матеріалів / Національна академія правових наук України. Координаційне бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень. – К.: Запоріжжя: КПУ, 2010. – С. 104-126.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика [у 3 кн.] / Закалюк А. П. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2007. – Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

5. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
6. Закон України «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
8. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: [монографія] / О. Г. Кальман. – Х.: Рубікон, 2003. – 352 с.
9. Кримінологія: Навчальний посібник/ О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук., проф. О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2009. – 312 с.
10. Любченко П. М. Політичні протидії як елемент громадянського суспільства та його вплив на розвиток місцевого самоврядування //Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Л. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 91-100.
11. Максимов С. І. Соціальні права людини: до проблеми обґрунтування // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Л. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 398-406.
12. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2008. – 220 с.
13. Проблеми протидії злочинності: підруч. / [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В. та ін.]; за ред. проф. О. Г. Кальмана. – Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофат», 2010. – 352 с.
14. Профілактика злочинів: Підручник/ О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.
15. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: Монографія / За заг. ред. М. В. Костицького. – К.: Атіка, 2005. – 124 с.
16. Яковлев А. М. Индивидуальная профилактика преступного поведения. – Горький: ГВШ МВД СССР, 1997. – С. 36-60.

Kondratishyna V. Activity of non-specialized subjects in the system of crime prevention in Ukraine. *The article deals with the current condition of the fighting against crime of so-called non-specialized subjects of crime prevention in Ukraine. The level of their effective activities and scientifically grounded measures as to increasing of their role in the sphere of preventive activities have been defined.*

Keywords: *prevention; crime; subject; system; sphere of crime fighting; activity; effective.*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ УЧАСНИКІВ «ДНР» ТА «ЛНР».

І. О. Криворучко, О. О. Кваша

У судовій практиці має місце кілька підходів до кримінально-правової оцінки діянь учасників діяльності «ДНР» та «ЛНР»: терористичні організації (ст. 2583 чи ст. 2585 КК України). (72 проаналізованих вироків (або 65%)); не передбачені законом воєнізовані або збройні формування (ст. 260 КК) (27 вироків (або 25%)); заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК) (6 вироків (або 5%)); дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК) або посягання на територіальну цілісність або недоторканність України (ст. 110 КК).

Ключові слова: *злочинна організація, терористична організація, кримінально-правова кваліфікація.*

Актуалізація проблеми кримінально-правової охорони національної та громадської безпеки України відбулась у 2014 році. Вчені констатують «нове» для України явище – злочини проти основ національної безпеки України. Із декларативного положення про захист цих засад сьогодні це завдання перетворилося на життєво важливу потребу всіх і кожного, хто проживає в Україні. В історії України як єдиної неподільної держави ніколи не фіксувалося стільки посягань на її територіальну цілісність і недоторканність (у 2014 р. зафіксовано 258 кримінально караних правопорушень),

злочинів, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (62 випадки), фактів державної зради (54 злочини), диверсій (51 злочин)[1, с. 11].

В КК України передбачено окремий розділ «Злочини проти основ національної безпеки України». Та чи охоплює він всі злочинні посягання на безпеку держави? Слід ставити питання про відповідальність організованих транснаціональних злочинних угруповань, діяльність яких спрямована на заподіяння шкоди інтересам України, на кшталт так званих «ДНР» та «ЛНР» [2, с. 59]. Аналіз судових рішень свідчить про відсутність єдності кваліфікації організаторів та учасників злочинних об'єднань «ДНР» та «ЛНР». Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» під терористичною організацією розуміється стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [3]. Слід зауважити, що така норма суперечить статтям 27 та 255 КК України, у частині того, що мінімальною кількістю осіб організації є п'ять.

Верховна Рада України (ВРУ) звернулася до міжнародних інстанцій (ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї РЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу) визнати «ЛНР» та «ДНР» терористичними організаціями [4]. У відповідь на це звернення Європарламент прийняв резолюцію, в якій обмежився формулюванням, про застосування терористичних методів діяльності [5, с. 38].

В українському законодавстві порядок визнання «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями досі не врегульований. Важливого значення під час кримінально-правової кваліфікації діяльності «ДНР» та «ЛНР» набуває вирішення питання про преюдиційне значення процедури визнання таких організацій терористичними: чи слід спочатку офіційно визнати «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями, а вже потім кваліфікувати дії їх учасників за ст.ст. 2583 чи 2585 КК. Аналіз судових вироків (усього було вибірково проаналізовано 110 вироків судів першої та апеляційної інстанцій за Єдиним державним реєстром судових рішень, постановлених упродовж 2016–2018 рр.) доводить, що у судовій практиці має місце кілька підходів до кримінально-правової оцінки діянь учасників діяльності «ДНР» та «ЛНР».

1. Терористичні організації. Участь особи у діяльності такої організації або сприяння такій діяльності кваліфікується за ст. 2583 чи за ст. 2585 КК. Така кримінально-правова оцінка давалася у 72 проаналізованих вироків (або 65%).

2. Не передбачені законом воєнізовані або збройні формування (ст. 260 КК) (27 вироків (або 25%)).

3. Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК) (6 вироків (або 5%)).

4. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК) або посягання на територіальну цілісність або недоторканність України (ст. 110 КК).

Отже, мета діяльної сучасних організованих структурних об'єднань не охоплюється законодавчим визначенням мети терористичної діяльності злочинної організації, а також доктринальним розумінням мети функціонування організованої злочинності. Така суперечлива судова практика з питань кваліфікації дій учасників «ДНР» та «ЛНР» свідчить про доцільність формулювання в КК України окремого складу злочину, в якому б передбачалась відповідальність за організацію та участь особи у злочинній організації, яка має на меті заподіяння шкоди основам національної безпеки України.

Література

1. Батиргареева С. В. Українська кримінологічна наука у світлі викликів сьогодення/ С. В. Батиргареева // Міжнародний журнал «Право і суспільство» – Випуск 4. – Ів.-Фр: Фоліант, 2016. – С. 9-15.

2. Кваша О. О. До проблеми визначення терористичних організацій, мета створення яких полягає у заподіянні шкоди національній безпеці України // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» [Текст]. - Івано-Франківськ, 2017. – С. 59. (С. 58-62).

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 4 березня 2018 р.).

4. Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/129-19> (дата звернення: 4 березня 2018 р.).

5. Мукоїда Р. В. Механізм визнання в Україні організації терористичною / Р. В. Мукоїда // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 2. – С. 37–39.

Krivoruchko I., Kvasha O. Problems of criminal-legal qualification of actions participants of the "DNR" and "LNR". *In judicial practice, there are several approaches to the criminal-law assessment of the actions of participants in the activities of the DNR and LNR: terrorist organizations (Article 258-3 or Article 258-5 of the Criminal Code of Ukraine) (72 judgments analyzed (or 65%)); not foreseen by law paramilitary or armed formations (Article 260 of the Criminal Code) (27 sentences (or 25%)); not promising advance assistance to members of criminal organizations (Article 256 of the Criminal Code) (6 sentences (or 5%)); actions aimed at violent change or overthrow of the constitutional order or the seizure of state power (Article 109 of the Criminal Code) or encroachment on the territorial integrity or inviolability of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code).*

Keywords: *criminal organization, terrorist organization, criminal-law qualification.*

ЗАМІНА ПРОКУРОРА ЧЕРЕЗ НЕЕФЕКТИВНЕ ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

О. В. Крикунов, Г. В. Денісова

Досліджено зміст правової категорії “неефективність здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування” як підстави для усунення від участі у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *прокурор, прокурорський нагляд, заміна, досудове розслідування.*

Правило незамінності прокурора у кримінальному процесі України передбачає, що прокурор здійснює процесуальні повноваження у кримінальному провадженні з його початку до завершення (ч.1-2 ст. 36 КПК). Ця норма стала однією із найбільш суттєвих новел чинного КПК України, на чому акцентували його розробники, вказуючи, що функцію з представництва державного обвинувачення у суді по конкретній справі буде покладено саме на того прокурора, який здійснював нагляд за дотриманням законів органами, які проводили досудове розслідування [1].

Неефективність здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування як правова категорія, що визначає одну із підстав для заміни прокурора (ч. 3 ст. 37 КПК України), у чинних нормативно-правових актах не роз'яснена. Тому з'ясування цього комплексного поняття вимагає звернення до наукових досліджень та відомчих наказів, що стосуються протилежного поняття – ефективності прокурорської діяльності.

Зокрема, Р. Р. Трагнюк під ефективністю у сфері прокурорської діяльності розуміють ступінь досягнення прокурорами мети і завдань, сформульованих у Законі України «Про прокуратуру», наказах Генерального прокурора України, інших правових та управлінських актах [2, с. 1]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [9]. У ст. 2 КПК закріплено загальні завдання кримінального провадження, які, безсумнівно, повною мірою поширюються на прокурора. Для досягнення цих загальних завдань у ст. 36 КПК було визначено кримінально-процесуальний статус прокурора. Притаманною ознакою правового регулювання статусу посадових осіб є уповноваження їх на вчинення відповідних дій та прийняття рішень. При

цьому очевидно, що прокурор (як і інші посадові особи) зобов'язаний використовувати ці повноваження за наявності до того фактичних та юридичних підстав. Саме це є запорукою ефективності діяльності прокурора у цілому, так і при здійсненні ним нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Доречно навести міркування О. Толочка, який вважає, що за правовою ідеологією нового КПК України вводиться принцип «незмінності прокурора під час проведення конкретного кримінального провадження», відповідно до якого прокурор повинен забезпечити ефективність здійснення нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, підтримання державного обвинувачення в суді та в цілому досягнення завдань кримінального провадження. За відсутності інституту додаткового розслідування істотно підвищується персональна відповідальність кожного прокурора за якість кінцевого результату. Прокурор керує слідством для того, щоб самому ж ефективно підтримувати обвинувачення в суді [3, с. 143].

На думку О. М. Бандурки, Є. М. Блажівського, Є. П. Бурдоля, інших вчених, практиків категорія «неефективність здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування» має відсильний характер, оскільки питання прокурорського нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування та ефективність його здійснення визначається галузевим наказом Генерального прокурора України [4, с. 79]. Дійсно, у п. 39 Наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р №4гн (зі змінами від 26.07.2013 р.) узагальнено основні критерії оцінки ефективності здійснення прокурором своїх повноважень, серед яких у контексті аналізованого питання прокурорського нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування віднесено: 1) своєчасне вжиття заходів щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, поновлення порушених прав та інтересів, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності, забезпечення повного відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди; 2) виявлення причин вчинення кримінальних правопорушень і умов, що сприяли цьому, вжиття заходів до їх усунення; 3) додержання законності при реєстрації, вирішенні заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, або ті, що готуються, забезпечення достовірності обліку показників щодо стану злочинності та досудового розслідування; 4) забезпечення додержання вимог закону щодо швидкого, всебічного, повного, неупередженого розслідування, кримінального правопорушення; своєчасне скасування незаконних рішень у кримінальних провадженнях; 5) обсяг, складність, категорію кримінального провадження, реальний внесок у дослідження його обставин, активність і професійну майстерність при доведенні ... обвинувачення, об'єктивність та повнота вжитих заходів до прийняття судом законного рішення, реагування на незаконні рішення. Таке роз'яснення Генерального прокурора України, на нашу думку, дозволяє системно оцінювати та визначати чи є ефективним здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування [5].

На нашу думку, неефективним здійсненням прокурорського нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування є бездіяльність прокурора щодо допущених органами розслідування порушень, залишення у силі незаконних рішень слідчого, формалізований підхід під час погодження процесуальних документів слідчого, що потягло порушення органами досудового розслідування вимог матеріального та процесуального закону (порушення закону під час реєстрації, вирішенні заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; невжиття чи несвоєчасне вжиття заходів щодо недопущення порушень прав і свобод людини і громадянина, їх захисту; непритягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності; незабезпечення додержання вимог КПК про повне, всебічне й об'єктивне дослідження обставин кримінального провадження; нескасування чи несвоєчасне скасування незаконних і необґрунтованих рішень органів розслідування).

Вважаємо, є підстави погодитися із висновком вчених, що визначення «неефективності» здійснення нагляду прокурором повинно здійснюватися у системному зв'язку з іншими нормами КПК, передусім тими, які закріплюють основні засади кримінального провадження. У цілому критерієм ефективності нагляду слід вважати ефективність самого досудового розслідування, адже саме прокурор є його процесуальним керівником. Водночас варто обов'язково враховувати характер причинного зв'язку між діями чи бездіяльністю прокурора та тими наслідками, які настали для кримінального провадження. Крім цього, при з'ясуванні ефективності нагляду слід звертати увагу на ступінь дотримання своїх обов'язків іншими учасниками процесу [4, с. 84].

Завершуючи аналіз цієї підстави для заміни прокурора, слід вказати, що на нашу думку, законодавець при її формулюванні невиправдано вживає додаткову умову «у виняткових випадках».

Така заміна повинна бути загальним правилом, адже незадовільна оцінка діяльності прокурора щодо нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування є достатньою для усунення неефективного прокурора від участі у кримінальному провадженні і припинення порушення кримінально-процесуального законодавства. Тому є сенс виключити словосполучення «у виняткових випадках» із тексту ч. 3 ст. 37 КПК

На наш погляд, заміну прокурора з аналізованої підстави слід розглядати як кримінально-процесуальну санкцію, оскільки у такому рішенні керівника органу прокуратури висловлюється осуд непрофесійного ставлення до своїх посадових обов'язків з боку підлеглого прокурора. Тому у подальшому закономірним є притягнення заміненого прокурора до дисциплінарної відповідальності на підставі невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків (ст. 43 Закону України «Про прокуратуру»).

Література

1. Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312.
2. Трагнюк Р. Р. Щодо критеріїв оцінки ефективності прокурорського нагляду на досудовому слідстві / Р. Р. Трагнюк // Часопис Академії адвокатури України. – (2009). – № 5. – С.1-4.
3. Толочко О. Гуманізація процесуального статусу прокурора у кримінальному провадженні / О. Толочко // Юридичний вісник. – 2014. – № 5. – С. 140-145.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація. В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
5. Наказ Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 р № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP12045.html.

Krykunov A., Denisova G. Replacement of prosecutor by reason of ineffectiveness of the supervision of laws' compliance during the conduct of pre-trial investigation. *The content of the legal category "ineffectiveness of the prosecutor's supervision of laws' compliance during the conduct of pre-trial investigation" as grounds for exclusion from participation in criminal proceedings was investigated. Corresponding proposals, recommendations for the application of the Criminal Procedural Code of Ukraine was made.*

Keywords: *prosecutor, prosecutor's supervision, exclusion, pre-trial investigation.*

ДОДАТКОВІ ПОКАРАННЯ, ПРИЗНАЧЕНІ ВИРОКОМ СУДУ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ, ПРИ ЙОГО ВИКОНАННІ В УКРАЇНІ

Н. Р. Лашук

Розглядаються особливості виконання вироків іноземних судів, обмеження щодо визначення покарань на підставі вироку суду іноземної держави. Запропоновано критерії призначення додаткових покарань під час приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України.

Ключові слова: *міжнародна співпраця, виконання вироків іноземних судів, визначення покарання, додаткові покарання.*

Складовою міжнародного правового співробітництва, яке відіграє дедалі більшу роль в сучасному світі, є передача засудженого для відбування покарання до держави, громадянином якої він є. При цьому виникає цілий ряд юридичних питань, породжених необхідністю як зберегти основні риси вже призначеного покарання, так і забезпечити його відповідність законодавству держави, у якому буде виконуватися це покарання. Ці питання в основному регламентовані щодо основних покарань, призначених особі, яку передають з метою виконання покарання, судом іноземної держави. Зазвичай мова йде про найбільш поширене та універсальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Суд іноземної держави, вирок якого буде виконуватися в Україні, міг призначати і додаткові покарання. Їх перелік, умови призначення, інші характерні риси можуть не співпадати. Тому постає цілий ряд питань про те, якою ж має бути доля додаткового покарання, призначеного за кордоном. Вказаним питанням і присвячене це дослідження.

Вирішення відповідних питань базується на положеннях, які викладені у численних міжнародних договорах, укладених за участі України, та в КПК України [5]. Разом із тим, визначальне для кримінального права України положення, згідно якого караність та правові наслідки злочину встановлюються лише в КК України [6], означає, що додаткові покарання, й такі, що передбачені вироком, який винесений щодо особи, переданої в Україну для відбування покарання, мають «призначатися» (в цій ситуації суд не призначає покарання, тому використовуватимуться лапки) з урахуванням норм кримінального законодавства України.

Повертаючись до міжнародно-правових актів, слід відзначити, що спеціального акта, який би стосувався вирішення саме вказаних питань, не існує. Вони регламентуються поряд з загальними положеннями. Серед існуючих міжнародно-правових актів насамперед, слід вказати багатосторонні угоди, до яких відноситься Європейська конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р. [1] (чинна в Україні з 1 січня 1996 р.) та Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р. [2] (чинна в Україні з 12 червня 2003 р.). Слід підкреслити, що вказані акти не стосуються передачі засуджених судами України, які відбували покарання в установах, які опинилися на тимчасово окупованій території Криму та ОРДЛО.

Крім того, існують десятки двосторонніх договорів про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання, а також про правове співробітництво та правову допомогу між Україною та іноземними державами. Їх складовою є положення, які стосуються передачі засуджених для виконання покарань до держав, громадянами яких вони є.

Як вже відзначалося, всі ці акти спеціально або ж детально не регламентують вирішення питань про додаткові покарання. Разом із тим, очевидно, що вказані питання мають вирішуватися на засадах:

- максимальної «поваги» до вироку, винесеного судом іноземної держави. Це передбачає визначення долі не лише основного, але й додаткових покарань. Відмова від його виконання можлива лише при наявності достатніх правових підстав – неможливості виконання з огляду на положення законодавства України;

- врахування норм, які регламентують додаткові покарання в Україні. Очевидно, що в нашій державі можуть бути призначені та виконані лише ті додаткові покарання, які передбачені КК України;

- стабільності вироку суду іноземної держави. При передачі засудженого для відбування вироку в Україні, йому новий вирок за законодавством України не виноситься. Відповідно, не може бути призначене додаткове покарання, яке передбачене вітчизняним законодавством, якщо воно не було призначене іноземним судом.

Розглянемо, як вказані засади втілюються при вирішенні конкретних питань. Перше із них – чи обов'язковим є виконання додаткового покарання. З цього приводу ч.5 ст. 609 КПК України [3] вказує, що суд може розглянути питання про виконання додаткового покарання, призначеного вироком суду іноземної держави, а не зобов'язаний.

Наступне питання стосується врахування норм, які регламентують додаткові покарання в Україні. Розглядаючи питання про «призначення» додаткового покарання під час приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України суд повинен враховувати такі моменти: 1) чи передбачено додаткове покарання у санкції статті яким передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України; 2) чи може бути таке додаткове покарання призначене у тих випадках, якщо воно не передбачене у санкції статті якою передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України; 3) умови застосування додаткових покарань, які можуть бути призначені, якщо вони не передбачені у санкції статті Особливої частини КК України.

Відповідно до ст.ст.53,59 КК України [4] такі додаткові покарання як: штраф та конфіскація майна можуть призначатися судом лише в тих випадках, коли вони передбачені у санкції статті Особливої частини кримінального кодексу України. А позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу можуть призначатися і у тих випадках, коли вони не передбачені у санкції статті Особливої частини КК України. Проте, щодо цих видів додаткових покарань передбачено спеціальні умови їх призначення (ст.ст. 54, 55 КК України [4]).

Виходячи з викладеного можна вивести правила «призначення» додаткових покарань у випадку передачі особи в Україну для відбування покарання, призначеного судом іноземної держави. Видається, що ці правила такі:

1. Призначені іноземним судом додаткові покарання, що не передбачені КК України, не «призначаються» (у вирокі має бути вказано, чому саме прийняте таке рішення).

2. Якщо у вирокі суду іноземної держави, призначено додаткове покарання у виді штрафу або конфіскації майна, а санкція статті, якою передбачена відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене засудженим громадянином України, таке додаткове покарання не передбачає, при приведенні вироку у відповідність до законодавства України додаткове покарання «призначатися» не повинно.

3. Якщо у вирокі суду іноземної держави призначено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, то воно може бути призначено для відбування в Україні за наявності спеціальних умови їх призначення, передбачених ст.ст. 55,56 КК України [4].

4. Тривалість, розмір чи інші параметри додаткового покарання, призначеного судом іноземної держави, не можуть бути збільшені при їх призначенні в Україні.

5. Тривалість, розмір чи інші параметри додаткового покарання, призначеного судом іноземної держави визначаються в розмірах, передбачених КК України.

Дотримання сформульованих вище правил дозволить забезпечити баланс між виконанням зобов'язань, прийнятих на себе Україною а) при укладенні (приєднанні) до відповідних міжнародно-правових договорів, б) при передачі конкретної особи, засудженої іноземним судом та вимогами законодавства України.

Література

1 Конвенція Ради Європи «Про передачу засуджених осіб» від 21.03.1983р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_025

2. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28.05.1970 № ETS-70 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_341

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Lashchuk N. The additional punishments determined by a sentence of court of the foreign state when it is executed in Ukraine. *In this article the features of enforcement of decisions of foreign court, the restrictions on the determination of punishment on the basis of sentence of court of the foreign state are considered. The criteria for imposition of additional punishments during reduction of a sentence of court of the foreign state according to the legislation of Ukraine are offered.*

Keywords: *international cooperation, enforcement of decisions of foreign court, determination of punishment, additional punishment.*

ПРОКУРОР ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

О. І. Назарук, І. П. Боярчук

Досліджено особливості діяльності прокурора щодо доказування у кримінальному провадженні. Встановлено особливості реалізації прокурором повноважень під час вказаної діяльності. Визначено місце прокурора серед суб'єктів доказування у кримінальному процесі.

Ключові слова: *прокурор, доказування, обов'язок доказування, кримінальне провадження.*

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) визначено суб'єктів доказування, за окремими з яких закріплюється обов'язок доказування. Обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України покладається на слідчого, прокурора. У визначених законом випадках такий обов'язок покладається і на потерпілого. Водночас обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає [1].

Вагомий внесок в дослідження проблем діяльності прокурора щодо кримінального процесуального доказування зробили такі вчені, як: С. А. Альперт, В. Г. Гончаренко, В. С. Зеленецький, Є. Г. Коваленко, І. М. Козьяков, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, В. Т. Нор, М. А. Погорєцький, С. М. Стахівський, М. Є. Шумило та інші. Однак, окремі аспекти вказаної діяльності потребують подальшого теоретичного обґрунтування.

Поняття доказування визначене у КПК України і полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [1]. Водночас поняття доказування досить активно досліджувалося науковцями, кожен з яких вніс свій вклад у визначення його змісту. Зокрема, М. А. Погорєцький доводив, що доказування не можна зводити лише до появи у кримінальному процесі певного одиничного доказу, адже для встановлення обставин, що підлягають доказуванню, необхідна сукупність відповідних доказів. Сам процес доказування не завершується лише появою у кримінальному провадженні певного доказу після його отримання (збирання), перевірки та оцінки [2, с. 20]. Таким чином і діяльність прокурора у процесі доказування повинна спрямовуватися на збирання, перевірку та оцінку певної сукупності доказів для обґрунтування ним своєї позиції як під час досудового розслідування, так і в суді.

Особливості діяльності прокурора під час кримінального процесуального доказування варто розглядати з позицій його правового статусу у кримінальному процесі загалом. Так, відповідно до положень КПК України прокурор реалізує надані йому повноваження від початку кримінального провадження і до його завершення. Він здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримує публічне (державне) обвинувачення в суді.

Фактична реалізація вказаних функцій забезпечується через комплекс повноважень, наданих прокурору законом. Водночас, засобами отримання доказів є слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Відповідно до положень КПК України, прокурор уповноважений: доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання, тощо.

Так, обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, як було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. З клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді звертається слідчий за погодженням з прокурором або прокурор (ст. 234 КПК України) [1]. Тому прокурор має змогу безпосередньо перевіряти законність підстав для проведення обшуку або самостійно їх обґрунтовувати. Більше того, він може самостійно здійснювати таку слідчу дію, або брати в ній участь та давати вказівки слідчому. Проведення такої слідчої дії, які будь-якої іншої, спрямоване на отримання доказової інформації.

Більше того, у рішенні Європейського суду з прав людини, у справі Л. М. проти Італії від 8 лютого 2005 року № 60033/00 наголошується, що коли в національному законодавстві передбачено затвердження протоколу обшуку прокурором, то тим самим встановлюється контроль з боку прокуратури за законністю дій поліції. Цілковита та невинуватна нестача такого затвердження вказує, що уповноважені на те органи не слідкували за тим, щоб оскаржуваний обшук узгоджувався з передбаченими в законодавстві процедурами [3, с. 162-163]. Фактично, позиція Європейського суду з прав людини визначає необхідність постійного та ефективного нагляду прокурора за додержанням законів навіть під час фактичного проведення обшуку з метою отримання законної доказової інформації та забезпечення можливості її подальшого використання у кримінальному провадженні.

Серед переліку повноважень, визначених ст. 36 КПК України передбачено повноваження прокурора затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про

застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання. В зазначених процесуальних документах прокурор повинен обов'язково зазначити самостійно чи перевірити дії слідчого щодо встановлення всіх обставин, що входять в предмет доказування. Затверджуючи обвинувальний акт чи підтримуючи публічне (державне) обвинувачення в суді, прокурор зобов'язаний доводити обставини, що складають предмет доказування відповідними доказами.

Таким чином, виконання обов'язку доказування забезпечується прокурором протягом усього кримінального провадження. Водночас діяльність прокурора щодо доказування повинна спрямовуватися на збирання, перевірку та оцінку об'єктивно необхідної сукупності доказів для обґрунтування ним своєї позиції як під час досудового розслідування, так і в суді.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
2. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування : проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12-25.
3. Джеремі МакБрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі МакБрайд [2-ге вид.] – К. : К.І.С., 2013. – 573 с.

Nazaruk O., Boiarchuk I. Prosecutor as a subject of criminal processual evidence *The features of the activities of the prosecutor regarding evidence in criminal proceedings are investigated. The peculiarities of realization of his powers during this activity are established. The place of the prosecutor among the subjects of evidence in the criminal process is determined.*

Keywords: *prosecutor, evidence, duty of evidence, criminal proceedings.*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ

С. В. Романцова

Розкрито деякі ознаки неповнолітніх осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей. На основі дослідження зазначених ознак, розглянута кримінологічна характеристика неповнолітнього злочинця, який вчинив сексуальне насильство щодо дитини, яка сприятиме розробленню заходів запобігання сексуальному насильству щодо дітей.

Ключові слова: *кримінологічна характеристика, сексуальне насильство, неповнолітній.*

Сексуальне насильство є найстрашнішим видом насильства, яке поєднує в собі фізичне, психологічне, моральне насильство і залишає травму на все життя дитини. Сексуальне насильство найважче довести, і за вчинення його найбільше покарання, адже об'єктом злочину є статевая недоторканість і нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток неповнолітніх.

Статистичні дані свідчать, що в Україні одна з чотирьох дівчат, і один з шести хлопчиків можуть стати жертвою сексуального насильства до 18 років. У 2017 році в Україні зареєстрували понад 4300 кримінальних проваджень за заявами про сексуальне насильство щодо дітей. 90% осіб, які вчинили насильство – це родичі, батьки або ті, хто їх заміняє, знайомі батьків, тренери, репетитори, або такі ж неповнолітні, які донедавна могли бути знайомими або друзями жертви [1].

Позицію щодо «омолодження» осіб, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей, обґрунтовує М.О. Ісаєв, стверджуючи, що 15% з них являються неповнолітніми у віці 14-18 років[2, с. 287]. Це підтверджує і судова практика, для прикладу, вироком Бершадського районного суду Вінницької області, встановлено, що ОСОБА_4, українець, освіта незакінчена середня, учень 9-го класу ЗОШ с. Велика Киріївка, не працюючий, не одружений, раніше не судимий, 20.08.2010 року біля 20 год. в селі Велика Киріївка Бершадського району Вінницької області перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння з метою звалтування малолітньої ОСОБИ_5, під приводом передачі магнітофона заманив її на присадибну земельну ділянку, розташовану поряд з домогосподарством, де взявши за руку, затагнув у кукурудзу, і застосовуючи насилля у вигляді утримання потерпілої руками

за горло та закриваючи їй рот, всупереч її волі зняв з ОСОБИ_5, одяг та вступив з нею в статевий зв'язок природним способом [3]. Вироком, того ж, Бершадського районного суду Вінницької області, також встановлено, що 9 вересня 2012 року біля 22 год. в с. Осіївка Бершадського району Вінницької області підсудний ОСОБА_4, українця, громадянина України, з неповною середньою освітою, учня ЗОШ I-III ступенів с. Бандурове Гайворонського району, раніше не судимого, знаходячись в стані наркотичного та алкогольного сп'яніння, в приміщенні вагончика для охорони, розмішеного на березі ставка, вступив в статеві зносини природним способом за спільною згодою з малолітньою ОСОБА_5, яка не досягла статевої зрілості [4].

Кількість неповнолітніх, які вчиняють сексуальне насильство щодо дітей у загальній кількості злочинців даного виду сягає 23 - 24%. Тому особливої уваги заслуговує кримінологічна характеристика неповнолітньої особи, яка вчиняє сексуальне насильство щодо дітей, враховуючи, що кожний п'ятий сексуальний насильник – неповнолітній. 60% - з них віком від 16 до 18 років, проте останнім часом зростає кількість сексуальних насильників віком від 14 до 15 років. 94 % неповнолітніх сексуальних злочинців - особи чоловічої статі, 6% - становлять особи жіночої статі, які виконують функції організаторів, підбурювачів та пособників. 59,8 % неповнолітніх сексуальних злочинців мають професійну середню або повну середню або неповну середню освіту, 37,9 % - початкову освіту, 2,3% - не мають освіти взагалі.

Вид мотивації визначається особистим досвідом неповнолітніх, інформацією порнографічного змісту отриманою зі ЗМІ, системою негативних моральних установок у сфері статевої свідомості. Мотивацію неповнолітніх, які вчинили сексуальне насильство, можна поділити на дві групи: 1) пов'язана з необхідністю задоволення статевих потреб; 2) не пов'язана з необхідністю задоволення статевих потреб. Водночас останнім часом при вчиненні сексуального насильства проявляється не сексуальний мотив, а насильницько-егоїстична мотивація, пов'язана з прагненням до самоствердження, особливо це прослідковується у сексуальних насильницьких злочинах вчинених групою неповнолітніх.

При узагальненні морально-психологічних якостей особи неповнолітнього, який вчинив сексуальне насильство, характерні: наявність егоцентризму, тобто тільки бажання і почуття відіграють основну роль у виборі варіанту поведінки; наявність неповаги до жінок, примітивне та цинічне ставлення до сексуального життя[5, с. 14].

Серед неповнолітніх, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей психічні розлади діагностовано у 59,24 %. Неповнолітні особи, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей і у яких виявлено психічні розлади, на відміну від психічно здорових однолітків, які скоїли подібні злочини, мають вищі показники рівня сексуальної стурбованості й сексуальної депресії (відповідно 56,78 % та 28,26 %), їх самооцінка власних сексуальних можливостей також порушена. Негативними мікросоціальними чинниками формування розладів: наявність внутрішньо-сімейного конфлікту – 48,9 % та сімейного насильства – 39,64 %.

Серед макросоціальних чинників виявлені: вплив інформації, яка містить сексуальне насильство (54,32 %), ігнорування суспільством порушення морально-етичних норм неповнолітнім (43,51 %), труднощі у засвоєнні культурних правил (36,87 %), соціальне відторгнення (23,28 %), участь у неформальних молодіжних угрупованнях з асоціальною та антисоціальною спрямованістю (56,87 %).

Серед неповнолітніх осіб переважає легковажно-безвідповідальний тип мотивації злочинної сексуальної поведінки, де головними мотивами є: пізнавальний, розважальний, наслідування або прагнення отримати оргазм. У старшій віковій групі здебільш спостерігається агресивно-егоїстичний тип, де спонукальним мотивом скоєння злочину є бажання принизити та підкорити жертву, в меншому ступені присутнє сексуальне самоствердження, як засіб вирішення конфлікту (внутрішньоособистісного або міжособистісного)[6, с.24].

Сексуальне насильство неповнолітніми найчастіше вчиняється при випадкових знайомствах, коли спочатку складаються дружні взаємини, «мирне» спілкування майбутніх злочинця і жертви, які переростають у конфлікт, часто, за допомоги жертви. Відверта або аморальна поведінка жертви при випадкових знайомствах, також зазвичай сприяє сексуальному насильству спрямованому проти неї.

Література

1. Сексуальне насильство над дітьми: страшна статистика / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frankivchany.if.ua/47222-seksualne-nasylstvo-nad-ditmy-strashna-statystyka>

2. Исаев Н.А. Сексуальные преступления как объект криминологии / Н.А. Исаев. – СПб. Изд-во Юридический центр Пресс, 2007. – 486 с.

3. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області від 16 лютого 2011 року у справі № 1-30/2011/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17159500>

4. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області від 28 грудня 2012 року у справі №202/3842/12 провадження № 1/202/262/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29566436>

5. Мошицкая Е.Ю. Виктомологическая характеристика сексуального насилия несовершеннолетних: По материалам Иркутской области: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Байкальский государственный университет экономики и права. – 2004. – 21с.

6. Зайцев О.О. Психична патологія в осіб молодого віку, які скоїли сексуальні злочини (діагностика, клініка, лікування та профілактика): : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. Мед. наук: спец. 14.01.16/ О.О. Зайцев; Укр. НДІ соц. і суд. психіатрії та наркології. – К., 2005. – 28с.

Romantsova S. Some aspects of the criminological characteristics of understanding persons who commit sexual violence against children. Some features of minors who commit sexual abuse of children are disclosed. Based on the study of these features, the criminological characteristic of a juvenile offender who committed sexual abuse of a child, which will contribute to the development of measures to prevent sexual violence against children, is considered.

Keywords: criminological characteristics, sexual violence against children, minor

ІСТОРИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНІХ ДІТЕЙ ДЛЯ ЗАЙНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

О. І. Саско, Т. Р. Войтюк

Аналіз еволюції встановлення кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом дозволить врахувати його позитивні сторони, уникнути негативних аспектів і визначити перспективні напрями використання його в сучасній кримінально-правовій доктрині

Ключові слова: використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом, встановлення кримінальної відповідальності.

Дослідження еволюції встановлення кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом на підставі аналізу історичного досвіду, дозволить врахувати його позитивні сторони, уникнути негативних аспектів і визначити перспективні напрями використання його в сучасній кримінально-правовій доктрині.

Одна з найперших згадок про жебрацтво в Україні спостерігається в період існування Київської Русі. З появою християнства на наших землях, церква й монастирі стали місцями скупчення жебраків, оскільки церква вчила виявляти любов до ближнього через особисту милостиню. Злиденність на Русі (злиденність і жебрацтво в ті часи були синонімами) вважалась не економічним тягарем, а одним з основних засобів виховання народу. Люди починали злидарювати не тому, що несподівано виникла нужда, а тому, що це було вигідніше, ніж своєю працею заробляти на хліб [1, с. 384]. Жебрацтвом займалися не лише психічно хворі особи, люди з фізичними вадами, дорослі люди безхатьки, але і діти, в основному діти-сироти. У цей період, поряд із сімейними формами виховання, функціонують притулки при церквах і монастирях, які створені за ініціативи князів та священнослужителів. Проте законодавство Київської Русі не визначало заходів, які обов'язково слід здійснювати стосовно дітей-сиріт. Опіка та виховання їх велися безсистемно, здебільшого завдяки діяльності церкви, сільської громади та особистій ініціативі деяких князів. Допомога дітям-сиротам надавалася не на державному, а на церковному, громадському та приватному рівнях.

Першим, хто вирішив викоринити жебрацтво був Петро І. У Стрілецькому указі від 30.11.1692 р., зазначалося: «Відомо йому, Великому государю, що на Москві гулящі люди, підв'язавши руки та іншим, удаваним лукавством просять на Христове ім'я милостиню, а з огляду вони всі здорові». Таких людей цар велів ловити й відправляти за місцем проживання, утікачів повертали поміщикам. Повторно викритих у жебрацтві били батогами і засилали в Сибір [2, с. 32]. Однак в даному документі нічого не говорилося про дітей, як і в Указі «Про заборону жебрацтва» 1712 р. Де було лише

передбачено, що всіх «ледачих прошак» були прилюдно на площах, таврували, засилали на каторжні роботи [2, с. 33]. В Указі від 16.01.1721р. Петро I обґрунтував, що бродяжництво й жебракування є соціально небезпечним явищем, яке необхідно викоринювати із суспільства.

Наступники Петра I продовжували його політику щодо боротьби з жебрацтвом, проте з 1762 р. основним способом викоринення цього явища стало здійснення благодійної діяльності. Так, розпочалося масове створення притулків, лікарень та інших закладів для жебраків, тобто було започатковано надання соціальної допомоги особам, які вдалися до жебрацтва.

За часів правління Катерини II така політика підтримувалася, а під час правління Олександра I всю систему піклування було передано під опіку громадськості.

У законодавстві Російській імперії була передбачена кримінальна відповідальність особи за залучення дитини в заняття жебрацтвом. Так, Статут про покарання, що накладаються мировими судьями, 1864 р. закріплював відповідальність батьків або осіб, зобов'язаних здійснювати піклування над малолітніми, за допущення дитини до прохання милостині. При цьому передбачене покарання збільшувалось у разі перетворення цього проступку на «ремесло» [3, с. 34].

У Кримінальному Уложенні 1903 р. ст. 420 передбачалася кримінальна відповідальність батьків (опікунів і піклувальників) за звернення неповнолітнього (особи, що не досягла 17 років) до жебрацтва, до іншого аморального заняття або за віддачу його для цієї мети, за примушування до вступу в шлюб, за залишення неповнолітнього без нагляду, якщо в результаті цього він скоїв злочин [4, с. 28].

Не дивлячись на відповідальність за зайняття жебрацтвом найбільшого поширення воно набуло в Україні ХХ столітті, оскільки спостерігався занепад церкви, та після Першої світової війни та Громадянської війни зростає кількість безпритульних дітей. Поступово в державі формувалась і вдосконалювалась система державної опіки, створювались відповідні органи управління та інститути, а також активізувалась боротьба з професійним жебрацтвом. Зокрема, РНК УРСР 04.03.1920 р. прийняла Інструкцію комісіям у справах неповнолітніх, згідно якої обов'язком таких комісій було притягнення до судової відповідальності дорослих за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність і співучасть у ній, за експлуатацію праці неповнолітніх та жорстоке поводження з ними [5, с. 126]. КК УРСР 1922 р., спочатку не вміщував норму, яка передбачала б відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність. Лише з прийняттям Постанови ЦВК та РНК СРСР «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» від 07.04.1935 р. було звернено увагу на цю прогалину в кримінальному законодавстві. Було встановлено кримінальну відповідальність за примушування неповнолітніх займатися жебрацтвом. Також урядом радянських республік було запропоновано узгодити кримінальне законодавство з Постановою ЦВК та РНК СРСР «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», що згодом було передбачено в ст. 67-1 КК УРСР [6, с.57]. Також 04.08.1935р. КК УРСР було доповнено ст.158-1, яка встановлювала кримінальну відповідальність піклувальників, які використовують опіку в корисливих цілях та залишають дітей, які знаходяться під опікою, без нагляду й матеріальної допомоги.

З прийняттям у 1960 р. КК УРСР було криміналізовано втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 208 КК УРСР). Склад злочину характеризувався діями, у яких втілюється ініціатива дорослого, шляхом фізичного насильства або психічного впливу того, хто втягує, схиляє чи готує неповнолітнього до скоєння злочину, у тому числі й до заняття жебрацтвом [7]. У ПП ВС СРСР «Про судову практику у справах про втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» від 12.09.1969 р. № 8 зазначалось, що під втягненням у заняття жебрацтвом необхідно розуміти умисне схиляння неповнолітнього до систематичного випрошування грошей чи інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. У разі, якщо втягнення неповнолітнього в заняття жебрацтвом було способом отримання дорослою особою нетрудових доходів, дії такої особи могли бути кваліфікованими за ст.208 КК УРСР та за ознакою використання неповнолітнього для мети паразитичного існування [6, с. 60].

ПП ВС СРСР «Про судову практику у справах про систематичне заняття бродяжництвом або жебрацтвом, злісне ухилення від виконання рішення про працевлаштування і припинення паразитичного існування та порушення паспортних правил» від 28.06.1973 р. № 10 уперше дано кримінально-правове визначення жебрацтва: «Жебрацтвом, що карається в кримінальному порядку, є систематичне випрошування в сторонніх осіб грошей, продуктів харчування, одягу та інших матеріальних цінностей, якщо ці дії свідчать про паразитичний спосіб життя». Під втягненням неповнолітніх у заняття жебрацтвом, відповідно до Роз'яснення Пленуму ВС СРСР «Про практику застосування судами законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» від 03.12.1976 р., розумілося умисне схиляння

неповнолітніх до систематичного випрошування в сторонніх осіб грошей або інших матеріальних цінностей. Залучення неповнолітніх у заняття жебрацтвом може бути досягнуто за допомогою таких же прийомів фізичного чи психічного впливу, які використовуються під час залучення в злочинну діяльність. До них можуть належати вмовляння, прохання, залякування, побої, обман, підкуп [6, с. 61]. Дії дорослого учасника злочину, який втягнув неповнолітнього в заняття злочинною діяльністю, кваліфікуються за ст. 206 КК УРСР та нормою, що передбачає відповідальність за злочин, вчинений спільно з неповнолітнім [8, с. 317]. Це дає підстави стверджувати, що в разі, коли неповнолітнього було втягнуто в заняття бродяжництвом, жебрацтвом або залучено до ведення іншого паразитичного способу життя (ст. 214 КК УРСР 1960 р.), дії винної особи кваліфікуються за ст.ст.208 та 214 КК УРСР 1960 р. Таким чином, хоча закон про кримінальну відповідальність цього періоду не передбачав окремої норми про відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом, проте він давав можливість притягувати винну особу до кримінальної відповідальності за діяння такого характеру [9, с. 158].

Систематичне заняття бродяжництвом або жебрацтвом було декриміналізовано 06.08.1992 р., проте кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітнього в заняття жебрацтвом залишилася.

З прийняттям КК України 2001 р. встановлена кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, зокрема, й у заняття жебрацтвом (ст. 304 КК України). Дана норма зберегла ознаки складу злочину, наведеного в КК УРСР 1960 р. Диспозиція ст. 304 КК України передбачає кримінальну відповідальність за втягнення в злочинну діяльність лише неповнолітніх осіб. У чинному КК України відсутнє визначення поняття «неповнолітній». Однак відповідно до ст. 6 СК України та ст.32 ЦК України неповнолітніми є особи віком від 14 до 18 років. З огляду на системність як основну ознаку права в кримінальному праві варто використовувати це поняття в такому ж значенні. Отже, втягнення малолітньої дитини (особи до 14 років) у злочинну діяльність, зокрема й у заняття жебрацтвом, не могло бути підставою для переслідування за ст.304 КК України. Тому Законом України від 1 жовтня 2008 р. до ст.304 КК України було внесено зміни, відповідно до яких кваліфікуючою ознакою злочину вважається вчинення дій щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчиму, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього. Однак навіть після внесення змін до ст.304 КК України в слідчій практиці все одно виникали труднощі під час кваліфікації випадків використання дітей для заняття жебрацтвом. Тому законодавець 15.01.2009 р., криміналізував норму, що передбачає відповідальність за «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (ст. 150-1). Де була передбачена спеціальна мета – отримання прибутку. Однак, 5 липня 2011 р. законодавець виключив з даної норми ознаку мети отримання прибутку, оскільки суспільна небезпечність цього злочину пов'язується не стільки з метою чи мотивом вчинюваного діяння, скільки з тими об'єктивними умовами, у яких відбувається використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Однак акцентовано увагу на тому, що для настання кримінальної відповідальності за даною нормою можливе при систематичному випрошуванні грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб.

Законодавство України про кримінальну відповідальність усіх історичних періодів спрямоване на охорону та захист прав дітей від негативного злочинного впливу дорослих осіб. Не дивлячись на встановлення кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом, дана проблема лишається не вирішеною, бо існує явна неоднозначність для застосування ст.150-1 та ст.304 КК України.

Література

1. Грушевський М.С. «Історія України – Русі»: в 11т. – К.: Наук. думка, 1991. – Т.1. – 648с.
2. Фирсов М.В. История социальной работы в России: Науч. помощь для студ.высш.уч.завед / М.В. Фирсов – М.: ВЛАДОС, 1999. – 256 с.
3. Литвинова И. Уголовная ответственность за вовлечение несовершеннолетних в совершение преступлений и иные антиобщественные действия: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право»/ И.Литвинова; Московский ун-т МВД РФ. – М., 2008. – 170 с.
4. Российское законодательство X-XX веков / под ред. О. В.Чистякова, Т.8, – М.: – 1991.
5. Борзенков Г. Курс уголовного права: в 5 т./ под ред. Н. Кузнецовой, Г. Борзенкова, В. Комиссарова и др. – М. : Зерцало, 2002– Т. 3: Особенная часть. – 2002. – 468 с.

6. Хрестоматія з історії держави і права України: [навч. посібник для юрид. вищих навч. закладів і фак-тів]: у 2 т./ [В. Гончаренко, А. Рогожин, О. Святоцький]; за ред. В. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 1997 – Т. 1: 3 найдавніших часів до початку XX ст. – 1997. – 464 с.

7. . Кримінальний кодекс УРСР від 28 грудня 1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html

8. Уголовное право УССР. Особенная часть: [учебник]/ [Ю. Александров, Н. Володько, И. Даньшин, П. Матышевский и др.]; под ред. М. Бажанова, П. Матышевского, В. Сташиса. – К.: Вища школа, 1989. – 503 с.

9. Черпова Н. Історико-правовий аналіз кримінального законодавства України про відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом / Н. Черпова // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 9. – С. 156–158.

Sasko O., Vojtiuk T. The historical precondition for establishing criminal liability of young children for begging. *The evolution of the establishment of criminal responsibility for the use of a young child for begging will allow him to take into account his positive aspects, avoid negative aspects and determine the perspective directions of its use in modern criminal-law doctrine.*

Keywords: *use of a young child for begging, establishment of criminal liability.*

СТРУКТУРА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

О. Л. Старко, Д. П. Відринський

У статті досліджено особливості структури злочинності неповнолітніх, у тому числі за період 2013-2017 рр. Проаналізовано структуру найчисельніших груп злочинів, які вчиняють неповнолітні.

Ключові слова: *злочинність, неповнолітні особи, структура, питома вага, злочини, офіційна реєстрація.*

Структура злочинності – це її якісна характеристика, яка обумовлена характером і ступенем суспільної небезпеки злочинів, що до неї відносяться і вимірюється співвідношенням груп злочинів. Від структури злочинності залежить і “напрямок головного удару” у боротьбі з нею [1, с. 70]. Основним показником структури злочинності є питома вага окремих груп або видів злочинів відносно їх загальної кількості. Питома вага – це процентне співвідношення частини злочинності до її загальної величини.

Структура злочинності неповнолітніх характеризується певними особливостями. Протягом 1991 р. - 2017 р. відбулись деякі зміни її якісних характеристик. За даними українських кримінологів за період 1991-2012 рр. у структурі злочинності неповнолітніх переважають злочини корисливого та корисливо-насильницького спрямування. Це, зокрема, крадіжки, грабежі, розбої, тілесні ушкодження, вбивства, хуліганство. За період з 1992 р. по 2002 р. частка крадіжок у структурі злочинності неповнолітніх становила 68 % [2, с. 128-133]. Автори підручника “Кримінологія” (2002 р.), зазначають, що у структурі злочинності неповнолітніх переважають крадіжки приватного майна (45 %), крадіжки державного і колективного майна (26 %), грабежі (6 %), розбійні напади (2 %), злісне хуліганство (6 %). Чимало також убивств, тілесних ушкоджень і згвалтувань. Майже 10 % злочинів пов'язані з незаконним вживанням наркотиків [3, с. 262].

У 2000-2005 рр. не відбулось істотних змін у структурі злочинності неповнолітніх. Серед злочинів неповнолітніх 2/3 становили крадіжки, кожним десятим злочином був грабіж, близько 5% хуліганство, 3% - незаконне заволодіння автотранспортом. Стрімко зростала питома вага неповнолітніх, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері наркообігу, у тому числі переважно без мети збуту наркотиків. Картина злочинності неповнолітніх помітно змінилась у 2006 р. Передусім скоротилась кількість крадіжок на 43,5 %. Таке різке скорочення крадіжок за доволі нетривалий період (один рік), причому після “зменшення” їх кількості у 2005 р. на 46 тис., за фактичної незмінності кількісних та якісних характеристик, чинників, що їх зумовлюють, безумовно, є наслідком проведеної у червні 2005 р. зміни законодавства, зокрема ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з якою штучно завищено вартість

викраденого, що тягне кримінальну відповідальність за вчинення крадіжок [4, с. 472]. У зв'язку з наступними змінами законодавства щодо розміру крадіжки як злочину, які були проведені у червні 2009 р., ситуація дещо змінилась. Кримінальну відповідальність передбачено у випадку, коли розмір викраденого майна становить більше 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян [5].

Структура злочинності неповнолітніх за останні п'ять років (з 2013 р. по 2017 р.) майже не відрізняється від структури попередніх років. Значну частку у структурі злочинності неповнолітніх складають тяжкі злочини, їх 44 %. Питома вага особливо тяжких становить – 1%. У структурі злочинності неповнолітніх, як і раніше, переважають злочини проти власності, злочини проти життя та здоров'я особи, транспортні, наркотичні злочини та злочини проти громадського порядку та моральності. Незначну частку становлять злочини проти громадської безпеки та злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів. Це переважно, злочини, пов'язані із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Найчисельнішу групу становлять злочини проти власності, а саме крадіжки. Питома вага крадіжок у структурі злочинів, вчинених неповнолітніми є такою: у 2013 р. – 59,2 %, у 2014 р. – 61 %, у 2015 р. – 64 %, у 2016 р. – 62,8 %, у 2017 р. – 61 %. Таким чином, крадіжки становлять 2/3 всіх злочинів, їх питома вага в цілому складає 74 %. Найбільш поширеними після крадіжок є грабежі, розбої, шахрайство.

Друге місце за поширеністю займають злочини проти життя та здоров'я особи. Їх питома вага у структурі злочинності неповнолітніх становить – 8 %. Серед цих злочинів дві третини становлять легкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження, а також вбивства. Серед вбивств вчинених неповнолітніми невелика частка кваліфікованих, зокрема це вбивства за попередньою змовою групою осіб, з корисливих та хуліганських мотивів, з особливою жорстокістю.

Третє місце посідають “транспортні” злочини (Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту). Їх питома вага у структурі злочинності неповнолітніх складає – 7%. Найбільш поширені – це незаконне заволодіння транспортним засобом та порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. При цьому, питома вага незаконного заволодіння транспортним засобом у структурі всіх транспортних злочинів, вчинених неповнолітніми складає 91 %.

Четверте місце – це “наркотичні” злочини (Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення). Їх питома вага у структурі злочинності неповнолітніх становить всього 3 %. Кількість наркотичних злочинів за вказаний період скоротилась майже у 5 разів. Якщо за період з 2006 р. по 2011 р. їх щороку реєструвалось близько 1200 злочинів, то за останні 5 років щороку реєструвалось у середньому 240 злочинів. Серед цієї групи злочинів найбільшу частку складають злочини, передбачені ст. 309 КК України (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту) та ст. 307 КК України (Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів).

На п'ятому місці за поширеністю серед злочинів, вчинених неповнолітніми – злочини проти громадського порядку та моральності. Їх питома вага у структурі злочинності неповнолітніх – 2 %. При цьому, у структурі цих злочинів переважна більшість, це – хуліганство, а також наруга над могилою, розбещення неповнолітніх.

Показники офіційної реєстрації свідчать про те, що неповнолітні, як правило, не вчиняють злочини проти основ національної безпеки, злочини проти волі, честі та гідності особи, злочини проти безпеки виробництва, злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації, злочини у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, військові злочини, злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Література

1. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій / В. І. Курило, О. Є. Михайлов, О. С. Яра. - К.: Кондор, 2006. – 192 с.
2. Наумова І. В. Стан злочинності неповнолітніх у 1992-2000 рр. // Науковий вісник НАВСУ. – 2001. - № 4. – С. 128-133.
3. Кримінологія: Підручник для студ. вищих навч. закл. / За заг. ред. О. М. Джузи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : У 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К.: Вид. Дім "Ін Юре", 2007. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна: Закон України від 4 червня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. - № 43, ст. 640.

Starko O., Vidrynskyi D. The features of structure of the juvenile delinquency. The article deals with the features of structure of the juvenile delinquency, including the period of 2013-2017. The structure of numerous groups of crimes committed by juveniles is analyzed.

Keywords: criminality, juvenile person, structure, specific weight, crimes, official registration..

ДІЗНАННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Г. В. Федотова

Вирішення питання щодо визначення ефективної правової моделі кримінальної процесуальної форми в сучасному кримінальному процесі України покликане на виконання гуманістичної складової цієї галузі в основі якої лежать права і свободи людини. В свою чергу запровадження норм матеріального права про кримінальні проступки, гарантуватиме введення в дію положень, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків і забезпечить реальні умови для більш ефективного розкриття і розслідування злочинів.

Ключові слова: досудове розслідування, дізнання, кримінальний проступок, кримінальна процесуальна форма.

Побудова демократичного суспільства із забезпеченням надійного захисту прав, свобод та інтересів кожної людини є на часі пріоритетним напрямом державної політики в Україні. Зазначений шлях демократизації передбачає вжиття відповідних заходів щодо удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства з приведенням його до міжнародно-правових та європейських стандартів. Вагоме місце серед яких належить забезпеченню процесуальних гарантій, прав і свобод особи в межах кримінальних процесуальних правовідносин. Натомість, розвиток суспільства і держави, їх соціальних та економічних цінностей обумовлює певні правові зміни в тому числі й диференціацію процесуальної форми, оскільки ідея єдиної процесуальної форми виявляється перш за все такою, що не збігається з діалектичною закономірністю відповідності форми своєму змісту і зміні способу дослідження разом зі зміною предмета, тому ще в давньоримській державі були норми, які регламентували застосування спеціальних проваджень (*Per sponsionem*) разом зі звичайним провадженням (*Legis actio sacramento in rem*). Процес диференціації процесуальної форми носить не випадковий характер, а являє собою яскраво виражену тенденцію, що є актуальною і в теперішній час.

Відповідно до чинного законодавства Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі - КПК України) [1], здійснення досудового розслідування у кримінальних проступках передбачається у формі дізнання, так би мовити спеціальній формі провадження, натомість без прийняття норм матеріального права про кримінальні проступки (окремих положень Кримінального кодексу або Закону України «Про кримінальні проступки») положення передбачені главою 25 КПК «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» не можуть бути введені в дію. У розділі X (Прикінцеві положення) Кримінального процесуального кодексу України наголошується, що положення, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, вводяться в дію одночасно з набранням чинності Законом України про кримінальні проступки [1]. Проте вказаний Закон України до цього часу не прийнято, а Кримінальний кодекс України не передбачає такого виду кримінального правопорушення, як проступок.

У вітчизняній правовій системі за кримінально-процесуальним законодавством був досвід із позитивного вирішення питання щодо спеціального провадження. Тривалий час згідно з положеннями КПК 1960 р. можна було виділити такі спеціальні провадження: протокольна форма

досудової підготовки матеріалів справи; провадження у справах приватного обвинувачення; провадження у справах про злочини неповнолітніх; застосування примусових заходів медичного характеру.

На нашу думку, провадження дізнання за кримінальними проступками є більш схожим до протокольної форми досудової підготовки матеріалів, оскільки ця форма використовувалась щодо очевидних злочинів невеликої тяжкості. Протокольна форма досудової підготовки матеріалів, яка започаткована у 1966 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення відповідальності за хуліганство» – це особливе кримінально-процесуальне провадження, здійснюване органом дізнання без порушення кримінальної справи органами дізнання за визначеними законом злочинами, що не являють великої суспільної небезпеки, вчинених в умовах очевидності, котре завершується складанням протоколу. Протокольна форма дозволяє в найбільш короткий строк з'ясувати обставини вчинення злочину, наблизити покарання правопорушника до часу вчинення ним протиправного діяння.

Крім того, протокольна форма була покликана забезпечити оптимальну процесуальну економію. Розширення сфери застосування такої форми досудової підготовки здійснювалось з метою зменшення навантаження на слідчий апарат та зосередження його зусилля на розслідуванні більш тяжких злочинів.

Провадження у протокольній формі містило низку характерних відмінностей від звичайного провадження: суб'єктом проведення досудової підготовки матеріалів визнавався виключно орган дізнання; збирання доказів здійснювався за допомогою засобів, характерних для стадій порушення кримінальної справи (без провадження слідчих дій); перелік злочинів, щодо яких можливо було застосовувати протокольну форму, був вичерпним (ст. 425 Кримінально-процесуального кодексу 1960 р.); строки не могли перевищувати десяти днів з моменту отримання заяви, але цей строк можливо було подовжити прокурором до двадцяти діб; особа, щодо якої провадиться досудова підготовка матеріалів, мала статус правопорушника, а не злочинця; підсумковим документом, що складався особою, яка проводила дізнання, був протокол, який затверджувався начальником органу дізнання, а підсумковим документом всього досудового спеціального провадження у протокольній формі – обвинувальний висновок прокурора.

Значення такої форми полягало в тому, що вона створювала реальні умови для більш ефективного розкриття і розслідування тяжких злочинів; це усувало з процесуальної форми всі надлишки, що без потреби ускладнювали процес. Тому на сьогодні це питання стоїть надзвичайно гостро у зв'язку із розробкою законодавства про кримінальні проступки.

На часі особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є те, що воно здійснюється у формі дізнання, про що зазначається у ст. 215 КПК України. Під дізнанням розуміється заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Функція дізнання, передбачена чинним КПК України, полягає у можливості, наприклад, співробітників оперативних підрозділів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків користуватись повноваженнями слідчого органу досудового розслідування, але в такому випадку не визначеним постає питання щодо суб'єкту уповноваженого вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань інформація про вчинення кримінального проступку, при її надходженні до правоохоронного органу.

Специфіка здійснення провадження по кримінальних проступках передбачає, що під час їх розслідування не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Ці обмеження вводяться у зв'язку з тим, що суспільна небезпечність кримінальних проступків, у порівнянні зі злочинами, менша, тому і процесуальний вплив на права та свободи людини повинен також бути меншим. Враховуючи таку обставину, до підозрюваного можуть обиратись лише запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання чи особистої поруки. До того ж, зазначені запобіжні заходи можуть обиратись лише слідчим і суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України, що, по-суті, і є процесуальною гарантією додержання прав людини у кримінальному провадженні. Необхідно звернути увагу і на обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Так, ст. 300 КПК України передбачено заборону проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання.

Загальнодоступними процесуальними діями, які слідчий може використовувати під час досудового розслідування кримінальних проступків, залишаються допит (в т.ч. у режимі відеоконференції), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для

впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, слідчий експеримент та проведення експертизи. Стаття 111 КПК України наділяє правом кожного учасника досудового розслідування можливістю бути поінформованим про хід кримінального провадження.

Висновок: існує нагальна потреба у запровадженні спеціального провадження, яке відрізнятиметься від звичайного провадження, вона зумовлена потребами суспільства, тому що процесуальна форма має бути передусім корисним соціальним інструментом. Суспільству не байдуже, якою кількістю людей та матеріальних витрат вирішуються ті чи інші питання охорони законності або боротьби з правопорушеннями. Держава не може виділяти для цього необмежену кількість ресурсів, тому необхідно витратити наявні сили та засоби найбільш раціонально та ефективно.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України : закон України від 28 грудня 1960 № 1000-05// Відом. Верховної Ради. – 1961. – № 2 – Ст. 15.

Fedotova G. Knowledge as a processual form for examination of criminal prosecuted. The decision to determine the effective legal model of the criminal procedural form in the modern criminal process of Ukraine is called the implementation of the humanistic component of this branch, which is based on human rights and freedoms. In its turn, the introduction of substantive law on criminal misconduct, guarantees the enactment of provisions relating to the criminal conduct of the criminal offenses and provides real conditions for more effective disclosure and investigation of crimes.

Keywords: pre-trial investigation, inquiry, criminal prosecution, criminal procedural form.

ВТРУЧАННЯ У ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ГАРАНТОВАНОГО СТАТТЕЮ 8 КОНВЕНЦІЇ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ю. О. Фідря, Ю. В. Симчукевич

Розглянуто окремі аспекти втручання держави у право на повагу до приватного і сімейного життя, яке гарантоване ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, проаналізовано рішення Європейського суду з прав людини щодо порушення Україною вимог ст. 8 Конвенції.

Ключові слова: право на повагу до приватного і сімейного життя, Європейський суд з прав людини, виправдане втручання, пропорційність втручання.

Відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1] (далі – Конвенція) кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Вказане конвенційне право гарантоване в Україні на найвищому рівні – конституційному (ст. ст. 30, 31, 32 Основного Закону). Як зазначається у рішенні Конституційного Суду України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 р. [2], право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.

Однак так звана «автономія фізичної особи», про яку йдеться у Рішенні, не є абсолютною. Зокрема, у ході здійснення кримінального провадження досить часто відбувається втручання у гарантоване ст. 8 Конвенції право на повагу до приватного і сімейного життя, а також обмеження вказаного права. У більшості випадків така діяльність органів та посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження, може бути виправданою, адже спрямована на реалізацію поставлених перед ними законом завдань, проте не безмежною. За змістом ст. 8 Конвенції органи державної влади не можуть втручатись у здійснення права на повагу до приватного і сімейного життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для

запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Таким чином, Конвенція допускає втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя, однак воно повинно ґрунтуватися на законі та бути виправданим, а не свавільним. Пошук оптимального та справедливого балансу між приватними та публічними інтересами у цій сфері, так званої «золотої середини», – завдання не з легких, однак кожна держава, яка позиціонує себе як демократична та правова, повинна докладати максимум зусиль для його реалізації.

Конституція та закони України визначають межі виправданого втручання держави у право на повагу до приватного і сімейного життя під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, а також встановлюють його підстави та порядок. Зокрема, таке втручання можливе у ході проникнення до житла або іншого володіння особи, проведення у них огляду та обшуку, у ході зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж чи з електронних інформаційних мереж, у ході накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки, у ході спостереження за особою, річчю або місцем тощо. Важливим є те, що у національному законодавстві повинні бути вставлені ефективні гарантійні механізми захисту від зловживань та свавілля органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. У цьому контексті найбільш дієвими у системі кримінальних процесуальних гарантій є засади кримінального провадження (насамперед, недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 13 КПК); таємниця спілкування (ст. 14 КПК); невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК); недоторканність права власності (ст. 16 КПК) та інші), судовий контроль, інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, та інші гарантії. Тим не менше, Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд) досить часто констатує порушення Україною вимог статті 8 Конвенції, що свідчить про недостатню ефективність вітчизняних гарантій.

Аналіз рішень Європейського суду дозволяє дійти висновку, що у ході розгляду справ про порушення ст. 8 Конвенції застосовується певний алгоритм: Європейський суд оцінює, чи було втручання у право заявника на повагу до його приватного та сімейного життя, чи було втручання виправданим, тобто чи здійснювалося втручання згідно із законом, чи переслідувало втручання законну мету, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, а також оцінює пропорційність втручання.

У справі «Багієва проти України» 2016 р. [3] Європейський суд розглянув питання за статтею 8 Конвенції про те, чи становив обшук квартири заявниці втручання у її право на повагу до свого житла, та чи було це втручання обґрунтованим. Європейський суд нагадав, що коли країни-учасниці вважають за необхідне вдаватися до таких заходів як проведення обшуків житлових приміщень з метою отримання доказів вчинення правопорушень, Суд оцінює, чи були підстави, наведені для виправдання таких заходів, відповідними і достатніми, та чи було дотримано принцип пропорційності. Суд також вивчає наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань та свавілля, а також перевіряє як ці гарантії використовували у справі, що розглядається. У рішенні по даній справі Суд ще раз піддав критиці розпливчастість та надмірну узагальненість формулювань в постановках про дозвіл на обшук, що надає органу влади, який проводив обшук, нічим не обґрунтовану свободу розсуду при встановленні необхідного обсягу обшуку. У цілому ж Суд дійшов висновку, що наявні гарантії національного законодавства виявилися недостатніми, а проведений обшук у квартирі заявниці становив втручання, яке не було пропорційним відповідній меті, тому було порушення статті 8 Конвенції.

У рішенні у справі «Котій проти України» 2015 р. [4], де заявник скаржився на те, що підписка про невиїзд та вилучення у нього закордонних паспортів становили незаконне та непропорційне втручання у його приватне та сімейне життя, яке значною частиною зосереджується в іншій країні (Німеччині), також було визнано порушення Україною ст. 8 Конвенції. Зокрема, у ході оцінки того, чи здійснювалося втручання згідно із законом, Суд зазначив: «Для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам Конвенції, воно має гарантувати засіб правового захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права, одним з основних принципів демократичного суспільства, гарантованих Конвенцією. Відповідно, законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади, та порядок її реалізації». Проте Суд дійшов висновку, що національне законодавство не забезпечило при застосуванні вищезазначених заходів достатніх гарантій від свавілля і воно не відповідає вимогам щодо якості законодавства у розумінні Конвенції. За цих обставин не можна

стверджувати, що зазначене втручання здійснювалося «згідно із законом», як цього вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції.

Крім того, Суд встановив, що було порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з тим, що втручання у приватне та сімейне життя заявника не було «необхідним у демократичному суспільстві». Зокрема у рішенні зазначається, що застосувавши до заявника запобіжні заходи, про які йдеться, національні органи влади не дотрималися справедливого балансу між правом заявника на повагу до його приватного та сімейного життя, з одного боку, і суспільним інтересом у забезпеченні ефективного розслідування кримінальної справи, з іншого.

Наведені приклади із практики Європейського суду слугують ще одним підтвердженням того, що пошук рівноваги між конкуруючими інтересами особи та інтересами суспільства в цілому, а також держави, є надзвичайно складним процесом. Особливо важливим є досягнення такої рівноваги у сфері кримінального процесу, де втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя особи може здійснюватися у найбільш жорстких формах.

Література

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12/paran51#n51>

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Багієва проти України» від 28 квітня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minjust.gov.ua/m/stattya-8-pravo-na-povagudo-privatnogo-i-simeynogo-jittya>

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Котій проти України» від 5 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minjust.gov.ua/m/stattya-8-pravo-na-povagudo-privatnogo-i-simeynogo-jittya>

Fidrya Y., Symchukevych Y. Interference with the right to respect for private and family life due to Article 8 of the Convention: criminal proceeding aspects. *The report deals with interference by a public authority with the right to respect for private and family life. The decisions of the European Court of Human Rights about violation of Article 8 of the Convention by Ukraine are analyzed.*

Keywords: *right to respect for private and family life, the European Court of Human Rights, interference, the proportionality of the interference.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

К. І. Холейко

Автором роботи приділено увагу реалізації презумпції невинуватості під час застосування інституту затримання та проблемам, які виникають на практиці під час затримання. Наголошено на тому, що порушення прав затриманих, фактичне визнання затримання за підозрою у вчиненні злочину як доказу у практичній діяльності правоохоронців, неоднозначне тлумачення норм процесуального права призводять до численних порушень, які виявляються не лише вітчизняними, але й міжнародними судовими установами.

Ключові слова: *гарантії, презумпція невинуватості, затримання особи, запобіжні заходи.*

Презумпція невинуватості є однією з основних гарантій, яка захищає особу від неправомірних дій та свавілля з боку правоохоронних органів і забезпечує дотримання прав людини у ході кримінального провадження. Принцип презумпції невинуватості є фундаментальною засадою судочинства, яка обумовлює низку інших кримінально-процесуальних прав і гарантій. Як зауважила Л. Ісмаїлова, ніхто і ніяким чином – ні з правового невігластва, ні з політичної кон'юнктури, ні зі спалаху емоцій не може у прямій чи завуальованій формі порушити цей принцип. Інакше в державі

пануватиме не верховенство права і режим законності, а тоталітарний волонтаризм або фашистська сваволя [1, с. 111].

Однак, як констатує Т. Фулей, в Україні презумпцію невинуватості найчастіше порушують у трьох випадках: при виголошенні публічних заяв політиками і прокурорами про чиюсь винуватість задовго до закінчення судового процесу, коли судові рішення, що не є обвинувальним вироком, відображає думку про винуватість особи, та під час затримання осіб, підозрюваних і/або обвинувачуваних у скоєнні злочину, і обранні запобіжного заходу [2, с. 68]. Проте, на нашу думку, особливо гостро питання реалізації принципу презумпції невинуватості постає у ході затримання особи, а також при провадженні посадовими особами різноманітних процесуальних дій щодо затриманого.

Конвенція закріпила презумпцію невинуватості як елемент права особи на справедливий суд. Відповідно до п. 2 ст. 6 Конвенції кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено згідно із законом [3]. У національному праві презумпція невинуватості сформульована у ст. 62 Конституції України, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Інші норми цієї статті спрямовані на підсилення презумпції невинуватості [4]. У чинному КПК України (ст. 17) презумпція невинуватості закріплена як одна із загальних засад кримінального провадження [5].

Реалізація принципу презумпції невинуватості не допускає жодних винятків, а застосування до особи в процесі розслідування будь-яких правообмежень не впливає на офіційне визнання винуватості чи невинуватості такої особи. Отже, на державу покладається обов'язок організації системи кримінальної юстиції таким чином, щоб сформувати достатньо ефективний механізм попередження порушень принципу презумпції невинуватості не тільки на етапах досудового розслідування та судового провадження, але й на початкових етапах здійснення процесуальних дій, зокрема й примусових.

Одним із досить жорстких видів процесуального примусу, який часто застосовується в практичній діяльності правоохоронних органів, є затримання особи. Не дивлячись на багато правообмежень, яких зазнає затримана особа, затримання має запобіжну мету – перешкодити продовженню злочинних діянь та ухиленню від правосуддя, а також мету пізнавально-процесуального характеру – з'ясувати питання причетності особи до вчинення злочинних діянь, її роль у злочинній діяльності. Досягаються зазначені цілі шляхом фізичного захоплення правопорушника, виявлення й закріплення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, перешкоджання спробам знищити або сфальсифікувати докази, уникнути відповідальності за вчинене діяння тощо.

На жаль, КПК України не містить визначення терміна «затримання». Як зазначається в літературі, затримання підозрюваної особи вважається водночас і заходом забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК), і тимчасовим запобіжним заходом, що застосовується слідчим суддею під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 176 КПК), і процесуальною дією, факт і результати якої підлягають фіксуванню шляхом складання протоколу (ч. 5 ст. 208 КПК) [6, с. 137-138]. Така невизначеність законодавця не сприяє дотриманню усіх передбачених законом гарантій у ході здійснення затримання, у тому числі й принципу презумпції невинуватості.

Відповідно до КПК України затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, може проводитись як на підставі ухвали слідчого судді, суду, так і без такої. Здійснюване уповноваженою службовою особою затримання повинно відбуватися з дотриманням принципу презумпції невинуватості, оскільки власне затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, ще не є доказом винуватості у вчиненні такого діяння. Крім того, й реалізація обов'язків, покладених на уповноважену службову особу частиною 4 ст. 208 КПК України, повинна впливати із принципу презумпції невинуватості та неупередженого ставлення до затриманого.

Інститут застосування презумпції невинуватості є інструментом здійснення контролю за процесуальною діяльністю правоохоронних органів. На жаль, на практиці під час затримання особи в порядку, передбаченому КПК України, правоохоронці порушують закон, керуючись корпоративними інтересами та особистими мотивами, які можуть полягати у приховуванні власної непрофесійності, байдужого ставлення та неефективності в роботі тощо, чим заподіювати істотну шкоду правам, свободам та законним інтересам осіб. Порушення презумпції невинуватості неминуче надає дослідженню обставин справи односторонній обвинувальний характер, що веде до порушення законності при здійсненні правосуддя.

Безумовно, кожна держава, формуючи власну систему кримінального судочинства, вправі передбачати певні обмеження щодо осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину. Однак такі обмеження не повинні носити каральний характер, здійснюючи, так би мовити, покарання «авансом», оскільки особа, свободу якої обмежено через підозру у вчиненні злочину, зрештою може виявитися невинуватою. Таким чином, затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, має відбуватися у світлі вимог презумпції невинуватості та з огляду на те, що таке затримання, обрання щодо неї у подальшому запобіжного заходу, застосування інших заходів процесуального примусу не є доказом вини цієї особи.

Література

1. Ісмаїлова Л. Б. Реалізація принципу презумпції невинуватості в кримінальному процесі України / Л. Б. Ісмаїлова // Вісник Академії адвокатури України. – 2005. – Вип. 4. – С. 111-118.
2. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
6. Макаренко Є.І. Деякі висновки щодо регламентації затримання підозрюваного у вітчизняному законодавстві / Є.І.Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – №5. – С. 137-144.

Holeiko K. Presumption of innocence as a guarantee of the detainee's rights. *The author focuses on the implementation of the presumption of innocence during appliance of the detention facility and the problems that arise in practice during detention. It is emphasized that violations of the detainees' rights, the actual recognition of detention on suspicion of committing a crime as evidence in the practical activity of law enforcement officers, ambiguous interpretation of procedural law lead to numerous violations that are proved not only by domestic but also by international judicial institutions.*

Keywords: *guarantees, presumption of innocence, detention of a person, preventive measures.*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

Б. О. Чупринський

У статті розглядаються умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, вказується на неможливість застосування ст. 45 КК в разі відсутності всього комплексу підстав зазначених у вказаній статті Кримінального кодексу.

Ключові слова: *звільнення від кримінальної відповідальності, дійове каяття, щире каяття, вчинення злочину вперше, заподіяна шкода.*

Починаючи з 2008 року вітчизняним законодавцем взято курс на подальшу гуманізацію кримінальної відповідальності не тільки шляхом декриміналізації та депеналізації, а й за рахунок удосконалення кримінально-правових інститутів, які заохочують позитивну посткримінальну поведінку особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості

Передбачений в ст. 45 КК вид звільнення від кримінальної відповідальності є новим порівняно із кримінальним законодавством минулих років (КК 1960 р.) для держав СНД, і для України. Його застосування обумовлене наявністю у поведінці особи після вчинення нею злочину ознак, що свідчать про її дійове каяття. При цьому саме поняття дійового каяття не є новим у кримінальному праві, хоча його зміст не розкривається законодавцем [2, с. 107; 112, с. 65].

Окремі питання, пов'язані з особливостями звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, досліджували такі науковці: Х. Д. Аликперов, Ю. В. Баулін, О. О. Житний, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, С. І. Нікулін та ін. Проте зважаючи на неоднозначність у вирішенні проблемних питань є необхідність у поглибленому вивченні зазначеного питання.

У спеціальній літературі минулих років дійове каяття часто використовувалося науковцями стосовно таких дій, як попередження або відвернення шкідливих наслідків злочину, загладжування завданих збитків, явки з повинною, активного сприяння розкриттю вчиненого злочину, а також щодо видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК. У законодавстві категорію дійового каяття вжито вперше, хоча поняття «каяття» із прикметником «щире» використовувалося вітчизняним законодавством минулих років. Наприклад, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 40 КК України 1960 р. щире каяття виступало обставиною, що пом'якшувала відповідальність. Однак, щире каяття не є аналогом каяттю дійовому, а лише однією з його ознак [2, с. 34].

Х. Д. Алікперов пропонує передбачити у Загальній частині КК вказівку на звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі попередження шкідливих наслідків злочину, відшкодування шкоди, а також примирення з потерпілим на підставі реституції та прощення на його користь [1, с. 30]. С. І. Нікулін розуміє під дійовим каяттям позитивну після злочинну поведінку особи, що вчинила злочин, яка спрямована на попередження, ліквідацію чи зменшення шкідливих наслідків вчиненого або на надання допомоги правоохоронним органам у розкритті вчиненого злочину [5, с. 23].

Для характеристики дійового каяття у ст. 45 КК законодавець використав не всі його види, а лише деякі, найбільш поширені: активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування збитків, усунення шкоди, щире каяття.

Законом «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15.04.2008 р. 270-VI [6] положення ст. 45 були гуманізовані, оскільки умовою такого звільнення є:

1) не тільки вчинення злочину невеликої тяжкості, а і необережного злочину середньої тяжкості;

2) окрім цього цей злочин повинен бути вчиненим вперше.

Об'єктивною умовою звільнення від кримінальної відповідальності даного виду закон назвав вчинення особою злочину вперше. Як відзначається в юридичній літературі, вчинення злочину вперше в кримінальному праві слід розрізняти у юридичному й у фактичному смислі [3, с. 58]. Фактичне вчинення злочину вперше – це справді, перше порушення особою кримінального закону протягом свого життя. Оскільки поняття «вперше» є антонімом поняттям «удруге», «повторно», то вирішуючи питання про те, який злочин слід вважати вчиненим вперше юридично, необхідно керуватися передусім положеннями ч. 4 ст. 32 КК (в якій передбачено, що повторність злочинів відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особою було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято), а також ч. 1 ст. 33 КК (в якій зазначено, що в сукупності злочинів не враховуються злочини, за які особою було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом). Отже, у ст. 45 КК та наступних статтях, де умовою звільнення від кримінальної відповідальності назване вчинення злочину вперше, законодавець передбачає вчинення злочину як в юридичному, так і у фактичному смислі. Тому під поняття «особа, яка вперше вчинила злочин», підпадає:

- особа, що раніше не вчиняла злочинів ніколи;

- особа, яка хоч і вчиняла злочини в минулому, але на момент нового порушення кримінального закону всі кримінально-правові наслідки попереднього порушення для неї вже минули (судимість знято чи погашено, закінчилися строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, або особа була звільнена від кримінальної відповідальності з передбачених законом підстав, відсутні кримінальні провадження відносно особи).

Ми підтримуємо точку зору вчених, які вважають, що вказівка на вчинення злочину вперше є ніби офіційним дозволом на неодноразове порушення норм кримінального закону, уникаючи засудження за, вдаючись до дійового каяття [3, с. 67].

Підставами звільнення особи від кримінальної на підставі ст. 45 КК є:

1) щире каяття особи;

2) активне сприяння особою розкриттю злочину;

3) повне відшкодування особою завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Саме ці умови указують на можливість застосування ст. 45 КК лише при наявності ознак дійового каяття у посткримінальній поведінці особи, при відсутності всього комплексу підстав застосування ст. 45 КК неможливе.

Звільнення від кримінальної відповідальності за даною статтею в жодному випадку неможливе без розкаяння особи у вчиненому. Тобто, щире покаяння у будь-якому випадку є обов'язковою, невід'ємною умовою здійснення звільнення від кримінальної відповідальності цього

виду. Інші суб'єктивні підстави цього звільнення (активне сприяння розкриттю злочину, відшкодування збитків, усунення шкоди) є лише можливими суб'єктивними ознаками. Висновки про їх необхідність у поведінці конкретного обвинуваченого повинні ґрунтуватися на оцінці конкретного юридичного факту: якщо злочином шкоди не завдано, то немає необхідності в її усуненні, отже, не потрібно включати цю вимогу до ознак дійового каяття особи. Якщо злочин розкрито «по гарячих слідах» або злочин є очевидним – немає потреби в активному сприянні його розкриттю з боку особи, то й ставити особі цю вимогу немає необхідності.

Щире каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена ст. 45 КК України є складовою дійового каяття та має важливе не лише юридичне, але й моральне значення. Воно означає усвідомлення особою своєї вини, поєднане з щирим серцем жалем за вчиненим, із внутрішнім засудженням своєї злочинної поведінки.

Суб'єктивна підстава повного відшкодування збитків означає внесення особою коштів або майна у фонди юридичних або фізичних осіб, які зазнали майнових втрат внаслідок вчинення злочину. Обсяги відшкодування точно визначено в ст. 45 КК: воно повинне бути повним, тобто відповідати реальному розміру втрат, які було заподіяно внаслідок вчинення злочину. Таке відшкодування обов'язково повинне бути добровільним, без примушування з боку інших осіб.

Підстава усунення шкоди за своїм змістом близька до розглянутої вище. Вона полягає в тому, що особа докладє власних зусиль для ліквідації негативних наслідків злочину, що настали. Ця підстава може бути виконана при заподіянні як матеріальної шкоди (майнової, фізичної), так і нематеріальної (організаційної, моральної тощо). Ю. В. Баулін вказує на важливу ознаку відшкодування збитків або усунення шкоди – їх добровільність [2, с. 134].

Змістом підстави активне сприяння розкриттю злочину охоплено різноманітні форми позитивної посткримінальної поведінки особи, яка полягає в дійовій, інтенсивній допомозі правоохоронним органам в установленні всіх обставин вчиненого злочину: добровільне повідомлення винним про вчинений злочин, дача правдивих і повних свідчень, викриття співучасників, допомога у розшуку речових доказів, видача знярядь і засобів вчинення злочину, активна участь у проведенні слідчих дій тощо. Однак, поведінку особи не можна оцінювати як активне сприяння розкриттю злочину, якщо вона надає інформацію лише щодо обставин, які вже відомі слідству чи суду, утаюючи при цьому інші відомості, які мають значення для розслідування злочину, якщо особа відмовляється від давання свідчень, умисно применшує свою роль у вчиненні злочину, ухиляється від слідства тощо.

Згідно з п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23.12.2005 № 1 дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду [7].

Таким чином у ст. 45 КК та наступних статтях, де умовою звільнення від кримінальної відповідальності назване вчинення злочину вперше, законодавець передбачає вчинення злочину як в юридичному, так і у фактичному сенсі. Для звільнення від кримінальної відповідальності за вказаною статтею необхідно встановлення всіх підстав, названих у нормі, а саме, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданої особою збитки або усунення заподіяної шкоди. Отже, дійове каяття – це один з загальних, обов'язкових видів звільнення від кримінальної відповідальності, якій застосовується виключно при наявності певних умов та підстав, передбачених в ст. 45 КК України.

Література

1. Аликперов Х. Д., Курбанова К. Ш. УК РФ и некоторые проблемы освобождения от уголовной ответственности / Х. Д. Аликперов, К. Ш. Курбанова // Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 54-60.
2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / Ю. В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
3. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям: монографія / О. О. Житний. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с.
4. Мельник М., Навроцький В. Злочин без покарання / М. Мельник, В. Навроцький // Право України. – 2004. – № 7. – С. 150-152.
5. Нікулін С. І. Деятельное раскаяние и его значение для органов внутренних дел в борьбе с преступностью / С. И. Никулин. – М.: МВШ МВД СССР, 1985. – 63 с.

6. Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України у зв'язку із гуманізацією кримінальної відповідальності: Закон України. – Уряд. кур'єр. – 07.05.2008. – № 83.

7. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності від 23.12.2005 р. № 12: постанова Пленуму Верховного Суду України [Електронний ресурс].

Chuprynskyi B. Features of release from criminal responsibility in connection with effective repentance. *In the article terms and grounds of release are examined from criminal responsibility in connection with effective repentance, specified on impossibility of application of st. 45 CC in case of absence of all complex of grounds marked in the indicated article of the Criminal code.*

Keywords: *release from criminal responsibility, effective repentance, sincere repentance, commission of crime first, caused it is sorry.*

МАС-МЕДІА ПРАВА ІТ-ПРАВА ТА ІНТЕРНЕТ ПРАВА

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОГОВОРІВ В СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

А. Ю. Мандрик

Стаття присвячена обґрунтуванню необхідності класифікації системи цивільно-правових договорів в галузі інформаційних технологій, та подальшого виокремлення окремої групи договорів, предметом правового регулювання якої є відносини в сфері інформаційних технологій.

Ключові слова: класифікація, система цивільно-правових договорів, інформаційні технології.

Дослідженню класифікації договорів та їх видів приділено чимало уваги науковців в юридичній літературі, в тому числі й договорам в сфері інформаційних технологій.

Проблема систематизації цивільно-правових договорів є предметом дослідження таких науковців як Брагинський М. І., Биков А. Г., Вітрянський В. В., Іоффе О. С., Лунц Л. А., Луць В. В., Новицький І. Б., Олюха В. Г., Романець Ю. В. та ін. Дослідженням проблем вітчизняного ІТ-права присвячені праці Бачинського Т. В., Рузакової О. О., Харитонова Є. О., Харитонові О. І., Яворської О. С. та ін.

Не викликає сумнівів, що класифікація має теоретико-методологічне значення як інструмент досліджень генезису системи цивільно-правових договорів, а також практичне – для класифікації за відповідними ознаками договорів в сфері інформаційних технологій [1, с. 35].

Особливості класифікації договорів в сфері інформаційних технологій обумовлюються їх різноманітністю з змістом і структурою, місцем і сферами застосування, територією поширення його дії, характером та формою діяльності господарюючих суб'єктів, рівнем новизни, характером наслідків та іншими критеріями, які можуть мати суттєвий вплив. Наслідком зазначеного може бути віднесення одного договору до кількох видів одночасно.

В цивілістичній літературі зустрічаються класифікації договорів за багатьма критеріями (в окремих випадках пропонується до 20 критеріїв для структурування системи договорів), вибір яких, зазвичай залежить від завдань, які ставить перед собою науковець та сфери його застосування. Це призводить до виникнення необхідності в систематизації самих критеріїв, в результаті чого ми зустрічаємося вже не з окремими критеріями, а їх системою, організованою за ступенем важливості з погляду науковця [2, с.36].

Класифікація договорів дає змогу учасникам цивільно- та господарсько-правових відносин легко виявляти найбільш суттєві властивості договору та звертатись у своїй діяльності до такого договору, що найбільше відповідає їхнім вимогам та поставленим завданням.

Здійснення класифікації договорів дає нам можливість не лише виділити риси чи істотні ознаки того чи іншого договору, а й визначити його місце в системі відносин, оскільки правильно побудована класифікація усуває неоднозначність, а іноді й суперечливість правозастосування та забезпечує належне використання правових структур та термінів [3, с. 321].

С. М. Бервено зазначає, що пріоритетною вважається практична значущість поділу договорів на види, яка полягає, перш за все, в можливості нормативного закріплення її суттєвих видових ознак і, як результат, - у забезпеченні однакового застосування договорів із відповідними характерними рисами.

На думку О.С. Іоффе, договірний тип суспільних відносин виділяється за специфікою матеріальних відносин, що опосередковуються договором, або низкою юридичних умов, об'єктивно необхідних для утворення даного договірної зобов'язання. Якщо ж укладений сторонами договір опосередковує два або більше різноманітних відносин та об'єднує умови, об'єктивно необхідні для формування зобов'язань різних типів, він стає змішаним договором [4, с. 675].

Сутність, специфіка та різноманіття відносин в сфері інформаційних технологій не дозволяє нам побудувати жорстку систему договорів, які регламентуватимуть взаємовідносини та діяльність відповідних суб'єктів.

На підставі зазначеного, та враховуючи існуючий міжнародний досвід, пропонуємо таку класифікацію договорів в сфері інформаційних технологій, залежно від правових наслідків, яких прагнуть досягти учасники відносин:

1. Ліцензійні угоди та угоди використання програмного забезпечення, що включають в себе ліцензії на користування кінцевими користувачами, корпоративні ліцензії, дистрибуторські контракти та ін.;

2. Договори з надання професійних послуг, а саме інтеграції системи, технічної підтримки, розробки веб-сайтів, підтримки програмного забезпечення та консалтингу.

3. Договори з надання послуг в сфері обробки даних у віддаленому («хмарному») середовищі (Cloud Services Agreements), в основі яких лежить надання доступу до віддаленого «хмарного» середовища за допомогою мережі Інтернет.

4. Комплексні угоди (Combination Agreements), які включають в себе декілька видів договорів, наприклад ліцензійні та з надання професійних послуг та ін.

Література

1. Тітаренко Г. Б. Підходи до класифікації інновацій / Г. Б. Тітаренко // Науковий вісник Нац. ун-ту ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 2 (57). – С. 34-40.

2. Марущак Н. В. Види інноваційної діяльності та проблеми їх класифікації / Н. В. Марущак // Науковий вісник Нац. ун-ту ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 1 (56). – С. 36-42.

3. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Бондар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

4. Матвеев П. С. Аналіз класифікації та видів інноваційних договорів у контексті господарсько-правового забезпечення та реалізації інноваційних правовідносин в Україні / П. С. Матвеев // Форум права. – 2013. - № 1. – С. 673-679.

Mandryk A. Some issues of information technology agreements systematization. *The article is dedicated to the justification of necessity of classification of the information technology agreements system, and the need for further specification of a separate group of agreements, with relations in the field of information technologies as the subject of legal regulation.*

Keywords: *classification, system of civil law agreements, information technologies.*

ДИСКУРСИВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО НАПОЛНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА НА ПРИМЕРЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВОГО ПОНЯТИЯ «ИНФОРМАЦИОННЫЙ РЕСУРС»

Т. З. Шалаева

Научная статья направлена на решение проблем термина «информационный ресурс». Автором выдвинуты прикладные подходы к определению понятия «информационный ресурс». Проведенное исследование фактически позволяет разработать такую универсальную модель правового режима ИР, которая позволит в «матричной» форме создавать состав и устанавливать оптимальную конструкцию и объем юридических средств в зависимости от целевой направленности функционального назначения ИР.

Ключевые слова: *информационное право, информационный ресурс, правовой режим информационного ресурса.*

В настоящее время правовое определение термина «информационный ресурс» (ИР) достаточно размыто, что подтверждается компаративистским анализом его употребления в научных и практических целях, что, в свою очередь затрудняет формирование единого, целостного научно обоснованного представления о нем. Постановка цели по выработке терминологического определения понятия ИР, основанного на современных научных подходах теории системологии и передовых идеях науки информационного права опирается и находится в рамках общей концепции

систематизации информационного законодательства и правового упорядочения информационных терминов и определений.

Цель данной работы – исследование содержательной связи между информационным правом и языком на основе анализа традиционных теоретико-правовых категорий и понятий с учетом деятельностного, герменевтического и семиотического подходов. Разработка данной цели в представленном контексте позволит сохранить и развить взаимосвязь юридической и лингвистической составляющей в конструировании юридических понятий в нарождающемся тезаурусе информационного права с опорой в том числе, на понятийный, языковой и эпистемологический подходы.

Исследуя содержание правового понятия ИР, с точки зрения лингвистической (языковой, дискурсивной) составляющей, следует: выявить свойства и признаки ИР, как системы; исследовать типы текстов, в том числе нормативных, отражающих характерные особенности ИР, как в прямом установлении, так и в косвенном его определении; детерминировать границы ИР с сохранением его качественной сущности, как сложной системы; задать функционально-целое, ценностное назначение, формирующееся на основе ключевых информационных концептов.

Юридическая составляющая дискурсивного исследования содержания термина ИР должна быть определена основными постулатами непосредственно отрасли информационного права, особенностями правового регулирования информационных отношений, объектом которых является ИР, составом субъектов, при которых ИР «проживает жизненный цикл» в качестве объекта, по поводу которого возникают правоотношения, содержание которых должно быть основано на уяснении участниками такого отношения «границ и форм реализации своих прав и обязанностей с учетом их раскрытия в терминах и определениях (понятиях), установленных законом или иным НПА» [1].

В основе концептуальных представлений, на которые опираются ученые и практики в терминологических поисках правовых понятий информационного права и терминов законодательства, находится системоорганизующая лексическая единица «информация» и производные нарративы от нее в виде динамичных фразеологических словосочетаний: информационная единица, информационный объект, ИР, ИКТ, информационные отношения, информационная безопасность и т.д. В связи с чем, можно выделить главный концепт информационного права в языковом и правовом сознании как многомерную сеть информационных значений, которые выражаются лексическими, фразеологическими единицами, прецедентными текстами, а также речеповеденческими тактиками, отражающими повторяющиеся объекты информационной сферы, к примеру, подобную методологию предлагает Карасик В.И. [2, с. 152].

Безусловно, оправданно направление поисков термина ИР как системного понятия, имеющего свою иерархическую структуру, состоящую из отдельных, связанных между собой по определенным признакам информационных единиц (ИЕ). Кроме того, следует опираться на дискурсивное знание о терминологических определениях понятий, обоснованных предшествующими суждениями теоретиков различных отраслей науки и практики. Учитывая авторский системологический подход к понятиям «информация», «информационный ресурс», «информационный объект», «информационная единица» как разноуровневым системам, в которых различен объем содержания [3], на основе дискурсивного исследования дадим теоретико-правовое определение понятию «информационный ресурс».

Прилагательное «информационный» является специализирующим, ограничительным обозначением понятия «ресурс», которое обладает свойствами и существенными признаками другого понятия «информация». ИР представляет собой относительно самостоятельную систему благодаря наличию собственных признаков и свойств, обуславливающих его различие и сходство с другими информационными объектами. Признак отражает внешнюю примету, по которой (чаще – совокупности) можно отнести наблюдаемый информационный объект к ИР. В отличие от него свойство отражает качественную, т.е. внутреннюю присущую только ИР особенность. ИР характеризуется наличием всех свойств информационного объекта одновременно (различна лишь степень их проявления), а набор признаков ИР в каждом случае может быть индивидуальным. Принимая во внимание, что понятия должны быть дискурсивными, что означает определенную логическую связь с устоявшимися (общепризнанными и известными широкому кругу лиц) предшествующими понятиями исследуемого словосочетания, уточним юридическую конструкцию понятия «информационный ресурс».

Таким образом, ИР можно представить как информационный объект в виде целостной системы зафиксированных определенным способом информационных единиц (ИЕ), получивших

документирование на бумажном, оптическом, электромагнитном и ином носителе, позволяющем их распознавать, идентифицировать и воспринимать, в совокупности представляющих собой организованную по установленным правилам структурированную информацию, в которой обязательными являются единицы информационные по своей сути; ИЕ, идентифицирующие, как ресурс в целом (ИЕ верхнего порядка), так и ИЕ, идентифицирующие другие единицы в системе ИР; ИЕ, выполняющие роль аутентификации, имеющие также иерархическое построение; ИЕ, несущие дополнительные функциональные значения.

Возникает вопрос терминологической обусловленности понятий «информационная единица», «информационный объект». Достаточно убедительным представляется выделение при исследовании собственно структуры информации отдельных ее объектов, которые могут быть и простыми и сложными. Простые информационные объекты не поддаются дальнейшему расчленению без утраты их смыслового значения и представляются в виде ИЕ; сложные образуются как сочетание различных простых ИЕ и/или сложных информационных объектов.

Информационными единицами, полагаем, следует называть структурно простые информационные объекты, которые являются неделимыми в восприятии человека без утраты их информационного смысла.

Литература

1. Бачило, И. Л. О терминах и понятиях в праве / И. Л. Бачило <http://www.igpran.ru/articles/3672/>
2. Карасик, В. И. Лингвокультурные концепты: Подходы к изучению [Текст] / В. И. Карасик // Социоллингвистика вчера и сегодня: Сб. обзоров / РАН ИНИОН. Центр гуманитарных научно-информационных исследований. Отдел языкознания. – М., 2004. – 204 с.
3. Шалаева, Т. З. Информационные ресурсы Беларуси: проблемы правового режима. Монография / Т. З. Шалаева. – Брест : Изд-во УО «БрГУ им. А. С. Пушкина», 2013. – 191 с.

Shalaeva T. Discourse study of the terminological filling of information law on the example of determining the theoretical and legal concept "information resource". *The scientific article is aimed at solving problems of the term "information resource". The author puts forward applied approaches to the definition of a concept "information resource". The study, which was carried out, allows developing a universal model of the legal regime of IR. It will give possibility to form a "matrix" structure and create the optimum construction and set of legal means, depending on the purpose of IR functions.*

Keywords: *information law, information resource, legal regime of information resource*

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ФІЛОСОФІЯ ТА СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

<i>Булавіна С. Є.</i> Історико-правові погляди щодо прав людини як основа сучасного праворозуміння.....	3
<i>Гламазда П. В., Легкий А. В.</i> Організаційно-правові засади діяльності інституту суду присяжних в часи гетьманату Павла Скоропадського.....	5
<i>Колодяжна В. В., Кривський Д. Ю.</i> Щодо проблеми розвитку міського права Луцька.....	7
<i>Кравчук М. А.</i> Особливості правового статусу адвокатів на Волині у 1919-1932 рр.....	9
<i>Крисяк Ю. П.</i> Особливості застосування синергетичного підходу у філософії права.....	11
<i>Лаба О. В.</i> Державне фінансування громадських організацій в Україні на практиці європейських механізмів.....	14
<i>Щирба М. Ю.</i> Право пацієнта на відмову від медичного втручання.....	16
<i>Юхимюк О. М.</i> Вплив правових застережень на ефективність правового регулювання	19
<i>Яцишин М. М.</i> До питання діяльності сискової поліції у Волинській губернії (1880-1917рр.).....	20

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

<i>Бєбко А. В.</i> Правове закріплення принципу права народів на самовизначення в сучасних міжнародних відносинах.....	24
<i>Biardzka E.</i> Reforma systemu ochrony środowiska na Ukrainie – w kierunku polityki klimatycznej.....	26
<i>Гетманець О. П.</i> Правові засади фінансового контролю як засобу захисту публічних фінансових інтересів.....	27
<i>Гороть А. М.</i> Правове регулювання трудової міграції в Україні на прикладі Республіки Польща. 30	
<i>Горуна Т. А.</i> Политика защиты прав потребителей в Европейском Союзе: общие направления реализации.....	32
<i>Конончук І. М.</i> Правове регулювання бюджетного процесу Європейського Союзу.....	34
<i>Коробцова Д. В.</i> Принцип незалежності в правовому регулюванні бюджетних відносин України. 36	
<i>Кравчук В. М.</i> Роль Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року у становленні конституційних основ правового статусу суддів.....	38
<i>Kujawiak K.</i> Regulacje prawne dotyczące funkcjonowania policji w Polsce.....	40
<i>Ладиченко В. В.</i> Інформаційно-правове забезпечення екологічних прав людини.....	42
<i>Лобач А. М.</i> Правосуб'єктність невизнаних держав у міжнародному праві.....	43
<i>Mania K.</i> Kilka uwag na temat stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych.....	46
<i>Milczarek T.</i> Pojęcie korupcji w administracji.....	47
<i>Munik J.</i> Ustawa o policji jako podmiot pomagający w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa	49
<i>Наконечна Г. Я.</i> Проблеми правової природи центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом	51

<i>Reszelewski J.</i> Decyzja administracyjna – jako forma działania administracji publicznej.....	53
<i>Терещук Г. А.</i> Забезпечення транспарентності органів публічної влади через публікацію відкритих даних: адміністративно-правовий вимір.....	56
<i>Шевчук Л. М.</i> Порядок і правові наслідки зміни договору про закупівлю: окремі аспекти.....	58
<i>Ширшикова Р. М.</i> Поняття та сутність ефективності реалізації нормативно-правових актів центральними органами виконавчої влади України.....	60
<i>Ścibor K.</i> Status Prawny komisji bioetycznych.....	62
<i>Jaszczuk P.</i> Reforma ochrony zdrowia na Ukrainie – wybrane zagadnienia.....	64
<i>Jurek Ł.</i> Organy Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z perspektywy reformy systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce.....	66
<i>Янковський С. О.</i> Реформування прокуратури України: помилки та шляхи їх виправлення.....	68

ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

СІМЕЙНЕ ПРАВО

<i>Гофман Ю. Б.</i> Захист авторського права в Україні: цивільно-правовий аспект.....	70
<i>Демчук А. М.</i> Огляд права на приватність в ЄС.....	72
<i>Заика Ю. А.</i> Доступ к правосудию: реальность или миф?.....	74
<i>Качановський В. В.</i> Форми управління об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.....	77
<i>Молла Ю. В.</i> Забезпечення права на відмову від медичного втручання.....	79
<i>Самчук-Колодяжна З. Ф.</i> Проблеми захисту житлових прав сторін за договором найму (оренди) житла.....	81
<i>Старчук О. В.</i> Щодо майнових прав на технологію як об'єкта права інтелектуальної власності... ..	82
<i>Jasiuk E.</i> Administracja lotnictwa cywilnego w Polsce - wybrane zagadnienia.....	84

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕКОЛОГІЧНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ ПРАВО

<i>Балюк Г. І.</i> Реформи в сфері еколого-правового регулювання: сучасне і майбутнє.....	86
<i>Боснюк-Григор'єва Ю. П.</i> Деякі аспекти рівня якості українських товарів рослинного походження.....	88
<i>Вознюк Н. І.</i> До питання про суб'єктний склад процедурних правовідносин у сфері державних соціальних допомог.....	90
<i>Духневич А. В., Карпінська Н. В.</i> Реалізація Угоди про сільське господарство СОТ у правовому регулюванні аграрних відносин в Україні.....	92
<i>Ільків Н. В.</i> Строк дії договору оренди землі державної власності.....	94
<i>Коваленко І. І.</i> Деякі особливості розмежування повноважень у сфері земельних відносин між органами публічної влади.....	96
<i>Кольганович В. І.</i> Захист прав працівників у країнах Європи.....	98
<i>Маслакова Н. Н.</i> Отдельные вопросы регламентации профессионального обучения на производстве.....	100
<i>Озерський І. В.</i> Організаційно-правовий зміст розпоряджень завідувача кафедри вишу та контроль їх виконання.....	101
<i>Сокол М. В.</i> Ознаки державної соціальної допомоги.....	103

Шульга М. В. До питання про реалізацію окремих положень Закону України «Про аквакультуру»..... 105

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНОЛОГІЯ

Андрусак Г. М. Щодо ідеї криміналізації зґвалтування особи чоловічої статі 108

Гапончук В. В., Кваша О. О. Щодо співвідношення публічних закликів до вчинення злочину та співучасті у злочині у виді підбурювання..... 110

Гусак А. П., Хомич Д. О. Тактика допиту під час розслідування викрадень природного газу шляхом його самовільного використання 112

Журавська З. В. Класифікація засуджених, які відносяться до груп ризику ймовірних жертв злочинних посягань у місцях позбавлення волі 115

Кондратішина В. В. Діяльність неспеціалізованих суб'єктів у системі запобігання злочинам в Україні..... 117

Криворучко І. О., Кваша О. О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації дій учасників «ДНР» та «ЛНР»..... 120

Крикунов О. В., Денісова Г. В. Заміна прокурора через неефективне здійснення нагляду за дотриманням законів під час досудового розслідування..... 122

Лащук Н. Р. Додаткові покарання, призначені вироком суду іноземної держави, при його виконанні в Україні..... 124

Назарук О. І., Боярчук І. П. Прокурор як суб'єкт кримінального процесуального доказування ... 126

Романцова С. В. Деякі аспекти кримінологічної характеристики неповнолітніх осіб, які вчинили сексуальне насильство щодо дітей 128

Саско О. І., Войтюк Т. Р. Історична зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за використання малолітніх дітей для зайняття жебрацтвом 130

Старко О. Л., Відринський Д. П. Структура злочинності неповнолітніх..... 133

Федотова Г. В. Дізнання як процесуальна форма досудового розслідування кримінальних проступків 135

Фідря Ю. О., Симчукевич Ю. В. Втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції: кримінально-процесуальний аспект 137

Холейко К. І. Особливості реалізації принципу презумпції невинуватості під час затримання особи..... 139

Чупринський Б. О. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям..... 141

МАС-МЕДІА ПРАВА

ІТ-ПРАВА ТА ІНТЕРНЕТ-ПРАВА

Мандрик А. Ю. Окремі питання класифікації договорів в сфері інформаційних технологій 145

Шалаева Т. З. Дискурсивное исследование терминологического наполнения информационного права на примере определения теоретико-правового понятия «информационный ресурс»..... 146

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Збірник матеріалів
XV Міжнародної науково-практичної конференції
м. Луцьк, 1–2 червня 2018 р.

(Українською, російською та польською мовами)

Матеріали друкуються в науковій та літературній авторській редакції

Укладач:

Джурак Людмила Миколаївна

Коректування та
верстка: Л. М. Джурак

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м. Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Підп. до друку 29.05.2018 р. Формат 60x84/8. Обсяг 17,67 ум. друк. арк., 16,74 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 72. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.